Stephen A. Mitchell

Aşk Sürebilir mi?

Zamana Karşı Romantik Aşkın Kaderi

psikanaliz

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

STEPHEN A. MITCHELL

(1946-2000) Birçok eseriyle psikanalitik teorilerin ve teorisyenlerin açıklığa kavuşmasını sağlayan Stephen A. Mitchell, William Alanson White Enstitüsü'nde ve New York Üniversitesi Psikanaliz doktora sonrası programında öğretim üyesi olarak çalıştı. *Psychoanalytic Dialogues* dergisinin kurucu editörlerindendir. Jay R. Greenberg ile birlikte yazdığı *Object Relations in Psychoanalytic Theory* (1983) psikanaliz çalışmalarının klasik metni haline gelmiştir. Yazarın Psikanaliz / Psikoloji dizimizde, *Psikanalizde İlişkisel Kavramlar: Bir Bütünleşme* (çev. Gülentbaht Algaç - İrem Anlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009) başlıklı eseri yayınlanmıştır. Margaret J. Black ile birlikte yazdıkları, *Freud and Beyond* (1996, Basic Books), dizimizde yayınlanacak eserler arasındadır.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Stephen A. Mitchell
AŞK SÜREBİLİR Mİ?
Zamana Karşı Romantik Aşkın Kaderi
Çeviren Cem Alpan

Can Love Last? The Fate of Romance Over Time
W. W. Norton & Company Copyright © 2002
by the Estate of Stephen A. Mitchell

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 302
Psikanaliz / Psikoloji 3

ISBN 978-605-399-147-2

1. Baskı İstanbul, Mayıs 2010

© Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık Müzik Yapım ve Haber Ajansı Ltd. Şti.
Yazışma Adresi: İnönü Caddesi, No: 43/A Kuştepe Şişli 34387 İstanbul
Telefon: 0212 311 50 00 - 311 52 59 / Faks: 0212 397 63 14

www.bilgiyay.com
E-posta yayin@bilgiyay.com
Dağıtım dagitim@bilgiyay.com

Dizi Editörü Murat Paker
Editör Murat Paker
Düzelti Berrak Karahoda
Yayına Hazırlayan Göksun yazıcı
Tasarım Mehmet Ulusel
Dizgi ve Uygulama Maraton Dizgievi
Dizin Bora Bozatlı
Baskı ve Cilt Sena Ofset Ambalaj ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok Kat 6 No: 4 NB 7-9-11 Topkapı İstanbul
Telefon: 0212 613 03 21 - 613 38 46 / Faks: 0212 613 38 46

İstanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü tarafından kataloglanmıştır.

Mitchell, Stephen A., 1946-
Aşk Sürebilir mi? Zamana Karşı Romantik Aşkın Kaderi / Çev. Cem Alpan
p. cm.
Includes bibliographical references and index.
ISBN 978-605-399-147-2 (pbk.)

1. Man-Woman Relationships — Psychological Aspects. 2. Love. I. Title. II. Alpan, Cem.
HQ801 .M5919 2010

Stephen A. Mitchell

AŞK SÜREBİLİR Mİ?
Zamana Karşı Romantik Aşkın Kaderi

Çeviren
Cem Alpan

İçindekiler

vii Editörün Önsözü
xi Yazar Hakkında Bir Not
xiii Teşekkür
xv Önsöz

1 Giriş

11 BİRİNCİ BÖLÜM Güvenlik ve Macera
14 Sevgi ve Arzu
16 İstikrar ve Macera
19 Sevgi ve Romantik Aşk: İstikrarsız Bir Evlilik
22 Güvenlik ve Yanılsamaları
25 Bağlanma ve Sevginin Sıcaklığı
28 Güvenlik Yanılsaması ve İmgelemin Ayrışması
30 Tasmalı Hayvan
31 Güvenliği ve Arzuyu Kurgulamak

35 İKİNCİ BÖLÜM Cinselliğin Tuhaf Döngüleri
37 Seks Nedir?
38 Seksin Kabalığı
41 Freud'un İnsansı Hayvanı
43 Günümüzün İnsansı Hayvanı
45 Doğanın Doğası
48 Katmanlardan Tuhaf Döngülere Doğru
51 Kendilik/Öteki
52 Seks Gerçekten O Kadar Özel mi?
54 Ötekiler, Gerçekten O Kadar "Öteki" midir?
58 Kendini Bırakmak ve Kontrol Etmek
61 Bir Diğer Öteki
64 Tutkunun Kaygan Meyilleri

67 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İdealizasyon, Fantazi ve Yanılsamalar
- **71** Freud'da Narsisizm ve İdealizasyon
- **73** Aile ve Eşsiz Olmanın Ortaya Çıkışı
- **76** İdealler ve Romantizm
- **77** Tutkunun İmgesel Kurguları
- **80** Kendiliklerin Bilgisi
- **83** İdealizasyon ve Tehlikeleri
- **87** Fantazi ve Erotizm

89 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Saldırganlık ve Arzunun Tehlikesi
- **92** Gizli Bir İntikam
- **94** Şahinler ve Güvercinler
- **99** Saldırganlık ve Tehlike Durumu
- **101** Arzu ve Bağımlılık
- **104** Tutku, Bağımlılık ve Saldırganlık
- **108** Denetim Stratejileri

111 BEŞİNCİ BÖLÜM Suçluluk ve Kendine Acıma
- **115** Sorumluluğu Taşımak
- **119** Kazan ya da Kaybet
- **121** Suçluluğa İlişkin Psikanalitik Yaklaşımlar
- **125** Suçluluktan Sığınak Olarak Suçluluk
- **128** Merhamet ve Kendine Acıma
- **131** Merhamet ve Suçluluğun Yozlaşması

135 ALTINCI BÖLÜM Romantik Aşkta Denetim ve Bağlılık
- **138** Deneyimin Dayanılmaz Yoğunluğu
- **142** Süren mi Sürülen mi?
- **145** İrade
- **149** Seçim ve Erotik Olan
- **153** Yoksa Aşık mısınız?
- **156** Deneyimleri ve Bağlılıkları İnşa Etmek
- **158** İki Kişilik Kumdan Kaleler

161 Türkçe-İngilizce Sözlük
167 İngilizce-Türkçe Sözlük
173 Konu Dizini
177 Kişi Dizini

Editörün Önsözü

Psikanaliz/Psikoloji dizimizin üçüncü kitabı *Aşk Sürebilir mi?*, ikincisi gibi yine Stephen A. Mitchell imzasını taşıyor. Dizimizin ikinci kitabı olan *Psikanalizde İlişkisel Kavramlar*'a yazdığım Editörün Önsözü'nde hem Mitchell, hem de *ilişkisel psikanaliz* ekolü hakkında ayrıntılı bir tanıtım sunmuştum.[1]

Stephen A. Mitchell (1946-2000), oldukça erken sayılabilecek bir yaşta (54), bir kalp krizi sonucu ölmesine rağmen çağdaş psikanalize çok önemli ve değerli katkılarda bulunmuştur. Mitchell, son yirmi yılda en hızlı gelişen psikanaliz ekolü olan ilişkisel psikanalizin en önde gelen teorisyeni sayılmaktadır.

Dizimizin ikinci kitabı *Psikanalizde İlişkisel Kavramlar*, Mitchell'ın 1988 yılında yayınladığı ve ilişkisel psikanaliz ekolünün genel teorik çerçevesini tanımladığı ikinci kitabıdır. *Aşk Sürebilir mi?* ise Mitchell'ın yazarı olduğu yedi kitabın sonuncusudur ve ölümünden sonra, 2002 yılında yayınlanmıştır (bkz. Tablo 1).

---

1 Paker, M. (2009). "Editörün Önsözü", Mitchell, S. A. (2009). *Psikanalizde İlişkisel Kavramlar: Bir Bütünleştirme* içinde, 2009, s. vii-xxi; (çev.) Gülenbaht Algaç-İrem Anlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul (orijinal kitap: Mitchell, S. A., *Relational Concepts in Psychoanalysis: An Integration*, Harvard Univ. Press, Cambridge, MA, 1988).

TABLO 1

Stephan A. Mitchell'in Kitapları

1	Greenberg, J. ve Mitchell, S.A., *Object Relations in Psychoanalytic Theory*, Harvard Univ. Press, Cambridge, MA, 1983.
2	Mitchell, S. A., *Relational Concepts in Psychoanalysis: An Integration*, Harvard Univ. Press, Cambridge, MA, 1988 (dizimizin ikinci kitabı olarak yayınlandı)
3	Mitchell, S. A., *Hope and Dread in Psychoanalysis*, Basic Books, New York, 1993.
4	Mitchell, S. A. ve Black, M. J., *Freud and Beyond: A History of Modern Psychoanalytic Thought*, Basic Books, New York, 1995 (dizimizde yayınlanacak).
5	Mitchell, S. A., *Influence and Autonomy in Psychoanalysis*, Analytic Press, Hillsdale, NJ, 1997.
5	Mitchell, S. A., *Relationality: From Attachment to Intersubjectivity*, Analytic Press, Hillsdale, NJ, 2000.
7	Mitchell, S. A. (2002). *Can Love Last? The Fate of Romance over Time*, W.W. Norton & Co., New York, 2002 (dizimizin üçüncü kitabı olarak, elinizdeki kitap]

Derlediği Kitap

1	Mitchell, S. A. ve Aron, L. (der.), *Relational Psychoanalysis: The Emergence of a Tradition*, Analytic Press, Hillsdale, NJ, 1999.

Mitchell, en olgun döneminde yazdığı ve ölümünden sonra yayınlanan bu eserinde, önceki kitap ve makalelerinin ruh sağlığı profesyonelleriyle sınırlı olan hedef okur kitlesini genişleterek, insanlık halimizin en temel eksenlerinden biri olan aşk/sevgi konusunda derinlikli bir okuma yapmak ve düşünmek isteyen meslek dışı okurlara da seslenmektedir. Kitabın temel sorusu, aşık olan bütün insanların şu ya da bu şekilde yüzleşmek zorunda kaldığı "bir aşk ilişkisinde zaman içinde tutkuyu sürdürmenin zorlukları"dır. Jargonu az ve görece kolay nüfuz edilebilir bir psikanalitik çerçeve içinde, çağdaş psikanalitik metinlerde alışık olmadığımız derecede Batı düşünce ve kültür tarihinden[2] ve zengin klinik malzemeden faydalanarak bu temel sorunun değişik boyutlarını irdeliyor Mitchell.

Mitchell'e göre insan doğasının iki temel yönelimi arasında tekinsiz bir gerilim vardır. Bir yanda, sevgi, şevkat, istikrar, tutarlılık üzerinden emniyette hissetmeye ihtiyaç duyarız. Bildiğimiz, tahmin edebildiğimiz, emin olduğumuz şeyler bizi rahatlatır; bize kendimizi

2 Mitchell'ın bu kitaba konuk ettikleri arasında: Lacan, Thelma and Louise, Nietzche, Homer, Elvis, Wordsworth, Nancy Reagan, Yeats, Michael Corleone, William Blake, Ozzie and Harriet, Shakespeare, the Cleavers, Harold Bloom, The Doors, Albert Camus, Wallace Stevens, Isaiah Berlin, Bart Simpson.

evimizde hissettirir. Aynen yeterince iyi bir annenin bebeğine/çocuğuna hissettirdiği gibi. Öte yandan, sınırlarımızı zorlamak ve aşmak, yenilik, bilinmezlik, merak, heyecan üzerinden türeyen ve aşık olmamıza neden olabilen tutkulu arzularımız da vardır. Bu anlamda, emniyet hissi sağlayan uzun süreli istikrarlı sevgi ile tutkulu arzularımızın kamçıladığı aşk arasında çatışmalı bir gerilim olduğu varsayılır. Yaygın inanışa göre de, bilinmezlikten/yenilikten beslenen tutkulu aşk, çiftler birbirlerini iyice tanıdıkça, ilişkide bilinmedik bir şey kalmadıkça, zaman içinde söner ve yerini aşksız bir birlikteliğe bırakır ya da buna dayanamayıp ilişki biter. Uzun süreli ilişki yaşayan kimi çiftlerin "artık ilk zamanların heyecanı kalmadı, kardeş (ya da ev arkadaşı) gibi olduk" demeleri, bu durumu veciz bir şekilde ifade eder. Emniyet garanti altına alınmış ama tutku bitmiştir.

Mitchell ise, uzun sureli ilişkilerde mutlak emniyet arayışının tamamen yanılsamalı bir fantezi olduğunu savunur. İki insan, birlikte yaşasalar bile aslında farklı hız ve biçimlerde değişmektedirler ve hiç bir zaman birbirleri için tam olarak bilinebilir değillerdir. Sahiden bilinebilir olmaları, birbirlerine karşı ileri derecede saydamlaşmalarını gerektirir. Saydamlaşmak ise, duygusal dünyaların karmaşık hallerinin ötekiyle paylaşılması ve kırılganlığın artması demektir. Kırılganlık artışının bizatihi kendisi, riskli ve tehlikeli bir şeydir; emniyetsizlik ve heyecan verir. Dolayısıyla, Mitchell'a göre, duygusal yakınlığa/saydamlaşmaya ne kadar imkan tanırsak (ki bu aynı zamanda 'narsisizmimizle ne denli yüzleşebilirsek' demektir), aşkın uzun dönemli bir sevgi ilişkisi içinde sürebilme imkanı o kadar artar.

Emniyet-tutku geriliminde cinsellik özel bir yer tutar. Çiftin ilişkisel örüntülerinin kristalleşmiş halleriyle ifade edildiği bir ilişkisel alan olarak cinsellik, emniyet-tutku gerilimin nasıl yaşandığı ya da yaşanamadığı konusunda zengin veri sunar. Mitchell, klasik psikanalizin vazettiği gibi yabanıl cinsel arzularımızın evcilleştirilmesini savunmaz; onların ilişkisel canlılık ve yakınlığın sürdürülebilmesinde vazgeçilmezliğini vurgular.

Aşk Sürebilir mi? sevgi-aşk meselerine dair soruları/dertleri olan okuyucuları zihin ve duygu açıcı bir yolculuğa davet ediyor.

* ❋ *

Edebi nitelikler de taşıyan psikanalitik bir metni, büyük bir özen ve başarıyla çeviren Cem Alpan'a, redaksiyonun çok ötesine geçip sonraki kitapla-

rımızda editörlük de yapabileceğini kanıtlayan Uzm. Klinik Psikolog Berrak Karahoda'ya çok teşekkür ederim.

Dördüncü kitabımız Juliet Mitchell'ın *Kardeşler*'inde buluşmak dileğiyle...

YRD. DOÇ. DR. MURAT PAKER
İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları Psikanaliz/Psikoloji Dizisi Yayın Yönetmeni
İstanbul Bilgi Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı Direktörü
Mayıs 2010

Yazar Hakkında Bir Not

Stephen A. Mitchell'in 2000 yılındaki zamansız ölümü ilişkisel psikanalizin öncü figürlerinden biri olarak kariyerinin zirvesinde iken meydana geldi. *Psychoanalytic Dialogues* dergisinde meslektaşları onun hakkında şunları söyledi: "Steve'in entelektüel parlaklığı ve eşi bulunmaz cömertliği ilişkisel psikanaliz dünyasını yarattı. Yaratıcı görüşü sadece psikanalizi değil ilgili disiplinleri de dönüştürdü ve genişletti." *Salmagundi*'nin editörü Robert Boyers'in kanısınca Mitchell, "kendi kuşağının en etkili Amerikan analistlerinden biriydi." The New York Times, ölümünün ardında şöyle yazdı: "Dr. Mitchell psikanaliz kuramı hakkında açık ve anlaşılır yazıları ile tanınıyordu, zira kitapları geniş bir profesyonel ve popüler kitlenin ilgisini çekmişti."

Mitchell, Yale Üniversitesi'nde felsefe okudu ve 1968'de iftihar dereceli diploma ile mezun oldu. Klinik psikolojiden doktora derecesini 1972'de New York Üniversitesi'nden aldı ve psikanaliz eğitim programını William Alanson White Enstitü'sünde tamamladı.

Mitchell, New York City'deki özel muayenehanesindeki çalışmalarına ek olarak, Newsweek dergisince Amerikan psikanalizinin uyanışına sebep olan, *Psychoanalytic Dialogues* dergisinin de kurucu editörlerindendi. Aynı zamanda *International Association for Relational Pschoanalysis*'in (Uluslararası İlişkisel Psikanaliz Birliği) ilk başkanı; New York Üniversitesi'nin psikoterapi ve psikanaliz doktora sonrası programında kısmi zamanlı profesör ve klinik süpervizör; ve New York Üniversitesi ile William Alanson White Enstitü'sünde eğitim ve danışmanlık veren bir analistti.

Teşekkür

Bu kitap benim ilişkilerdeki yakınlık, heyecan ve duygusal yoğunluk konuları üzerine düşüncelerimin eriştiği son nokta niteliği taşımaktadır. Bu karmaşık konu üzerindeki bakış açım, klinik çalışmalarım ve yazılarımdan olduğu kadar profesyonel ve kişisel deneyimlerimdeki önemli ilişkiler çerçevesinde kazandığım bilgelikten filizlenerek oluştu.

Hastalarıma çok şey borçluyum. Hayatın acılarını ve zevklerini anlamak ve bunlardan istifade edebilmek için gösterdiğimiz ortaklaşa çabada, birçok dikkate değer, yetenekli, bilge ve cesur insanın kişisel yolculuğuna eşlik etmeye davet edilmiş olduğum için kendimi ayrıcalıklı hissediyorum. Bana ilişkiler ve de hayatı anlamlı kılan şeyler hakkında muazzam şeyler öğrettiniz. Yıllar yılı bana hem sorunlarını hem de mizah anlayışlarını getiren, beni takdir eden ve bana meydan okuyan, bana düşüncelerimi test edip geliştirebileceğim, her daim hazır bir alan sağlamış olan öğrencilerime, danışmanlığını yaptıklarıma ve okuma gruplarıma katılanlara da çok minnettarım. Sizleri, daha eleştirel düşünmeyi öğrenirken, kendi bakış açılarınızı geliştirirken ve birer klinisyen ve teorisyen olarak potansiyellerinizin farkına varırken izlemenin keyfine vardım. Beraber oldukça çok keyif aldık.

İlişkisel psikanalizi daha iyi tanımlama ve geliştirme çabasıyla, yakın olarak çalışmış olduğum meslektaşlarıma da teşekkürlerimi sunmak isterim: Neil Altman, Lew Aron, Tony Bass, Jessica Benjamin, Margaret Black, Philip Bromberg, Jody Davies, Muriel Dimen, Mannie Ghent, Adrienne Harris ve Spyros Orfanos. Arkadaşlığınız ve işbirliğiniz hem profesyonel hem de kişisel olarak benim için çok önemli oldu. Benim bu kitabı yazmaktaki ilgim/mera-

kım, psikanalizin korkutucu ve mesafeli olmaktansa kişinin içinde yer alabildiği ve kolayca erişebildiği, kişiyi canlandıran ve güçlendiren bir deneyim olması gerektiğine dair birlikte paylaştığımız duyarlılıktan doğdu. Uluslararası İlişkisel Psikanaliz ve Psikoterapi Birliği'nin (The International Association of Relational Psychoanalysis and Psychotherapy - IARPP) kuruluşunun bu görüşü daha da olası kılmasını umut ediyoruz.

Kitabın çeşitli taslaklarını okuyup detaylı eleştiriler getirmiş olan Lew Aron, Tony Bass, Margaret Black, Jody Davies, Sally Donaldson ve Laura Gerringer'a özel teşekkürler. Amerika Birleşik Devletleri dışında, Tel Aviv Çağdaş Psikanaliz Enstitüsü (Tel Aviv Institute for Contemporary Psychoanalysis), Londra'daki Bağlanma Odaklı Psikanalitik Psikoterapi Merkezi (Centre for Attachment-Based Psychoanalytic Psychotherapy in London), Floransa'daki H.S. Sullivan Enstitüsü (Istituto H. S. Sullivan) ve Lizbon, Portekiz'de beni camialarına konuşma yapmak için ve zamanla bu kitaba dönüşen ilk yazılarımı paylaşmak için çağırmış olan meslektaşlarıma da teşekkür etmek isterim. Ruth Stein'a özellikle teşekkürler. Romantik serüven için gerekli koşullara dair, halka açık olan ve arkadaşlık boyutunda yaptığımız tartışmalar ilgi çekici olmanın yanısıra bakış açımı daha net bir şekilde tanımlamama yardımcı oldu.

Temsilcim Kim Witherspoon'a, bu kitabın yayınlanmasını gerçekleştirme sürecindeki bilge rehberliği ve enerjisi için teşekkür ederim.

Son olarak, editörüm Maria Guarnaschelli'ye teşekkürlerimi sunmak isterim. Bu projeye olan gayreti ve desteği hiç eksik olmadı, en zorlayıcı koşullar altında bile. Onun kendini adamış bağlılığı *Aşk Sürebilir mi?*'yi hayata geçirmede çok önemliydi.

Önsöz

Dünyamız çok parlak düşünürlerle dolu. Düzenli olarak bizi şaşkına çeviren bilgiler seline maruz kalıyoruz: insan zekasını yapay olarak kopyalama konusundaki bariz potansiyelimizin ayrıntıları, genetiğin karmaşıklığı, yaşayabilir bir insan klonunun üretilmesinin artan olasılığı, gibi. Ne var ki, günlük yaşantımıza doğrudan temas eden meseleler her nasılsa bulanık ve gizemli olmaya devam ediyor; zira kavramsal olarak belgelenmiş olsalar da varoluşsal anlamda çözümlenmiş ve tatminkâr değiller. Bize yaşamak için bir hayat bahşedildi. Onun doyumlu ve anlamlı olmasını, aşkı ve tutkuyu yüklenebilmesini istiyoruz. Bir çoğumuz, belirli bir başkasıyla bir ilişki içinde belirecek ve daimi olabilecek bir tutkunun özlemini duyuyor. Sorunlar kolaylıkla şu şekilde tanımlanabilir: Samimi ilişkilerimizin tutkulu ve aynı zamanda da anlamlı olduğunu nasıl duyumsarız? Bu tip anlamlı bir tutku zamana dayanabilir mi? O fazlasıyla meşgul hayatlarımız, uğraştığımız her günkü aşinalıklar, çocuk büyütmek ya da yaşlanıyor olmak gibi yüz yüze bıraktığımız zorluklar karşısında, nasıl sürebilir bu tutku?

En yetkin düşünürlerimizin bile bu konuda bize önerebilecek fazla bir şeyi yoktur. Dehasına ve psikanalizin yaratıcısı olarak o hayret verici üretkenliğine rağmen Freud'un çözümlemeleri yapıcı olamamıştır, keza iyimser oldukları da söylenemez. Onun insan psikolojisi kavramında cinsel tutku ve süregiden sevgi, biri ilkel diğeri uygar farklı kaynaklardan türeyerek ters orantılı bir ilişkiye kilitlenmiştir. Kişinin eşiyle tutkulu bir cinsel ilişki içinde olması şefkat ve saygıya dair pek iyi işaretler vermez ve bunun tersi de geçerlidir. İnsanın duygusal yaşantısının en derinlerine ulaşması ile övünen psika-

naliz, bizi kavramsal bir çıkmaza sürüklemiş gibidir. Freud'un yaşamının ve çalışmalarının üzerinden on yıllar geçmiş olmasına rağmen bizi bu denli temelden etkileyen bir alanda yeni bilgiler şaşırtıcı derecede azdır.

Stephen'la neredeyse otuz yıl birlikte yaşamış, onunla birlikte çalışmış ve aile kurmuş biri olarak onun en sevdiğim niteliklerinden biri fikirlere çok yönlü yaklaşımı olmuştur. Postmodernizmin çağdaş entelektüel ikliminde gelişmiş bir kafaydı onunki; kapsamlı okumalarının ve klinik çalışmalarının ürünü olan fikirleri heyecanla kurar ve söker, birleştirir ve yeniden birleştirirdi.

Özenli bir entelektüel dürüstlükle kutsanmış biri olarak –hangi disiplin olursa olsun– iyi düşünme onu kendinden geçirirdi. Fikirleri sever, onlarla oynamaktan, onları eğip bükmekten, acımasız bir sınamaya tabi tutmaktan ve her şeyin ötesinde bunları başkalarıyla paylaşmaktan hoşlanırdı. Başkalarının düşüncelerine öyle önem verirdi ki, sanki bu fikirler onda derin bir şükranlık uyandıran cömert armağanlardı. Bir kitapçı dükkanında ona eşlik etmek bir çocukla şekerciye gitmek gibiydi: Felsefe kitapları, şiirler, yeni basılmış bir roman, fizik üzerine ilgisini çekmiş anlaşılmaz yayınlar; akla, yapay zekaya, Budizm'e ve bazen de psikanalize ilişkin kitaplarla tıka basa dolu torbalarla çıkmaktan kurtulamazdık. Yaşantımız örtük bir çekişmeye sahne olurdu: Acaba satın aldığım resimleri, o yeni bir kitaplık için duvarda hak iddia etmeden önce çerçeveletip duvara asabilecek miydim? Spor yaparken müzik tarihi üzerine kayıtlar dinlerdi. Fikirlerin iyi ifade edilişinden hoşlanır, özellikle güzel bir tabire ya da düşünmeye kışkırtan bir sunuma rastladığında bunları yüksek sesle aileye okurdu .

Kendi ailesinden miras kalmış olan otoriter yapılara karşı duyduğu sağlıklı bir küçümseme ile çok geçmeden açıklık kazanmıştı ki, mesleki açıdan itirazları her ne kadar rahatsız edici ve yıkıcı da olsa, Stephen'in düşünceleri psikanaliz içinde katı bir şekilde benimsenmiş olan prensiplerle engellenemeyecekti. Eğitimini tamamladıktan kısa bir süre sonra, kariyerinin başlarında, eşcinselliğin temelinde patolojik bir olgu olduğuna dair köklü inanca, açık ve etkili bir şekilde meydan okuyan ilk psikanalist yazarlardan biriydi. Bu çaba ki, eşcinselliğin resmi psikiyatrik patoloji sınıflandırma sisteminden çıkarılması ile sonuçlanmıştı.

Stephen, kapsamlı psikanaliz yazınında kolayca gezinebilirdi, ki zamanında bu yazın birbirine rakip kuramsal geleneklere keskin bir şekilde ayrılmış ve de köklü bir şekilde klasik Freudcu yaklaşımın etkisi altındaydı. Bu yaklaşım alternatif konumları "analitik dışı", yani marjinal olarak nitelendiriliyordu. Sahasındaki daha yaratıcı düşünceleri desteklemek adına psikana-

liz içinde klasik olmayan marjinal sesleri yayımlamak için o dönemde devrim niteliği taşıyan bir yayın formatı kullanarak *Psychoanalytic Dialogues* adlı bir dergi çıkardı. Aynı zamanda farklı kuramsal kanıları olan analistler arasında saygın tartışmalar düzenledi, ki bu sayede klinik yaklaşımlar ve kuramsal çözümlemeler kapsamlı ve karşılaştırmalı incelenebilecekti. İnsanlık deneyiminin ortak sorunlarını ele almak için farklı akademik disiplinlerden temsilciler davet ederek konferanslar düzenledi.

Kendini psikanaliz içindeki bölünmelerin ve çelişkilerin ortasına atarak, görünürde birbirleriyle çatışan konumların göreceli olarak keşfedilmemiş, ama gizilgücünde üretici olduğuna inandığı ortak izlekleriyle ilgilenmişti Stephen. Onun gibi düşünen diğer meslektaşlarıyla birlikte, cinsel ve saldırgan çatışmaların yorumlanması ve semptomların giderilmesine değil de, yaşam kalitesi, kişisel deneyimin anlamlılığı, kişinin kendilik duygusu ve ötekilere bağlılığının üzerine odaklanarak psikanalitik projeyi yeniden tanımlamaya girişti. Analistin bilgi ve otoritesinin analitik süreci belirlediği bir kültürde Stephen'ın "ilişkisel psikanaliz" olarak tanımlanan klinik yaklaşımı, analist ve analizan arasındaki işbirliğine ve açık angajmana vurgu yaptı. Bu anlayış, analizanın kafasında "gerçekte neler olduğunu" ortaya çıkardığını varsayan bildirimci yaklaşımlar yoluyla ayrıcalıklı bir bilgi iddia etmek yerine, düşündürücü sorular sorarak ona katılma yetkisi veriyordu.

Klinik çalışmalarında Stephen'ı ilgilendiren birçok sorun vardı, ancak tutkulu bağların nasıl canlı tutulabileceği sorusu onu hep ilgilendirmişti – yayınlanmış klinik öykülerinde sık sık odaklanmıştı bu konuya, kendi aramızdaki tartışmalarda da sık sık ziyaret ettiğimiz bir konuydu bu.

İkimiz de hastalarımızın kimlik ve mahremiyetlerini korumaya çok özen göstererek klinik çıkmazlarımızda birbirimize yardımcı olmaktan ve görüşlerimizi paylaşmaktan zevk alır, klinik çalışmalarımızdan kaynaklanan şaşırtıcı ama büyüleyici sorunlara birlikte kafa yorardık. Bir kadın, çıktığı adamlarla "kimyasının" hiçbir zaman uyuşmadığını hissettiğinde, ya da biri diğerine "gerçekten aşık" olup olmadığını bilemediğinde altta yatan dram neydi? Bu kişisel çıkmazlar kişinin gerçek ve anlamlı bir cevaba varmasına olanak verecek şekilde terapi sürecinde nasıl açılabilirdi? Evlilerin ve birbirlerine bağlı çiftlerin sıklıkla gizli ilişkilere girmelerinin nedeni daha da özgürleşmiş cinsel ahlakımızın, çeşitliliğe yönelik artan ilgimizin ifadeleri miydi? Yoksa bu açıklamalar, bir eşle daha samimi olmanın zorluklarını örtmenin kolay ve rahat bir yolu muydu? Sadece bir tek "doğru kişi" mi vardır? "Doğru" olmayan biri zamanla "doğru kişi" haline gelebilir mi? İnsan bir ilişki için ne

kadar emek harcamalıdır? İlişkinin özünde sürdürülemez olduğunu kabul etmekten kaçınan bir çeşit bezdirici aşırı-analizin tersine, bir ilişkide üretkenliği teşkil eden nedir? Stephen'la yıllar boyu birlikte olduğumuzdan ve *bizim* ilişkimizin kalitesine son derece önem verdiğimizden, bu tip sorunlara dair yardım talep eden hastalarımızla aynı cephede olduğumuzu hissederdik.

Stephen projelerini rasgele üstlenmezdi – mevcut düşüncenin kusurlu ya da fazlasıyla kısıtlayıcı olduğu önemli alanlar ilgisini çekerdi. Psikanaliz mesleğinin yapısı, eşcinsellerin marjinalleştirilmesi, psikanaliz içinde kenara itilmiş sesler, bir tedavi yöntemi olarak psikanalizin yeniden kavramlaştırılması gibi sorunlara soyunmuş; birçok kitap ve makale kaleme almıştı. Ve şimdi de daha zoru. Bağlılık gösterilen ilişkilerde aşk ve tutku üzerine daha sistematik düşünmeye ve yazmaya karar vermişti. Bu projede psikanaliz içindeki daha çağdaş ve yaratıcı olan düşüncenin izini sürmek istemiş, psikanalizi hiç düşünmeden ve körlemesine o eskimiş Freudcu çözümlemelerle bir tutan bir kültürde sıklıkla göz ardı edilen katkıları daha da ulaşılır kılmayı amaç edinmişti. Stephen, aynı zamanda bu sorunları daha derinden ve verimli bir şekilde angaje etmek için felsefe, tarih ve edebiyat gibi psikanaliz dışı katkılardan da faydalanmak istemişti. Psikanaliz ve daha geniş fikirler dünyası arasında daha iyi bir bağın kurulmasını teşvik etmeyi umut ediyordu.

Psikanalizin fazlaca uzun zamandır gereksiz yere ve yararsız bir şekilde katkılarını muhakeme edilen sorunlara ayırdığı sonucuna varıp bu kitabın profesyonel psikanalist topluluğuna yönelik değil de, sadece "insanlar"–daha genel eğitimli halk için olması gerektiği sonucuna varmıştı.

Peki, okuyucu ne bekleyebilir bu kitaptan? Stephen, yıllar boyunca özel çalışma gruplarında eğitim vermişti. Psikanaliz eğitimi efsaneleşmişti: İnsanlar onun eğitim gruplarına katılır yıllarca devam ederdi, çünkü içerik hiçbir zaman ağdalı değildi, öğretisini belirleyen hiçbir "parti programı" yoktu. Arada bir zorlandığı bir sınıftan şikâyet ederdi, zira öğrenciler kendilerinkinden farklı bir bakış açısı sunan bir okumaya sadece eleştirel bir şekilde yaklaşabiliyorlardı. Eğitim faaliyetlerindeki çabalarını, öğrencilerin merakını ateşlemek, yazarın çözmeye çalıştığı karmaşık sorunu dikkate alarak onların ilgilerini çekmek, soruna yeni bir perspektiften yaklaşmalarını, ya da belirli bir yazarın, kendi yönelimi bağlamında nasıl da devrimci bir yaklaşım getirdiğini anlamalarını sağlamak olarak tanımlardı.

Öğrencilerinden biri deneyimini şöyle anlatmıştı. "Çalışma grubumuzda Stephen'ı dinlerken çoğu kez onun bir dokumacı olduğunu hayal ederdim; sanki her bir lifi, her bir düşünce ipliğini kullanarak karmaşık bir kumaşa

renk ve doku katıyordu." Stephen tabii ki kendince saygın bir düşünür olmak istiyordu, ancak onun için önemli olan kendine ait belirli bir düşünceyle öğrencilerinin aynı fikirde olmalarını sağlamak değildi; asıl derdi onları düşünmeye sevk etmekti.

Bu kitabın bir okuyucusu olarak siz de benzer bir alana davetlisiniz. *Aşk Sürebilir mi?*'nin bazı bölümleri oldukça eğlenceli, yer yer şiirseldir, çıkmazlara ve mücadelelere ilişkin hikâyeler de kişisel olarak ayrımsanabilir. Elbette ki düşünmeye teşvik eden bir kitaptır bu. Mesajını, aydınlanmayı bekleyen edilgen okuyucuya gümüş bir tepside sunmuyor. Zira Stephen, klinik çalışmalarında olduğu gibi yazılarında da en güçlü etkinin okuyucunun süreç içindeki derin kişisel angajmanından doğduğunu varsayar. Sizi alttan alta onunla birlikte düşünmeye, insan doğasına has tutkulu bağların paradoksal doğası üzerinde uğraşmaya, bağlanılan ilişkilerde romantik aşkı sürdürmenin önündeki zorlukları tasvir eden klinik betimlemeleri dikkate alarak duraksamaya ve kendi düşüncelerinize kulak vermeye çağırır. Stephen sizi bir işbirliğine davet eder ve bu şekilde yaşamınıza daha da sahip çıkmanız için zihni kapasitenizi takdir eder ve destekler.

Kanımca en önemlisi de bu kitabın kişisel düzeyde sizi derinden etkileyebileceği. Onunla aynı tempoda gittiğiniz takdirde deneyiminizin ve ilişkilerinizin ücra köşelerine çekildiğinizi göreceksiniz – daha önce üzerine hiç kafa yormadığınız yabancı bölgelerine. Bu kitap sizde sadece ilgi uyandırmayacak; sanki bugüne kadar içinizde varlığından haberdar olmadığınız bir odanın kapısı aralanmışcasına sizi zaman zaman hayrete düşürecek.

Aşk sürebilir mi? Stephen retorik bir soru sormuyor. Daha ziyade hepimize bir davetiye uzatıyor. Bu bizi, aşk ilişkilerindeki insan deneyimlerinin en derin ve temel yönlerinden bazılarını onunla birlikte yeniden düşünmemize, her birimizin kendi kişisel cevaplarımızı bulmamıza olanak veren bir davet.

MARGARET BLACK, C.S.W
Haziran 2001

Bana göre günümüz felsefesinin en zayıf noktası, henüz bilemediklerimize kıyasla bildiklerimizi aşırı yüceltmemizde yatıyor.

ANDRÊ BRETON

Ah işte öyle gencecik tasasız bir çocukken Tanrı'nın esirgeyişinde,
Zamana yakalandım körpecik ve ölürken
Türkümü söylediysem de denizler gibi zincirlerimle.*

DYLAN THOMAS

(*) *Çağdaş İngiliz Şiir Antolojisi*, çev. Cevat Çapan, İstanbul: Adam Yayınları, 1985 – ç.n.

Giriş

Sigmund Freud bir keresinde, bilinçdışını keşfetmesiyle Batı kültürüne yaptığı o müthiş katkısına olan yaygın direncin sebebini, bu keşfin insan narsisizmine indirilen üç güçlü darbeden sonuncusu olmasıyla açıklamaya çalışmıştı.[1] İlki, evrenbilimsel darbe, yani Kopernik devrimiydi. Eğer güneş dünyanın etrafında değil de dünya güneşin ekseni etrafında dönüyorsa, insanoğlu ne evrenin fiziksel merkezinde ne çekirdeğinde ne de göbeğindedir gibi katı bir gerçekle yüz yüze kalıyorduk. Sanılanın aksine, bizzat başka bir merkezin yörüngesinde dönüyorduk. İkincisi, biyolojik darbe, Darwinci devrimdi. Eğer biz insanlar başka bir hayvan türünden evrimleşmişsek, insanoğlunun emsalsiz bir şekilde yaratılmadığına dair katı bir gerçekle karşı karşıya kalıyorduk. Bir anda, ilahi bir ilhamla yaratılmamış, aksine, uzun zaman dilimleri boyunca, yaşamın değişen koşullara uyum sağlamasıyla duraksama ve sıçrama evreleriyle, yavaş yavaş oluşmuştuk.

Freud'un bilinçdışını keşfi, ona göre, üçüncü ve en harap edici saldırıydı, zira kendimize atfettiğimiz öneme indirilen ağır bir psikolojik darbeydi. Freud'un açıklamalarından önce, sonsuz çeşitlilikteki yaşam biçimlerinden sadece birisi olarak her şeyin merkezinde değil de çeperindeki yerimizle küçülmüş durumdaki biz insanlar – biz, mini mini insanlar en azından bir özerklik iddiasında bulunabiliyorduk. Ancak Freud'a göre, insan "kendi evinin

1 Sigmund Freud, "A difficulty in the Path of Psychoanalysis" (1917), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* [bundan böyle, SE], Londra: Hogart Press, 1953-1974, 17: 137-144.

efendisi" de değildi: Kendi zihnimizi bile yönetemiyorduk. Zihin, Freud'a göre, bir "üst ve alt faillikler hiyerarşisi, harekete yönelik birbirinden bağımsız mücadele eden bir dürtüler lâbirenti" idi. Bilinç düzeyindeki yaşantımız bilinçdışı zihinsel süreçler olarak adlandırdığımız o koca buz dağının sadece açıkta kalan ucuydu; ki bu süreçler bizden bağımsız, sessiz, nüfuz edilmez ve karşı konulmaz bir şekilde güdülerimizi, değerlerimizi ve eylemlerimizi şekillendiriyordu. Freud, bunu kabullenmemizin kolay olmadığı kanısındaydı.[2]

Ben hep Freud'un bu konuda yanıldığını düşünmüşümdür. Bu entelektüel devrimlerin her birinin insanlığın kibrine ve kendine verdiği ehemmiyete verdiği kati hasarlar konusunda haklıydı. Ancak Freud, tarihte bulunduğu konumdan, tüm bu entelektüel devrimlerin yol açtığı kayıplara göre sonradan gelen kazançların daha ağır basacağını göremezdi.

Kopernikçi düşünce sayesinde merkezden edilişimizin sonuçları ancak asırlar sonra tam anlamıyla ortaya çıktı. Her şeyin merkezinde olmayışımız bir yana, bizim o etkileyici güneşimiz, birçoğu daha etkileyici olan diğer milyarlarca güneşten sadece biriydi. Daha da şaşırtıcı olanı, Freud'un ölümünden yıllar sonra, ancak Edwin Powell Hubble'ın çalışmasının kabulüyle, biz insanların, başka güneşler ya da gezegen ve güneş sistemleri olarak kabul ettiklerimizin, aslında başka galaksiler olduğunu idrak etmeye başlamasıydı, zira bizimkinin de aralarında bulunduğu bu sonsuz sayıdaki galaksi, bir mancınıkla fırlatılmışçasına birbirlerinden akıl almaz bir hızla uzaklaşıyordu. Bu gelişmeler ışığında, Kopernikus'un keşfinin atalarımızda yol açtığı küçülme hissi, o zaman için oldukça anlaşılır olsa da, bana her zaman biraz tuhaf gelmiştir. Ne olduğumuzu düşünüyorduk ki? Her şeyin merkezi mi? Bugün içinde bulunduğumuz noktadan bakıldığında, atalarımıza egemen olan kibrin yitimi, bir parçası olduğumuz, nefes kesici ve çıldırtıcı bu evreni kavrayışımızla kazandıklarımızdan daha önemsiz görünüyor. Her şeyin merkezinde olma savımızdan vazgeçmemiz, kendimizi öyle olağanüstü, öyle engin bir bütünlüğün parçası olarak görmemize olanak verdi, ki bunu Kopernikus ve hatta Freud bile hayal edemezdi.

Benzer bir şekilde, Darwin'in o müthiş dehası sayesinde evrimin sürecini ve temel mekanizmalarını kavrayışı üzerinden neredeyse yüz elli yıl geçmiş olmasına rağmen, biz hâlâ, insanların diğer yaşam biçimlerine kıyasla

2 Kabullenmemizin kolay olmadığı: Freud, insanın kendi değerine indirilen bu yaralayıcı büyük darbelerin her birinin bir şekilde beklenildiğine işaret etmişti: Pythagoras tarafından indirilen kozmolojik darbe; Batı-dışı kültürlerin totemciliğinin ve animizmin indirdiği biyolojik darbe; ve Filozof Schopenhauer'in indirdiği psikolojik darbe.

benzersiz ve kutsal olan konumunun sarsıcı bir şekilde alt üst olmasının yol açtıklarını çözmeye çalışıyoruz. İlk darbeyi tanrıcılık almış gibiydi. İnsanoğlu yoktan var edilmediyse, inananlar da inançsızlar da, o zaman belki de bir yaratan yoktur diye düşünüyordu. İnsanoğlunun diğer hayvanlar arasındaki o özel konumunun yitirilmesi, kaçınılmaz bir şekilde, ilahi bir gücün varlığına dair makul inancın da yitirilmesine bağlanıyordu. Sanki, Nietzsche'nin deyişiyle,[3] Tanrı, yüceltilmiş kibrimiz ile birlikte ölüp gitmişti. Ancak yakın zamanlarda (Yaratılışçıların aksine) ilahiyatçılar, ilahi düzen ya da ilahi iradeye olan inanç ile evrim teorisinin ille de çelişmek zorunda olmadığını gösterdiler. Aksine, bu ilahiyatçılar İlahi gücün işleyişini, atalarımızın indirgeyici tutumuna kıyasla daha karmaşık bir değerlendirmeye tabi tuttular. Birçok inançsız düşünüre göre, çeşitli çevreci hareketlerde olduğu gibi, doğa ve yaşamla kurulan derin ilişki günümüzün seküler dini haline gelmiştir. Kendimizi yerkürenin sonsuz çeşitlilikteki yaşam biçimlerinden yalnızca biri olarak görmek artık küçüklük olarak algılanmamaktadır. Aksine, ekosferdeki o küçük yerimizin (ve belki de büyük sorumluluğumuzun) değerini bilmek, birçok insanın kendini olağanüstü ve engin bir bütünün – yani o her şeyi kapsayan yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak görmesine olanak verdi.

Evrendeki merkezden-edilmiş, doğadaki konumumuzdan olmuş halimize ek olarak bir de Freud'un, insan zihninin kendine şeffaf olduğuna ve bilinçli akıl yürütme ile yönetildiğine dair görüşümüzü sarsması, dayanılması güç bir başka kayıptı. Ancak Kopernik ve Darwin devrimleri gibi Freud'un devrimi de, zamanla, özsaygımızı destekleyen o herzamanki cılız çabalarımıza potansiyel fırsatlar sunmuştur. Burada da tekrar, daha önce savunduklarımızın şu anda mevcut hale gelenlerden daha az değerli olduğu ortaya çıkar. Şimdi anlıyoruz ki, zihnimiz üzerindeki bilinçli kontrolümüz kısıtlı. Ne var ki, sadece bilinçli zihnimizden de ibaret değiliz. Belki biraz farklı bir şekilde, bilinçdışı süreçlerimizin de ürünüyüz. Aslında bizden istenilen kibrimizden vazgeçmek gibi bir şey. Kazancımız ise, sandığımızdan çok daha zengin, çok daha karmaşık bir şeye katılmak. Bilinçli akılcılığın kapladığı küçük toprakların yöneticileri olarak ayrıcalıklarımızda ısrar edemeyiz artık; zira eşsiz, şeffaf, kendine yeterli ve kendini kontrol edebilen varlıklar olduğumuz görüşü, sonsuzluğa karışmıştır. Keşfettik ki, aşağı yukarı belirsiz ve bulanık deneyim alanlarının yanı sıra aşağı yukarı açık ve saydam deneyim alanlarıyla, çok yönlüyüz. Her birimiz, bir çeşit alacalı, renkli psişik topluluklar haline geldik.

---

3 Nietzsche'nin deyimiyle: *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te, Nietzsche der ki: "Tanrı öldü."

Bugün bir birey olmak her zamankinden çok daha karmaşık ve çaba isteyen bir hal almış gibi gözükmekte; kendimizi keşfetmenin yanı sıra kendimizi şekillendirmek, kendimizi incelemenin yanı sıra da kendimizi kontrol etmek gerekmektedir.

Benim yaklaşık otuz senedir icra etmekte olduğum psikanaliz ve psikoterapi alanları, insanların ne ve kim olduklarını anlamak için sarfettikleri çabayı paylaşmak ve incelemek için ilginç ve bazı yönlerden ender sayılabilecek bir bakış açısı sunuyor. Hayatlarımız ve kendimiz üzerinde uygulamayı sürdürebileceğimiz çeşitli kontrollerin sınırlılığı ile yüzleşmenin ne denli güç olduğunu, her gün defalarca kez yeniden keşfediyorum. Ne var ki, bilinç ve bilinçdışı ile, duygularımızı, ilişkilerimizi ve kaderimizi gerçekte olduğundan daha fazla kontrol ettiğimizi diretmeye devam ediyoruz. Yaklaşık doksan yıl önce, Freud'un bu tip fantaziler için bulduğu deyim "düşüncenin tümgüçlülüğü"[4] idi ve biz de bugün bu tümgüçlülüğe Freud'un çağdaşları kadar bağlıyız. Güvende olduğumuzu hissetmemizin merkezinde kontrolü elde tutma inancı yatmaktadır, ancak aldatıcı bir kontrolün dayatılması hayattaki zenginliği boğar. Tümgüçlülük, otantik yaşantıyı sığ bir sahteliğe indirger. Tehlikede hissettikçe kontrole sarılırız ve sürdürmeye çalıştığımız bu kontrol ne kadar asılsız ve aldatıcı ise, hayatımızın canlılığı da aynı ölçüde akıp gidecektir.

Bu kitap romantik aşk ve bunun bozulmasına[5] dair. Romantik aşk üzerine çünkü, 20 ile 21. yüzyılın kesiştiği noktada yaşayan bizlerin canlılık ve anlam adına verdiği mücadeleyi incelemek istiyorum. Kişisel gelişim teknikleri, popüler psikoloji ve popüler maneviyatçılık [spiritualism] üzerine sonsuz sayıda çıkan kitap, dergi, televizyon programları silsilesinden de anlaşılacağı gibi, canlı ve anlamlı yaşamlara rastlamak o kadar da kolay değil. Modern hayat, sosyoekonomik düzeneğin her noktasında kafa karıştırıcı, zor ve yıpratıcı olmaktadır.

Yaşama dirilik veren nedir? İsteklerin kalitesi ve heyecan mı? İnsan hayatının yalnızca yaşamaya değer olması değil, yaratmaya ve tadına varmaya da değer olması mı? Romantik aşkın bununla çok ilgili olduğunu savunuyorum.

---

4 "Düşüncenin tümgüçlülüğü": Freud, *Totem ve Tabu*'da, zamanının ırk temeline dayalı geleneğine uygun olarak, ilkel (yani Batı-dışı) insanlar ve bir de takıntılı nevrotiklerde düşüncenin tümgüçlülüğünü keşfetmişti.

5 Romantik aşk ve bunun bozulması: Bu kitaptaki bazı düşüncelerin öncüleri eski makalelerimde bulunabilir: *Storms in Her Head: Freud and the Construction of Hysteria*, der. Muriel Dimen ve Adrienne Harris (New York: Other Press, 2000) içinde "Psychoanalysis and the Degradation of Romance."

İnsanca kurgulanmış dünyaya karşılık "doğal" olarak nitelendirdiğimiz, kendimizle olan ilişkimizdeki aşktan dünya ile olan ilişkimizdeki aşka kadar birçok romantik aşk ilişkisi türü vardır. Kendiliğe dönük aşk, yakın zamanlarda narsisizm olarak adlandırılmıştır ve günümüzde de birçok psikolog bunun kimlik algımız açısından çok önemli olduğunu kabul etmektedir.[6] Öte yandan zamanımızda birçok insan için doğa, yani yabani olan da, "geri dönmek" istedikleri çekici bir şey. Bu iki tip ilişki biçimine de eğileceğiz, ancak öncelikli olarak başkalarını sevme biçimindeki romantik aşkı inceleyeceğiz.

Aristo, Batı medeniyetinin şafağında, sosyal hayvanlar olduğumuzu iddia etmişti. Ama ne kadar baştan aşağı sosyal olduğumuzu takdir etme aşamasına ancak gelebildik. Donanımların ve şemaların tamamlanabilmesi için kapsamlı bir sosyal etkileşime ve dile gereksinimi olan beyinlerle dünyaya gözlerimizi açıyoruz. Zamanla kaçınılmaz, karşı konulmaz ve inanılmaz bir şekilde, uzun süre muhtaç olduğumuz bakıcılarımızın benzerleri haline geliyoruz. Öte yandan, yetişkin hayatımızın çok büyük bir kısmını başkaları ile birlikte geçiriyoruz: Gerçeklikte birlikte yaşadığımız ve karşılıklı ilişki içinde olduklarımız; yazılı basın, televizyon ve film dünyasında gerçekliği olmayan ama aynı anda her yerde olabilen sanal kişiler; kişisel dünyamızı, hatta yalnızlığımızı da kapsayan, içsel varlıklar ve anılar yoluyla içimizde yaşayan geçmiş insanlar; düşüncelerimizi ve tecrübelerimizi örgütlememiz için bize dil ve sembolik sistemler sağlayan sosyal dünya. Hayatlarımız fazlasıyla başka insanların birlikteliğinde geçtiği için, diğerleriyle olan ilişkilerimizin niteliği, yaşamlarımızın duygusal niteliğini ve yaşamımızın canlılığını, dokusunu, tonunu ve diriliğimizin belkemiğini oluşturuyor.

"Romans" duygulara, hayal gücüne ve ideallere hitap eden edebi bir formdur; Romantizm akımı ise sanatta olduğu kadar insan bilincinde de tutkulara, trajik olana ve kişisel anlama dönüşü temsil eden, Isiah Berlin'in[7] deyimiyle, "Batı dünyasındaki değişimlerin en uzun sürelisi ve köklüsüne," karşılık gelen bir devrimdi. Kitap boyunca bu çok kapsamlı tarihsel değişimin, günümüz insanlarının bireysel dünyalarında hangi yollarla hayat bulduğunu inceliyor olacağız.

"Romantik aşk" terimi, günlük, genel kullanımında, duygular uyandıran, imgesel oyunları uyaran ve ideallere olan bağlılığı besleyen, özel bir duy-

6 Birçok psikolog bunun kimlik algımız açısından çok önemli olduğunu kabul etmektedir: Heinz Kohut, "kendilik psikolojisi" olarak adını verdiği yaklaşım yoluyla, narsisizm ve onun normal ve yaratıcı deneyimdeki yerine ilişkin kuramlaştırmalarda bir devrime yol açtı.

7 Isaiah Berlin, *The Roots of Romanticism*, Princeton: Princeton University Press, 1999, s. xiii. [*Romantikliğin Kökleri*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004 - ed.]

gu durumuna ve bir başkası ile ilişki kurma biçimine karşılık gelir. Romantik aşk, çok güçlü erotik akımların etkisini taşıyan belli bir tür aşk/sevgi ilişkisinden doğar. Âşık olmaktan çok aşka 'kapılmak' bu serüveni daha iyi anlatır. Romantik aşk anlam arayışıyla da yakından ilişkilidir, ancak acı çekme ve çilecilikten doğan o ağır, azametli arayış değildir söz konusu olan. Romantik aşka özgü anlam arayışı hayatın yaşamaya değer olduğuna, bu süreçte önemli olayların olabileceğine, hatta olduğuna dairdir. Öte yandan romantik aşkın doğasındaki tutarsızlıktan dolayı, ona eşlik eden nota trajik olandır; acıma ve suçluluk ifadesiyle "hüzünlenmek" romantik anlatının özüdür.

Günümüz insanı hayatına anlam vermek için romantik aşk arayışı içinde. Çoğu zaman bu işe yarar– ancak bir süreliğine. Romantik aşk büyüleyici olabilir. Her şeyi ele geçirir, hayata canlılık, heyecan, zenginlik ve derinlik katar. Öte yandan, kitlelere pazarlanan magazin ve boyalı basından yüksek kültüre kadar, günümüz insanlarının aşka dair iddia ettikleri, onun zamanla söndüğü, kısa sürmeye meyilli olduğudur. Otantik romantik aşkı bulmak zor, devam ettirmek ise daha da zordur. Kolaylıkla, sadece ölçülü bir saygıya ya da cinsel sapmaya, önceden kestirilebilir arkadaşlığa ya da kin, suçluluk duygusu ve kendine acıma gibi pek de çekiciliği ve canlılığı olmayan bir şeye dönüşerek bozulabilir.

Peki, romantik aşkı bozulmaya bu kadar açık kılan nedir? İnsanların ve uzman psikologların çoğunun bu konuda bir fikri vardır. İşte, en popüler olanlarından bazıları:

Romantik aşk söner, çünkü zaman ve başarı, düşmanlarıdır. Yenilik, gizem ve tehlike ile zenginleşirken; aşinalıkla, alışkanlıkla dağılır. Demek ki dayanıklı aşk bir çelişkiyi barındırır.

Romantik aşk söner, çünkü cinsellik itici gücüdür ve cinsellik de doğası gereği ilkeldir. Ham haliyle şehvet hoş bir şey değildir ve saygı, hayranlık gibi romantik aşkın diğer nitelikleriyle pek uyuşmaz. Böylece bazı ilişkiler kuru bir arkadaşlığa ya da saf cinsellik içeren bir ilişkiye dönüşmeye yatkındır.

Romantik aşk söner, çünkü idealleştirmeden esinlenir, idealleştirme de tanımı gereği, aldatıcıdır. Bir fantazinin büyüsüyle âşık oluruz, zira zaman da romantik aşkın düşmanıdır, çünkü beraberinde gerçekliği ve kaçınılmaz olan hayal kırıklığını getirir. Yani aşk serüveni ya temkinli, tutkusuz bir saygıya, ya da buruk bir hayal kırıklığına dönüşerek bozulur.

Romantik aşk söner, çünkü kolaylıkla nefrete dönüşür. İnsan psikolojisinin karanlık bir yanı vardır ve romantik aşkın inceliği, nezaketi bu içkin saldırganlığın gücüne karşı kendini uzun süre koruyamaz. Romantik aşk ka-

ranlıkta bir havai fişek gösterisi gibidir, heyecan verici, coşturucu, ama kaçınılmaz olarak da geçicidir. Buna uyum sağlayabilirsek şanslı sayılırız.

Romantik aşk söner, çünkü başta insanlar olmak üzere hiçbir şey aynı kalmaz. İlişkilerimizde süreklilik özlemi içinde olsak da, kaçınılmaz olarak acınası bir şekilde aldatırız birbirimizi. Hayat temelde trajiktir, nihayetinde ya pişmanlıklarımıza (suçluluk) ya da ötekinin kusurlarına, zaaflarına (kendine acıma) dair hüzünlenirken buluruz kendimizi.

Tüm bu açıklamalarda doğru bir taraf vardır, yaygın olmalarının sebebi de budur. Ancak doğrulukları kısmidir. Gerekli olanı kazıyıp çıkararak ve daha geniş bir çerçevede yeniden ele alarak bu kısmi doğruların her birini inceleyeceğiz. Her defasında da, romantik aşkın bozulmaya ve yozlaşmaya eğilimi olmadığını, ancak bunun için ciddi bir çaba harcadığımızı ve bozmaya meraklı olmamızın da çok geçerli nedenleri olduğunu göreceğiz.

Birçok kaynaktan yararlanıyor olacağım, en önemlileri de, klinik çalışmalarım sayesinde tanıma şansına sahip olduğum insanların hayatları. Bu insanların kimlikleri gizlilik ilkesi sebebiyle dikkatle gizlenmiştir. Öylesine kurgulanmış bir kurmaca da söz konusu değil. Vakalar, benzer meseleler üzerine birçok farklı hasta ile yapılmış çalışmaların bileşiğinden doğmuştur.

Popüler yanılgılara rağmen günümüzün psikanalizi, geçmişin "klasik" psikanalizinden oldukça farklıdır. Geleneksel analistler, Freud'un o tüm-cinsellikli* [pansexual] imgelemini saygıyla, çoğu kez de indirgemeci, elitist ve otoriter bir şekilde insan hayatının tamamına uygulamaya meyilli olmuştur. Ancak psikanalizin en can alıcı noktası ve Batı kültürüne en kalıcı katkısı, tüm karmaşıklığı ve yoğunluğuyla insan hayatının narin dokusunu nezaketle ve işbirliği içinde incelemeye dair bağlılığı olmuştur. Günümüz klinisyenleri, özellikle de kendilerini İlişkisel Psikanaliz ile ilişkilendirenler, o meşhur Viktoryen divanla birlikte birçok geleneksel psikanaliz süsünü de sistemlerinden atmışlardır. Günümüz analistlerinin elinde ise, sadece her hastanın iç dünyasına değil, kendi ruhlarına da açılan, analitik durumun o olağandışı penceresi kalmıştır.

Bu sayfalarda Freud hiçbir zaman son sözü söyleyen olarak değil, ancak zaman zaman *ilk* sözü söyleyen olarak alındı – sonrasındaki analitik teorisyenlerin ve biz bireylerin hâlen cebelleşiyor olduğu, insan yaşantısının temel niteliklerine ilişkin soruları ilk ortaya atan olarak. Böylece hem geçmiş hem de güncel psikanalitik teoriden olduğu kadar felsefe, tarih, dilbilim ve

(*) Tüm insan davranışının cinselik temelinde anlaşılması gerektiğini iddia eden yaklaşım – ed.

özellikle de edebiyat gibi ilgili alanlardan fikir ve anlayış yakalamaya çalışıyor olacağız. Harold Bloom'un[8] işaret ettiği gibi, sanat hayatı izleyip yansıtırken hayat da sanatı izleyip yansıtıyor: zira büyük yazarlar, eserlerinden evvel düşünülemeyen tecrübe biçimleri yarattılar. Bu hiçbir yerde, Sheakspare ve Tolstoy'un insani bir gizilgüç olarak aşk ilişkisi adına bize öğrettiklerindeki kadar belirgin değildir.

Romantik aşkı tecrübe etmenin ve yaşamanın ne demek olduğunu, neleri içerdiğini anlama çabası bizi karmaşık sorunlara sürükleyeceği kadar, fantazi ve gerçeklik, aynılık ve başkalık, beden ve duygu, sevgi ve nefret, kontrol edilebilen ve kontrol edilemeyen, merhamet ve suçluluk, güvence ve riski ilgilendiren diyalektiklerin içine de çekecek. Zira romantik aşk kırılgan ve tehlikede olan bir durumdur. Basit ve doğal gibi görünse de, ne romantik aşkta ne de zihnimiz ve hayatımızdaki yerinde basit bir taraf vardır.

8 Harold Bloom, *Shakespeare: The Invention of the Human*, New York: Riverhead Books, 1998.

BİRİNCİ BÖLÜM

Güvenlik ve Macera

Âşık olmak dışarı çıkmaya benzer, nasıl bir gün olduğunu görmek için.

ROBERT CREELY[1]

Otuz yaşlarında bir erkek olan Brett; terapiye ihtiyaç duymuştu, çünkü kadınlarla ilişkilerinde zorluklar yaşıyordu. Brett, tutkusunu sürekli kılan bir kadın bulamıyordu sanki. Fiziksel olarak etkileyici olmasının yanı sıra müzik dünyasında çekiciliğini arttıran bir kariyeri vardı. Birçok kadının ilgisini çekiyordu, ama kendisine uygun bir ilişki kuramamaktan dolayı mahvolduğunu hissediyordu.

Brett, genelde bir tutku ve coşku patlamasıyla başlayan ilişkilerinin çok geçmeden söndüğüne tanık oluyordu. Zamanla boşalmada gecikmeler, gittikçe daha da zorlaşan orgazmlar, bazen de sertleşme problemleri yaşıyordu. Sonrasında ise sevgilisinin onun için gerçekten *doğru* kadın olup olmadığını merak ediyordu. Ardından da heyecanlıymış gibi davranmak zorunda hissediyor, kadının samimi duygularını boğucu bulmaya başlıyordu. İstisnasız bir şekilde, kendini başka kadınlarla çıkmak için özgür olmaya muhtaç bir halde buluyor, çok geçmeden de bir başkasına, genellikle de o esnada boşta olmayan birine aşık oluyordu.

Bir noktada Brett'in iki ayrı kadınla ilişkisi vardı. Betty aynı yaşlarda, oldukça akıllı ve duygusal olarak olgun bir kadındı. Brett'le yoğun bir şekilde ilgilenir olmuştu. Brett, başta ondan etkilendiği halde bir süre sonra boşalmayla ilgili her zamanki problemlerini yaşamaya başlamıştı. Betty'e içten bir şekilde düşkündü, beraberliğinden zevk alıyor, hatta onu sevmeye başladığını düşünüyordu, ancak zaman zaman da bunalıyordu Betty'nin ilgisinden.

---

1 Robert Creely, "The Business," *Collected Poems of Robert Creely, 1945-1975*, University of California Press, 1982, s. 138.

O sıralarda, bir zamanlar kısa süreli bir cinsel ilişki yaşadığı çok daha genç başka bir kadın hayatına girdi. Bir rockçı olan Linda, klitorisi ve dilindeki metal halkalarıyla Brett'i cinsel maceralara sürükleyecek gibiydi. Sonunda yattılar.

Görüşmelerimizde, Brett'in bu iki kadınla ilişkisine yakından bakmak bir şekilde ikimiz için de şaşırtıcı oldu. Görünüşte, Betty bildik, güvenilir ama sıkıcıydı, Linda ise ilginç, yabani ve çekici. Ancak analitik sorgulama, çoğunlukla olduğu gibi, altta yatanın yüzeyde görünenlerin tersi olduğunu ortaya çıkarttı. Metal takılarına rağmen Linda, cinsel ilişki sırasında soğuktu – yoğun, ama derinlikten yoksundu. Cinsel ilişkileri sonrasında çaresizce yalnız hissettiğinin farkına varmaya başladı Brett. Aksine Betty, içten bir şekilde cinsellikten hoşlanır gibiydi. Serüvenlere açıktı ve Brett'i yeniliklere çağırıyordu. Neredeyse her şeye açık, istekli ve hazır gibiydi. Brett, zamanla, Betty'nin bu açıklığının onu tedirgin ettiğini farketti.

Brett'in Betty tarafından itildiğini hissettiği anlara, yani daha önceleri onun kendisi için doğru kadın olmadığına dair işaretler olarak yaftaladığı duygulara yoğunlaşmaya başladık. Bunlar Betty'nin yanında derin bir şeyler duyumsama tehlikesinde olduğu anlardı. Zamanla, Betty'den değil, asıl Betty'nin sevgisinden nefret ettiğini, çünkü bu sevginin, Betty'ye karşı hissettiklerinin gelişmesine olanak vereceğinden korktuğunu fark etmeye başladı. Açıkça anlaşıldı ki heyecan verici, bilinmez ve maceracı görünen Linda, aslında kısıtlayıcı, kestirilebilir ve duygusal olarak da oldukça sığ deneyimler sunuyordu. Tanıdık, öngörülebilir Betty ise, sonu belirsiz, öngörülemez, duygusal olarak sınırsız ve dehşet verici deneyimlere gebeydi. Brett'in ilişkilerindeki güçlükler arzu ve sevgiyi bütünleştirememekten kaynaklanıyordu, ki bu da sık rastlanan bir problemdir.

SEVGİ VE ARZU

Sigmund Freud, 1912'de yazdığı, ender sözü edilen ve başlığı kararsızlıkla, "On the Universal Tendency to Debasement in the Sphere of Love"* ve "The Most Prevalent Form of Degradation in Erotic Life"** olarak [İngilizce'ye – ç.n.] çevrilmiş kısa makalesinde, kendi döneminin hastaları için "psişik iktidarsızlığın," nevrotik bir rahatsızlık biçimi olarak anksiyeteden hemen sonra ikinci sırada geldiğini iddia etmişti. Psişik iktidarsızlıkla kastettiği iki anlamlıydı. Aslında fiziksel değil de ruhsal etkenli iktidarsızlıktan bahsediyordu. Bir

(*) "Sevgi Alanındaki Değersizleştirmeye Dair Evrensel Eğilim" – ed.
(**) "Erotik Yaşamda En Sık Rastlanan Bozulma Biçimi" – ed.

erkek fiziksel olarak bazı durumlarda etkili, bazılarında ise etkisiz olabilirdi; sorun donanımında değil, zihnindeydi. Ama Freud, aynı zamanda kendini sadece fiziksel boyutta göstermeyen bir iktidarsızlıktan bahsediyordu. "İktidarsızlığı" metafor olarak kullanarak, bir *psiko*seksüel ketlenmeye, arzuya ulaşma ve onu koruma yetisindeki bir kısıtlanmaya, bir çeşit psikolojik gevşekliğe işaret ediyordu. Bir erkek fiziksel eylemi gerçekleştirecek yetiye sahip olup hareketleri uygulayabilir, ancak aynı zamanda tutkudan ve yoğun arzudan yoksun olabilirdi. Freud, o dönemin gelenekleri gereği genelde sadece erkekler hakkında yazmış olsa da, "psişik iktidarsızlık"tan bahsederken arzuyu sürdürebilme yetisindeki ketlenme hakkında yazıyordu ki dönemin erkekleri kadar kadınlarını da uğraştıran bir sorundu bu.

Freud'un bu klinik gözlemlerinin en çarpıcı yanı, cinsel iktidarı ya da arzu deneyimini tam anlamıyla yaşamaya engel olabilecek şeyin, sevginin ta kendisi olmasıydı. Brett gibi Freud'un hastaları da sevebiliyor, arzu duyabiliyorlardı, ancak arzu ve sevginin ikisini birden aynı insanla aynı zamanda deneyimleyemiyorlardı. "Sevebildiklerinde, arzulamıyorlar," demişti Freud; "arzuladıklarında da, sevemiyorlar."

Psişik iktidarsızlığın yaygınlığına dair Freud'un öne sürdüğü cinsten epidemiyolojik bir savın gerçekliği her zaman tartışılır. Ancak kendi deneyimlerime, meslektaşlarımın resmi ve resmi olmayan raporlarına ve popüler kültürün o tekrar tekrar gündeme gelen temalarına baktığımda, Freud'un yorumlarının bu gün de geçmişteki kadar geçerli olduğunu görüyorum. Günümüzde birçok erkek ve kadın derinlemesine şevkatli sevgiyi de, yoğun tutkulu arzuyu da deneyimliyor, ama genellikle aynı zamanda ve aynı kişiyle değil. Oysa romantik aşk, sevgi ve arzunun *ikisine de* gerek duyar; hatta romantik aşk, sevgi ve arzunun eşzamanlılığında beliren gerilimde ortaya çıkar. Arzusuz sevgi şefkatli, samimi ve güvenli olabilir, ancak romantik tutkuyu ateşleyen maceradan, risk altında ve bıçak üstünde olma hissinden yoksundur. Sevgisiz tutku ise saptırıcı ve uyarıcı olabilir, ancak romantik tutkuyu derinleştiren o yoğunluktan ve büyük risklerin heyecanından yoksundur.

Zamanımızda birçok erkek, Freud'un zamanındaki Viktoryen beyefendiler için çok güçlü bir motif olan, Meryem Ana/ hayat kadını karmaşasının yumuşatılmış bir uyarlaması ile çatışmaktadır. Bu tema şimdilerde, azize Meryem Ana'ya karşılık soysuz hayat kadını olarak değil de, daha çok saygıdeğer kadınlara karşılık kendini cinselliğe bırakabilenler, ya da güven veren kadınlara karşılık maceraya hazır, isimsiz ve meçhul kadın olarak sunuluyor. Aynı şekilde de zamanımızın kadınlarının çoğu, "iyi" veya "hoş", güvenilir

ve sorumlu adamlar ile, arzuladıkları heyecan verici, umursamaz ve en azından bir parça tehlikeli adamlar arasında bölünmekle mücadele ediyor.

Freud'un çağdaşlarındaki sorunun, Batı'nın kültürel duyarlığına şekil veren erken Musevi-Hıristiyan ve Platonik geleneklerde cinselliğe olumsuz, hatta rahatsız edici değer atfedilmesinden kaynaklandığını düşünebiliriz. Aynı şekilde, altmışların cinsel devriminin sonrasında, "özgürleşmiş" günümüz erkek ve kadınlarının, hiçbir içsel çatışma yaşamadan, ayrı ayrı ya da birlikte sevebilip arzulayabileceklerini bekleyebiliriz. Ancak popüler dergilerdeki, tekdüzeleşmiş ilişkilerin nasıl tatlandırılabileceği, gevşeyen evliliklere nasıl heyecan ya da romantizm katılabileceğine dair makaleler silsilesine bakılırsa; yüzyılın başlarında atalarımızı uğraştıran sorunun bizim için de geçerli olduğu görülebilir. Özellikle cinsel töreler ve cinselliğin kamu hayatındaki yeri başta olmak üzere, Freud'un zamanından bu yana nelerin değiştiği göz önüne alındığında, bu gerçekten de şaşırtıcıdır.

Cinselliğin Viktoryen karanlığından açığa çıkmasına, gittikçe cinsellik içeriği artan reklamlara ve seksin genelgeçerliğine karşın, günümüz insanları sevgiyi arzuyla bütünleştirmekte Freud'un çağdaşları kadar sorun yaşıyor. Freud'un o 1912'deki duyarlığının yabansı, zamandışı bir yanı vardır. Freud'un, bir Viktoryen iffeti ve insan türü şovenizmi karışımıyla öne sürdüğü üzere, cinsel organlar, evrimin erken bir dönemindeki atalarımızdan arta kalmıştır: "Cinsel organlar insan vücudunun güzelliğinin gelişiminde yer almadı, hayvan olarak kaldılar, böylece sevgi de, özünde, eskiden olduğu gibi hayvan kaldı." Yüksek kültürden popüler kültüre yaygınlaşan sert veya yumuşak porno, Georgia O'Keeffe'nin çiçeklerinden fallik spor arabalara, ya da "üçgen vücutluların" ve "fıstıkların/yavruların" kültürel ikonları gibi, günümüz estetiğinde cinsel organlara yapılan vurgudan Freud'un nasıl şoka uğrayabileceğini hayal bile edemeyiz. Ancak bütün bu değişikliklere, Freud'un çalışmalarının da etkilediği tüm bu olağandışı değişime karşın; gölgede kalan cinsellik gün ışığına, gözlerimizin içine sokulur hale gelmiş olmasına rağmen günümüz erkek ve kadınları, hâlâ, "sevebildiklerinde, arzulamıyorlar; arzuladıklarında da, sevemiyorlar."

İSTİKRAR VE MACERA

Bu (post)modern günlerin entelektüel çevrelerinde, insan doğasının çok kültürlü ve evrensel niteliklerinden söz etmek oldukça riskli bir hal aldı: Her şeyin, yöresel ve kültürel olarak özgül olduğu varsayılıyor. Yine de insan psikolojisinin özünde yer alan içkin bir yönünü seçmeye zorlansaydım, "ev" duy-

gusu listemin üst sıralarında yer alırdı. Benim için, bir çeşit "ev" duygusu, yani kendi yerim olan, oradan geldiğim ve olduğum, özlemini duyduğum yer olan evindelik duygusu çevresinde kendini yönlendirmemiş bir insanı-hatta bir insan kültürünü-hayal etmek oldukça güç. Robert Frost'un "The Death of the Hired Man"* şiirinde yazdığı gibi, "gitmek zorunda olduğunda, seni içeri almak zorunda oldukları yerdir", ev.

"Aile" [family – ç.n.] ile "aşinalığın" [familiar – ç.n.] aynı kökten türemiş olması rastlantı değildir. Sürekliliği ve aynılığı kendimize bir zemin bulmak, bir yere demir atmak için arıyoruz, zira her birimizin kendine has bir "ev" kurma yolu var. Çağdaş şiirdeki yer duygusu, coğrafi bir bölgenin, özellikle de insanın çocukluk yıllarını geçirdiği yerlerin, nasıl insanın aklına nüfuz ettiğini ve ikamesi olmayan bir derin huzur verdiğini yansıtır. Kendilerini sadece New York'un o telaşlı kalabalığı ve gergin yoğunluğunda evinde hisseden insanlar vardır; ya da Büyük Göller'in o suyun tazeliğini hissettiren okyanus enginliğinde kendini evinde hissedenler; Kolorado'nun koca dağları huzurunda cüceleştiklerinde evinde olanlar vardır, ya da Nebraska'nın o dümdüz, uçsuz bucaksız mısır tarlalarında. Ancak bu tip deneyimlerde psikoloji olduğu kadar nörofizyoloji de vardır; zira sesler, kokular, çocukluğumuzun imgeleri; yetişkinliğin önemli geçitleri, psikolojik sağlığımızın temelinde ve kendimizi algılayışımızın özünde yer alacak şekilde beynimize kazınmıştır.

Bebeklik dönemi üzerinde yoğunlaşan araştırmacılar bu süreci, yaşamın ilk aylarına egemen olan karşılıklı uyuma ve çift taraflı etkileşimin inceliğine bakarak gözlemektedirler. Artık biliyoruz ki, yeni doğmuş bir bebeğin beyni, tamamen biçimini almış değildir: uyku/uyanıklık, yemek yeme ve etkinlik/istirahat gibi, temel biyolojik ritimleri yöneten önemli sinirsel yollar, bir bebek ile bakımvereni arasındaki, karmaşık ve ince anlaşmalarla, uyumluluk veya uyumsuzluk içinde gelişir. Bebek ve anne karşılıklı olarak birbirlerini şekillendirerek, büyüyen çocuğun uyacağı bir dünya yaratırlar. Anne yalnızca destekleyici bir ortam, özellikten yoksun bir kapsayıcılık sunmaz. Kendine has duygulanım tonları ve algı dokuları olan *özel* destekleyici bir ortam sağlar.

Derin geçmişimizde yer alan o önemli öteki kişiler haline geliriz. "Ev" deneyiminin uyandırdığı bağlanma ve ait olma duygusunda ya da evimizden gelen veya birlikte bir ev oluşturduğumuz birinin varlığında duyumsadığımız derinlik, içimizde olanla dışımızda olanın, geçmişle geleceğin, geçmişte ve

(*) "Kiralık Adamın Ölümü" – ed.

şimdi ne olduğumuzla gelecekte ne olacağımızın ve ne olmayı arzuladığımızın bir çeşit uyuşumunu, kapsayıcı tınısını yansıtır.

Arketipik bir karanlık tarafı da vardır evindelik duygusunda – kaçma, aşma özlemi; yolculuk ve macera gibi. Joseph Campell'ın artık bir klasik olmuş karşılaştırmalı mitoloji çalışması, *The Hero with a Thousand Faces*'da* insanlığı, bilgeliği ve gerçeği keşfetmek için evini terk etmiş olan ana kahramanın bin yüzü vardır çünkü binbir türlü farklı kültürün mitolojisinde farklı şekillerde tasvir edilmiştir. Günümüzün ayrışma/bireyleşmeye dair psikoanalitik öyküleri de dahil olmak üzere mite özgü tüm öyküler, kendimizi bulmak için evimizi terk etmemiz gerektiğini söyler. Evler cezaevlerine, çevremize çektiğimiz çitler hapislere; ateşle arzulanan ve flört edilen aşıklar ise, Amerikan üslubuyla, "eski dost", "kocacık" ya da "ayak bağı"na dönüşüyor.

Ev-macera temasının kültürlerarası yaygınlığı günlük hayatımızı yaşama biçimimize bile yansımaktadır. Bir yandan, tanıdık bir alanı çevrelemek ve bir ev inşa etmek için ciddi bir zaman harcıyoruz – malımıza sahip çıkıyor, istikrar ve düzeni sağlamak için çabalıyor, yuvamızı rahat hale getiriyoruz. Öte yandan da bu güvenliğin, macera duygumuzun ve yeniliklere duyduğumuz açlığın üzerine çektiği sınırlardan özgürleşmeye özlem duyuyoruz. Jack Kerouac'ın deyimiyle, tekrar "yolda"** olmanın çekimine kapılmayacak kadar çok güvenlik odaklı bir yuva kurucusu bulmak pek kolay olmamalı. Aynı zamanda da, evin albenisine kapılmayan macera vurgunu gezginleri hayal etmek de epey güç olmalı.

Bu bakış açılarının çiftler arasında nasıl müzakere edilip paylaşıldığı genelde cinsiyete dayalı farklılıklara dayanır. Taraflardan biri, genellikle kadın, evin temsil ettiği değerleri üstlenirken, erkeğin de özgürlüğün ve yolculuğun değerlerini benimsemesi gibi. Bununla beraber, daha yakından incelendiğinde, tarafların ikisinde de o iki zıt değerin varlığına rastlanır. Bu birbiriyle çatışan değerleri içte tutmak ve korumak tek bir benlik için zordur, bu nedenle her birimiz, bilincimize çıkarmaktan ya da ifade etmekten korktuğumuz şeyleri özgürce dile getiren bir ötekinin çekimine kapılırız. Erkekler, güvence ve aşinalığa kadınlardan daha az bağlı değildir, ancak güncel kültürün erkeklik kimliği, bu bağlılık özlemiyle kolayca sarsıntıya uğrar. Aynı şekilde kadınlar erkeklerden hiç de daha az maceracı değildir, ancak bu

---

(*) Campell, J. (1968). *The Hero with a Thousand Faces*, Princeton: Princeton University Press [*Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, çev. Sabri Gürses, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2000] – ed.

(**) Kerouac, J. (1959, 1976). *On the Road* , Dallas: Viking Compass; New York: Penguin Books [*Yolda*, çev. Güzin Özkan, Ferruh Armutçuoğlu, İstanbul: Kıyı Yayınları, 1993] – ed.

maceracılıklarının, kadın kimliğinin geleneksel tarafına yapacağı etkiden korkarlar.

Sıradan olan ve aşkın olan, güvenli olan ve macera, aşina olan ve alışılmadık olan arasında, insan yaşantısına yayılmış temel bir zıtlık var gibidir. Mircea Eliade gibi karşılaştırmalı dinler araştırmacıları, kutsal ve dindışı arasındaki farklılıklara değinmişlerdir; Jean Piaget'in çalışmaları gibi bilişsel gelişim teorileri, yeni uyaranların yerleşik şemaya *asimilasyonu* ile o şemaların yeni uyaranlarla *uyuşumu* arasındaki diyalektiğe dikkat çekmiştir. Psikanalizde de, en son olarak Jan Greenberg,[2] güvenlik ve etkililik gibi, birbiriyle çelişen gereksinimlere dayanan bir ikili içgüdü teorisi önermiştir. Tüm bu ikili-karşıtlıklar insanın iki ayrı temel ve birbiriyle çatışan ihtiyacına işaret ediyor: Bir tarafta, tamamen bilinen ve kestirilebilir bir zemin, güvenilir bir liman ya da Eric Fromm'un[3] deyimiyle, 'yönelim ve adanma için bir çerçeve ihtiyacı; öte yandan da, kestirilemeyen, dehşet uyandıran, esrarengiz bir şeyle karşılaşma, sınırları aşarak kalıplaşmış ve alışıldık kurallardan/düzenden kurtulma özlemi. Romantik tutku, işte bu iki akımın kesiştiği yerde ortaya çıkar.

SEVGİ VE ROMANTİK AŞK: İSTİKRARSIZ BİR EVLİLİK

Antik dönem boyunca romantik tutkuya dair örnekler olduğu halde, bazı tarihçilere göre romantik aşkın evrensel bir potansiyel ve "şövalye aşkı" kurumu için bir edebiyat türü olarak ortaya çıkışı ortaçağın sonlarına; modern bir kavram olan kişisel kendilik kavramına dönüşüm sürecinin de başlangıcına denk gelmektedir.[4] Klasik ve ortaçağ destanı, yaşamı ahiret yani öte dünya için bir dayanıklılık sınaması olarak tasvir ederken, erken Rönesans'ta romans, hayatı kişisel bir keşfe dayanarak resmetmeye başladı. Ailenin ve aşina olanın verdiği güvenliği terk edip yerleşik sınırların ötesindeki bilinmezliğe geçen bireyin tehlikeye attığı bir şeyler vardı. Romantik aşk, sınırların ötesine geçme tecrübesinin neredeyse bir paradigması haline gelmişti; aynı anda hem erotik hem de kutsaldı. Dante için Beatrice'te olduğu gibi şövalye ya da asilzade tarafından âşık olunan soylu kadın, neredeyse hiç tanınmıyordu ve sadece bir an için uzaktan görülmüş olabilirdi. Onu olağandışı yapan ve alı-

2 Jay Greenberg, *Oedipus and Beyond: A Clinical Theory*, Cambridge, Mass.: Harvard Unversity Press, 1991.

3 Erich Fromm, *Man for Himself*, Greenwich, Conn.: Fawcett, 1947 [*Kendini Savunan İnsan*, çev. Devrim Doğan Yüzer, İzmir: İlya Yayınevi, 2005 – ed.]

4 Bazı tarihçilere göre... ortaya çıkışı: D. De Rougemont, *Love in the Western World*, New York: Pantheon, 1956.

şılmışın sınırlarını aşma olanağını veren şey, onun aleladeliğinin ötesindeki konumuydu. Romantik tutkuda âşık, güzellik, güç ve mükemmeliyet ideallerini temsil eden sevgiliye, yanılsamalı (fantazide kurulmuş) bir değer atfeder.

Şövayle aşkı, evliliğin aileler tarafından düzenlenen ekonomik ve politik bir anlaşma olduğu bir dönemde gelişti. Romantik aşk ise, duyguların herhangi bir düzenleme olmadan kendiliğinden belirdiği evliliğin dışındaki bir dünyada yer almaktaydı. Adına layık herhangi bir romantik aşk, zorunluluk veya bağlılıktan dolayı değil, âşıkların o derin tutku ve adanmışlıklarının bir yansıması olarak ebedi idi. Evlilik de, manevi olarak saf kalması ve âdi içgüdülerden korunmasının faydası açısından, tutkulardan yoksun olarak görülmekteydi.

Ancak, 17. yüzyılla beraber Avrupa ve Amerika'da bu zıt kutuplardaki aşk ve evlilik kavramları birleşmeye ve kesişmeye başladı. Evlilik artık daha çok tutkulu bir bağ olarak anlaşılıyor ve düzenlenmiş evliliklerdeki çiftlerin zamanla birbirlerini sevmeleri bekleniyordu. Artık, evliliğin romantik aşka rehberlik etmesi gerektiğine inanılıyordu. 19. yüzyılla birlikte, düzenlenmiş evliliklerin norm olmaktan yavaş yavaş çıkmasıyla bu sıra tersine döndü: Artık evlilik erotik tutkuyla değil, erotik tutku ve macera evlilik aşkı ile sonuçlanıyordu. Aşk cinsellik ile daha da bütünleşiyor,[5] romantik aşk ise artık zamanla evlilik ve çocuk yetiştirmek için dengeli bir zemin oluşturacak bir kıvılcım olarak görülüyordu. 20. yüzyılın başlarında ise, popüler bir şarkının öne sürdüğü gibi; "Aşk ve evlilik, aşk ve evlilik, at ve arabası gibi birlikte gider."*

Tutku ve anlaşmalı bağlılığın her ikisi de Amerikan ruhunun derinlerine kök salmış çok farklı değerleri yansıtmaktadır. Son yıllarda Amerikan yaşantısı üzerine yapılmış en düşünce dolu çalışmalardan biri olan *Habits of the Heart*'ta Robert Bellah ve ortak yazarları,[6] Amerikan yaşantısına çok güçlü

---

5 Cinsellikle daha da bütünleşiyor: *Romantic Longings: Love in America*'da, 1830-1980, New York: Routledge, 1991, Sosyolog Steven Seidman, "aşkın artan cinselleşmesinin" izini sürüyor: "On dokuzuncu yüzyılın başları ile yirminci yüzyılın sonları arasında cinselliğin aşka ilişkin yeri ve anlamı, yani aşkın anlamı, önemli değişimler geçirdi. Aşk, özünde manevi bir anlam barındırmaktan, erotik özlemler ve cinsel hazlardan ayrı düşünülemez bir şeye dönüştü... manevi bir paylaşım olan Viktoryen dildeki aşk, ya marjinalleştirildi ya da şehvetli arzu ve keyif diliyle birleştirildi." (s. 4). Seidman'a göre, Freud yaşadığı ve yazdığı orta sınıf Viktoryen kültürde, evlilikte cinselliğin önemi popüler tavsiye yazarlarınca ihtiyatla tanınıyordu, "ölçülü bir sıklıkta olması sağlanmalı ve cinsel arzuya kışkırtmamalıdır" (s. 26).

(*) "Love and marriage, love and marriage, go together like a horse and carriage." (Frank Sinatra'nın bir şarkısından) – ed.

6 R. Bellah, R. Madsen, W. Sullivan, A. Swidler ve S. Tipton, *Habits of the Heart: Individulaism and Commitment in American Life*, New York: Harper and Row, 1985, s. 89, 93.

bir şekilde biçim veren, özgürlük ve yükümlülük, bireysellik ve bağlılık gibi idealler arasındaki karmaşık ve genellikle birbirine karşıt gerilimleri incelemişlerdir. "O halde Amerikalılar, içsel özgürlüğün doğal bir ifadesi olarak, yani derin bir şekilde kişisel olduğu kadar ister istemez de keyfi bir seçim olan aşk anlayışı ile, aşık çiftlerin anlık duygularını ya da dileklerini aşan yükümlülükler taşıyan, kökleşmiş ve daimi bir anlaşma olarak görülen aşk anlayışı arasında bölünmüştür."

Tutku ve bağlılık, aşk ve evlilik arasındaki ittifak her zaman dengesiz olmuştur. Mesela geleneksel psikanaliz teorisi, sevginin romantik ve idealleştirilen boyutuna şüpheyle yaklaşmış, onu aslında bir gerileme ve savunma olarak[7] görmüştür. Romantik aşk, en iyi haliyle, daha dengeli ancak ikilemli bir sevgiye kısa bir giriş olarak kabul edilmiştir: Gerçeklik devreye girip, diğeri "gerçekte" olduğu gibi görülmeye başlandığında, romantik aşkın getirdiği yanılsamaları besleyen idealleştirme de artık mümkün olamamaktadır. Romantik arzu yol gösterebilir, ancak hayata şekil verirken birçok uzmana göre tehlikeli ve dengesiz bir temeldir. Aşk ve evlilik at ve arabası gibi birlikte gidebilir, ancak tutku atının kaçışlarını engellemek için, saygınlık arabasının ağırlığıyla çabucak bağlanması elzemdir.

1960'ların cinsel devrimi bu uyarıya meydan okudu. Cinsel haz ve tatminin önemi temel değer olunca, evlilik öncesi cinsellik, geniş çevreler tarafından, sevginin kanıtlayıcı zemini ve bağlılığın ön şartı olarak kabul edildi. Bir evliliğin karşılaması gereken ve karşılayabildiği cinsel tatmin miktarı zamanla kayda değer bir biçimde arttı, yükselen boşanma oranı da bu yeni kriterlere dayanarak değerlendirilen evlilik ilişkilerindeki hayal kırıklığı sıklığını açıkça yansıttı. Cinsel devrimin kültürümüz üzerindeki o dramatik ve ince etkisi sayesinde cinsel doyum, kadınlar ve erkekler için doğuştan gelen devredilemez bir hak, temel bir değer halini aldı; ilişkilerin geleceği de bir tek bu standarda göre ölçülür oldu.

Bu gelişmeler Eşcinsel Özgürlük Hareketi'ne de yansıdı. Eşcinselliğin

---

7 Aslında bir gerileme ve savunma olarak: Üçüncü bölümde göreceğimiz gibi, Freud sevilene "aşırı değer biçme" olarak tanımladığını, ötekine yansıtılan bir parça birincil narsisizm olarak görüyordu:Küçük bir bebeğin kendini sevişi gibi, sevilen de mükemmel ve tam olarak seviliyordu. *On Narcissism: An Introduction*, 1914, SE 14: 67-102. Freud, kendi narsisizminin egosunu tükettiği için, ötekinin idealleştirilmesini olgunlaşmamış ve tehlikeli buluyor ve dolayısıyla romantik aşkı da özünde bir gerileme olarak görüyordu.

İdealizasyon, özellikle de çok etkili olmuş Kleiniyen (Melanie Klein) psikanalitik gelenekteki haliyle, yıkıcı saldırganlığa karşı bir savunma olarak kabul edilmiştir. Romantik aşktaki idealizasyon nefrete karşı bir savunma olduğundan, bu görüşe göre aşk istikrarsız, gelişimsel olarak ilkeldir ve bir nesne ile olan daha ikircikli bir ilişkiden daha az tercih edilir.

bağnaz teolojik ve ahlaka dayanan eleştirisi her zaman Amerikan kültürünün arka plandaki özelliklerinden[8] biri olmuştur. Ancak 20. yüzyılın ortalarında psikiyatri ve psikanaliz, eşcinselliği bir hastalık ve günah olarak damgalayarak, bu kınamayı tam bir saldırıya dönüştürdü. Feragat etmenin, vazgeçmenin hayati olduğu[9] iddia ediliyordu. Altmışlarda şekillenen eşcinsel kimlik, bu baskıya kısmi bir yanıt olarak, seçimin imkânsız olduğu savının çevresinde şekillendi. Ancak Eşcinsel Özgürlüşme Hareketi hız kazandıkça, kişinin cinsel yöneliminin kendi derin benliğinin bir yansıması olduğu, cinsel tercihini değiştirmenin imkânsızlığı ve tek seçimin ifade özgürlüğü ile benlik boğulması arasında var olduğu gibi, temel prensipleri benimsedi.

Bu kimlik meselesi zamanın diğer yargıları ile de uyumluydu: cinsellik kendilik için hayatidir ve mutluluk da büyük ölçüde bunun ifadesine ve tatminine bağlıdır. Son yirmi senede, AIDS salgını ve köktendinci hareketin geri tepkisi cinsel devrimi dizginlemiş olsa da, ideal cinsel doyum arayışında bir değişiklik olmamıştır. Hastalık birçok insan için çeşitli eşlerle cinsel ilişki kurmayı fazla riskli kıldı ve dengeli, aşina ilişkiler daha az harcanır oldu. Yine de çoğumuz hâlâ kendiliğimizin cinselliğimizde yansıdığına ve ifade bulduğuna inanıyor, ki bu inanç uzun zamanlı ilişkiler içinde veya dışındaki romantik aşk arayışını popüler bir yaşama uğraşı haline getiriyor.

GÜVENLİK VE YANILSAMALARI

Hem popüler hem de psikanalitik edebiyatta rastlanan o bildik psişik iktidarsızlık öyküsünde, kaçak ve tehlikeli olan cinsellik heyecanlı, gizemli ve açıklanılması gereken bir şey olarak tasvir edilir. İstikrarlı ve güvenilir kocasını seven kadın, neden sadece tehditkâr adamlarla geçici durumlarda cinsel heyecan duyar? Neden, kendisine düşkün olan karısına borçlu hisseden bir adam, sürekli başkasının karısını çekici bulur?

Psikanalistler ne zaman anlamadıkları bir şeyi açıklamaya kalksalar, onu çocukluktaki işaretlere indirgerler. Böylece, tehlikeli ve kaçak olan şeyler, sınır ihlalleri, maceraya susamışlık – genellikle bunların hepsi çocukluktaki yasak ödipal arzuların yeniden canlanması olarak anlaşılır. Bilinenin ve aşinalığın getirdiği monotonluk ile bilinmeyenin getirdiği heyecan arasında varolan çatışma çocukluktaki ödipal fantazilerinin açığa çıkmasını olanaklı

8 Amerikan kültürünün arka planındaki özelliklerinden: bkz. Leslie Fiedler, *Love and Death in the American Novel*, New York: Stein and Day, 1966.

9 Feragat etmenin... hayati olduğu: Amerikan Psikanalizinin bu karanlık dönemini incelemiş olduğum makale için bkz: "The Psychoanalytic Treatment of Homosexuality: Some Technical Considerations," *International Review of Psychoanalysis* 8, 1981: 63-87.

kılar. Bu gelenekselleşmiş hikâyenin açıkça çözümü vazgeçmek, feragat etmekdir: Yetişkin olgunluğunun aklıselimliği, çocuksu fantazilerin yanılsamalarına üstün gelmelidir. Kötü kaderli âşık büyümüşlerin arasına katılmalı, günlük ve sıradan hayatının o bildik aşinalığına ve kasvetine kendini yeniden uyarlamalıdır!

Ancak, bu tip klinik durumlarda, soruyu tersine çevirmeyi faydalı bulurum: İnsan nasıl oluyor da asıl ilişkisinde kendini her zaman güvencede hissetmeyi başarabiliyor? Bu tip hastalarda, eldeki eşin sanki tamamen bilinir, her zaman ulaşılır ve bütünüyle öngörülebilir olduğu farzedilmektedir. Güvenli olduğu varsayılır. Ancak, bu tip yerleşmiş ilişkilerin dokusunu detaylı bir şekilde incelerken, ayrıksız olarak, güvenlik duygusunun bir veri değil bir yorum olduğunu, aşinalığın karşılıklı derin bir bilgiden değil karşılıklı anlaşılarak düzenlenmiş bir şey olduğunu, öngörülebilirliğin gerçek değil inceden inceye işlenmiş bir fantazi olduğunu keşfettim. Sonu ayrılıkla biten uzun süreli ilişkilerde eşlerden biri veya ikisi birden çoğunlukla, ötekinin yaşantısına dair varsayımlarının, ötekini sıkıcı ama güvenilir yapan kanılarının, genellikle danışıklı bir şekilde fikir birliği edilmiş uydurmalar ve yalanlar olduğunu sarsılarak keşfeder. Adam, hiç de o kadar güvenilir değil; kadın da o kadar sadık değildir aslında. Sıklıkla, o sıkıcı "eş"lerin binbir türlü gizlisi saklısı, çok özel düşünceleri, duyguları ve belki de, kendilerini ifade edebildikleri gizli bir ilişkileri olduğu keşfedilir. "Olduğunu sandığım kişi değilmiş": Bu tam anlamıyla, aldatılanın feryadıdır.

Öteki kişi ne kadar bilinebilir ve öngörülebilirdir *ki*? Peki, biz kendimize ne kadar bilinebilir ve öngörülebiliriz? Psikologlar ve filozoflar, geleneksel olarak kendiliği fazlasıyla anlaşılabilir göstermişlerdir: Kendilik istikrarlı ve öngörülebilir yapılardan[10] oluşur; sürekliliği olan çekirdek bir kendilik[11] vardır; güvenin sağlandığı farzedildiğinde kendiliğin kalbinde onay arayan bir tekil öz[12] vardır. Ancak, kendiliği daha ulaşılmaz, merkezden yoksun, akış-

10 Sabit ve öngörülebilir yapılardan: Freudcu ego psikolojisinde geleneksel olarak algılandığı haliyle kendiliğin temel niteliği budur, aynı zamanda da 1950'lerden 70'lere Amerikan Psikanalitik ideolojisine de egemen olmuştur. Örn. Bkz. Edith Jacobson, *The Self and the Object World*, New York: International Universities Press, 1964. [*Kendilik ve Nesne Dünyası*, çev. Selim Yazgan, İstanbul: Metis Yayınları, 2004 – ed.]; Otto Kernberg, *Internal World and External Reality*, New York: Jason Aronson, 1980.

11 Sürekliliği olan çekirdek bir kendilik: Freud'un ego psikolojisinden doğan ve 1970'lerde Amerikan psikanalizini derinden etkileyen Heinz Kohut'un kendilik psikolojisinde, kendilik bu şekilde betimlenmiştir.

12 Kendiliğin kalbinde onay bekleyen bir tekil öz: İngiliz Nesne Kuramı olarak bilinen yaklaşımın bazı versiyonlarında kendilik bu şekilde betimlenir. Örn. bkz. Harry Guntrip, *Schizoid Phenomena,*

kan ve devamsız olarak tasvir eden daha yeni teorik akımlar[13] da vardır.

Bu yeni perspektiften bakıldığında, açıklanması istenilen macera ya da tehlike değil de öngörülebilirlik ve güvenlik hakkındaki iddialardır. Ulaşılmaz olanı arzulamak ve bilineni "ele geçirme" duygusu, risk ve belirsizliği sınırlamaya yarayan iki yüzlü yanılsamalardır. Mevcut olmayan nesneyi arzulamak arzuyu, kaderinin önceden belli olduğu bir bölgeye ayırmak demektir. Karşılıksız aşk acı verir, ama tehlikesizdir. Aksine, genellikle uzun dönemli ilişkilere eşlik eden güven duygusu, ya da ele geçirme ve mülkiyet edinme gibi duygular, kısmen süreklilik fantazilerine dayanan icatlardır.

Uzun dönemli ilişkilerde güveni sağlamak ve kestirilemeyeni tahmin edilebilir, bilinmezi bilinir kılmak için çok güçlü kuvvetler işlemektedir. Deneme yazarı Adam Phillips'in[14] işaret ettiği gibi:

> İnsanları bilmek –ya da insanlar hakkındaki bir takım bilgiler– karşı-erotik olabilir; belirli aşinalık formlarının bilinçdışı amacı arzuyu yok etmektir. Söz konusu olan sadece kolay ele geçmeyenin ya da kıskançlığın arzuyu taşıması değil, ama insanları bazı yollarla bilmenin, onların bize olan ilgilerini zayıflattığıdır ve bu da onların sabit/süregelen dilekleri olabilir. Bu nedenle insanların, onları bilmemiz için bizi davet ediş –ya da izin veriş– yollarına dikkat etmeliyiz. Aynı zamanda da, bilmenin fazla taraf tutan, fazla tedbirli bir sevme modeli olduğu olasılığına karşı da tetikte olmalıyız.
>
> Phillips, ötekinin akışkanlığını ve çeşitliliğini sabitleyerek öngörülebilir bir düzen vermeye uğraşan bir takım bilme biçimlerine, zorlayıcı biçimlerine işaret ediyor. Bu bilme biçimi romantik tutkuyu öldürür, ki uzun dönemli ilişkilerde çok yaygın görülen bir bilme şeklidir bu. Ancak oldukça da çekicidir. Güven arttırıcı gibi görülür (her güvenlik eyleminde olduğu gibi, sadece kısa vadede geçerli olur). Öte yandan zorlayıcı ve yanılsamalıdır.
>
> Alışmanın tutkuyu öldürdüğü söylenir. Ama nasıl olur da âşık olunan, bir alışkanlık olur? Alışkanlıklar, bulaşık yıkamak ve diş fırçalamak gibi, mekanik işler için çok faydalı olabilirler, ancak ilişkiler için ölümcüldür. Büyük bir ihtimalle hepimiz, bir dereceye kadar, sevdiklerimizden alışkanlıklar üretiyoruz – ancak, bunun nasıl da haksız ve öfke uyandıran bir şey

---

Object Relations and the Self, New York: International Universities Press, 1969. [*Şizoid Görüngü, Nesne İlişkileri ve Kendilik*, çev. İpek Babacan, İstanbul: Metis Yayınları, 2003 – ed.]

13 Yeni teorik akımlar: Bkz. Örn., Thomas Ogden, *The Primitive Edge of Experience*, Northvale, N. J.: Jason Aranson, 1989 ve *Subjects of Analysis*, Northvale, N. J. Jason Aranson, 1994; Irwin Hoffman, *Ritual and Spontaneity in the Psychoanalytic Process*, Hillsdale, N. J.: Analytic Press, 1998; Philip Bromberg, *Standing in the Space: Essays on Clinical Process, Trauma, and Dissociation*, Hillsdale, N. J.: Analytic Press, 1998; Donnel Stern, *Unformulated Experience: From Dissociation to Imagination in Psychoanalysis*, Hillsdale, N. J.: Analytic Press, 1997.

14 Adam Phillips, *On Flirtation*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994, 41.[Flört Üzerine, çev. Özden Arıkan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997 – ed.]

olduğunu, *kişinin* bir alışkanlık olagelmesinin, karmaşıklığını ve insanlığını nasıl da indirgediğini bir düşünün! Bazen hatta belki de çoğunlukla romantik aşkı körelten alışkanlığın, aşkın içkin doğasına özgü olmadığını, ancak bunun koruyucu bir değersizleştirme, romantik aşkın doğasındaki korunmasızlığa karşı bir savunma olduğunu öne sürmekteyim. Bu aynı zamanda, aşkın gelişimsel tarihinin de bir sonucudur.

BAĞLANMA VE SEVGİNİN SICAKLIĞI

Çocuklarda "güvenli bağlanmanın"[15] yerleşmesini sağlamak için iyi ebeveynlerin sağladıkları şeylerden biri, kısmi bir yanılsama olan, özenle kurgulanmış güvenli bir atmosferdir. Winnicott'un tabiriyle, yeterince iyi ebeveyn, çocuklarıyla kendi korkuları, kaygıları ve tereddütleri hakkında konuşmaz. Aksine, çocuğun herhangi nüfuz edici bir uyaran olmadan, kendi aklını, yaratıcılığını, yaşama sevincini keşfedip araştırabileceği kalıcı bir tampon bölge yaratır. Çocuk tacizinin o vahim yıkıcılığı, yalnızca olanın yarattığı travmada değil, aynı zamanda da sağlanmamış olanın –yani, psikolojik gelişim için gereken korunaklı alanın– trajik kaybında yatar.

Çocuğun, o korunaklı alan için nasıl da yoğun bir emek verildiğinin, sahnenin arkasında nasıl da büyük miktarlarda ebeveyn etkinliği olduğunun farkında olmaması hayati önem taşır. Ancak yetişkin olarak bizler, bize ebeveynlerin sağlayabildiği o koza benzeri ortamın nasıl da düzenlenmiş olduğunu zaman geçtikçe öğreniriz. Çocukların ebeveynleri için duyduğu güvenli bağlanmaya içkin olan kesinlik ve kontrol biçimi, aslında kısmi bir yanılsamadır ve bu yanılsama büyüsünün birden yerle bir olmaması çok önemlidir. Bu nedenle, bağlanılan figürün ani kaybı, çocuklar için büyük bir felakettir.

En iyi şartlarda bile, ebeveynlerin çocuklarına sundukları ortamları kontrol etme çabaları, kısmi bir yanılsamadır. Ebeveynler de, herkes gibi, kendi duygularına ancak kısıtlı bir şekilde ulaşabilir ve kontrol edebilirler. Bu nedenle çocuklar, ebeveynlerin farkında oldukları ya da olmadıkları erken dönemdeki o kişilerarası ortamın birçok niteliğinden çok derinden etkilenirler. Genellikle ebeveynlerin sırlarının varlığı, konuşulmamış olsa bile hatta bazen de özellikle bu yüzden, evde hissedilir. Ebeveynlerin farkındalık dışı yaşantılarının nitelikleri, bilinçdışı çatışmaları ve yadsınmış tutkuları, genellikle çocuklar tarafından çekici, yasaklanmış ve gizemli bulunur. Ebeveynlerin çocuklarına sağlamaya çalıştıkları güvenli ev ortamından ayrı tuttukları o nite-

15 "Güvenli bağlanma": John Bowbly ve Mary Ainsworth'un erken gelişime dair çığır açan çalışmalarına bakınız.

likler genellikle çocuğun yaşantısının en gizli ve heyecan verici özellikleri haline gelir ve çocuğun arzusunda derin bir iz bırakır.[16]

Çocukluğun erken döneminde, gerekli olan ve tertip edilmiş güvencenin bağlamında sevmeyi öğreniriz, dolayısıyla da güvenlik ve sevgi, sürekli olarak bilinmezi, fantastik olanı ve tehlikeli olanı dışlayan bir güvence arar. Sevgiyi daha güvenli kılma çabasındaki bu ironi de bu çabaların sevgiyi daha da tehlikeli kılmasıdır. Tek eşli anlaşmaların ardındaki nedenlerden biri, her zaman için, ilişkiyi daha güvenli kılma çabasında, sevginin tehlikelerine ve korunmasızlığına karşı bir duvar oluşturmaktır. Ancak, zamanımızda saygın görülen tek eşli birliktelikleri karşılıklı olmaya yatkın olduğundan sevmek için sadece bir eş seçmiş olmak, ona olan bağlılığımızı çarpıcı bir şekilde arttıracak, sevgiyi daha tehlikeli kılacak ve dolayısıyla da onu garanti altına alma çabalarını daha çekici kılacaktır. Böylece, bir şekilde riski en aza indirip güvenliğimizi garanti altına almış gibi yapıyoruz – ve bu yolla da, nefes almak ve gelişmek için canlı bir hayal gücüne gerek duyan arzunun önkoşullarının da altını kazıyoruz.

Kırklı yaşların ortalarında olan Susan, bazı seçimlerinden dolayı kafa karışıklığı yaşadığı ve hayatının sosyal bir klişeye dönüşmesinden korktuğu için psikanaliz tedavisini gereksinmişti. Maddi olarak da, ilişkisel olarak da oldukça yoksul bir çocukluk geçirmişti. Sahip olduğu, suni de olsa ona destek sağlayan güvenlik kırıntıları annesi tarafından dindarlık yoluyla dayatılmıştı. Epey engebeli bir ergenlik ve genç yetişkinlik dönemi geçirmiş ancak o, kayda değer zekâ ve yaratıcılığını kullanarak biraz renksiz de olsa tatmin edici bir hayat kurmayı başarmıştı. Kocası ve çocuklarıyla oldukça zengin ve anlamlı bulduğu bir aile yaşantısı paylaşıyordu. Yine de tedaviden iki yıl önce daha genç bir adamla, kendisini endişelendirdiği kadar da heyecanlandıran bir gözüpeklikle ilişkiye başlamıştı. Acaba bu bir orta yaş krizi miydi? İlişkisinin heyecanından vazgeçip rahat bir ev yaşantısına mı geçmeliydi? Ya da o aşinalığı ve sıradanlığı terk ederek sevgilisiyle, daha otantik ama tehlikeli bir yaşantı mı aramalıydı? Seçimindeki o televizyon dizisinden çıkmışa benzer banalliğin kendisi, onu depresyona sürüklüyor, felç ediyordu.

Susan'ın sistematik olarak kendisini ucuza satma şekli karşısında sıklıkla şaşırıp kalıyordum. Oldukça kabiliyetli ve çekici bir kadındı, ancak sanki her an dağılıp kalmanın sınırındaymış gibi hissediyordu. Evliliğinin nasıl bir araya geldiğini anlamaya başladığımızda, açıkça gördük ki bunun sadece

16 Çocuğun arzusunda derin bir iz bırakır: Jean Laplanche, *Life and Death in Psychoanalysis*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976.

bir kısmı evlilik, diğer kısmı ise potansiyel bir gündüz hastanesiydi. Kocası, onun için sürekli hazır bulunan, sorunlarına duyarlı, ilgili ve bir parça karısına düşkün bir adamdı. Susan, üzerine fazla düşülmesi durumunun anti-erotik etkisine dair acı acı yakınıyordu, ancak evliliklerindeki dengelere daha yakından bakıldığında, buna güvendiği ve bunda ısrar ettiği daha da açıklık kazanıyordu. Evliliğindeki sıkıcılığın ve kaçamağındaki heyecanın her iki adamın niteliklerinden kaynaklandığına inanıyordu. Ona, evliliğinin sıkıcı ve kestirilebilir kalmasında nasıl ısrar ettiğini ve risk almayı nasıl öbür ilişkisine ayırdığını işaret ettim. Başarısına ve devamlılığına rağmen kedisini nasıl her zaman dağılmaya hazırladığını ve onunla ilgileniyor olması için nasıl kocasının sıkıcı ve ona bağımlı olmasına gereksindiğini öne sürdüm. Bir eliyle heyecanı, öbür eliyle de o kasvetli kestirilebilir hayatını bir orkestra şefi gibi nasıl yönettiğini gördükçe, ilişkilerinin ikisi de değişmeye başladı.

Kocası ile etkileşiminde ne kadar tutuk olduğunu sarsılarak keşfetti ve aralarındaki sorunları ortaya dökmek için onunla konuşmaya başladı. Kocası, başta biraz tedbirli yaklaşsa da karşılık verdi. Bir pazartesi Susan, kocasıyla alışılmadık derecede romantik bir hafta sonu geçirdiklerini anlattı bana. Hatta kocası Susan'ın ilgisine hafiften müstehcen bir cinsellikle yanıt vermişti ki, bu Susan için çok daha fazla heyecan vericiydi. "Harika bir hafta sonuydu," dedi, "çok sıcaktı".

Onun "sıcak" sözcüğünü kullanışı ilgimi çekmişti. Sıcak, kocası terlikleriyle ortalıkta dolanarak ona kahvesini getirdiği zamanlarda, kocasıyla ilişkisine dair kullanmış olduğu bir kelimeydi. Sıcak sözcüğü, sevgilisiyle ilişkisinde kullanabileceği bir kelime değildi. "Sıcak", hafta sonu süresince protokolde meydana gelen çatlağın garip bir tanımlaması gibiydi. Susan'la birlikte buradaki sözcük seçiminin, yaşantısını sosyal bir klişe olarak sürdürme işleminin, aşinalık ve öngörülebilirliği bir gün ihtiyaç duyabilir diye yeniden ve yeniden cilalamasının, önemli bir parçası olduğunu görmeye başladık. Buna karşılık, kendisinde daha gerçek ve canlı bir şey bulmak için sürekli başkaldırmak zorundaydı.

İnsanın hem kendisini ve hem de bir diğerini bilmeye, bütünüyle güvenli bir bağlanmaya ihtiyaç duyması, çocuklar için de yetişkinler için de çok güçlüdür. Ancak ilişkilerde güvenlik ve önceden kestirilebilirliği elde etmek zordur. O yanılsamalı süreklilik ve önceden kestirilebilirlik durumunu devam ettirmek adına sonsuz bir savaşım veririz. Hastalar ne zaman ölü ve cansız ilişkilerinden söz etse, bu cansızlığın onlar için ne kadar önemli olduğunu, bu durumun nasıl da ısrarlı bir şekilde korunduğunu, o çok mekanik, bütünüyle

bilindik sevişmenin, sürpriz ve öngörülemeyen korkusuna karşı nasıl siper oluşturduğunu onlara gösterebilmek çoğunlukla olasıdır. Bu suretle, fantazi, yanılsama, emniyeti güçlendiren boyutları hariç tutulduğunda "güvenli bağlanma", yetişkinlerin karşılıklı olan romantik aşkı için çok da kullanışlı bir model değildir. Sevgi, doğası gereği güvenli *değildir*; ancak aksinde ısrar eder dururuz.

GÜVENLİK YANILSAMASI VE İMGELEMİN AYRIŞMASI

Einstein fiziği, hareketin kesin terimlerle değil, sadece izafi olarak ölçülebileceğini göstermiştir bize. Bir transatlantik uçağında hareketsiz otururken, dünyanın yüzeyine göre hareket halinde, ama uçaktaki diğer yolculara göre durağan bir durumda olurum, hareketsizimdir. Durmak ve hareket etmek psikolojik olarak da izafidir. Bu durum büyük ölçüde kişinin nerede olduğuna ve olmak istediğine bağlıdır.

Duygusal hayatlarımızı güvenilir ve aşina, yani durağan durumda görmeyi ister; öte yandan da hareket halinde olmak, psişik korunağımızın sınırlarını aşma özlemi duyarız. Fakat, ev dediğimiz ne kadar güvenli ve durağandır acaba? Korunağımız ne kadar emniyetlidir? Güven arayışı gerçekçi midir? Ya da bir fantazi midir, macera?

Güven ve istikrar duygumuzda temel bir gerçeklik olduğunu varsayarsak o zaman hareket, aralardaki boşluklar ve hayal gücüne ortam sağlayan geçicilik, tutkuyu olanaklı kılan etmenler olur. Ancak insan yaşantısının özü gereği akış halinde olduğunu, hareket ve değişimin doğamıza özgü olduğunu varsayarsak, o zaman bir hayal gücü yaratısı olan ev ve güvencedir. Bu durumda hareket, geçicilik ve taşımakta çoğu kez zorlanabileceğimiz akışkanlık da, yaşantımızın temel zemini olur. Bu tersine çevrilmiş bakış açısında akış ve macera gerçekliğe bürünür, emniyet ve güvence ise fantastik. En temelinde evindelik duygusu da, macera ya da keşif hissimiz de, bir dereceye kadar yaratıcılığa ihtiyaç duyar.

Psişik hayatımız ve sevgilerimiz, yalnızlık ve ilişki arasında ileri geri salınıp durur. İkisi de korkutucu olabilir, ikisi de risklidir. İki duruma da içkin olan tehlikeler fantazi ya da zoraki yollarla görmezden gelinebilir. Bu şekilde, birçok evlilik kontratı ile paralel giden o bilinçdışı mukavele, kalıcı, değişmez ve imkansız bir 'bağlı imiş gibi yapma' anlaşmasıdır aslında – dikkatle kollanan ve her daim korunan bir mesafe ihtiyacı yaratan bir anlaşma. Ünlü Fransız Psikanalist Jacques Lacan, hakiki bağlılığı tam olarak kavrayamamış da

olsa, yıpranmış bir romantik ilişki serabının güven yanılsamasına nasıl yaradığını canlı bir şekilde tespit etmişti: Ona göre aşk, "Tanımadığımız birine, sahip olmadığımız bir şeyi vermektir."[17]

Canlı bir cinsel hayatı olan çiftlerin evlilikten kaçınması oldukça yaygındır. Yersiz bir korku da değildir bu. Arzuyu öldüren tabii ki evliliğin kendisi değil, ama evliliğin nasıl kurgulandığıdır. Sevgimizi korumak için mutlak bir güvence ve kesinliği arzularız. Zira o bildik evlilik yemini –'ölüm bizi ayırana dek'-, sanki bize dizeleri boyunca kati bir sigorta vaat ediyor gibidir. Evlilikten önce çiftler sık sık kendilerini özgür, çocuksu, maceracı ve rahat bulurlar. Evlilikte devamlılık ve istikrar ararlar. Evlilikte, kendilerini ve birbirlerini –durağan kurumlar olarak– anne babalarının benzerleri ya da birer yetişkin olarak tanımlarlar artık. Ve durgunlukla gelen donuklaşmayı, güvenceye ve sürekliliğe duydukları çatışık özlemleriyle kendileri için kurguladıkları evliliklerinin anlamına değil de, evlilik kurumuna atfederler.

Kati güvence, önceden kestirebilme ve daimi olarak belirlenmiş bir birlik, çabucak yavan bir hale gelir. O keşif sahibi ve yaratıcı romantik şair William Blake, Milton'ın *Paradise Lost*'taki* gizli kahramanının Tanrı değil de Şeytan olduğunu ilk görebilenlerdendi. Daimi bir güvence, imgesel ve yapay olduğu için canlılığı boğar ve sıklıkla savunma dışavurumlarına neden olur. Ayrılan çiftlerin her birinin sık bir şekilde, 'yaşayamadıkları gençliklerini yaşamak' sloganı altında cinselliklerini sahiplenerek keşfe çıkmaları oldukça sarsıcıdır. Gerçekte hemen hemen hiç kimse, güvenliğin ve basmakalıp kuralların kısıtlamasından uzak, o arzuladığı özgürce cinselliğin dışavurumu üzerine kurulu gençliği yaşayamamıştır. Danışıklı olarak aldatıcı bir güvence anlaşmaları üzerine kurulmuş uzun dönemli ilişkilerde, birçok insanın ergen benliklerine yer bulmakta güçlük çekmesinin sebebi budur. Cinsel tepki tam anlamıyla ne iradi, ne de iradeyle kontrol edilebilir olduğundan, mükemmel bir şekilde, bu tür anlaşmalara baş kaldırmak üzere tasarlanmıştır cinsellik. Cinsel uyarılma kural tanımaz ve önceden kestirilemez; korunmasızlığı ve riski beraberinde getirir; güvenlik ve denetim yanılsamalarını yalan çıkarır.

Boşta ve ulaşılmaz ya da gizemli yabancı ile cinsel ilişki kurma fantazisi çok çekicidir. Bu cazibe, yasaklanmış ve güvenilmez olanı keşfetme imkânından kaynaklanmaz; yasaklanmışın ve güvenilmezin, istikrasız olmasına

---

17 "Tanımadığımız birine sahip olmadığımız bir şeyi vermektir": Philips'in *On Flirtation*'da alıntıladığı Jacques Lacan.

(*) Milton, G. (1674). *Paradise Lost*, London: S. Simmons [*Kayıp Cennet*, çev. Enver Günsel, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2008] – ed.

razı olmadığımız eldeki ilişkilerimizden daha tehlikesiz bir mahalde hayal edilmesine olanak vermesinden kaynaklanır.

TASMALI HAYVAN

Oscar terapi görmeye başlamıştı, çünkü gittikçe artan bir hoşnutsuzluk duygusu yüzünden yıllardır süren ilişkisine neredeyse son verecekti. Bu ilişki onu birçok yönden tatmin etmiş olsa da Oscar bir türlü evliliğe yanaşmıyordu, neden olarak da sevgilisinin kısıtlı cinselliğini öne sürüyordu. Sürekli diğer kadınlarla flört etmeye sürüklendiğini hissediyor ve aynı anda birçok kadını idare edecek kadar ustalaşmış da olduğundan cinsel ilişki konusunda bir sıkıntı yaşamıyordu. Başka birçok açıdan kız arkadaşından daha çekici bulmadığı bu kadınlardan birine tutulana kadar, bu cilveleşmeler kız arkadaşının kısıtlı cinselliğinden dolayı ihtiyacı olduğunu düşündüğü heyecanı ona veriyordu.

Oscar'a göre, yalnız davranışlarını değil, kendisini de "hayvani" bulan kız arkadaşıyla sohbetleri de kısıtlıydı; onunla cinsellik konusundaki düşüncelerini, fantazilerini ve geçmişteki deneyimlerini paylaşabileceğini hissetmiyordu, çünkü Oscar'a göre kız arkadaşının bunların tümünü onun bağlılığında bir sarsılma belirtisi olarak alırdı.

Çalışmalarımız ilerledikçe, Oscar'ın, cinselliğinin ilişkileri için büyük bir tehlike olduğu fikrini kız arkadaşına sürekli olarak ve ne yollarla nasıl aşıladığını anlamaya başladık. Kendi kendine ve kız arkadaşı yoluyla, kız arkadaşı tarafından kontrol edilmediği takdirde çevredeki tüm kadınları kendinden geçirebilecek denli yabani, tehlikeli, tüm-cinsiyetli bir yaratık olarak nitelenmesi onun için aşırı derecede önemliydi. Kendisini, sadece hayvan olarak değil, tasma ile bağlanmış bir hayvan olarak görmesinin onun için hayati bir önemi olduğunu öne sürdüm. Tasmanın kendisi de en az hayvan olmak kadar önemliydi ve cinsel açgözlülük olarak tanımladığı şeye kız arkadaşının dışarıdan kontrol etmesini sağlamakta ustalaşmıştı. Cinsel eş olarak en sadık sevgililerden biriydi gerçekte, ancak aynı anda birçok tabağı birlikte döndüren bir jonglör gibi oldukça yorucu bir hayat sürüyordu.

Bu meseleyi, Oscar'ın nereden başlayacağını bir türlü bilemeyişinin üzerinde durduğu bir seanstan sonra, daha geniş bir açıda değerlendirmeye başladık. Konuşmak, ele almak istediği çok şey vardı; tüm bunları, sanki İsveç tarzı bir açık büfede önüne dizili yemekler gibi görebiliyordu. Diğer meseleleri kaybedebileceği korkusu yüzünden, bir başlangıç bulmaktan oldukça tedirgin oluyordu. Bu imgeye takılmış ve İsveç tarzı açık büfenin ona neleri

çağrıştırdığını sormuştum. Büyük bir şehrin birkaç güzel restoranı olan bir işçi sınıfı mahallesinde büyümüştü. O henüz bir çocukken bir İsveç restoranı açılmış ve bir anda çok popüler olmuştu. Sabit bir fiyata istediğin kadar yemek tüketebileceğin fikri çok çekiciydi. Kendisi ailesiyle bu restorana sık sık gidiyor, ancak ailecek kendilerini sosyal statü ve ahlaki görgü açısından diğerlerinden üstün görüyorlardı. Bu akşam yemeklerinin onlar için en önemli yanlarından biri, onlar kendilerini büyük bir iradeyle tutarken, diğer müşterilerin sürekli olarak tabakları yemekle dolu dönmelerini eğlenerek seyretmekti. Eğer komşularınınki bir oral açgözlülüğe kapılmışlık ise, onlarınki de bir doğruculuk sefahatiydi.

Oscar'la birlikte bu kendini tutma temasının hayatını yönetmede nasıl da merkezi olduğunu görmeye başladık. Kız arkadaşı ile ilişkisinin en önemli işlevlerinden biri, sürekli engellenmesine ve yoğun bir şekilde devamlı ayartılmasına rağmen sadakatini göstermesine fırsat vermesiydi. Bu doğruculuk, iyi olduğu ve sevildiği hissinin, yani, kesin bir güvenlik duygusunun yerleşmesini ve korunmasını sağlıyordu.

GÜVENLİĞİ VE ARZUYU KURGULAMAK

Aşk ve arzu, romantik aşkın ortaya çıktığı gergin bir yay doğurur. Ancak tüm tecrübelerimiz gibi aşk da tutku da kısmen kurgudur. Tabii ki tamamen kurgulanmış değildir bunlar, ne de bilinçli aklımızın emrindedirler. Sabahleyin kalkıp o gün kime âşık olup arzu duyacağımıza karar vermeyiz. Ancak aşk ve arzu, günlük hayatımızın dokusu içinde doğar ve ortaya çıktıkları ortamı kurgulamada bizim de rolümüz büyüktür.

Birçok kültür (tarihin daha erken bir evresindeki Batı medeniyeti de dâhil) evlilik ile erotik arasına açık bir çizgi çekmiştir. Evlilik "hakları" resmi olarak ve kanunen kabul edilince, Eros başka bir yerde, daha güvenli olduğu bir diyarda aranır olmuştur. Bu karşıt kategoriler birer kurgu olarak daha kolay ayırt edilir, çünkü sosyal ve kurumsaldır.

20. yüzyılın başında Freud'un ayırdına vardığı sevgi ve tutku arasındaki bölünme, 21. yüzyılın başındaki bizler için de, yine insanların oluşturduğu kavramların sonucunda, ancak daha çok kişisel bir düzlemde hâlâ yaygın bir şekilde geçerlidir. Eskinin evlilik "hakları" yasal ve resmi iken bugünlerdeki evlilik "hakları" ve beklentileri, hem bilinçli olarak ilişkilerdeki güç müzakerelerinde hem de bilinçdışından kendinin ya da sevgilinin ham bir belirlilik ve istikrarla özdeşleştirilmesinde, gayri resmi olsa da aynı şekilde ısrarla, kurumsallaşmıştır Ulaşılması oldukça kolay, dünya kadar vekâlet edebilinen

erotik heyecan kaynağı vardır. Arkası yarın diziler, aşk romanları, ünlülerin özel hayatlarına duyulan ilgi gibi, popüler kültürde o yoz romantik aşk örneklerinin ne sıklıkla satıldığı oldukça çarpıcıdır. İlişkilerde yavanlık güvencenin gereği olarak kabul edilince, tutkuyu vekâleten daha emin, başka diyarlarda ararız.

Nietzsche trajedi teorisinde, gerçekten trajik olanın içinde biçimlerin yaratılması ile biçimlerin çözülmesi arasındaki o ince dengeyi yakalamıştı. Nietzsche'ye göre bireysel hayatlarımız geçicidir ve bir anlamda da yanılsamadır; evrenin kendisinden yayılan enerjinin doğurduğu ve kısa vadede 'birlik' tarafından yeniden emilecek uçucu biçimlerdir. Hayatta trajik olanın zenginliği iki türlü kaçırılabilir: Eserini ölümsüz sanan çatlağın bir kumdan kale inşa etmeye çalışması gibi, kendimize ve ürünlerimize yanılsamalı bir süreklilik atfedebiliriz. Ya da başka bir yolla, fani oluşumuza yenik düşebiliriz; hiçbir şey inşa edemeden, akıntının yükselip bizi götüreceği beklentisiyle felç olmuş bir halde. Nietzsche, trajik erkek ya da kadını, yaşamı hakkıyla yaşayan, akıntının yükseleceğini bildiği halde kumdan kalesini tutkuyla yapan kişiler olarak tasarlamıştı. Tüm biçimlerin uçucu, yanılsamalı doğası, feragat edenin uğraşından tutkusunu azaltmıyor; aksine, çoğaltıyor, zenginleştiriyordu.

Özünde romantik olan, Nietzsche'nin trajedide yakaladığı niteliklerin bu hassas karışımını yansıtır. Âşık, sevgilisi için, sanki sonsuza dek kalacakmış gibi tutkuyla kumdan kaleler yapar, ancak bu yapıların kırılgan ve gelip geçici olduğunun da tamamıyla farkındadır. Freud'un psişik iktidarsızlık dediği bölünme ise, maceradan sürekliliği ayırmak yoluyla bir tür riski en aza indirme çabasıdır. Oradaki o sıkıcı, yavan kaleler sonsuza dek kalacak; şuradaki hoş kaleler ise sadece bir gecelik olacaktır. Ancak bu bölünmede çok önemli bir şey kaybedilmiştir: Otantik bir romantik aşk, Nietzsche'nin anlayışına uygun olarak, trajiktir. Ölümle son bulur, hiçbir zaman sadece istikrarlı değildir, en iyi haliyle sürekli kaybedilip yeniden bulunarak, gidip gelir. Harold Bloom',[18] *Romeo ve Juliet*'e dair tartışmasında, "Ya aşk ölür ya da aşıklar," der, "Pragmatik olasılıklardır bunlar." Romantik tutku, ancak garantisi *olması gereken* güçlü duygulara kendini bırakmayı gerektirir. Ama ne yazık ki hiçbir şeyin garantisi yoktur. Hayat ve aşk kaçınılmaz olarak zor ve risklidir ve bu riski kontrol etmek adına, çoğu kez başka ilişkiler yoluyla, hem güvenlik hem de maceranın kaynaklarını tespit edip korumaya uğraşırız.

---

18 Harold Bloom, *Shakespeare: The Invention of the Human*, New York: Riverhead Books, 1998, 88.

Tabii ki zamanla ölen romantik tutkular vardır: Onları terk etmenin bedeli yıllar süren yeniden canlandırma çabalarına kıyasla genellikle daha azdır. Ancak yanılsamalı kesinliklerin çekimi çok güçlüdür. Uzun süreli ilişkilerdeki tutku yoksunluğunun nedeni, aşk ateşinin sönmesi değil, daha çok ilişkinin anlamsız bir donuklukta sürmesi adına danışıklı bir şekilde uğraşılmasıdır. Uzun süreli ilişkiyi tercih edilecek bir şey olarak önermiyorum; oldukça rizikolu bir durumdur. Zira, söz konusu ilişkileri ilginç kılan da budur.

İnsanoğlu güvenliği de, macerayı da; aşikâr olanı da, alışılmadık olanı da şiddetle arzular. Dönüşümlü olarak bazen bu arzuların peşine düşeriz, bazen ince bir ayarla dengeleriz. Bizi birbirine karşıt iki yöne çektiğinden, güvenlik ve macera arasındaki denge ancak geçici bir süre için kurulur; ki bu denge hali çatışık arzularımızı uzlaştırma uğraşımızdaki geçici bir aradır.

Romantik aşk özlemle doludur; yoğun arzu her zaman bir yoksunluk duygusu yaratır. Romantik tutkunun önkoşulu eksikliktir, yani sahip olunmayanı arzulamak. Bununla beraber romantik aşk vaat ettiği güvence ile baştan çıkarır bizi: sanki âşıklar birbirlerini bir bulsa ve birlikte olabilse, hep mutlu olacak, güvence ve huzur içinde yaşayacaklardır. Bu şekilde, kendi yarattığı eksiği gidermek için çırpınmak, tutkunun ipoteğindeki bütünlüğü aramak, ejderhanın ellerinden kurtarılan küçük hanımla şatoya dönüp onu prenses yapmak, romantik tutkunun doğasında vardır. Kalemizin kumdan değil de taştan olduğuna, aşkımızın güvenli ve kati olup zamandan etkilenmeyeceğine inanmak isteriz. Ancak imgesel şatomuza geri döndüklerinde maalesef prens de prenses de çekiciliklerini yitirir.

Bundan çıkan en açık sonuç, bu adamın gerçek bir şövalye, bu kadının da gerçek bir prenses olmadığıdır. Gerçek şövalye ya da prenses hâlâ uzakta bir yerde, şatonun ötesinde beklemektedir. Ancak, bu en açık sonuçtaki aşikârlığın nedeni, gerçekleri yansıtmasından ziyade bize geçici bir güven duygusu vermesidir. Sorun şövalye, prenses ve şatonun tamamen gerçekdışı ve sadece fantazi ürünü olması değildir; ama iş kadınlar, erkekler ve kendimiz için kurguladığımız sosyal kurumların değişen karmaşıklığına ve belirsizliğine geldiğinde, hikâyenin hiçbir zaman o şövalye, prenses ve şatolardan ibaret olmadığıdır.

Sürekli değişim halinde olduğumuzdan aşk da hiçbir zaman aynı kalmaz. Bu nedenle de, romantik aşk istikrarsızdır doğası gereği. Tam olarak ya da yeterince sahip olamadığımız, sahip olduğumuzda da güvenemediğimiz şeylere sürekli işaret ederek, sahip olduklarımızdan tatmin olmamıza engel

olur. İlerleyen üç bölümde romantik tutkunun temel boyutlarının –cinsellik, idealizasyon ve saldırganlık– güvenlik ve kendilik duygumuzun altını nasıl kazıdığını ve bu istikrarsızlığın riskleri artırarak romantik aşkı nasıl tehlikeli ve anlamlı kıldığını inceleyeceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

Cinselliğin Tuhaf Döngüleri

> Benim zihnimde canlanan karşılıklı aşk, bilinmeyenin binlerce açıda zuhur edebileceği bir aynalar sistemidir, ki aşık olduğumun sadık bir suretini verir bana, tutkumu sezmesiyle her zaman daha şaşırtıcı, daha bir bezeli olan, yaşamla.
>
> ANDRÊ BRETON[1]

İnsan yaşantısının hiçbir bölgesi cinsellik kadar çatışma, belirsizlik ve karışıklıkla dolu değildir. Müziğimiz, tiyatromuz, filmlerimiz, televizyonlarımız ve edebiyatımız cinsel temalarla doludur. Cinsel ayartmalar ve mutluluk vaatleri arabalardan bilgisayarlara, giysilerden diş macunlarına, ürünler sattırarak ekonomimizi sürüklemektedir. Cinsellik hakkında çatışan o ihtiraslı kanılar, politik ve ahlaki liderlerimizin imgelerine şekil verip seçimleri etkileyerek, son zamanlarda kamusal yaşamımıza hükmeden "kültür savaşlarının" merkezinde yer almaktadır. Aynı zamanda, cinsellik ve cinselliğin mahrem hayatımızdaki yeri etrafında dönen çatışmalar, kişisel hayatlarımıza anlam katma uğraşımızın başlıca unsurudur. Bu çatışmalar milyonlarca insanı kişisel gelişim kitaplarına, New Age akımına ve geleneksel dinlere, terapilere ve yakın zamanlarda da internetin sohbet odalarına sürükleyen etmenlerin önemli bir parçasıdır. Peki ama, cinselliği kültürümüzün bireyleri için bu kadar güçlü ve problemli kılan nedir?

SEKS NEDİR?

Şu ya da bu şekilde seksle o kadar meşgulüz ki seksin ne olduğu ve nereden geldiğini düşünmek için nadiren fırsat yaratıyoruz. Seks yoluyla üremenin, yeryüzündeki evrim sürecinde belirmesinin nedeni, iki farklı organizmanın genetik materyalinin karışımasının tek bir organizmanın kendini kopyalama-

1 Andre Breton, *Mad Love (L'Amour fou)*, çev. Mary Ann Caws, Lincoln, University of Nebraska Press, 1987, 93. [*Çılgın Aşk*, çev. İsmail Yerguz, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003 – ç.n.]

sından daha uyumlu sonuçlar yaratmış olmasıdır. Cinsel üremeyi daha ilginç kılan ve diğer vakit geçirme yollarına nazaran ona güdüsel bir öncelik veren çeşitlemeler kısmetimize işte böyle gelişti! Bu çeşitlemelerin merkezinde sinir uçlarının yoğunlaştığı, uyarıldıklarında yoğun bir zevk veren vücut bölgeleri, yani genitallerin evrimi vardı.

Şarkı sözlerindeki yaygınlığına karşın kuşlar ve arılar için cinselliğin ne demek olduğunu gerçekte kimse bilmez (belki bir tek kuşlar ve arılar dışında). İnsan evrimleştiğinde seks, bedenlerin kaynaşmasından çok daha karmaşık bir hal almıştı zaten. Vücutlarımızdan oldukça sıradışı zihinler ortaya çıkmış, cinsel olgular da bedensel reflekslerin çok ötesinde, daha kavramsal, duygusal, psikolojik ve bazılarına göre de, daha manevi bir boyut kazanmıştır. İnsanın cinsel fizyolojisinin fiziksel yoğunluğu, kişilerin bitişmesini, yani heyecanlarını, zevklerini, fantazilerini, korkularını, özlemlerini, umutlarını – zihinsel yaşantının söz konusu olabilecek tüm niteliklerinin kapsamını gerektirir. Cinsel eylemin gerektirdiği vücutların iç içe geçişi onu arzuların, aşırı korkuların, çatışmaların ve kendi ile öteki arasındaki ilişki münazaralarının temsiline ideal bir şekilde uyan sonsuz çeşitlemeler haline getirir. Cinsel tecrübeler, sınırların ve kendilik temsillerinin güçlü örgütleyicileri haline gelir. Bedensel duyumlar ya da fiziksel zevkler kişinin tenini, sınırlarını belirler ve bedensel ile cinsel yakınlaşmaların diyalektiği öteki ile ilişkimizde bizi teşhir eder, konumlandırır: Üstünde, altında, içinde, çevreleyen, karşı gelen, teslim olan, kontrol eden, tapan, kendinden geçmiş, vb. Duygusal deneyim için bu kadar kuvvetli malzeme sağladığından cinsel arzu, insanlarda kişisel ve kişilerarası dışavurumun en şahsi arenası haline gelmiştir.

İnsanlar için beden ve zihin cinsel deneyimin olmazsa olmaz boyutlarıdır. "Deliler gibi seviştik" ifadesi bedeni psişeden ayırma yoluyla cinsel deneyimi basitleştirme özlemini vurgular ancak bu asla mümkün olmayacaktır. Bedensel/somatik olgular ile bunların psikolojik anlamlarının kaynaşması asıl, cinselliği mânâlı ve karmaşık kılmaktadır.

SEKSİN KABALIĞI

Harold'un terapiye gereksinmesinin nedenlerinden biri, karısının cinsellikten yoksun olan evliliklerine artık uyum sağlayamamasıydı. İlişkilerinin ilk zamanlarında kısa bir cinsel aktivite dönemi olmuş olsa da fiili olarak son yıllarda tamamen bitmişti, keza zamanımızın tüm bireyleri gibi Harold'un eşi de cinsel yaşantısını tatmin etme hakkına sahip olduğunu hissediyordu. Harold'un evliliği vahim bir durumdaydı.

Harold kuşatılmış, sadık bir kocaydı. Karısına sevgiyle hayranlık duyuyor, onun mutluluğunu istiyor, evlilik yükümlülükleri olarak tanımladığı sorumluluklarını yerine getirmekte yetersiz olduğundan dolayı utanç duygusuyla alçaldığını hissediyordu. Ancak, başlardaki çekime rağmen şimdilerde karısını arzulamıyor, kendini cinsel ilişki için büyük bir çaba ile zorladığında da, iktidarsızlaşıyordu. Cinselliği, her daim elde edilebilir sürtük kadınları içeren pornografiler ve fantaziler eşliğinde mastürbasyon yapmayı kapsar hale gelmişti.

Harold, Londra'nın kenar mahallesinde bir çeşit münzevi hayatı yaşayan karışık ırktan bir çiftin tek çocuğuydu. Ebeveynlerinin ikisi de çocukluklarında travmatik kayıplar yaşamış olduğundan kendilerini diğer insanlardan biraz farklı görüyordu. Tepeden bakıldıklarını, önemsenmediklerini hissetmeye yatkın oluşlarının yanı sıra edep erkan, görünüş ve tavırlarına da önem veriyorlardı. Babası giderek alkolik, annesi de daha depresif olmuştu. Annesi, kocasının kayıtsızlığına karşılık, bazen cinsel açıdan tahrik edici bir şekilde giyiniyor ve görünüşte sanki bunu Harold'un iyiliği için yapıyordu. Annesi Harold'ın üstüne fazla düşüyordu ve Harold, zamanla onun ruh hallerine ciddi derecede duyarlı bir hale gelmişti; küçük apartmanlarının ayrı odalarında olsalar bile Harold annesinin depresyonunu fark edebiliyordu. Ergenliğinde, arkadaşları ile evin dışında daha çok vakit geçirir olmuştu, ancak hiçbir zaman gerçekten bir şeylerin parçası olduğunu hissedemiyordu. Uyum sağlamak için çabalamış da olsa oradan öylesine geçen bir yabancı gibi hissetmekten kurtulamıyordu. Çocukluğuna dair sonradan hatırladığı tek mutluluk anları, bisikletle ya da yürüyerek yıldızların altında tek başına yaptığı gezintilerdi, ki gerçekten özgür hissettiği dakikalardı bunlar.

Harold karısıyla cinsel ilişki *kurmuş olmayı*, cinsel ilişki *kurmaktan* daha çok istiyordu. Onunla cinsel ilişki kurma yolunu aşırı güç buluyor, o "koca dağın" kat edilmesinin yoğun bir çaba gerektirdiğini düşünüyordu. Bir engel olarak dağın bu akıl almaz boyutu, yalnızca denemek için bile cesaret kırmaya yetiyordu. Cinsellik çoktan beridir anlık bir şey olmaktan çıkmış, çabalamanın yükü altında eziliyordu.

Yılların klinik deneyimi bana, cinselliğin kimya uyumu gerektirdiğine dair popüler görüşün doğru olduğunu göstermiştir: İrade ile olacak bir şey değildir bu ve tersi için harcanacak çaba da çoğu kez trajik bir zaman kaybıdır.[2] Ancak, uzun dönemli ilişkide olan birçok kişide olduğu gibi Harold için

2 Trajik bir zaman kaybıdır: Daha önceki yıllarda, Amerikalı psikanalistler, eşcinsel hastalarını, eşcinselliklerinin altta yatan heteroseksüellikten bir savunma olarak geri çekilmeden kaynaklandığı-

de, kimya uyumu *başta* vardı, ama sanki zamanla dağılmıştı. Kimya, dağ ile yer değiştirmişti adeta! Peki hâlâ dağın ardında mıydı? Ya da altında? Orada hâlâ bir hayat belirtisi var mıydı?

Psikanalistlerin en önemli işlerinden biri hastalarının dikkatini, bütünüyle denetimleri dışında ve onlara karşıymış gibi görünen haz ve tatmin duygularının güçlü engelleri olarak iç dünyalarında deneyimlediklerinin aslında kendi kurgu ya da inşaları[3] olduğu olasılığına çekmektir. Homeros'un *Odysseia*'sındaki* Penelope karakteri nevrotik tasarıların hayatlarımızı nasıl yapılandırdığına dair kuvvetli bir betimlemedir. Penelope örgü işini tamamlayana kadar yeniden evlenemez; gün boyunca örer, böylece talipleri de bir koca seçme konusunda ilerlediğini düşünür, ancak kayıp kocası Odysseus'un en sonunda döneceği ümidiyle de, gece boyunca ördüklerini söker. Hepimiz örerek ve sökerek zaman geçiririz, ancak Penelope'den farklı olarak bu dikkatle dengelenmiş tasarıların sadece tek bir yanının farkında olmaya yatkınızdır. Harold, bir tek dağın boyutunu ölçmedeki çabasının farkındaydı; bilinçdışından durmaksızın dağ inşa edişinin ise farkında değildi.

Kendisi ile eşi arasına o dağı yerleştirdiği anda cinsel arzu olasılığının bitmiş olduğunu işaret ettim. Bir zamanlar çekici bulduğu kadın karşısında dururken bile, Harold'un tek hissedebildiği o koca dağ idi. Bu kadar çok çaba harcamaktan vazgeçtiğinde, uğraşmadığında nelerin değişebileceğini merak ettim. Bilindışında bin bir çabayla yarattığının haricinde, "aslında bir dağ filan yok" diye ileri sürdüm. Varolmak için eteklerinde çabayla didindiği o dağı gerçekten isteyip istemediğini düşünmesini önerdim.

Harold, bir sonraki seansa karısıyla bir takım cinsel oyunlar oynadıklarına dair haberlerle geldi (artık evliliğinin değil de analizin eteklerinde çabalıyordu canla başla). Deneyimlerini inceledikçe, karısıyla yatakta iken bir tek *karısının* hislerine, *karısının* arzu ve hazlarına odaklandığı açıklık kazandı. Karısının ihtiyaçlarını unutup kendi kendisinin duyumlarına, hazlarına bırakmanın nasıl bir şey olacağını sordum. Bu soruyu ade-

---

nı ikna etme çabası içine girmişlerdi. Öyle ki, hastalar, büyük çabalar yoluyla heteroseksüelliği pekiştirmeliydiler. Bu kampanyanın sonuçları trajik olmuştu. Amerikan psikanalizindeki bu talihsiz dönemin çetelesi için benim şu makaleme bkz.: "The Psychoanalytic Treatment of Homosexuality: Some Technical Considerations," *International Review of Psychoanalysis* 8, 1981: 63-87.

3 Aslında kendi kurguları olduğu: Bkz. Adam Philips'in *Kissing, Tickling and Being Bored*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993 [*Öpüşme Gıdıklanma ve Sıkılma Üzerine*, çev. Fatma Taşkent, İstanbul, Ayrıntı Yayınları 2004 - ed.n.] adlı kitabındaki, "Looking at Obstacles" ["Engellere Bakmak" – ed.] adlı o olağanüstü bölüm.

(*) Homer, *The Odyssey*, çev. A.T. Murray, London: Harvard University Press, 1919 [*Odysseia,* çev. Azra Erhat, A. Kadir, İstanbul, Can Yayınları, 1997] – ed.

ta abes buldu: Kesinlikle yapamazdı. Karısının huzurunda kendi zevklerine odaklanmanın nasıl bir şey olacağını hayal etmesini istedim. Bu konuyu düşünmek onu kaygılandırdı; oldukça bencilce olabileceğini düşündü, yakışıksız, sevgisiz, değersiz ve tehlikeli – katıksız bir kabalıktı bu. Zevk almak, yürüyüşlerinde ya da bisikletle gezintilerinde ya da mastürbasyonda kendisine izin verdiğinde olduğu gibi, ancak tek başına gerçekleştirebildiği bir etkinlikti.

Birlikte, mastürbasyonun ona muhteşem gelen niteliğinin, belki birçok etkinlikten farklı olarak, sosyal bir yükümlülük taşımaması olduğunu keşfettik. Tabii ki kimse ondan bunu yapmasını isteyemezdi, dolayısıyla mastürbasyon kendi için yapabileceği bir etkinlik haline geliyordu. Bir insanın huzurunda nazik olmak, ötekinin üst düzeyde olan farkındalığını; kendini zevke bırakmak ise, diğerinin huzurunda yalnız olabilmeyi[4] gerektiriyordu, ki bu Harold için saçmalığın daniskasıydı. Varlığında kendisini kendi zevklerine bırakabileceği tek figür, kendi ihtiyaçları olmayan, Harold'un tümgüçlülüğü ile dilediği gibi kontrol edebileceği bir fantazi figürüydü. Harold, cinselliği yoluyla ötekine yönelen kaba ve kaçınılmaz saldırıdan, ancak o fantazi figürü ile kaçınabilirdi. Harold sevdiğinde arzulayamıyor, arzuladığında ise sevemiyordu.

Cinsellik nasıl olmuştu da müstehcenmiş gibi hissedilir hale gelmişti? Bu soruyu iki değişik yaklaşımla tartışacağız: Freud tarafından toparlanıp bir sistem haline getirilen geleneksel yaklaşım ve yeni bir alternatif ile. Birinci yaklaşım insan zihninin katmanlardan ikinci yaklaşım ise döngülerden ibaret olduğunu düşünerek anlamaya çalışır.

FREUD'UN İNSANSI HAYVANI

Freud için cinsellik, doğası gereği antisosyaldır. Öte yandan, kaçınılmaz olarak iliğimize kadar sosyalleşmiş olduğumuzdan, temelde ve en derinde hem sosyal hem de antisosyal yaratıklarız.

İnsan doğasına dair bu görüşü ilk ortaya atan Freud değildi. Platon kadar geriye gidildiğinde insanlar kendilerini tek boynuzlu at, sfenks, ya da ejderha gibi melez yaratıklar olarak tasvir etmişlerdir. Bizler alt doğası bedensel istekler, tutkular ve içgüdüler tarafından koşullanan, üst doğasında ise akıl, bağlılık ve maneviyatın hüküm sürdüğü bileşimlerdik.

---

4 Diğerinin huzurunda yalnız olabilmeyi: Bkz. D. W. Winnicott, "The Capacity to Be Alone" (1958), *The Maturational Process and the Facilitating Environment*, New York: International Universities Press, 1965.

Darwin'in izinden giden Freud için[5] bizler, bilince, akla ve medeni ahlaka ulaşmak için yaşamın evrimsel olarak alt türlerinden yükselerek, aşağılardan tırmandık. Ancak gene de, evrimimiz tamamlanamadı. Bedenlerimizde ve zihnimizde, melekler ve hayvanlar arasında bir yerdeki bileşimler olarak kaldık. Üst ve alt katmanlaşması, Freud'un, duygusal yaşantıdaki önemli bölgelerin hemen hemen tümünü kapsayan düşünce şeklinin ana motifi, kavramsal imzasıydı. O çok iyi bilinen yapısal model, biyolojinin kültürle çarpıştığı bilinçdışı çatışkıların küçültülmüş, içselleştirilmiş bir savaş alanıdır: id bir doğal içgüdüler ambarı, süperego ise içselleştirilmiş kültür temsilleri ve de ikisi arasındaki arabulucu, yani ego.

Freud, cinselliği (sonradan saldırganlığı da ekleyerek) güdüleyici alt tabaka, zihnin tüm üst katmanlarını besleyen[6] ilkel dürtüler olarak değerlendirdi. Freud, birçok farklı zihin modelinde ve yeniden biçim vererek kavramsallaştırdığı psikodinamiklerde, cinselliğimizde ve saldırganlığımızda açığa çıkan doğamız ile özendiğimiz daha üst, medeni yaratıklara dönüşme çabamız arasında her zaman kaçınılmaz bir gerilim görmüştü. 1916'da şöyle demişti, "Toplum, en önemli eğitici görevlerinden biri olarak cinsel içgüdünün ehlileştirilmesi ve kısıtlanmasını üstlenmelidir... çünkü cinsel içgüdüleri toptan istilasıyla, eğitebilirlik bitmiş olur. Aksi takdirde içgüdüler her türlü eşiği aşarak büyük bir çabayla kurulan medeniyetin eserlerini yıkıp yok eder."[7]

Son yıllarda maruz kaldığı ağır eleştirilere, klasik psikanaliz teorisi hakkındaki tüm sorgulara ve itirazlara rağmen Freud'un bu hayvansı insan görüşü dikkate değer bir biçimde etkili olmuş ve bir şekilde, kendi cinsellik ve beden algımıza da sızabilmiştir. Tabii ki cinsellikle mücadele ederiz, cinsel doğamız bizi aşırılıklara, ahlaksızlığa ve karmaşık tatmin yollarına sürükleyebilir; ideallerimiz ve sosyal normlar bizden makul, denetimli ve ölçülü olmamızı isteyebilir. Cinselliğimiz içimizdeki hayvandır. Bakış açımıza göre, ki

---

5 Darwin'in izinden giden Freud için: Freud, Darwinci devrimin özümsenmesinin ilk büyük dalgası içinde yaşadı ve çalıştı. Bu dalga insanoğlunun kendini anlama uğraşının neredeyse her boyutunu etkilemiştir. Freud'un dönemindeki Darwincilik, birçok açıdan son derece devrimci olmasının yanı sıra, yüzyıllar boyunca Batı Kültürüne hakim olan o temel Platonik-Hıristiyanlığın katmanlaşması temasını da ileri taşımıştı. Musevi-Hıristiyan geleneğinde olduğu gibi, Platon için de yukarıdan, yani saflık ve uyumun cennetsi, sonsuz dünyasından düşmüştük.

6 Zihnin tüm üst katmanlarını besleyen: Freud, katmanlaşmayı katmanlaşmanın içine gömerek cinselliğin de çok katmanlı olduğunu düşündü. Oral, anal ve teşhirci ilgiler insan-öncesi cinselliğin artıklarıydı.

7 Freud, Introductory Lectures on Psycho-Analysis (1916-1917) SE 16: 311-312. [*Ruhçözümlemesine Giriş Konferansları*, çev. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen Kapkın, İstanbul, Payel Yayınları, 1998 -ç.n.]

tutkuyla benimsenmiş birçok bakış açısı vardır, cinsel doğamızın, ya ehlileşmeye, ya karantina altına alınmaya, ya da özgürleşmeye gereksinimi vardır.

Cinsellikte şeytani bir ilkelliğin olduğu kanısı, romantik aşkın yozlaşmaya yatkınlığına dair yaygın görüşün adeta merkezinde yer alır. Romantik aşk da insanlar gibi ister istemez bileşenlerden oluşan bir olgu, yüce ideallerle alçak içgüdülerin kararsız bir birliğidir. Bu geleneksel anlayışta Harold'un karısına duyduğu sevgi ve cinsel arzu, doğaları gereği, uyuşmamaktadır. Onların arasında bir bağ kurmak için Harold ya sevgisinde daha az düşkün olmalı, ya da cinselliğini ehlileşmelidir.

Öte yandan insan doğasında ilkel içgüdülerin ve biyolojinin altta, maneviyat ve aklın da üstte katmanlaşmış olduğu görüşü, doğamızın melez olduğuna dair bu modası geçmiş anlayış, son zamanlarda aşınmaya başladı. Kendimize bu katmanlaşmış geleneksel bakış açısından bakmaya o kadar alışmışız ki farklı bir yaklaşıma yer açmak için ilk olarak biyolojik olan ile sosyal olanın ilişkisine, sonra da doğanın doğasına dair yeni anlayışları dikkate almalıyız.

GÜNÜMÜZÜN İNSANSI HAYVANI

Freud'un zamanında, içimizdeki hayvanın ve eğitilmiş olanın farklı kaynaklardan türeyip (biri iç, diğeri dış kaynaklı) yaşantımızda tabakalandığı düşünülüyordu. Son zamanlarda ise biyolojik ve sosyal (ve de dilbilimsel) olanın, tamamen birbiriyle içi içe geçmiş olduğu kabul ediliyor. Konuşmak, toplumları biçimlendirmek ve kültürleri yaratmak biyolojik, yani hayvansı doğamızdır. İnsan evrimini diğer primat türlerinden ayıran başlıca nitelik, büyük bir olasılıkla, insana özgü sosyal ilişkilerin, kültürün ve dil gruplarının oluşumudur. Freud'un ikincil olarak betimlediği dışsal etkileri, birçok bilim adamı doğamızın özü olarak kabul ediyor. En az Freud kadar Darwinci olan bu perspektiften bakıldığında, önce hayvan sonra sosyal değiliz, en derininde ve kökeninde, sosyal hayvanlarız.

Biz insanlar ilişkiler kurar; dilsel topluluklar oluşturup koruruz. Neden yaparız bunları? Acaba topluluklar ve onları birbirine bağlayan dilsel iletişim farklı ihtiyaçlar ya da temel güdülerin ürünleri midir? Hayır, çok daha fazlası: İnsanları ilişkisel olarak tanımlamak, ilişki arayışını ya da sosyalliği, yeme ve üreme ihtiyacı gibi diğer dürtüler arasından özel bir dürtü olarak seçmekten oldukça farklıdır. Şu analojiyi düşünün:

Biz insanlar oksijen soluyan organizmalarız, oksijen aramaya *güdülenmemişizdir* (oksijenin bir anda yok olma durumunu hariç tutarsak). Bu

sadece yapmaya tasarlanmış olduğumuz, çaba harcamadan yaptığımız ya da başka amaçlar için araç olarak kullandığımız bir eylemdir. İnsan aynı zamanda da dil yaratan bir yaratıktır. Davranışçılığın o altın çağında dilin bireyde, herhangi bir amaç için, destekle beliren yararlı bir edim olduğu varsayılıyordu. Genel olarak günümüzde ise dilin, insan beyninin *kendiliğinden beliren* bir özelliği olduğu kabul ediliyor. Bu nedenle Steven Pinker, dili bir içgüdü olarak tanımlıyor, çünkü insanlar, aynen örümceklerin ağ örmeyi bilmesi gibi bilirler konuşmayı... örümcekler örümcek ağları örer,[8] çünkü onlara örme dürtüsünü ve bunu gerçekleştirecek yeteneği sağlayan örümcek beyinleri vardır.

Başlangıçta dil gelişimi için milyonlarca yıl önce seçilmiş, evrimsel olarak uyum sağlamaya yönelik tasarı ya da tasarılara dair birçok tartışmalı teori vardır. Ama Pinker'a göre, o genç örümcek, aç olduğundan ya da temelinde yaşamak için bir ağa gereksindiğinden dolayı ağ örmez, ağ örmek üzere tasarlanmıştır. Aynı şekilde, insan yavruları da sesler ve sonunda da dil üretir; bunun nedeni de yararlı bir amaca hizmet ediyor olması değil, o yavrunun bir insan beynine sahip olması ve insanların da evrim boyunca bu şekilde tasarlanmış olmasıdır.

İnsanlar, bebeklikten başlayarak, etkileşim kurmak için diğer insan zihinlerini arar. Bunu da belli bir ihtiyacı karşılamak için değil, insan yüzüne görme duyusuyla, insan kokularına koku duyusuyla, insan sesine işitme duyusuyla ve insan işaretlerine de semiyotik olarak tepki vermek üzere programlanmış olduğumuzdandır. Başka insanlarla ilişki kurmaya yatkın olarak tasarlandığımızı henüz yeni yeni idrak ediyoruz. Bu etkileşimler bebeklerin, insana özgü zihinleriyle dil yaratan yaratıklar haline gelmelerine olanak veren beyinlerini kullanabilmeleri için zorunludur.

Demek ki, sosyal kısıtlamalarla karşılaşan cinsel yaratıklar olarak yola koyulmadık. Bedensel/sosyal yaratıklar olarak başlıyoruz ve cinselliğimiz kökeninde tam anlamıyla fiziksel olduğu kadar kültüreldir de. İnsan cinselliği ilişkisel ve dilsel bir bağlama doğar. Davranışsal olarak cinsel edimler insanlı ya da insansız gerçekleşebilir. Ama psikolojik olarak, cinselliğin anlamı sosyal yapılardan, kişilerarası ilişki biçimlerinden ve dilsel kategorilerden türer.

Örnek olarak, bazı insanlar için karşılıklı cinsel uyarılma akla gelebilecek en samimi etkinliktir. Buna rağmen Harold'a göre cinsel haz, diğerinin farkında olmayı ortadan kaldıran bir kendi içine çekilmeyi beraberinde

8 Örümcekler örümcek ağları örer: Steven Pinker, *How The Mind Works*, New York and Londra, W. W. Norton, 1997, s. 173.

getiriyordu: Karşılıklı cinsel uyarılma hayal bile edilemezdi. Daha başka birçok olasılık vardır. Aynı davranışsal ve fizyolojik edimin (bir temas, uyarılma ya da orgazm gibi), farklı zihinler için çok farklı ve başka anlamları olabilir. Orgazm, bazıları için aşkın ve kendinden geçiren bir deneyim iken, diğerleri için allak bullak eden dehşet dolu bir çözülmedir. Freud ve çağdaşları herhangi biri için cinselliğin ne demek olduğunu bildiklerini varsayabilirlerdi, çünkü cinselliğin hayvani içgüdülerle birlikte geldiği düşünülüyordu. Oysa bizler, bir diğeri için cinselliğin *ne demek* olduğunu bildiğimizi asla varsayamayız, zira bu cinsellik, anlamını sadece belirli bir sosyal ve dilsel bağlamda yaratarak *insan* cinselliği haline gelir.

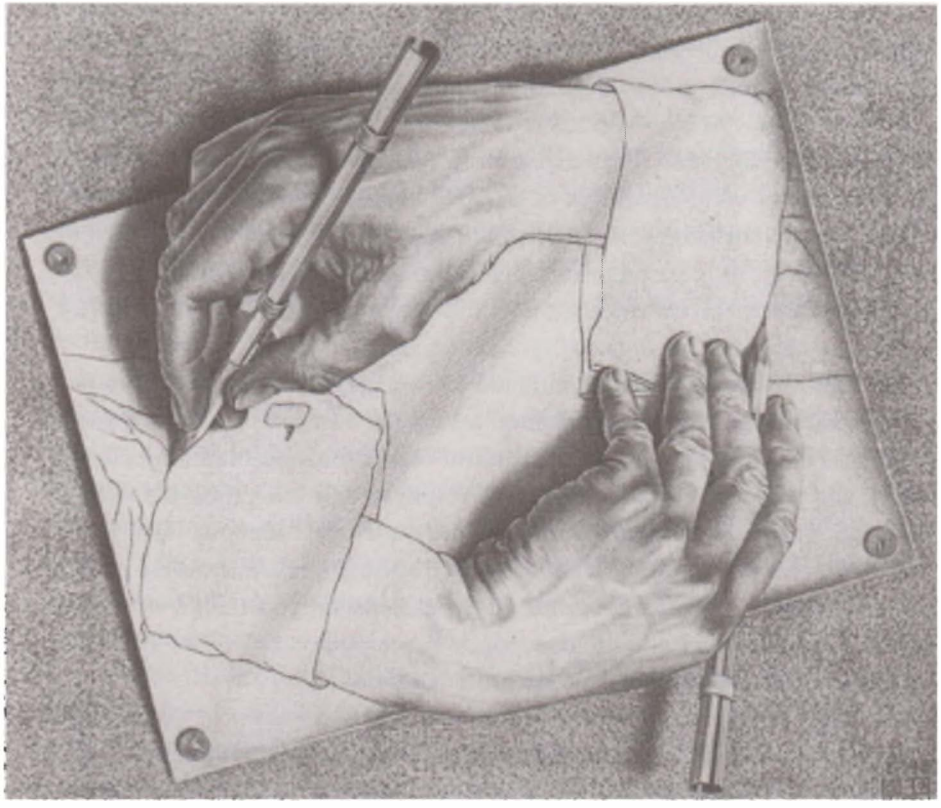
İnsan zihninin katmanlı olduğuna dair bu geleneksel görüş, cinselliğin, insan-öncesi atalarımızın soy gelişiminin bir mirası olarak, bizden bağımsız içimizdeki etkisinin şeytani bir dışavurumu olduğu önermesinden türemiştir. Ancak gün geçtikçe anlıyoruz ki, bedenlerimiz ve kültürel yapılarımız bütünüyle iç içe geçmiş – birbirlerine hayat verirken, zaman zaman da birbirlerini kısıtlıyorlar. Sosyal ve dilsel şekillendirmelerin etkisinde olmayan bir cinsellik, saldırganlık ya da herhangi bir bedensel deneyim yoktur. Tersine, tüm sosyal ve dilsel etkileri de bedenleri, belirli insan organları ve belirli bir insan yapısı olan somutlaşmış yaratıklar olarak deneyimleriz.

Zihin ve bedenin bütünlüğüne dair bu güncel anlayışın en güçlü imgesi M. C. Escher'in iki el desenidir. Her bir el, sonunda o eli çizen bir el deseni çizer ki, o el de diğer el tarafından çizilmiştir: Beden imgelemi yaratır, imgelem bedeni, beden imgelemi.

DOĞANIN DOĞASI

Çok yakın zamana kadar, doğanın ne olduğu son derece açıktı: Doğa insanlar tarafından dokunulmamış, insan kültürü dışındaki; ya da biz onu değiştirmeye başlamadan evvelki dünya idi. Cinsellik de o doğanın içimizde konumlanmış bir parçasıydı.

Ne var ki, "doğa" görüşümüzün sosyal olarak nasıl da inşa edildiğinin bilincine vardık. Doğa ahenkli bir bahçedir. Doğa, "dişteki kırmızılık ve pençedir." Doğal insan barbardır. Doğal insan soylu bir yerlidir. Hangi doğa betimlemesinin doğru olduğuna nasıl karar verebiliriz? Bu daha çok kimin, tarihin hangi zamanında, hangi kültürel bağlamda ve ne amaçla bu doğa fikrini ortaya attığına bağlıdır. Parkların ve hayvanat bahçelerinin ortaya çıkışı şehirleşme ile eş zamanlıdır. Zira "yabani"ye dair görüşlerimiz, günümüz medeniyetinin karşıtı, tersine çevrilmiş bir imgesi olmarak hizmet etmiştir. Dil-

M. C. Escher, "Çizen Eller", © 2002 Cordon Art B.V. –Baarn–, Hollanda.

bilimsel analizler, "doğa" sözcüğünün basitliğe dair çağrışımlarına rağmen, "dilin [İngilizcenin] belki de en karmaşık sözcüğü"[9] olduğunu savunur.

Doğayı, en azından kültürden önceki doğamızı yani henüz deneyim ve kültürün etki etmediği insanoğlunun yaşama ilk adım attığı andaki donanımında bulabiliriz. Ancak nörofizyoloji alanındaki yeni gelişmeler, Batı felsefesi ve psikolojisine hakim olan geleneksel doğa-kültür ikileminin derinden sorgulanmasına neden oldu. İnsan yaşantısının katmanlı olduğunu savunan model -biyoloji/kültür, ya da doğa/kültür ikileminde-, insan biyolojisinin, biyolojik olarak donanımlı yeni doğmuş bebeğin kendini kültürün biçimlendirici ikincil tesirine sunduğu anda, yani doğuştan eksiksiz bir paket olduğu varsayımı üzerine dayandırılmıştır. Bebeğin bünyesinin gebelik süresince

9 "...dilin en karmaşık sözcüğü": P. Coates, *Nature: Western Attitudes since Ancient Times*, Berkeley, University of California Press, 1998, s. 1.

oluştuğu düşünülüyordu; kültürel deneyim ise, ikinci bir tabaka açmak üzere hazır bekliyordu.

Sinirsel donanımın biyoloji *haline gelecek* olan büyük bir kısmının, yani yetişkinin tüm yapısının, doğuştan *mevcut olmadığı*, ancak ilk birkaç yılda, yeni doğmuş bebeğin hayatta kalmak için gereksindiği sosyal, dilsel, ailesel ve kişilerarası beslenim bağlamında yapılandığı ortaya çıktı. Artık biliyoruz ki, yeni doğmuşun beyni ancak kısmi olarak gelişmiştir. Sinir hücreleri ve sinirsel yollar doğuştan tamamlanmış değildir; büyük ölçüde bebeğin başkaları ile olan ilişkilerinde şekillenirler. Uyarılma ve istirahat örüntülerinin, heyecan ve rahatlama eşiklerinin, günlük ritimlerinin –kısacası eskiden tam anlamıyla doğuştan mizaca ya da yapıya atfedilen birçok niteliğin– kısmi olarak bakımveren ile erken etkileşimde şekillendiği kabul ediliyor. O ilk yılların gelişimde nasıl da etkili olduğunu, kültürün bedenlerimize ne kadar işlediğini anlamaya başladık. Biyoloji ile kültür, ya da doğa ile kültür ayrışık katman ya da yüzeyler oluşturmuyor, ama erken gelişimdeki sinirsel yolların yerleşiminde birbirleriyle kaynaşıyor.

Freud cinselliği ham haliyle yırtıcı ve kontrolsüz olarak tasavvur etti. Yüzyıllar boyunca hakim olmuş olan, insan cinselliğinin hayvan cinselliğinin bir uyarlaması olarak durmak bilmeyen itici bir kuvvet olduğu ve kendiliğinden doğduğuna dair kavramın en kapsamlı gelişimi de Freud'un libido teorisiyle olmuştur. Ama artık biliyoruz ki, hayvan cinselliği fevkalade çeşitlidir ve sürekli olarak içeriden güdülenmez. Hayvan cinselliği daha çok evresel (estrus döngüleri) ve bağlamsaldır (belirli uyaranlara duyarlı olarak). Cinsellik söz konusu olduğunda, en yakın akrabalarımız olan primatlar başta olmak üzere,[10] aklıma gelen hiçbir hayvan, insanlar kadar takıntılı değildir.

Cinselliğin ilkelliğinden dolayı romantik aşkın doğası gereği hassas ve istikrarsız olduğuna dair geleneksel çıkarsama, estetik ve ahlaki açıdan yıllar boyunca inandırıcı bulunmuştur. Bu anlayış, genellikle kendimize dair pek hoşlanmadığımız özelliklerimizi, bize hayvan atalarımız tarafından zorla da-

---

10 En yakın primat akrabalarımız: Frans de Waal, *Chimpanzee Politics: Power and Sex among Apes*, Baltimore: JohnsHopkins University Press, 1989 adlı çalışmasında, şempanzenin önceki, "...Latince ismi: *Pan satyrus*"daki ironiye dikkat çeker. "Şempanzelerde... çiftleşme sadece dişi şempanzenin kızışma döneminde gerçekleşir. Dişinin bu dönemi geçtiği anda erkeklerin ilgisi azalır. Dişi şempanzenin kızışma devresinin bittiği veya çok düzensiz olduğu uzun dönemler de vardır... bu demektir ki, bazen aylar boyunca yetişkin şempanzeler arasında cinsel ilişki olmaz" (s. 156-157). Şempanzelerle birlikte en yakın genetik ve evrimsel akrabalarımızdan olan bonobo'ların cinselliğinde de, insan cinselliğinin o şiddetli ilkel özelliklerine rastlanmaz: "Bonobo türünde cinsel ilişki çarpıcı bir şekilde gelişigüzeldir ve neredeyse erotik olmaktan çok şefkatlidir." Frans de Waal ve Frans Lanting, *Bonobo: The Forgotten Ape*, Berkeley, University of California Press, 1997, s. 5.

yatılmış miraslar olarak nitelendirerek reddedişimizde kısmi olarak etkili olmuştur. Kendi tecrübelerimizin taşımakta zorlandığımız yanlarını, içinde konumlandırabilmemiz için doğayı kişileştirmişiz. İnsan cinselliğine has sorunlu yönleri alıp, hayvan cinselliğine ve doğaya dair insan biçimli imgeler yaratmışız ve sonrasında da filogenetik atalarımızın karanlık gölgesi olarak canlandırdığımız bu ilkel kuvvetin de, sorunlarımızın kaynağı olduğu sonucuna varmışız.

Harold'un o kaba cinselliğinin, onun *içinde* ya da sosyal kendiliğinin *altında* olduğunu kabullenmek artık olası değil. O, Harold'un kendisi, ya da en azından bir uyarlaması; bisiklete binmesinin olduğu kadar sosyal bir kurgu. Bu kaba cinsellik Harold ile ebeveynleri arasındaki o hassas etkileşimde, öncelikle de kendi bedensel tepkileri ile annesinin kafa karıştırıcı, kışkırtıcı, müdahaleci ve şekilci niteliklerinin etkisinde şekillenmiştir. Harold'un ruhundaki bu bölünmeyi ve heyecanının ayrışmasını anlamak için başka bir anlayışa ihtiyacımız var.

KATMANLARDAN TUHAF DÖNGÜLERE DOĞRU

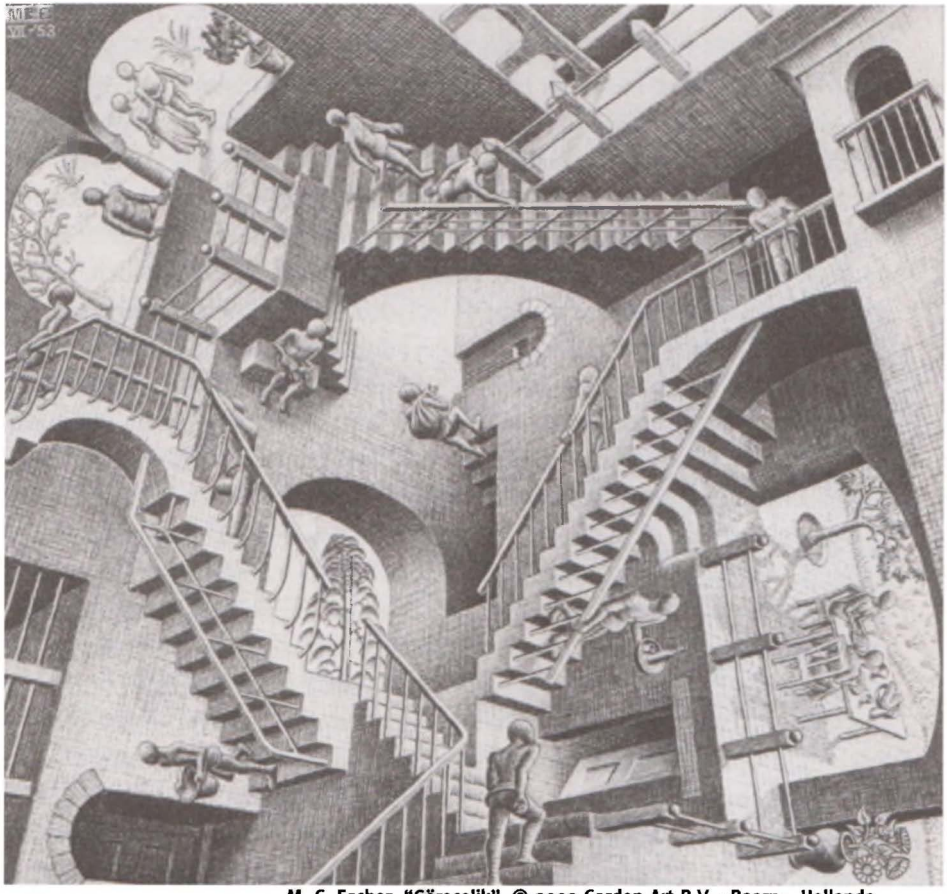
İnsan deneyiminin paradokslarına dair en gözde metaforum, Douglas R. Hofstadler'in önemli kitabı *Godel, Escher, Bach: An Eternal Golden Braid*'deki[11] "tuhaf döngü" imgesidir. Yazar, bu imgenin, Godel matematiğinin "eksiklik teoremi"nin, Escher'in baş döndürücü görsel imgelerinin ve Bach'ın geliştirdiği füg yapısının temelini oluşturduğu kanısındadır. Hofstadler'e göre, "hiyerarşik bir sistemin katmanları boyunca, yukarı ya da aşağı doğru hareket ettiğimizde, ne zaman kendimizi beklenmedik bir şekilde başladığımız yerde bulsak, tuhaf döngü olgusu meydana gelmiş demektir."

Örnek olarak Escher'in merdivenlerinde, tırmananlar, adım adım yukarı çıkarlar, ne var ki yolculuklarını tamamladıklarında tekrar başlamak üzere, yine başlangıç noktalarında bulurlar kendilerini.

Hofstadter, insan zihnini tanımlayan özelliğin, üst katmanın geriye, alt katmana ulaşabildiği ve onu etkileyebildiği, ama aynı zamanda da alt katman tarafından belirlendiği, "katmanlar arası bir etkileşimin süregittiği belirli bir tuhaf döngü olduğunu" iddia eder. İnsan zihninde, beynin mayası, yani "aksamımız" (ki bazıları "organik-aksam"* der buna), zihinsel süreçle-

11 Douglas R. Hofstadter, *Godel, Escher, Bach: An Eternal Golden Braid*, New York, Basic Books, 1979. [*Gödel, Escher, Bach / Bir Ebedi Gökçe Belik*, çev. Hamide Koyukan/Ergün Akça, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2001 – ed.]

(*) Organik-aksam [wetware], bilgisayar aksamı [hardware] ya da programına [software] nazire olarak insan beyni için oluşturulmuş bir terim – ed.

M. C. Escher, "Görecelik", © 2002 Cordon Art B.V. -Baarn-, Hollanda.

ri üretir, "programımız" ise, aksi yönde bir eğri yaparak, "aksamımızı" değiştirir, ki bu da karşılığında beynimizi sürekli döngülerle değiştirecek farklı programlar ve işlemler üretir. Öfke, kaygı, cinsel uyarılma gibi hisleri deneyimlememizin nedeni, o hisleri türetebilecek sinirsel donanıma sahip olmamızdır. Hayat planları üretiriz, çünkü bu tip bir bilişsel projeyi olanaklı kılan sinirsel donanıma sahibiz. Ancak planların kendisi (egzersiz yapmak, tıbbi ve canlandırıcı ilaçlar kullanmak, tefekküre dalmak gibi) sinirsel yollara ve işlevlere tesir ederek gelecekte düzenleyebileceğimiz plan türlerini etkiler. Kısacası bizler, Hofstadler'in yapay zeka dünyasının dilinde, kendi kendini programlayan bilgisayarlarız.

Hofstadter'in tuhaf döngüleri, biyoloji ve doğa ile kültür ikileminin insan deneyiminin ayrık, katmanlı unsurları olduğuna dair geleneksel görüşten, biyoloji ile kültürün, beden ile zihnin iç içe geçtiği daha güncel anlayışa yükselmemizi canlandırmakta yardımcı olmaktadır. Bedenlerimiz, duygular olarak deneyimlediğimiz zihin durumları türetir, ki bu duyumların kendisi de beyin kimyasına tesir eder. Fiziksel yaratıklar olarak evrimimiz, insan kültürü ve dilinin gelişimini olanaklı kılarken, karşılığında bu yolla bedenimizi deneyimlediğimiz fikirler ve metaforlar üretir. Bedenimizi bu şekilde deneyimlemek, gerçekte bedenimizin kendisini değiştirir. Maddesel varlığımızdan doğan dil ve kültürel sofistikasyon, insan cinselliğinin yoğun, çatışmalı ve rahatsız edici yönlerini açıklamak için yırtıcı ve güdümleyici kuvvet metaforlarını üretmiştir. Geriye doğru ilmik atıldığında, o metaforun, yüzyıllar boyunca (örnek olarak Harold gibi) insanların, cinselliklerine ve bedenlerine olan yaklaşımlarının şekillendiricisi olduğu görülür.

Biyoloji ile kültürün iç içe geçişini anlayışımızın getirdiği kayıplarından biri, yabani bir kültür-öncesi insan cinselliğinin var olduğuna dair o tarihi belirsiz tuhaf görüştür. Dilimiz, sosyal yapılarımız ve bilişsel imgelemlerimiz ile cinselliği, onu deneyimlediğimiz hale dönüştürmeden önceki saf ve doğal haline nasıl indirgeyebileceğimizi hayal etmek zordur.[12] Bu biyolojinin ve evrim süresince nasıl şekillenmiş olduğunun önemini azaltmaz, ancak biyolojinin kültürel olgulardan ayrılmaz bir şekilde işlevini sürdürmektedir.

Bir girdap oluşumundaki iki akıntının bir noktada birleşmesini gözünüzde canlandırın. Bu akıntıları, birleşmeden önce ayrı ayrı tecrit edip tanımlamak mümkündür. Ancak birleştiklerinde her birinin damlacıkları iç içe geçer. Girdaba bir kap daldırıp her bir akıntıdan geleni ayırmak artık mümkün değildir. Doğa ve kültür de aynı şekilde işler. İnsan yaşantısında birbirinden bağımsız saf biçimler olarak görülmezler. Tamamen birbirine karışmış iki ayrı akıntıdır bunlar. Bu, romantik aşka, denetimsiz cinselliğin yırtıcılığı karşısında bozulmaya yatkınlık ve kırılganlık atfeden geleneksel anlayışın inanılmasını güç kılar. Saf ve kurgulanmamış cinsellik parçacıkları bulamayız. Çünkü böyle parçacıklar yoktur. Belki başka bir çılgın döngü, cinselliği gizilgüç olarak istikrarsız kılan etmen konusunda bizi aydınlatabilir: Bu da kişisel ve kişilerarası yaratıklar olarak ikili varoluşumuzu kapsayan bir döngü olabilir.

---

12 Onu deneyimlediğimiz hale...: Judith Butler'ın *Bodies That Matter* (New York, Routledge, 1993) adlı çalışmasında, "doğal" kavramının cinselliğe uygulanmasına karşı savunduğu güçlü tezine bakın.

KENDİLİK/ÖTEKİ

Diğerleri ile ilişkiye doğar ve doyarız; ancak bizler (Batı kültüründe), münazara edilebilir ve kısmen edilemez sınırları olan farklı ve dokunulmaz iç dünyalar olarak hissettiğimiz deneyimleri kendiliklere örgütleriz. Cinselliğin karmaşıklığının büyük bir kısmı ve romantik aşkla ilişkisi kişisel ile ilişkisel, birlik ve ikilik arasındaki gerilimin o derin anlamından türer.

Biyoloji ve kültürün tuhaf döngüleri genel olarak dikey bir şekilde tasvir edilir. Alt, kendisini dönüştürmek için çevresinden dönecek olan üstü türetir. Ancak ben, bu imgeyi yan çevirerek kişisel ile ilişkisel, "birlik" ile "ikilik" arasındaki ilişkiyi kavramsal olarak düşünebilmek için bir araç olarak, yatay bir tuhaf döngü tasavvur etmek isterim. Keza, başlangıçta, kendimizi içinde bulguladığımız, ya da Heidegger'in o çarpıcı tabiri ile içine "atılmış"[13] olduğumuz ilişkisel, sosyal ve dilsel matris olduğunu söyleyebiliriz. Kişisel olarak içeride yer alan bölgeleri deneyimleyen bireysel psişeler bu matriste biçimlenerek oturur. Bu kişisel alanlar ilişkisel sahanın mikrokozmosu olarak başlar: kişilerarası ilişkiler içeri dahil edilerek ayrık bir kişisel deneyime dönüştürülür. Karşılığında da bu kişisel deneyimler, düzenlenerek ve dönüştürülerek, etkileşimin makrokozmik örüntülerini değiştirecek yeni kişilerarası biçimler üretir. Kendi kendini iten bir tuhaf döngü halinde, kişilerarası ilişkisel süreçler özel ve içsel süreçler üretir ki bunlar da kişilerarası süreçleri bunlar da tekrardan intrapsişik süreçleri yeniden şekillendirir. Adeta sonsuz bir Mobius Şeridi'nde[14] içsel ve dışsalın sü-

M. C. Escher, "Mobus Şeridi", © 2002 Cordon Art B.V. –Baarn–, Hollanda.

13 Martin Heidegger, *Being and Time*, Londra: SCM Press, 1962. [*Varlık ve Zaman*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi, 2004 – ç.n.]

14 Mobius şeridi: Mobius şeridi yalnızca bir yüzü olan, dar bir dikdörtgen kağıttan şeridin, yarı kıvrılarak iki ucunun yapıştırılması yoluyla elde edilen bir yüzeydir.

rekli olarak kendilerini ve birbirlerini yeniden yaratıp dönüştürmesi gibi.

Cinsellik (ölümle birlikte) kuşkusuz en kişisel deneyimlerden biridir. Ancak birçokları için en yoğun cinsel deneyim biçimleri, başkaları ile ilişki içinde olmanın olası kıldığı –fantazilerde duygularda ya da eylemlerde– bedenlerin birbiri içine girmesi ile mümkün olur. İnsan yaşantısında, kişisel ile sosyal arasındaki karşılıklı birbirine nüfuz etme ve gerilimin bu kadar şiddetli deneyimlendiği cinsellik dışında başka bir alanın varlığı kuşku götürür.

Zihnin katmanlı olduğuna dair geleneksel model, cinselliğin macera ve risklerini açıklamada yardımcı olmuştur. Cinsellik, alt ve yabani tabakaları açığa çıkararak kalıplaşmış sosyal kuralları sarsar. Ancak göreceğimiz gibi, cinselliğin gerçek macera ve riskleri, kendi ile öteki arasında yarattığı geleneksel sınırlardaki gedikten doğar. Yakın ilişkilerimizi kurallara bağlarız, çünkü devamlılığı, güvenliği ve bağlılığı kolaylaştırmak isteriz. Ancak bedensel durumlar ve hazlar sürprizlerle doludur. Cinselliğin teşhir edilmesinin kuraldışı olarak görülmesinde riske atılan içimizdeki yabani değil, içimizdeki *ben-lik*tir.

SEKS GERÇEKTEN O KADAR ÖZEL Mİ?

İronik olarak genital sinir uçlarındaki yoğunluğun, doğal seçilimle, özel olarak memeli ve primat evriminde üremeyi ateşlemesi için tasarlanmış olması aynı zamanda cinsel deneyime içsel ve müphem bir nitelik atfetmiştir. Cinsel uyarılmanın fiziksel yoğunluğu ve doyumu, gücü, mutlak mahremiyetine katkıda bulunur. En ortak deneyimlerimizden biri olduğu halde, bir başkası için cinselliğin ne demek olduğunu kimse pek bilemez. Bedensel donanımdaki düzenlilik, cinselliğin yaşam boyunca kişiselleştiği son derece kendine has biçimleri yalancı çıkarır. Öyle ya da böyle standart olan donanım, insan imgelemi tarafından zapt edilmiştir.

Freud'un insan cinselliğine dair araştırmalarının daha kalıcı olanlarından biri, Getrude Stein'in güllerinden* farklı olarak, seks seks değilse seks değildir. *Psiko*seksüellik, Freud'un keşfettiği gibi, cinsel edimin kendisi ile tanımlanamaz. Psişik iktidarsızlıkta edim gerçekleşebilse bile, tutku ve doyumun yoğunluğundan yoksundur. Psikanaliz, cinselliğin radikal içeriği kadar, diğerlerine ve bir dereceye kadar kendilere de şeffaf olmadığını ortaya çıkarmıştır.

(*) Gertrude Stein'ın "Sacred Emily" (1922, *Geography and Plays*, Boston, The Four Seasons Company içinde) adlı şiirindeki meşhur olmuş olan "Rose is a rose is a rose is a rose (Bir gül bir güldür, bir gül bir güldür, bir gül bir güldür)" dizesine atıfta bulunularak "sex is not sex is not sex (seks seks değilse seks değildir)" denmektedir – ed.n.

İnsana özgü bir oyalama biçimi olarak pornografinin şaşırtıcı derecede kalıcı olması, daha çok cinselliğin başkaları için ne demek olduğunu bulmanın gözetlemeci özleminden kaynaklanır; pornografinin o süregiden hayal kırıklığı ise, bunun hiçbir zaman mümkün olmadığını sürekli yeniden keşfetmenin bir sonucudur. Cinsel deneyim, yoğunluğundan dolayı, ya da belki de yoğunluğu yüzünden, ancak içeriden bilinebilir. *Thelma ve Louise* filmindeki engellenmiş ve aşağılanmış ev kadını Louise, o haydut benzeri yabancıyla ilk erotik sevişmesinin ardından şöyle söyler: "Artık bu yaygaranın neden koptuğunu biliyorum."

Günümüzde, kadın ve erkekler arasındaki anatomik farklılıklardan psikolojik farklılıklar türetmek politik olarak tehlikeli bir hal almış da olsa, varoluşçu psikanalist Leslie Faber'in[15] konunun daha az işlendiği dönemlerde yazmıştır. Ona göre cinsel birleşme erkekte gözle görülür bir ereksiyon gerektirdiğinden, orgazmla o ereksiyon etkisini bir süre için yitirdiğinden ve dişinin uyarılma ve orgazm işaretleri daha sinsi ve kolay taklit edilebilir/sahte olduğundan cinsel güvensizlik ve kıskançlık, erkeklerde kadınlardan çok daha yoğundur. Cinselliğin birinci kişi deneyimi diğeri için bilinemez, ama Faber'in kanısınca, kadınlarınki erkeklerinkinden daha da bilinmezdir. Cinsel birleşme sonrasında bir kadın bir erkekle birlikte "olmuş olduğunu" bilirken, bir erkek hiçbir zaman bundan emin değildir. Etkili bir numara yapma olasılığı riskleri artırır, keza bir modern sinema klasiği olan *When Harry Met Sally* filminin lokanta sekansındaki Meg Ryan'ın o inandırıcı orgazm taklidini, aynı zamanda hem komik hem de dehşet verici kılan da budur. "O hanımefendi ne yiyorsa bana da aynısından", der bir diğer müşteri garsona. Bizler hem kendimiz hem de eşlerimiz için tümgüçlülükle kişisel deneyimler ısmarlamak istemez miyiz? Bu erkek-dişi farklılığı, erkeklerin, erotik olmadığının anlaşılmasından uzun bir süre sonra dile getirilmesi bastırılmış/susturulmuş olan o "Geldin mi?" sorusunu sürekli sormaya iten etmendir. Her birimiz diğerini bilmeyi ister: Orada nerelerdesin? Diğer sevgililerine kıyasla benimle yaşadıkların nasıl? Duyumların, fantazilerin, bilinçdışı tınıların o ince ayrıntıları neler? Öte yandan her birimiz biliriz ki cinsel deneyimlerimiz, en azından bütünüyle tarif edilemez, gösterilemez ve kişiye özeldir.

Hiçbir zaman sadece biyolojik bir refleks olmadığından, ama her zaman da kısmen hayal gücünün bir ürünü olan bir eylem olduğundan (kişinin kendisinin veya diğerinin) cinsellik hiçbir zaman sabit ve öngörülebilir değil-

15 Leslie Faber: Faber'in keskin denemeleri, bazı içgörülü açıklamalarla birlikte yakın zamanlarda, *The Ways of The Will*, New York, Basic Books, 2000 adıyla yeniden yayınlandı.

dir. Bu nedenle de kişinin ve bir başkasının cinsellik deneyiminde her zaman bir bilinmezlik, bir ötekilik vardır. Cinsel tutkunun bu bilinmezlik ve bilinemezlik boyutu hem heyecana hem de risklerine katkıda bulunur. Kısmen, cinselliği gizilgüç olarak istikrarsız kılan etmen budur. Uzun dönemli aşk ilişkilerindeki tutkuyu öldüren cinsten bir "biliyor olma" (kişinin kendisinin ve eşinin bağlılık derinliğinin ve erişilebilirliğinin garantilenmesi), özünde ele gelmez ve değişken olan bir şeyin üstüne yanılsamalı bir şeffaflık ve durağanlık yansıtmayı beraberinde getirir.

Cinselliğin ciddi anlamda kişisel ve özel olduğunu düşünmemizin bir nedeni de içimizden kabarıp taşmasıdır. O ortak cinsellik anlayışının en belirleyici niteliklerinden biri (20. yüzyılın başlarında Freud'un libido teorisinde açımlanmış haliyle) cinselliğin, somatik dokulardan türeyen içsel bir itme olduğudur. Bedenlerimiz besin almaya *ihtiyaç* duyar. Bu itki doyum sağlayana kadar artar. Bedenlerimiz artık ürünleri boşaltmaya *ihtiyaç* duyar. Bu itki de doyum sağlayana dek artar. Çoğunluk cinselliğin de aynı şekilde işlediğini düşünür. Evrim, hayatta kalmamız amacıyla cinsel ve saldırgan içgüdülerle tasarlamıştır bizi ve bu ihtiyaçlardan doğan itki de bizi içeriden iter. Zamanla bu ihtiyaçların yoğunlaştığına ve itkilerin de doyum sağlayana dek arttığına inanılır. Freud da aynı şekilde, cinsel (ve saldırgan) dürtülerin yoğunlaşmasından doyum nesneleri *aradığımızı* düşündü. Bu tabii ki herhangi bir nesnenin işe yaradığı anlamına gelmiyordu. Belirli libidinal ve saldırgan nesneler, erken deneyimlerin çağrışımlarından ötürü dürtülerin doyumuyla bağlanıyordu. Bu mantık çizgisine göre cinsellik, açlık gibi içsel bir itme ile başlayıp gerilim yaratıyor bu da sonrasında gerilimi azaltacak bir nesne arayışına giriyordu. Tabii ki hikâye bundan ibaret değildir. Başkaları, cinsel arzunun tatminin yanı sıra ileri derecede etkilemekle beraber uyarıcı da olurlar. Başkaları fiilen her duyumda bize ulaşıp bizi heyecanlandırır: Sadece daha geleneksel yöntemler olan dokunma ve görünüm yoluyla değil, aynı zamanda da ses (son zamanların telefonda cinsellik olgusunda ortaya çıktığı gibi) ve koku (feromon konusundaki son araştırmaların ortaya çıkardığı gibi) yoluyla da. Giderek artan uyarılmayla cinsellik tabii ki içeriden güçlü bir itki *olagelir*, ancak bizler özellikle ötekiler tarafından uyarılmaya tepki verecek şekilde donatılmışızdır. Freud, cinsel arzunun büyük bir kısmının uyaran nesnenin yokluğunda kendiliğinden yükseldiğini düşünmekte tabii ki haklıydı, ancak bedende kendiliğinden bir anda kabaran bu arzunun gerçekte *bedenden* türemiş ya da *kendilikten* türemiş olup olmadığını keşfetmek için daha yakından bakmalıyız. İnsan öznelliğinin son yıllardaki psikanalitik incelemeleri, deneyimleri-

mizin bilinç ve bilinçdışı fantazi yoluyla nasıl da sürekli olarak yenilendiği konusunda uyarıcı olmuştur.

Her sabah tam anlamıyla yepyeni bir dünyaya uyanmayız; bugünün dünyasının dünkü karakterlerin aynılarından oluşacağı beklentisi içinde oluruz. Aynı kandırmaları, aynı tehlikeleri, aynı ödül ve aynı hayal kırıklıklarını bulmayı bekleriz. Civarlarında dolaştığımız dış dünya, kısmen iç dünyamızın imgelemimiz yoluyla bir yeniden-yaratımıdır her zaman ve sürekli olarak yenilediğimiz o ötekiler,[16] her bir gün bize dayanmaya, bizi yatıştırmaya, sorgulamaya, tehdit etmeye, çileden çıkarmaya uyarmaya tatmin etmeye ve bize acı çektirmeye devam eder. Kendilik, diğerleriyle o kadar karışmıştır ki, en kişisel ve içsel deneyimlerimiz bilinç ve bilinçdışı düzlemlerde o örtük ötekiler ile bağlanmış ve taraflarından şekillendirilmiştir.[17]

Birinci bölümde bahsi geçen Susan, sevgilisine yoğun bir cinsel arzu duyduğunda bu arzu sadece beden dokularından kabarıp taşmaz, yapılandırıp koruduğu öznel dünyası bağlamından doğar, ki bu bağlam samimi ve sıcak kocasına duyduğu güvenli ve uyuşuk bağlılığın merkezinde yer alır. Harold, kendisini pornografik bir düşlemde bulduğunda, heyecan, karısına duyduğu bağlılığa aracılık eden yaptırımlar dağının çevresinde örgütlenmiş öznel dünyası bağlamında doğar. Bu şekilde kendiliğin özel alanının derinlerine, içsel dünyanın girdi çıktılarına nüfuz ettikçe yatay duran tuhaf döngümüzde bir ötekilik bolluğuna rastlarken buluruz kendimizi.

ÖTEKİLER, GERÇEKTEN O KADAR "ÖTEKİ" MİDİR?

Erotizmi tetikleyen, filozofların "başkalık" [alterity] olarak adlandırdığı, kendilik ile öteki arasındaki diyalektiğe ne demeli? Şairler, filozoflar ve psika-

16 Sürekli olarak yenilediğimiz o ötekiler: Günümüz psikanalizinin en önemli kavramlarından biri, erken dönemdeki önemli ilişkilerin ve deneyimlerin nasıl bireyin zihninin kalıcı nitelikleri olarak içselleştirildiği ile ilgili olan "içsel nesneler" ve "içsel nesne ilişkileri" ifadelerine ilişkindir. Kişisel, özel iç dünyamızı, içimizin en derinindeki kendilik hissimizi erken dönemdeki deneyimler ve ilişkilerle doldururuz. Doğal olarak da yetişkin hayatımızdaki günlük yüzleşmelerimizde aynı karakter ve durumlarla karşılaşmayı bekleriz. İçsel nesne ilişkileri'ne dair daha fazla bilgi için, bkz. Thomas Ogden, *The Matrix of the Mind*, Northvale, N. J.: Aronson, 1986; Stephen A. Mitchell, *Relational Concepts in Psychoanalaysis*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988. [*Psikanalizde İlişkisel Kavramlar*, çev. Gülenbaht Algaç, İrem Anlı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009 – ed.n.]

17 O örtük ötekiler ile bağlanmış ve taraflarından şekillendirilmiştir: Edebiyat kuramcısı ve düşünür Elanie Scarry, *The Body in Pain*, New York, Oxford University Press, 1985 adlı kitabındaki işkence incelemesinde, fiziksel acı deneyiminin her zaman kişiselleştirildiğini savunur. Bize bunu birileri yapıyordur.

naliz kuramcıları[18] cinsel tutkunun merkezindeki niteliğin kişinin kendi deneyimlerinin ötesine geçerek bir kendini aşma edimi – ötekiyle karşılıklı olarak, ulaşma ve ulaşılma, nüfuz etme ve nüfuz edilme edimi olduğunu öne sürerler. Ancak tabii ki her kendilik-dışı [not-self] biçim işe yaramaz; her birimizin belirli bir "tipi" veya tipleri , tam olarak doğru kimyasal bileşimi sağlayan belirli bir ötekilik biçimi vardır.

Ötekilik ve aynılık birbirine zıttır ve zıtlıklara dair birbirlerine dolaysız olduklarını, aralarında hiçbir ilişkinin olmadığını düşünürüz. Ancak zıtlıklar birbirleriyle ciddi derecede ilişki içindedir. Çoğu kez birbirlerine işaret eder, birbirlerinin içinde yapılanırlar. Aydınlık karanlığın varlığını varsayar karanlık da aydınlığın. Üst altı varsayarken, alt da üstü varsayar, ki bunların tersi de geçerlidir. Temel kavramlarımızın birçoğu örtük olarak karşıtlarıyla öylesine kesin bir şekilde belirlenir ki ancak, yin/yang tarzında, tamamlayıcılar ve kontrastlar halinde anlamlı olurlar. Ötekilik arayışımız ve romantik ilişkilerimizden heyecan duyuşumuz çoğu kez bu yolla mümkün olur çünkü karşıtların birbirini çektiği söylenir. Karşıtlar birbirini çeker; zira birbirlerinin tersidir onlar, ya da farklı biçimlerdeki aynı şeydirler.[19] Bu bakış açısında ötekilik, belki de gerçekte kendiliğe bir yabancı olarak değil de, susturulmuş, budanmış, izin verilmemiş bir kendilik olarak yeniden tanımlanmalıdır (Jung, kendiliğin bu sahiplenilmemiş niteliklerine "gölge" der). Kendiliğin betimlenmesinde kendilik olmayan [non-self] ve ötekilik bu kadar merkezi olduğuna göre, erotik tutkuyu ateşleyen ötekilik biçimi, belki de aynadaki bir yansıma, bir kendilik *biçimi* olarak görülmelidir.

Cinsiyete dair basmakalıp yargılarla birlikte kesin çizgilerle ayrışmış zıtlıklar, genellikle eşcinsel tutkunun da, heteroseksüel tutkunun da merkezinde

---

18 Şairler, düşünürler ve psikanaliz kuramcıları: örn. Bkz. George Bataille'in kitapları ve Otto Kernberg, *Love Relations*, New Haven, Yale University Press, 1995. [*Aşk İlişkileri Normallik ve Patoloji*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000 – ed.n.]

19 Farklı biçimlerdeki aynı şeydirler: Psikolog Irene Fast çağdaş cinsiyet kuramına Eski Yunan'daki (Plato'nun, *Symposium*'undan [*Symposion*, çev. Eyüp Çoraklı, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2007 – ed.n.]) insanların bir zamanlar hermafrodit, yani ikiye ayrılmış dört bacaklı, çift genitalli yaratılar olduğu mitolojisine çağdaş bir yorum getirdi. Fast'a göre küçük çocuklar, hem erkeklerin hem de kızların bütün niteliklerini potansiyel olarak taşıdıklarını düşünür ve kendilerini biseksüel olarak görür. Fast'in kanısınca cinsiyet farklılıklarının tanınması biseksüel tümgüçlülüğe narsisistik bir darbe olarak o kadar da korkuya ya da hadım edilme duygusuna yol açmaz. Cinsel kimlik duygusunun yerleşmesi aynı zamanda cinsel karşı-kimlik [counter-identity] duygusunu da yerleştirir. Zira, Postmodern kuramcı Judith Butler'ın savunduğu gibi, cinsiyet temelde, 'olunmayan'a göre negatif olarak tanımlanıp yaşanır. Butler'a göre erkeklik, kadınlığın dışlanmasıyla yerleşir ve kadınlığın dışlanmasından başka bir şey *değildir*. Kadınlık da erkekliğin dışlanmasıyla yerleşir ve erkekliğin dışlanmasından başka bir şey *değildir*.

yer alır: sert/yumuşak, güçlü/dirençsiz, bağımlı/bağımsız, üst/alt, katı/hassas ve benzeri. Ancak aynı tip ayna imgesini yansıtan, çiftlerde karmaşık yollarla tertiplenmiş başka birçok karşıtlıklar daha vardır: İnce/kaba, görgülü/saf, gösterişli/basit, dışavurumcu/tutuk ve benzeri. Ötekinde çekici olan, belki de ötekinin ötekiliği olduğu kadar, kendiliğin sahiplenilmemiş niteliklerine güvenli bir mesafeden temas etme fırsatı da vermesidir. Romantik aşktaki yaygın abesliğin büyük bir kısmı, genellikle, aynılığın ötekilik kimliğine bürünmesinden kaynaklanır. Geçmişimize yeni bir görünüm veririz kendimizden kaçtığımızı sanırız, ancak bu sözde özgürlük edimlerini taçlandıran, yeni ve farklı olduklarını beyan eden eşler, aslında ne o kadar yeni, ne de farklıdır.

Hepimizde, acılarımızı sıra dışı bir tutarlılıkla bir yenileme yatkınlığı vardır. Aşk ilişkilerinde, her yeni ilişkiye son ilişkimizdeki sorunların panzehiri olarak yaklaşırız ve de aksamaz bir düzende, her yeni ilişkimiz eski ilişki(leri)mizin yeni bir yorumu olagelir. Bu durum zaman zaman, çocukluğun ödipal nesnelerinde konumlanan esrarengiz bilinçdışına yorulur. Annesinin bir takım niteliklerinden dolayı acı çekmiş bir adam, ne yapar eder, aksi yöndeki görünümüne karşın annesinin kopyası bir kadın bulur. Ebeveynlerinden birini idealleştirip diğerini küçümseyen bir kadın, ne yapar eder, gözde ebeveyninin niteliklerine sahip gibi görünen, ancak zamanla küçümsediği ebeveynin özelliklerini açığa çıkaran bir erkek bulur.

Ancak tüm bunlar gerçekte o kadar gizemli ve esrarengiz değildir. Birçok ilişkideki büyük ironi, diğer kişinin takdim edilen niteliğinin, o kişiyi seçmemize sebep olan özelliğin, genellikle onun kendi fiziksel ekonomisinde zıddına karşı kesin bir savunma olarak işlemesidir. Görünüşteki etkileyici istikrarlığı yüzünden seçilen eş, belki de kendini kaotik kayıtsızlığına karşı bir savunmadır; hayat dolu oluşundan dolayı seçilen kadın, belki de kendini altta yatan depresyonuna karşı savunuyordur; yüksek ahlaki değerlerinden dolayı seçilen adam, belki de gizli sapkınlığına karşı savunuyordur; cinsel çekiciliğinden dolayı seçilen bir diğeri ise, belki de ölgünlüğünü ve bölünmüşlüğünü gizleyip hayata tekrar geri dönmeyi bekliyordur. Önceki ilişkimizin panzehiri olarak seçtiğimiz ötekinin ötekiliği, kendimizin tamamlayıcısı gibi göründüğü üzere seçtiklerimizle birlikte, o abartılı yüzeyin altında, genellikle tam da kaçmayı düşündüğümüz nitelikleri açığa çıkarır. Kendimizi, bizi seven birine bıraktığımızda, keşfettiğimiz ve sevdiğimiz sadece onlar değildir, ama kim olduğumuz ve onların birlikteliğinde kim olacağımızdır da.

Harold için seks, kendilik/öteki tuhaf döngüsünün neresindeydi? Öteki kişinin varlığı öylesine talep ediciydi ki, o kişinin yakınlığında kendisini hazla-

rına bırakması düşünülemezdi. Penisini eşinin içine yerleştirmeyi hat safhada kaba ve kusurlu buluyor, bunun hissiz bir sömürü olduğunu hissediyordu. Varlığın üzerinde bu kadar etkili bir şekide gölgesini bırakan o "öteki" kimdi? Öteki aslında annesi, ya da daha kesin bir ifadeyle, o küçük bir oğlan iken deneyiminde yer eden aşırı dikkatli ve sorunlu annesiydi. Zira bu asıl öteki, içsel bir kişilik olarak Harold'da ikamet ediyordu ve yetişkin hayatındaki karısı gibi yeni öteki deneyimleri, anneyle olan o erken bağlılığın renkleriyle iyiden iyiye boyanmıştı. Kendi ile ötekinin döngüsünde, Harold karısıyla yaşantısını, sebatla hizmet etmiş olduğu güçlü ve zorlayıcı anne/ötekinde ısrar ederek, kendi içsel deneyimlerine göre kurgulamıştı, zira karısı Harold'un iç dünyasındaki güvenlik-sağlayan anne deneyimi artığının dışsal bir kopyasıydı adeta. Öte yandan hazlarının peşinden tek başına koştuğu tecrit hayatında pek de yalnız sayılmazdı; kendi ile ötekinin döngüsünde, kendini cinsel heyecanlarına terk ederek bırakmaya teslim ettiği dünyada, her daim hazır ve kontrol edilebilir kadınlar ve kucaklayan bir evren ikamet ediyordu.

KENDİNİ BIRAKMAK VE KONTROL ETMEK

Kendini bırakma duygusu romantik aşkın merkezindedir ve kendilik ile ötekiliğin döngüselliği –buna artık kendilik/öteki diyebiliriz– burada da önemli bir rol oynar. Aşk sarhoş edici, cezbedicidir, bizi adeta büyüler. Kapılmaktan, baş dönmesinden, *The Godfather* filmindeki Michael Carleone gibi, yıldırım çarpmasından bahsederiz. Yoğun bir erotik heyecan kişi iradesinin ötesindedir, zira kendiliğin dışında bir güçten doğan, kişinin o bildik kendiliğini sarsan ve alışılmış faili kontrolünü geçersiz kılan bir güç olarak hissedilir. "Aşık oldum", der Elvis Presley'in şarkı sözleri, "baştan aşağı çalkalandım."* Kendini bırakmanın çekiciliği, tutkuyu kaçınılmaz olarak tehlikeli kılar. Tutku kestirilemez. Tutku davetsizdir, hayatlarımızı sürdürmek için harcadığımız tümgüçlü kontrolün,[20] inatçılığın dışındadır.

(*) "I am in love", ... "I'm all shook up." – ed.

20 Hayatlarımızı sürdürmek için harcadığımız tümgüçlü kontrolün: Dilbilimci George Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago, University of Chicago Press, 1990 adlı çalışmasında bu meselelere ilişkin ilginç bakış açıları sunar. Lakoff'a göre, diğer tüm insan deneyimleri gibi duygular da hem şekillendirilmiş hem de yaratıcıdır. Kendi duygularımızı anlayışımız ister istemez metaforlara dayanır ve altta yatan ana metaforlarımız da fizyolojimize dayanır. Lakoff, şehvet gibi, güçlü duyguları betimlemek ve konuşmak için kullandığımız metaforları kataloglamıştır: Açlık ("sekse açtır o"; "şu kız bir içim su"); vahşi hayvanlar ("dokunma bana, hayvan herif!"; "Selam, minik kuşum"); kızışmak ("onun için yanıp tutuşuyorum"); delilik ("ona çılgın gibi aşığım"); makine ("beni azdırıyorsun"["you turn me on"]); oyunlar, bazen de ölümcül oyunlar ("bu gece bir sayı yapacağım artık"; "elbisesi öldürür adamı"), savaş ("epey kale kuşatmıştır kendisi); ve fiziksel güçler ("ayağım yerden kesildi"). Lakoff, bu meta-

Kendilik ile ötekiler (ya da kendilikler ile öteki) arasındaki karmaşık ilişkilerin döngüselliği, cinselliğin neden yaygın bir şekilde hayvani olarak deneyimlendiğini aydınlatmakta yardımcı olmaktadır. Hayvani olmak diğerlerini insaniyetsizce hiçe saymayı, onları kendi amaçları için sömürmeyi, kendi hazları için (hayvanların, antropomorfik ve gizli romantikleştirilmesinde) diğerlerinin tamamıyla hayvanca kullanımını ima eder. Hayvanın *içimizde* olduğunu düşünmek, onun bazen de *biz* olduğunu düşünmekten daha rahat ve kolaydır. Hayvani olmak, kişiliğin kısıtlamalarından kurtulmak ve ötekine yabancılaşmak demektir. Hayvani olmak ötekine daha kökünden yaklaşmayı, ya da ötekinin taleplerinden kurtulmayı vaat edebilir. Birlikte hayvani olmak, insanların yakınlaşma biçimlerinin o incelikli koreografisinde mümkün olmayabilen bir yoğunluk ve yakınlık sağlayarak kişiliğin ve sosyal kısıtlamaların ötesinde bir birbirinin karşılıklı kullanılmasını sağlayabilir.

Fransız romancıları ve filozofları orgazm deneyimini ölümle [*la petite morte*]* karşılaştırmışlardır. Bu soyut edebi kibri anlamakta hep zorlanmışımdır çünkü tensellik ve orgazm ölümden ziyade hayatın fazlasıyla yoğunlaşmasıdır kanımca. Ancak erotizmde örtük olan ölüm, belki de yaşamın değil de bir yapının eksikliği olarak düşünülmelidir ve bu da kendi/öteki diyalektiğini başka bir açıdan aydınlatmaktadır.

Bir birey olmak, kendilik örgütlenmesini de beraberinde getirir; ne kadar zengin ve çeşitli olursa olsun, ne kadar "gerçek" ve otantik olursa olsun, kendilik yapıları deneyimin birçok boyutunu budayarak eksiltir. Yoğunlaşma ve karmaşıklıktan, basitlik ve bağımlılık yararına kaçınılmaz olarak feragat edilir. Kendilik ile kendilik-dışı arasındaki o ayrımda, kendi ile öteki arasındaki o karşılıklı nüfuz edilebilirliğin üzerine adeta bir kafes yerleştirilir. Canlılığın, tutulmanın ve yoğunluğun kaybı *bir* birey olmanın ve gelişimin kaçınılmaz niteliğidir. Bu kayıp birçok farklı şekilde ifade edilmiştir, ama bunların en etkileyicisi Wordsworth'un, "Ölümlülüğün Çağrıştırdıkları"nda, çocukluğun kaybına dair " görkemle sürüklenen bulutlar"daki şiirsel vizyonudur: "Hiçbir şey geri getiremez o saati / Çimlerdeki o parlaklığı, görkemini o

---

forların birçoğunun şehvet ve hiddet gibi duygu durumlarına aracılık eden fizyolojiden türediğine inanır. Isı, enerji ve fiziksel kuvvet metaforları ile şehvet (ve hiddet), ten ısısındaki ve nabız atışındaki artış, cinsel uyarılma halinin tüm yerçekimine aykırılığı olarak betimlenir. Diyebiliriz ki Freud, yüzyıllar boyunca Batının halk psikolojisine gömülü örtük şehvet metaforlarını aldı ve "libido" olarak adlandırdığı gerçek içgüdüsel güçlerde somutlaştırdı, sonra da, dairesel olarak, cinsellik deneyimlerimizi o somutlaştırdığı güçlerden türetti.

(*) Fransızcada "küçük ölüm" – ed.

çiçeğin".* Tüm bu çözümlemelerde, *hem* patolojik *hem de* sağlıklı kendilik gelişimi bir kayıp ve büyük olasılıkla bir geri dönüş özlemi, psişik yapının gerginliğinden kurtulma,[21] açılıp genişleme özlemi yaratır.

Romantik aşkın bu kendini bırakma işlevi, tüm âşıkların en meşhuru olan Sheakspare'nin Romeo'sunda dramatik bir şekilde tasvir edilmiştir: Kaygılı hısımlarının sevdalı Romeo'ya dair endişelerini tartışması ile açılır *Romeo ve Juliet*. Ancak çabucak öğreniriz ki kahramanımızın duyguları, henüz tanışık olmadığı Juliet'e değil de, feragat etmeye ant içmiş Rosaline'e yöneliktir. Romeo, oyunun başlarında Rosaline'nin abartılı cazibesine şiirsellik cilalayıp durur: "Her şeyi gören güneş / Görmedi onun gibisini dünya olalı beri."** Romeo, o günün sonrasında Juliet ile tanıştığında nasıl da çabucak değişir her şey: "Bu güne kadar kalbim sevdi mi? Tövbe et, gördüğüm / Bu geceye dek asla görmedim gerçek güzelliği."*** Romeo'nun o iki kadından çok aşka aşık olduğundan şüphelenmeye başlarız. Ve oyunun trajik sonundaki karşılıklı kendini yok etme, kendini belirli bir ötekine değil, ama kendiliksizliğe teslim etmedir.

Cinselliğin o aşkın gücü, belki de tam anlamıyla günlük psişik yapıları zayıflatarak sıradan kendilik deneyimini sarsmasından kaynaklanıyordur. Romantik ya da başka türlü yoğun cinsel deneyimleri kapsayan birçok çeşitli kendini bırakma ve kendilik denetimini terk etme yolları vardır: Kendini başkasına bırakma, uyarılma, engellenme, kızdırma, tatmin olma için kendini başkasının ellerine teslim etme; faili denetimini kişinin bedensel duyumlarına ve işleyişine, ya da kendini bedensel olanın beklenmedik sürprizlerine bırakma; kişinin kendiliğinin sıradan hallerinden vazgeçerek, bir başkasının duyumlarına ve ritimlerine dalmışlığında, fantazilerde ortaya çıkan potansiyel kendiliklere bırakması.

Romantik aşkta, ötekiliğin o ayrık ötekiliği daha da önem kazanır. Erotizmi daha az girift ve teklifsiz cinsellikten daha farklı kılan da, bu öteki deneyimindeki yarı kaçamaklı, baştan çıkartıcı ve hem orada hem değil halidir. Cinsel olarak ya da başka türlü, yoğun tutkuyu bu kadar tehlikeli kılan,

---

(*) "Intimations of Mortality," of the loss of a childhood "trailing clouds of glory": "nothing can bring back the hour/ Of splendour in the grass, of glory in the flower." – ed.

21 Psişik yapının gerginliğinden kurtulma: Bkz. Emmanuel Ghent'in bir klasik olmuş çalışması, "Masochism, Submission, Surrender: Masochism as a Perversion of Surrender" (1990), Stephen A. Mitchell ve Lewis Aron eds., *Relational Psychoanalaysis: The Emergence of a Tradition*, Hillsdale, N. J., Analytic Press, 1999.

(**) "The all-seeing sun / Ne'er saw her match since first the world begun." – ed.

(***) "Did my heart love till now? Forswear it , sight! / For I ne'er saw true beauty till this night." – ed.

kişinin önemli olmasına izin verdiği o eşsiz diğerinden önemli bir şeyi kuvvetle arzulamayı beraberinde getirmesidir. Risklere yol açan ötekinin belirliliği, o yoğun korunaksızlığı yaratan da kişinin denetimi dışındaki bir başkasının cazibesidir; bu nedenle de aşık fantastik bir tümgüçlülükle diğeri üzerinde denetim sağlamaya dair bir dizi uğraş, sihirli yöntemler yaratıp durur.

Bu sürekliliğin en uç noktasında, temelinde tümgüçlü denetimle ötekini nesneye indirgemenin olduğu, böylece de cinsel edimin hiçbir yeniliğin yer alamayacağı takıntılı bir senaryo halini aldığı, cinsel sapmalar vardır. Ancak hepimiz, tutkunun risklerini o kadar da katı olmayan, daha incelikli yollarla düzenleme uğraşı içindeyizdir. İstikrar, kestirilebilirlik ve bağımlılık ararız; bağlanırız ve bağlılık nesnemizin sabit durmasını ve değişmemesini isteriz. Dolayısıyla da bağlanma, yeterince ironik olarak, erotizmin en büyük düşmanı haline gelir. Fazlalık, bilinmezlik, gizem duygusu –erken çocuklukta, ebeveynlerin güvenlik sağlama kaygısı yüzünden yön değiştirmiş bir halde– erotizmin cinselliğini oluşturur ve bunlar biz yetişkinler olarak sıradan hayatımızın o birincil ilişkilerinden ve inanmak istediğimiz o "güvenli" bağlanmalarımızdan büyük bir çabayla elemek istediğimiz niteliklerdir.

Genelde cinsel fantazilerin, fantazi kuranların fırsatları ya da cesaretleri olsa *gerçekten yapmak isteyeceklerini* açığa çıkardığı düşünülür. Oysa çoğu kez, fantaziler tam olarak da fantazi kuranların gerçekte yapmak iste*mediği* şeyleri[22] dışa vurur. Gerçek davranışlar olarak itici de olsalar, imgelemin özgürlüğünde bazı etkinlikleri fantazide kurmak heyecan verici olabilir. Bir dolu çatışkılı dileği ve fantaziyi bağımlı olduğumuz kişiyle olan ilişkimize getirmek, kendimizi o bilinmez kişilerle fantazi kurmayla sınırlamaktan çok daha zor ve tehlikeli olabilir; öyle ki, sanki eşimizle değil de sadece fantazilerimizdeki ötekilerle dilediğimiz şeyleri yapabiliriz.

BİR DİĞER ÖTEKİ

Bazı insanlar, ilişki içinde oldukları diğeri cinsel ilişkiye ön ayak olmuyorsa, ya da kendini açık bir şekilde teslim etmiyorsa, kendilerini uyarılmaya bırakmada büyük zorluk çeker. Her yoğun duyguda olduğu gibi cinsel uyarılma da bulaşı-

22 Fantazi kuranların gerçekte yapmak iste*mediği* şeyleri: Bkz. Jessica Benjamin'in duygusal ilişkilerdeki fantezi ve gerçeklik, içsel ve dışsal, geçmiş ve gelecek arasındaki ilişkiler üzerine zengin katkılar sağlayan çalışması: *Bonds of Love: Psychoanalysis, Feminism, and the Problem of Domination*, New York, Pantheon, 1988 ve *Like Subjects, Love Objects*, New Haven, Yale University Press, 1995. Bu son çalışmasında, pornografinin müşterilerin gizliden en çok yapmayı istediği şeyleri yansıttığı iddiasına karşı gelir. Benjamin'e kalırsa, gerçek ilişkilerden biraz uzakta olduğundan pornografi daha ziyade heyecan için güvenli bir alan teşkil eder.

cıdır ve karşılıklı heyecan iki taraf için de uyarıcı olur. Ancak genellikle işin içinde başka etmenler de vardır. Bazı insanlar için bu yoğun heyecanlar, başkasının, özellikle de sevdikleri ve saygı duydukları birinin huzurunda sergilemek için fazlasıyla çatışkılı, fazlasıyla kirli veya pervasız ve fazlasıyla kaba ve saldırgandır. Bu yüzden önce diğerinin başlamasına ihtiyaç duyulur, ya da cinselliğin kabul edilebilir olduğuna dair, anında ve güven verici bir işaret beklenir. Uç durumlarda da bu iş ancak başka tipte biri ile olabilir. Bu şekilde, sadece yabani, küstah ve tehlikeli erkeklere kapılan kadınlar (ve eşcinsel erkekler) kendi arzularını duyumsamanın önkoşulu olarak ötekinin o kanun dışı konumuna gerek duyar. Ve yalnızca hafifmeşrep ve cinsel olarak tahrik edici kadınlara kapılan erkekler de (ve eşcinsel kadınlar) kendilerini heyecanlarına bırakmanın önkoşulu olarak ötekindeki o müstehcen cinselliğin açık çekini gereksinir.

George, on yıllık evliliğindeki yoğun mutsuzluktan dolayı terapötik yardıma ihtiyaç duymuştu. Eşini ve çocuğunu sevdiği halde, karısını dayanılmayacak kadar denetimci bularak sanki klostrofobik bir şekilde tuzağa düştüğünü hisseder olmuştu. Akşam yemeğine ne kadar gecikeceğini bildirmek için kendisini aramasındaki ısrarı gibi karısının çeşitli talepleri gittikçe daha da zorlayıcı bir hal almıştı. Başka kadınlarla cinsel ilişki reddedilemez geliyor ve çekimine kapılıp George, karısına karşı da gün geçtikçe soğuyordu.

George sonunda, biraz da utanç duyarak, en yoğun cinsel maceralarından birinin ona zorba-kadın rolü oynayan birçok kadına düzenli gidişleri olduğunu itiraf etti. Bu karşılaşmalarda kendini bütünüyle kadının ellerine bırakabiliyordu. Kadın ona emirler yağdırabiliyor, onu bağlayarak istediğini yaptırabiliyordu. George ise serbest bırakılmak ve merhamet için boş yere yalvarıp duruyordu. Çok nadiren genital bir temas ya da orgazm olsa da bu buluşmaları olağanüstü heyecanlı buluyordu George. Karısının o alışılmış nezaket talebinden bunalıp kendini sanal bir yabancının ellerine bırakan bu acayip adamdaki ironi karşısında afallamıştım. George, kadının denetiminin dramatik bir kurgu olduğunu söyledi. Bu tip ilişkilerde, başlamadan önce bir şifre sözcüğünde karar kılınıyordu. Merhamet için boşuna bağırıp yalvarabilirdi, ancak o şifre sözcüğü söylendiği anda oyun bitiyordu. Tüm denetim George'daydı aslında, zira kadının denetlediği sanısını sağlayan George'un bu mutlak denetimiydi.

Anladığımıza göre, George'nin karısında içerlediği denetim, aslında özlemini duyduğu, ancak kendini bıraktığında dehşete düşebileceği bir denetimdi. Gerçekte karısına iyiden iyiye bağımlı olduğundan, telefon etmek gibi ufak bir ayrıcalıkta bile oldukça tehlike hissediyordu. Yalnızca tertip edilmiş

bir senaryoda, hiçbir sorumluluk duymadığı birine bırakabilirdi kendini. Çok sonraları kendisine, o zorba-kadının şifre sözcüğüne uyacağından nasıl bu kadar emin olabildiğini sordum. Arka plandaki etmen ekonomik güç de olsa dikkatle gözünden uzak tuttuğu kör bir inanç yine de vardı. Keza ekonomik tahakkümün kendisi oldukça karmaşık ve arzu da her zaman riskliydi: Fantazinin aksine gerçek denetime rastlamak o kadar da kolay değildi. Kadının denetiminde olduğu sanısıyla asıl denetimin kendinde olduğuna inanıyordu. Ancak başka bir açıdan da, kendini bırakıyor-muş gibi yaparak denetlediği sanısıyla kadının denetimi altına giren, *kendisiydi*. İnsan ilişkileri bu tip karmaşık karşılıklı bağımlılıklar kapsamında kurulduğundan, denetim ve kestirilebilirlik de bir çeşit matruşka bebek niteliği taşıyabilir.

George için, uyarılmak ve doyuma ulaşmak adına kendini başkalarının gücüne bırakmak dehşet vericiydi. Karısı –ki birçok yönden George için çok önemli biriydi dolayısıyla da bağımlı olduğu biriydi– ile ancak karısının beklentilerini devamlı boşa çıkararak ve sürekli onun denetimi dışında dans ettiği hayalini kurarak güvende olduğunu hissedebiliyordu. Zorba-kadınla da kadının mutlak denetiminde kendini heyecanlarına bırakabiliyordu, ki bir tek kadının yardımıyla, onu mutlak olarak denetlediğine dair bir fantazi kurgulayarak yapabiliyordu bunu.

Veronica, geçmişindeki derbeder cinsel hayatının evliliği için bir tehdit oluşturduğunu düşündüğü için terapötik yardıma başvuran, kırklarının başlarında çekici bir kadındı. Oldukça sert ve baskıcı bir maço olan polis babayla, çok çekmiş depresyonlu bir annenin beş çocuğundan biri olarak Atlanta'da büyümüştü. Babası aileyi demir yumrukla yönetiyor, erkeklerle herhangi bir maceraya izin vermediği kızlarını da özel olarak denetliyordu. Veronica ve kardeşleri cinsel kaçamaklar ayarlamakta ve işbirliği içinde karmaşık hikâyeler uydurmakta ustalaşmışlardı, keza babaları bu hikâyeler birbirini tutuyor mu diye ayrı ayrı sorgulardı her birini. Cinsellik, sanki bir tek babasının tekelindeki bir etkinlikti, fazlasıyla heyecan verici, tehlikeli ve de yıkıcı.

Veronica bir yetişkin olduğunda güçlü bulduğu varlıklı, hızlı yaşayan erkeklere sürüklenmişti; onların arzusunu çekip yüklenmek müthiş çekiciydi. Ancak cinsel ilişkide, sadece sevgilisini başka bir kadınla seks yaparken hayal ettiğinde tahrik olabiliyordu. Diğer kadının, erkek için cinsel ilişkide "kendini kaybedecek" kadar son derece heyecan verici olduğunu kafasında kuruyordu. Önceki ilişkilerinde, sevgilisinin cinsel ilgisinde bir azalmadan korktuğunda,bu senaryoyu oynaması için refakatçi eşliğinde diğer bir kadını tasarlamıştı.

Veronica kocasını seviyordu ve kocasının ona duyduğu tutkunun tükenmesinden de, daha güçlü erkekleri arayıp tahrik etme takıntısından da korkuyordu. Çocukluğunda babasına karşı hissettiği o yoğun kararsızlık onda tutkusunu sahiplenip konumlandırmaya dair bir yetersizlik bırakmıştı, ki bu da saplantılı bir şekilde arzularını tahrik, tatmin ve reddedeceği erkeklerde saklıydı daima.

Tekrarlayan fantazilerin tümgüçlülüğü, belirli bir kendi-ile-öteki rastlaşmasını olanaklı kılar, ki bu gerçek (yani denetimsiz) yaşamda kendinin ve/veya ötekinin yok olma riskini taşır. Veronica'nın en kendine özel hazları, saldırgan babası tarafından yakalanıp esaret altına alınmıştı. Tahrik ve tatmin etmek üzere arıyordu erkekleri, çünkü en sonunda kendi hazlarına sahiplenme hakkının ona geri verileceğini umut ediyordu. Öteki, daima o içsel fidyecinin başka bir şekliydi; özgür bırakmayı arzuladığı kendiliği ya hayal etmesiyle ya da yerine vekil atamasıyla özgür bırakılabilirdi.

TUTKUNUN KAYGAN MEYİLLERİ

Romantik aşkın, cinselliğin ilkel doğasından dolayı yozlaştığına dair genel görüşü yeniden ve yeniden değerlendirip duruyoruz. Eğer, Yeats'in "Çılgın Jane"de çok çarpıcı bir şekilde söylediği gibi, "Aşk fırlatmışsa konağını dışkının mahal'ine",* o zaman romantik aşkın tüneyişi her zaman tehlikede güvenilmez ve her zaman balçığa kayma tehlikesi altında olacaktır ve bizlere de sürekli olarak daha istikrarlı bir mahal için daha sağlam bir zemin aramak düşecektir. Ancak öne sürdüğüm gibi, cinselliğin ilkel olduğu iddiası, ötekilerle ilişki içinde olan kendiliğin muhtelif, birbirine karşıt deneyimleri tutabilme zorluğundan kaynaklanıyorsa, o zaman bu açıklamayı gözden geçirmek gerekir.

Eğer sevgi ile arzuyu aynı ilişkide yüklenmek zor ise, bu onların farklı filogenetik tabakalardan türedikleri anlamına gelmez. Sevgi de, arzu da bütünüyle insana dairdir. Onlarla sorunumuzun kaynağı bizi farklı hedeflere yönlendirmelerindedir. Sevgi denetim, istikrar, devamlılık ve kesinlik ister. Arzu ise kendini bırakmayı, macerayı, yeniyi ve bilinmezi arar. Sevgide demir atılacak, bağlanacak noktalar ararız ya da güvenebileceğimizi düşündüğümüz bir şeyler. Arzuda ise, reddedilmiş kayıp parçalarımızı ve de kendimizin ötesinde, kendimize dair tanımlarımızın sınırları dışında ve ırağındaki bir şeyleri ararız, ki normal şartlarda kendimizi şiddetle koruruz bunlardan.

(*) "Crazy Jane," ... "love has pitched his mansion in the place of excrement" – ed.

Erotik tutku kişinin kendilik duygusunu istikrarsızlaştırır. Kendimizin ve kapıldığımız bir ötekinin aşina olmadığımız deneyimlerine olanak veren birini yoğun bir şekilde arzuladığımızda, kendi/ötekinin o zihin karıştıran döngüselliğine kapılırız. Bu deneyimleri ve faillerini denetlemeye meyilliyizdir. Bu şekilde de duygusal bağlar, arzuyu boğan sahte güvenlik stratejilerine indirgenmeye yatkınlaşır. Cinsel heyecan ise, (normal ya da anormal) her sapkınlıkta görülen o unsurlara yatkınlaşır; yani sevgiye olanak sağlayan her şeyi yıkan çökmüş beklentilere ve tümgüçlülüğe. Romantik aşkın istikrarsız gerilimlerini sürdürmek ve romantik heyecanları aynı ilişkide zamanla yeniden kazanmak, hareket halinde ve değişken olan deneyimlerimizi denetim altına almaya dair o kaçınılmaz uğraşlara kapılma çabasına karşı koymayı gerektirir. Cinselliğin tuhaf döngüselliğini belirleyen erotizmin diyalektiğinde, ötekinin ötekiliğine yolculuğumuz, çoğu kez bilmediğimiz niteliklerimizle şaşırtır bizi, keza kendi içsel dünyamızı keşfimiz ve kendiliğin tarif edilmez öznelliği de, genellikle ötekilerin varlığıyla şaşırtır bizi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İdealizasyon, Fantazi ve Yanılsamalar

O kaçınılmaz aşk serüveni, kaçınılmaz seçimi
Rüyaların, son yanılsama olarak hayal kırıklığı,
Akılla görülen bir şey olarak gerçekliği,
Olanın değil de, kavranılanın.

WALLACE STEVENS

Üniversite yıllarında öğrendiğim, anormallik psikolojisine ilişkin başlıca ilkelerden biri hatırlaması kolay bir tabirden ibaretti: Nevrotikler gökyüzünde kumdan bir kalenin hayalini kurar; psikotikler ise bunların içinde yaşar. Bu söz zihnin üç ayrı durumunu[1] yansıtır: Nevrotiklerin fantazi dünyası, psikotiklerin hezeyanlı dünyası ve nevrotik, psikotik olmayan konuşmacının yaşadığı varsayılan sağlam ve dayanıklı tekil gerçeklik. Otuz yıl önce bu yaklaşım geçerliydi.

Çağdaş yaşamın çalkantılı kasırgasında bu diyarlar artık o kadar da birbirinden farklı ve ayrık değildir. Kültürel hayatın her düzeyindeki alanda daha yeni ve daha karmaşık gerçeklikler üzerinde duruyoruz. Bunların arasında bilgisayarların sohbet odalarının ve birçok kullanıcısı olan alanların sanal dünyası, bazen asıl gerçeği daha da net gösteren Simpsons gibi çizgi karakterler veya Southpark'ın küçültücü eleştirileri, punk ve MTV'nin çoğunlukla kabusumsu dünyaları ve yorumbilimin, yapısalcılığın, postmodernizmin epistemolojik devrimleri sayılabilir. Fantazi, hezeyan ve gerçeklik hakkında artık ne diyebiliriz ki? Normal ya da psikopatolojik, duygusal yaşantımızdaki yerlerini nasıl anlamalıyız?

Eğer romantik tutkuyu sürükleyen enerji cinsellikten doğuyorsa, idealleştirme de bağlılığımızı örgütlememizi ve yönlendirmemizi sağlayan bir pu-

---

1 Zihnin üç ayrı durumuna: Toronto'da bu bölümün bir versiyonunu sunduğumda psikanalist Sam Stein, kumdan kalelerin ontolojik statüsü ne olursa olsun, kirayı psikanalistin topladığına işaret etmişti!

sula olur. Romantik aşktaki vecdin ana malzemesi tutku nesnemizin sıradan biri değil de çok özel, eşsiz biri olduğu duygusudur. Aşkın o bildik hikâyesine göre mest edici bir büyü vardır bu serüvende; kutsal olanın kişisel diyarında o sıkıcı ve sıradan gerçekliği yüce bir şeye dönüştüren bir sihirdir bu. Başka türlü bir bilinç durumudur romantik aşk: Disney kökenli bir tabir ile, siyah-beyazdan, renkliye geçiştir.

Romantik aşktaki idealleştirmenin merkezi konumu, sihrinin kaynağı, aynı zamanda kırılganlığının da önemli nedenlerinden biridir. İdealler kolaylıkla leke tutar, büyü bozulur, hokkabazlıkların foyası ortaya çıkar. Romeo ve Juliet, o baş döndürücü ilk gecelerinin ardından gündoğumundan korkarlar (Juliet, sabah kuşunun şarkısını bülbülünki ile karıştırır çaresizce). Eğer romantik aşk, idealleştirmenin yanılsamaları üstüne kurulu ise, sadece fani ya da iyiden iyiye hezeyanlı olabilir. O popüler bilgeliğimizde "aşka kapılma"nın merkezindeki yoğun idealleştirme, fantazi ile bezeli, gerilemeli ve çocukçadır. Romantik aşk zamanla söner zira aşinalık ötekini daha gerçekçi, "olduğu gibi" gösterir. Sabahın o güçlü günışığı, ay ışığının büyüsünü defeder. Bize de en fazla bu deli sevdanın daha makul bir "beğeniye" dönüşmesini beklemek düşer.

On iki yıldır evli, kırklarında bir kadın olan Cathy, birlikte mesafeli ve kronik bir keder hali ile yaşadığı kocasını gün sonunda her görüşünde, içinden hâlâ anlık bir "heyecan" hissettiğini fark etmişti. İlişkisinin ilk zamanlarında onu mutlu eden bu titremeyi fark etmek onu rahatsız etmişti şimdi. Kocasıyla birlikte geçirdiği yıllar boyunca birçok kırıcı hayal kırıklıkları olmuştu. Cathy'nin geçmişinde erken travma ve terk edilme vardı ve zaman zaman kocası tarafından da aldatılıp terk edilmiş olduğunu hissediyordu. Bu yeniden kazanılan heyecan konusunda ikircikliydi. O ürpertinin, gerçekdışı bulduğu, karanlıkta kalmış kocası ile ilgili geçmişteki fantazilerden türediğine inanıyordu. Oysa artık akıllanmıştı. Bu heyecan titremesini yaşatmaya ve geliştirmeye kalkarsa, kocasına karşı takındığı o içsel duruşu yumuşatacaktı. Bu da geçmişin hayal kırıklıklarından dolayı kocasını affetmesine karşılık geliyordu veya onarma taleplerinden de, geleceğe dair teminatlardan da vazgeçmesine. İkisine de hazır değildi.

Cathy'nin sevgisi, genellikle romantik aşkta olduğu gibi, idealleştirmeyle parlıyordu. Kocası ona eşsiz görünmüş, ancak çok geçmeden oldukça sıradan olduğu anlaşılmıştı. Nedir bu romantik fantazilerin kaynağı? Eşsizliğe dair o varsayımlar zamana karşı nasıl ayakta durabilir?

FREUD'DA NARSİSİZM VE İDEALİZASYON

Freud'un romantik aşk ve idealizasyon kavramları üzerine o karakteristik kıvrak zekasıyla yaptığı açılımlar, romantik aşkın doğasının mantığı ve önvarsayımlarına dair genel kanılara bir pencere açar. Freud, idealleştirmeyi bir aşırı değer biçme olarak betimler. Nesneler oldukları kadardır; belirli nesnel değerleri vardır. Bir şeyi –bir başkasını, bir niteliğimizi, bir fikir ya da meseleyi– idealleştirdiğimizde ise ona sahip olduğu meşru değerin üzerinde yanılsamalı bir değer atfederiz. İdealleştirme, net bir öztahripkârlık içeren tapınmacı ve kendinden feragat eden bir saygıdan, biri için deli divane olma deneyimine kadar geniş bir alanı kapsayabilir.

Bu aşırı değer biçmeye yatkınlık nereden kaynaklanır peki? Freud, kaynaklarını yeni doğmuşun bebekliğe ait zihinsel durumlarında gördü. Bebeği düşünsel kapasitesi olmayan, iç ile dışı, kendi ile ötekini ayrıştırabilecek yetenekten yoksun bir şekilde, kendi kendini tatmin eden bir tür libidinal parıltı olarak görüyordu. Dünya haz vericiydi ve dünya ben'den ibaret idi. Freud, bu ilk psikolojik evreyi Yunan mitolojisindeki kendine aşık olan Narcissus'un ardından "birincil narsisizm" olarak adlandırdı. Bebeğin dikkati yavaş yavaş dışarıya, haz duymak ve hayatta kalmak için bağımlı olduğu ötekilere doğru yeniden yönleniyordu. Bu şekilde de birincil narsisizmi kırılıp dağılıyordu. Birincil narsisizminin, Freud'un "nesne sevgisi" dediği şeye yeniden yönlenip dönüşmesiyle bebek ona tatmin sağlayanlara aşırı değer biçiyordu. Ama bizim narsistik özsevgimiz diğerleri ile olan ilişkilerimizin değişkenliğine engel ya da bir tür hazır sığınak teşkil eder: Bizi bizden başka kim daha iyi ve daha sıkı bir bağlılıkla sevebilir ki?

Ancak nereye varmayı umarsa umsun, aşırı değer biçme oldukça tehlikelidir. Narcissus'a neler olduğunu hatırlayın; kendi imgesinin yansıması altındaki karanlık sularda kayboldu. Freud'un görüşünce narsisizm çok tehlikelidir. Narcissus'a olanlar bizim de başımıza gelebilir. Fazla narsisizm, kendini fazla idealleştirme, kişiyi gerçek dünyanın ötesine sürükleyerek delilikte son bulmasına neden olabilir. Bir başkasını romantik anlamda idealleştirirken, kişinin narsisistik yatırımını fazlasıyla ötekine yöneltmesi de tehlikelidir. Romantik özlem kendiliği tüketir; zira tüm değerler ötekinde konumlanmıştır. Freud, romantik takıntının psikozun tersine çevrilmesi olduğuna inanıyordu. Karşılıksız aşk gibi karşılığı olmayan narsisistik yatırımlar kendinden nefret etmeye ve intihara yol açabilirdi.

Çoğu kez, kendinin veya ötekinin idealleştirilmesi ne delirmeye ne de intihara neden olur. Romantik aşkta aşırı değer biçilmenin yarattığı istikrar-

sızlık, en iyi şartlarda, rahat bir "oh" çekmenin eşliğinde oldukça kısa bir sürede daha istikrarlı ve akılcı bir perspektifle yer değiştirir. Psikolojik sağlıkta, kişinin kendi benliğine olduğu kadar ötekine de uygun bir değer biçilir. Büyü bozulmuştur; o tutulma durumunun yanılsamaları dağılmış daha temkinli, daha gerçek bir bakış açısıyla yer değiştirmiştir.

Erich Fromm ve başkaları, Freud'un 19. yüzyıl sonları Avrupa'sında beliren hayat görüşünün, Romantizm ve Aydınlanma akımlarının ikisini de yansıttığına işaret etmiştir. Romantik bir duyarlılık Freud'un içgüdüler ve bilinçdışı teorilerinde şaşmaz bir şekilde vardır: Karanlık, bilinmez güçlerce güdülürüz. Öte yandan Freud'daki bu romantik hava daima Aydınlanma rasyonelliğine olan o derin bağlılığı ile adamakıllı dengelenir: Dünyayı anlamanın doğru, akılcı, fantazi dışı, bilimsel bir yolu vardır. Haz ilkesinin fantazi güdümlü yanılsamaları gerçeklik ilkesinin nesnel anlayışıyla yoğun bir çaba ve disiplinin yardımıyla yer değiştirebilir ve değiştirmelidir de. Freud'un Aydınlanma'daki nesnel akılcılık idealine olan bağlılığı hiçbir yerde sevgi görüşünde olduğu kadar belirgin değildir. Romantik aşk geçicidir, çünkü dayanak noktası olan idealleştirme gerçek dışıdır. Gerçeklikten, kendi ya da ötekinin mantıklı değerlendirmelerinden uzaklaşmalar tehlikelidir. İstikrarlı bir hayat sürmemiz doğru değerlendirmelere bağlıdır.

Bu günün tarihsel konumundan baktığımızda, Freud'un bilime olan bağlılığında çarpıcı bir ironinin gizlendiğini görürüz. Freud'un yaşamı 19. yüzyıl sonu ile bilimin zaferle taçlandığı 20. yüzyıl başına denk gelir, ki sadece teknolojik ve pratik kullanım alanlarında değil, dünya görüşü olarak da bir zaferdir bu. Çağdaşı birçok ilerici entelektüel gibi Freud da bilimin, insanların dünyayı görmesi, kavraması ve etki etmesine olanak sağlayan bir yöntem olduğunu düşünüyordu. Freud'un zamanının görüşüne göre, o günlerden öncesine hakim olan Batı kültürünün dünya görüşü yani Musevi-Hıristiyan geleneği, gerçekliği fantaziler, mitler ve yanılsamalarla kefenlemişti. Freud ve çağdaşlarının kanısınca bilim, bu gizemli havayı ve sisi dağıtarak dünyayı olduğu gibi, nesnel bir şekilde görmemize olanak verecekti. Teleskoplar o uzak evrenleri görüş alanımıza getirmişti; mikroskoplar minyatür, gözle görülemeyene ulaşmamızı sağlamıştı; röntgen ışını bir şeylerin içini görmemize olanak vermiş ve psikanalitik yöntem de insan zihninin içsel, bilinçdışı işleyişiyle bağlantı kurmayı bahşetmişti bizlere. 20. yüzyılın başlarında, bilimin tüm problemlerimizi çözmek üzere biz insanları doğru yola koyacağına dair yaygın bir inanç olduğuna şaşmamak gerekir. Hislere kulak vermeyen o akılcı düşünce sadece maddi gerçekliğe değil, ahlaki değerlere ve siyaseti anlamamı-

za da rehber olacaktı. Bezemelerden ve fantazilerden temizlenmiş bir görüşle, nesnel ve makul değerler atfedebilirdik. Freud ve çağdaşlarına göre bu şekilde bilimden bir bilimselcilik türüyordu, ki bu da umutlardan, yanılsamalardan, artakalan kişisel din anlayışlarından arınmış bir nesnel gerçekliğe bağlılık anlamına geliyordu.

Ancak bugün biliyoruz ki olaylar bu şekilde gelişmedi. Nükleer enerjinin gelişimiyle yumurtlayan o dehşet verici risk alma cüretkarlığı ve teknolojik ilerlemelere eşlik eden ekolojik felaketler, nesnel dünyayı anlama ve etkileme kapasitesi ile bu kapasiteyi bilgece kullanma arasındaki o ayrımı bizim için anlaşılır kıldı. Peki, nerede bulunurdu bu bilgelik? Bugün birçoklarına göre, bilimselciliğin o çıplak akılcılığı artık yeterli değil. İnsan yaşamına derinlerden rehberlik eden varlığıyla geleneksel dinlere yaygın bir dönüş olmamış olsa da, maneviyatçılık kayda değer bir geri dönüş yapmıştır – yavan günlük gerçeklikten daha derin, daha aşkın şeylere işaret eden, yogadan Yeni Çağ akımına özgü kristallere, meditasyondan aile şecerelerine kadar. Bugünkü perspektifimizde, 20. yüzyıl başı ve ortalarındaki atalarımızın o akılcı bilimselcilik ifadesinin, inançtan arta kalır yanı yoktur.[2] Freud'un, yakın olduğumuz ötekilerin daha nesnel ve uygun bir değerlendirmeye tabi tutulmaları için aşk ilişkilerinin ideallerden arınabileceği ve fayda sağlaması için de arınması gerektiği inancı, Wallace Stevens'ın "... son yanılsama olarak" dizesi ile işaret ettiği gibi, aynı şekilde sıradışı ve oldukça olasılıksız bir ideal-yanılsamadır.

Her şeye rağmen, romantik aşka dair genel kanımız, Freud'un nesnelliğinin neden olduğu o bildik temel yargıları paylaşır. Sanki içten içe öteki insanların aynı doğal nesneler gibi bilinebilir olduğuna ve ötekine dair bu bilgi ve doğru değerlendirmenin de zamanla artacağına inanırız. Romantik tutkuyu yanılsamalı bir değer biçme, bir sarhoş olma durumu olarak düşünme eğilimindeyiz. Fantazinin idealler kurgulamak adına aşina olunmayanı sömürdüğü söylenir, ki zamanla açıklık kazanan görüş onları söndürmeye yetecektir.

AİLE VE EŞSİZ OLMANIN ORTAYA ÇIKIŞI

Kültürel yargılarımıza ilişkin görüş kazanmak, hiç düşünmeden evrensel olarak değerlendirdiğimiz deneyimlerin sosyal inşalarını kavramak için, bizim önvarsayımlarımızla diğer kültürlerinkiler arasındaki beklenmedik çatışma-

---

2 İnançtan arta kalır yanı yoktur: *Kissing, Tickling and Being Bored*, Cambridge, Mass, Harvard University Press, 1993 [*Öpüşme Gdıklanma ve Sıkılma Üzerine*, çev. Fatma Taşkent, İstanbul, Ayrıntı Yayınları 2004 – ed.] adlı kitabında Philips, Freud'un bilime olan bağlılığının bir tapınma biçimi olduğunu söyler.

lardan daha iyi bir alan yoktur. Nathaniel Branden, bin dokuz yüz otuzlarda, Kuzey Rodezya'daki Bemba'lar üzerine araştırma yapan Antropolog Dr. Audrey Richards[3] üzerine bir hikâye anlatır: "Dr. Richards bir grup Bemba'ya sevdiği genç kız için camdan dağları aşarak uçurumlardan geçen ve ejderhalarla savaşan genç bir prense dair bir İngiliz halk söylencesi anlatır. Bembalar açıkça hayrete düşer, ancak sessizliklerini bozmazlar. En nihayet yaşlı bir şef konuşur ve oradakilerin duygularını dillendirerek soruların en basitini soruverir; 'Neden başka bir kız almamış ki?'"

Batı kültüründe eşsiz olma duygusu romantik tutkunun ana öğesidir. Aşık, sevgilisi gibi birinin olmadığını düşünür: "Adeta birbirimiz için yaratılmışız." Romantik aşkın özündeki bu eşsizlik duygusunun güncel yaşama tekrarlayarak anlam katan bir öteki ilişkisinde de bulunması bir rastlantı gibi gelebilir – ebeveynlerin çocuklarına duyduğu sevgi gibi. Ancak sadece bir rastlantı değildir bu. Tutkulu aşk ve aile sevgisi romansı, özsevgi romansı ile, hep birlikte, ortaçağ toplumundan modern aile yaşantısına geçiş sırasında gelişmiştir. Bunların ortak kökenlerini değerlendirmek, romantik tutkunun gelişimindeki göstergelerin ve içsel yapısının inceliğini aydınlatabilir.

Bazı tarihçilere göre,[4] "aile" ve "çocukluk" kavramları henüz Ortaçağda yoktu ve 15. ve 17. yüzyıllar arasında Avrupa'yı dönüştüren o büyük sosyal, ekonomik ve siyasi değişim esnasında ortaya çıkmıştı. Bu bize şaşırtıcı gelebilir. İnsanlık tarihi ve tarih-öncesi boyunca tabii ki aileler ve çocuklar vardı ancak ailevi ilişkilerini bizim gibi değil de başka türlü yapılandırıp deneyimlediklerini aklımızda canlandırmak bizim için güçtür. Modern Batı kültürünün yakıtı olan o derin bireysellik duygusu ve modern aile için yaşamsal önemi olan o kamu ve özel alan arasındaki keskin ayrım, göreceli olarak yeni buluşlardır.

Eskiden evlilikler hayatın, mülkiyetin ve soyun üreme yoluyla aktarılmasına hizmet ediyordu. Bugün hayatımızın son derece değerli ve önemli bir dönemi kabul ettiğimiz "çocukluk", geçmişte yaşam öncesi bir larva dönemi olarak görülüyordu; aynı günümüzde fetal dönemin birçok kişi tarafından görüldüğü gibi. Çocuk ölümlerindeki sıklık, yaşayabilirliklerini kanıtladıkları yaşa gelene kadar (uzun bir sütten kesilme döneminin sonrasında, yedi yaş dolayları) küçük çocukların ciddiye alınmalarını zorlaştırıyordu. O yaştan

3 Audrey Richards: hikâyenin anlaltıldığı kitap, Nathaniel Branden, *The Psychology of Romantic Love,* New York, Bantam, 1983 [*Aşkın Psikolojisi Yeni Kadın-Yeni Erkek İlişkisi*, çev. Koray Durak, İstanbul, Kuraldışı Yayınevi, 1999 – ed.].

4 Bazı tarihçilere göre: Bkz. Philippe Ariès, *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life,* New York, Vintage, 1962.

önce genellikle dışarı bir yere (süt annelerine) yollanıyor ve toplumun bir parçası olarak görülmüyorlardı. Romalılarda ve geleneksel Çin'de istenmeyen bebeklerin öldürülmesi gibi adetlerin hissizliği karşısında dehşete kapılmadan edemeyiz. Ancak bu adetlerin, Ortaçağ kültürünün bebeklere yaklaşımındaki ilgisizlikle ortak bir kökeni vardır: Bir bebek ancak birçok sene boyunca hayatta kalabilirse bir birey olabilirdi. Ne zaman ki hijyenik uygulamalar bebek ölümlerinde çarpıcı bir azalmaya yol açtı, çocukluğun hayatın ilgi çekici bir dönemi olduğu anlaşıldı. Ancak o zaman ailelerin çocuklarına olan duygusal bağları hayatlarında merkezi bir rol alabildi. Öncesinde, Phillipe Ariès'in dediği gibi, "Genel hissiyat...birkaçını tutabilmek için birçok çocuk yapmak gerektiği idi. Belki de, kaybolması muhtemel gözüyle bakılan bir şeye insanlar kendilerini çok da fazla bağlanmalarına izin veremezlerdi. O miniği adamdan sayamazlardı, çünkü o her an kaybolabilirdi."[5] Ancak o minikler adamdan sayılır oldular ve bunun da çağdaş duygusal hayatın yapılanmasında çok ciddi bir etkisi oldu.

Romantik tutku insanlık tarihi boyunca bir gizilgüç olarak varoldu, öyle ki Kutsal Kitap ve antik çağın birçok edebi eserinde izlerine rastlarız. Ancak bunlar istisnalar ve mitlerdir; tanrı ve tanrıça, kral ve kraliçe deneyimleridir. Romantik tutkunun, iyi kötü sıradan hayatları olan insanlar için bir seçenek, bir beklenti olagelmesi, modern ailenin doğuşu ile, çocukların özel varlıklar olduğu ve özellikle de insanın kendi çocuklarının en önemli varlıklar olduğu fikrinin yaratılmasıyla mümkün oldu. Bu nedenle romantik aşkın özündeki eşsizlik duygusunun ebeveynler ile çocuklar arasındaki sevgi ilişkisinde karşılık bulması bir rastlantı değildir. Freud, Oedipus mitini kendine göre yorumlayarak bu aşka, çocuğun içgüdüleri etkisindeki zihnini atfetmişti. Ancak birçok Freud sonrası psikanalitik düşünür, Sofokles'in oyununun aşık ve katil Oedipus'la değil, ebeveynleri Laius ve Jacosta'nın bebek Oedipus'u ölüme terk edişleri ile başladığına dikkat çekmiştir. Günümüz kuramcıları, yetişkin aşk ilişkilerindeki patolojinin erken aile ilişkilerindeki değişik evrelerden kaynaklandığı sonucuna varmıştır.

Psikoterapinin belli başlı projelerinden bir tanesi ve her bir hasta/terapist çiftinin temel uğraşı, yetişkinlikteki aşk ve tutku ve çocuklukta ebeveynlerle olan aşk ve tutku arasındaki karmaşık ilişkilerin incelenmesidir. Psikanalistler ebeveyn sevgisinin sorunlu kalıntılarıyla her gün karşılaşır: Ya fazla ilgi ve uyarılma, henüz olgunlaşmamış kendiliği bunaltan sınır ihlalleri var-

5 "Genel hissiyat"; "o her an kaybolabilirdi": Ariès, *Centuries of Childhood*, s. 38, 128.

dır, ya da alaka yoksunluğu, terk edilme veya olgunlaşmamış kendiliğin hayata hazırlanması için gerekli olan ilginin eksikliği. Aşırı uyarılma da yetersiz uyarılma da hayatta ciddi zorluklara neden olur. Sorunları görüp kolaylıkla gelişimsel nedenlere bağlayabildiklerinden, klinisyenler ancak sağlıklı bir ebeveyn sevgisinin yetişkin sevgisine olanak vereceğini düşünmeye meyillidirler. Ancak çocukluk sevgisi her zaman bazı yönlerden aşırı uyarılan bölgeler ile, bazı yönlerden yetersiz uyarılmış bölgelerle yüklü olabilir. Belki de "en makul"e, bir tek masallarda rastlanır.

İDEALLER VE ROMANTİZM

Romantizm, 17. yüzyıl sonu ve on sekizinci yüzyıl başı Aydınlanma hareketinde doruğa ulaşan akılcı Batı geleneğine bir alternatif olarak gelişti. Isaiah Berlin'e göre Aydınlanma'nın dünya görüşü şu üç ilkeye dayanıyordu: Her hakiki sorunun doğru cevabı vardır; her bir doğru cevap keşfedilebilir ve diğerlerine öğretilebilir ve her bir cevap birbiriyle uyumludur, adeta "bir yapboz bilmecesinin parçaları gibi" ahenkli bir bütünü oluşturur. Romantizm ise karşıt kutbun inançlarında zemin bulmuştu. Bir yapı yoktu, irademizle bir şeylere şekil veriyorduk ve sadece bu şekil verme etkinliğimiz sonucunda meydana gelebilirlerdi. Bu zıt epistemolojik temel Romantizmle birlikte anılan duygular, tutkular, idealler, yaratıcılık ve imgelem gibi bir dizi farklı niteliğe ve vurguya neden olmuştur.[6]

Akılcılık (Aydınlanma) ile Romantizm arasındaki, geçmiş birkaç yüzyılı kapsayan o diyalektik salınımları kaba fırça darbeleriyle resmetmek mümkündür. örneğin Harold Bloom'a göre İngiliz Romantik şiirindeki içe dönme, dış dünyanın akılcılıkla yeniden düzenlenmesi inancının düş kırıklığından doğar:

> Birinci nesil İngiliz Romantik şiirinin arkaplanı şiddetli tutku ve Fransız Devrimi sonrasındaki düş kırıklığıdır. Blake ve Wordsworth, farklı ama paralel yollarla, insanlara olan umutlarını bir birey olan insana aktardılar; o insan ki kendini yenileyerek, sosyal ve politik hareketler dünyasındaki başarısızlıklardan daha güvenilir bir dayanağı temel alacak ve yeniden başlayabilecek olandı, yani insanların merkezindeki insan. Böylece Blake ve Wordsworth'un şiiri de, eserlerinde İngiltere'deki tüm yenilikleri görme arzusundan iç dünyasındaki Cenneti aramaya yönelen büyük asılları, Milton'un izinden gitti.

6 Romantizm ve Aydınlanma arasındaki karşılaştırma için Isiah Berlin'in mükemmel çalışması *The Roots of Romanticism*'den, Princeton: Princeton University Press, 1999 [*Romantikliğin Kökleri*, çev. Mete Tunçay, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004 –ed.] faydalanıyorum. Alıntılar, s. 67'den.

Romantik şairler, herkesin kabullendiği basmakalıp gerçeklik dünyasının pragmatik ve politik tasarılarından daha düşsel bir dünyaya, algıdan imgeleme dönmek istiyorlardı.

Bu keşif sahibi ve yaratıcı, başarısız bir gerçeklikten fantaziye mi çekiliyordu? Yoksa daha temel bir gerçekliğin mi peşindeydi? Romantizm, "gerçek" dünyadan (Aydınlanma akılcılığının kavradığı) gerçekdışı, yanılsamalı bir dünyaya bir kaçış mı sağlıyordu? Yoksa, daha derin bir deneyime, deneyimin daha "gerçek" temellerine bir pencere mi açıyordu? Bazı romantik keşifçiler, William Blake'nin deyişiyle "algının kapıları"ından geçtiklerine inanıyorlardı. Bu tanımı sonrasında Aldous Huxley, ardından da altmışların rock grubu Doors da kullanılmıştı.

Freud, geleneksel psikanaliz jargonunda keşfedici ve fantazi güdümlü imgelemi, Aydınlanma duyarlılığıyla, birincil süreçten ikincil sürece, akılcı bir değer biçmeden aşırı bir değer biçmeye gerileme olarak tanımlamıştı. Freud ve geleneksel psikanalitik düşüncedeki bu akılcı eğilim, sersemletici teknolojik başarılarla yumurtlayan bilim heyecanının altında ezilen romantik yaklaşımın 19. yüzyıl sonlarındaki çöküşünü yansıtır. Bununla beraber, bilimin bilgelik getireceğine dair güvenin azalmasıyla varoluşçuluk, maneviyatçılık, postmodernizm ve yapısalcılık sonrası akımlar ve bunların tüm dallarında yakın zamanlarda Romantik duyarlılığa kısmi bir geri dönüşe tanık olundu. Tüm bu akımların ortak noktası akılcılık ve nesnelliğin, birçok tasarı için iyi ve faydalı olmakla birlikte, dünyaya yaklaşımda tek ve en iyi rota olmayabileceği inancıdır. Başka bir kişiyi aşk ve arzu nesnesi olarak hayat bulmasını sağlayan şeyin ne olduğu ile ilgilidir bu kanı.

TUTKUNUN İMGESEL KURGULARI

Hayal gücü arzunun hizmetçi kızıdır. Herhangi birini arzulanır yapan, o kişiyi eşsiz, özel ve sıradışı kılan özelliklerinin öne çıktığı bir hayal gücü edimi, yani idealleştirmedir. Cathy'nin kocasına ilişkin ayırdına vardığı o ürperti, bu tip bir seçiciliğe gerek duyar. Profesyonel filozoflar, popüler kültür ve halk psikolojisinin geleneksel epistemolojisi gerçekliğe, başkalarına ve kendiliğe dair saf bir nesnel yaklaşım olasılığını varsayar. Birinin tutku nesnesi haline gelmesi, daha lezzetli takdimler yaratmak için algının fantazi yanılsamalarıyla tatlandırıldığı imgesel bir dönüşümü gerektirir. Bu anlayışta nesnelliğin referans hattı, nesnelerin *gerçekte oldukları hallerinin* edilgen bir tercümesiyle, yani algıyla tedarik edilir. İdealleştirmelerin tümü, yapay tatlandırıcıların ürünleridir.

Bu geleneksel görüşü taşıyan kavramsal dayanaklar yavaş yavaş da olsa kararlı bir şekilde aşınmaktadır. Psikologlar algılama ediminin edilgin değil, etkin bir işlem olduğunu keşfetti; farklı algı noktalarını bizim için anlamlı olan imgelere birleştirmeyi öğrenmemiz gerekmektedir. Birçok bilgi kuramcısı nesnellik arayışının olanaksız bir ideal, ulaşılmaz bir epistemolojik "temellendirici" güvenlik[7] özlemi olduğunu kabul eder. Birçok bilim filozofu, bilim tarihinin gerçeğe ilerleyen ve gelişen bir yaklaşımdan kaynaklanmadığını, ama birbirinden farklı sorunları araştırma[8] ve incelemeye yarayan süreksiz bir paradigmalar serisi olduğunu keşfetti. Aynı şekilde psikanalistler de fantaziyi nesnel algıyı kirleten halüsinasyon benzeri arzu-doyurucu yanılsamalar olarak değil de, sayesinde her birimiz için canlı ve kişisel bir şekilde hayat bulan bir araç olarak düşünmeye başladılar.

"Gerçeklik-sınaması" kavramı, fantazi ve imgelemin doğası ve işlevine dair geleneksel psikolojik ve psikanalitik yaklaşımın kalbini oluşturmuştur. Genel kanı, diğer insanlar da dahil olmak üzere, çevremizdeki dünya algısının, nesnelerin durumlarından, imgelememizde aldıkları şekillerden ve de onların nasıl olmalarını istediğimize dair fantazilerimizden etkilendiğidir. İmgelem ve fantazi gizilgüç kirleticilerdir, çünkü nesnelerin gerçekteki hallerine ilişkin doğrudan algımızı bulandırma tehlikesini taşırlar. Açıkça tanımlanmış yanılsamalar olarak kendi topraklarında iyi ve güzeldirler, ancak etiket çok açık olmalıdır. Zira kumdan kaleler yaşanabilecek yerler değildir.

Ancak bazı çağdaş düşünürler, fantazi güdümlü imgelemimizle nesnelerin gerçekteki durumlarına ilişkin algımız arasındaki o sahte ayrımı açıkça sorgulamaktadırlar. Bugünkü kanıya göre belki de o mutlu mesut yaşanabilinir konutları, ancak onları en başta gözde kumdan kaleler olarak tanımlayarak bulabiliriz.

Keşif sahibi ve yaratıcı Amerikalı psikanalist Hans Loewald'in önerdiği şu gerçeklik tanımını düşünün: "Gerçeklik sınaması entelektüel ve bilişsel işlevden çok daha fazlasıdır. Belki de fantazinin deneyimsel sınaması (gerçekleşme potansiyeli ve uygunluğu açısından) ve nesnel gerçeklik sınaması (kişi-

7 Epistemolojik "temellendirici" güvenlik: Richard Roty'nin çağdaş felsefeye o en büyük katkılarından biri, bu özlem ve yarattığı sorunların eleştirisi olmuştur. Bkz. *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton, Princeton University Press, 1979 [*Felsefe ve Doğanın Aynası*, çev. Funda Gürsoy Kaya, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2006 –ed.] ve *Objectivity, Relativism, and Truth*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

8 Birbirinden farklı sorunları araştırma: Thomas Kuhn'nun bilime ilişkin yeni bakış açısını tanıttığı, *The Structure of Scientific Revolutions,* Chicago, University of Chicago Press, 1962. [*Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008 –ed.]. Bu çalışmanın tarih ve sosyal bilimler felsefesi ve doğa bilimlerine büyük etkisi olmuştur.

nin fantazi yaşantısının içine işleyebilme ve fantazi yaşantısı ile kuşatabilme gizilgücü açısından) olarak daha kapsamlı bir şekilde anlaşılabilir. Bir karşılıklı yer değiştirme görevi ile uğraşırız." Burada gerçeklik, gerçekdışı çocuksu fantazilerden arındırılmak için sınanmaz, ama fantazilerin konumlandırılıp geliştirebileceği bölgeler için araştırılır. Loewald'a göre normalde "gerçeklik" olarak kabul ettiğimiz akılcı, nesnel algı, yaşamda uyum sağlamak için gerek duyduğumuz birçok edim için yararlıdır. Ancak, o genelgeçer nesnel gerçeklik, varolanın fantazi yoluyla canlanıp hayat bulduğu[9] daha dolu bir deneyimin ancak dirimsiz bir gölgesi olabilir.

Freud, fantaziyi gerçekliğin zıddı ve gölgeleyicisi olarak görürken Freud sonrası belli başlı psikanalitik düşünürler[10] fantazinin, gerçekliği zenginleştirip geliştirdiğini düşünmektedir. Bazı şeylere, başkalarına ve kendiliğe ilişkin bazı algılamalar, şu ya da bu şekilde faydacı maksatlar güder. Nesnelere, başkalarına ve kendiliğe olan diğer yaklaşımlarda ise algı nesnesi arzu nesnesi olagelir ve kişi farklı bir şekilde kurgular onları, değişik niteliklerini öne çıkarır ve farklı yönlerini inceler. Loewald'ın öne sürdüğü gibi, kendi fantazilerine ve özlemlerine karşılık vermek için yoklar onları.

Filozof Elaine Scarry[11] yakınlarda güzellik deneyimine ilişkin bu meselelerin bazılarını incelemiştir. Scarry'e göre güzel bir şeyi genel bağlamının dışında, sonsuz olasılıklara açık olduğunda kavrarız: "Algılayıcı, daha kapsayıcı bir dünya anlayışına çekilir." Filozof Stuart Hampshire, Scarry'nin tezini geliştirir: "Nesnel olarak güzel insanların –mesela güzel yüzlü kişilerin– ve zihnimizde ayrıştırıp düzenlediğimiz güzel şeylerin imgelem dünyası ile, işe yararlık ve diğer şeylerle bağlantıları kapsamında değerlendirdiğimiz kişilerin ve şeylerin karmaşık dünyası arasında kaçınılmaz bir zıtlık vardır."[12]

---

9 Fantazi yoluyla canlanıp hayat bulduğu: Heinz Kohut, örn., *The Restoration of the Self*, New York, International Universities Press, 1977. [*Kendiliğin Yeniden Yapılanması*, çev. Oğuz Cebeci, İstanbul, Metis Yayınları, 2006 –ed.] kitabında aynı şekilde Freudçu ego psikolojisinin "gelişimsel ahlak" olarak adlandırdığına karşı gelir. Kohut, idealleri taşıma ve gerçekleştirme kapasitesinin ruh sağlığının merkezi niteliği olduğunu kabul etmektedir.

10 Freudculuk sonrası belli başlı psikanalitik düşünürler: Önde gelen kuramcılar arasında D. W. Winnicott, *The Maturational Process and the Facilitating Environment*, New York, International Universties Press, 1965 ve *Playing and Reality*, New York, Basic Books,1971 [Oyun ve Gerçeklik, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2007 – ed.] gibi çalışmalarında; Hans Loewald, *Papers on Psychoanalysis*, New Haven, Yale Universty Press, 1980 ve Heinz Kohut, *The Restoration of the Self* [*Kendiliğin Yeniden Yapılanması*, çev. Oğuz Cebeci, İstanbul, Metis Yayınları, 2006 – ed.n.].

11 Elaine Scarry, *On Beauty and Being Just*, Princeton, Princeton University Press, 1999, s. 48.

12 Alıntı, Stuart Hampshire'ın kaleme aldığı Scarry'nin, *On Beauty and Being Just* adlı çalışmasının "The Eye of the Beholder" adlı eleştiri makalesinde, *New York Review of Books*, Nov. 18, 1999, s. 44.

Scarry, güzellik deneyiminin sıradan gerçekliği aşmayı gerektirdiğini öne sürer. Sıradan gerçekliğin hakiki ve nesnel olduğunu varsaymaya yatkınızdır, ki bu da sıradan ötekini arzu nesnesine, fantazi güdümlü bir yanılsamaya dönüştüren aşkınlığı yaratır. Ancak eğer sıradan gerçeklik, nesnellik örtüsüne örtünmüyor da, bazı ihtiyaçlar için faydalı bazıları için faydasız bir kurgu olarak anlaşılıyorsa, onun arzu edilenin yaratımıyla aşılması, *gerçekte orada olanın* kirletilmesi ve maskelenmesi değildir, ama farklı bir kurgulama seçeneğidir; *gerçekte orada olana* bir pencerenin açılmasıdır.

Nesnelere, ötekilere ve kendimize ilişkin deneyimlerimize yaklaşımımızdaki bu derin değişiklikler, bazılarının korktuğu gibi, gerçekliği geçerli de anlamsız da kılabilen bir görecelik ve tekbencilik ile sonuçlanmaz. Bu değişimin sonucu, farklı görünümler ve hatırı sayılır belirsizlikler sunarak kısmen ve zorunlu olarak bir imgelem ediminde hayat bulan, nesnelere, insanlara ve kendimize dair daha karmaşık bir anlayıştır. Hisler, tutkular ve arzular, zorunlu olarak onu bizim adımıza biçimlendirmek üzere, deneyime getirilir. Nesnellik, en takıntılı nevrotiklerin er geç Stevens'ın o "son yanılsama"sındaki gibi keşfedecekleri üzere, belli bir çeşit tutku ve bir tür düş kırıklığına susamışlıktır.

KENDİLİKLERİN BİLGİSİ

Sokrates "Kendini bil" ["Know thyself"] demişti. Kendilik bilgisine dair arayış, Batı felsefesi ve psikolojisinin 25 yüzyıldır kutup yıldızı oldu. Ancak, ne anlama gelir bu kendini-bilmek? Sokrates ve Platon için kendini bilmek duyular yoluyla edinilen verilerle lekelenmemiş, yüksek derecede arındırılmış bir akılcılığın geliştirilmesini gerektirir. Musevi-Hıristiyan dindarlığının Batı bilincine girmesiyle beraber de kendini bilme, bir kişinin yaşantısında kutsalı kutsal olmayandan ayırt etmesini kapsamaktaydı. Batı düşüncesinin tüm bu ana akımlarında özsevgi hep tehlikeli olmuştu. Özsevgi kişinin, gerçekten önemli olandan uzaklaşmasına neden oluyor ve önemli olanın yaşantılanmasına gölge düşürüyordu; ki burada da önemli olan, gerçekliğin doğasına akılcı bir yaklaşım, ya da ilahi olanın kıymetini bilmekti.

Freud da bu geleneği miras almıştı ve o da kendiliğe yönelik aşırı ilgiyi özellikle tehlikeli buluyordu. Freud, daha önce de belirtildiği gibi, geleneksel Yunan kaynaklarından hareketle kendini sevmeyi narsisizm olarak adlandırmıştı. Bunun fazlası, Freud'un şizofreninin bütünüyle kendi içine çekilme olarak isimlendirdiği şey ile son buluyor ve tam dozun biraz azı ise karakter patolojilerinin en kötülerinden olan "narsisistik karakter bozuklukları"na ne-

den oluyordu. Psikanalistlerin yardımcı olamadığı hastalar çoğunlukla bu teşhisle etiketlenerek "analiz edilemez" hükmüne maruz bırakılıyorlardı. Bu sürekliliğin daha sağlıklı ucunda da, narsisizm bebeksilikle ilişkilendiriliyor, yani gerileyici bir etken olarak, rasyonelliğe ve benmerkezciliğin aşılmasına göre ölçülen bir sistemde olgunlaşmamışlık olarak görülüyordu.

Bu meselelere ilişkin, geleneksel Freudcu psikanalizden çağdaş psikanalize temel bir geçiş meydana geldi. Kendilik psikolojisinin kurucusu Heinz Kohut, geçmişte zıtlık içerdiği düşünülen, şimdi ise ruh sağlığının temel besini kabul edilen, kabaca bir özdeğer kavramına atıfta bulunan, "sağlıklı narsisizm" kavramını ortaya attı. Kohut'a göre kendini ciddiye alma, uyarlanmış çocuksu bir büyüklenmeciliği, eleştirilme ve diğer farklı bakış açılarının yol açtığı endişeyle engellenmemiş, gurur kırılmasından korkmayan bir kendilik genişlemesini gerektirir. Sağlıklı bir kendilik deneyimi kendiliğin o tanıdık epizodik idealleştirmelerini gerektirir, yani diriliğin ve yaratıcılığın kaynağı olarak kendiliğin romanslaştırılmasını.

Freud, bilim adamlarının bir sağlık prototipi olduğunu düşünüyordu; bebeklik dönemine ait cinsel ve saldırgan deneyimlerini, bu enerjilerini akılcılığın ve bilimsel araştırmanın hizmetinde dizginleyerek düzenlemeyi ve yüceltmeyi öğrenmişti onlar. Freud, sanatı ve edebiyatı sevse de, deneyimleri çocuğun fantazi dünyasına daha yakın olan sanatçılara hep kuşkuyla yaklaşmıştı. (Fazla eğleniyor gibi bir halleri vardı, belki de.) Birçok çağdaş analitik yazar için ruh sağlığı örneğinin bilim adamı değil de sanatçı olması, temel psikanalitik yaklaşımdaki değişimlerin en belirleyicisidir. Gerçekliğe ilişkin farklı perspektiflerin geliştirilmesi ve benimsenmesine kıyasla sürekli bir nesnel yaklaşım ne olasıdır ne de değerli. Dış gerçekliğin araştırılmasındaki o kendine riayetkâr/disiplinli yoğunlaşma, kendini ifade etmeyle ve kendilik keşfiyle yer değiştirmiştir. "Kendini bil" öğüdü, "Kendini ifade et" ["Express thyself"] ve "Kendini incele" ["Explore thyself"] öğütleriyle değiştirilmiştir.

Bir anlamda bir şeyi bilmenin ne anlama geldiğine ilişkin bu değişim, Freud'un zamanından günümüze, bilimdeki değişimlerle paraleldir. Fizikçi Werner Heisenberg tarafından geliştirilen "belirsizlik ilkesi"nin ana içeriği, bir elektronun hızının ve konumunun aynı anda belirlenip tanımlanamayacağıdır. Hızını belirlemek onun konumunu değiştirmektir, konumunu belirlemek de hızını değiştirmek. Dış dünyadaki bir şeye ilişkin bilgi edinmek onunla karşılıklı etkileşim içinde olmayı beraberinde getirir ve bu etkileşimin üstünde çalışılan şeyi de etkiler ve değiştirir. Bu tabii ki kendi ya da ötekine dair kendilik bilgileri için de geçerlidir. Kişinin bir başkasında keşfettiği, büyük

ölçüde o kişinin kendisinin kim olduğuna ve ötekine nasıl yaklaştığına bağlıdır. Aynı şekilde, kişinin kendi hakkında öğrendikleri de, büyük ölçüde, kişinin kendisine nasıl ve hangi amaçla yaklaştığına bağlıdır.

Bu yaklaşımla kendini bilme nasıl bir hal alır? Kendi önemime ilişkin bir aldanış sağlıklı mıdır? Ya evrendeki yerim, ya da ötekiler için önemim? Tabii ki hayır. Sağlıklı olan, kişinin farklı amaçlar için kendine dair farklı tahminleri benimseyerek taşıyabilme yetisidir. Bu anlayışta, kişinin kendi kusurlarını tespit etmedeki yetersizliği ötekilerle karşılıklı ve anlamlı bir etkileşime girmeye engel teşkil edebilir. Aynı zamanda kişinin kusurlarının zihnini meşgul etmesi ve kendini romantikleştirmedeki yetersizliği, kişinin kendi gizilgücünden heyecan duymasına ve ötekilerle kurulabilecek canlı bir etkileşime karşı bir savunma olabilir. Kendini bilmek karmaşık bir iştir, kişinin bir halini bilmesi, öbür hallerini bilmesine ve sürprizle karşılamasına karşı bir savunma haline gelebilir. Bu nedenle çağdaş psikanalitik anlayışa göre kendini bilmek, ulaşılacak bir hedeften daha çok içine dalınan bir süreçtir.

Gerçekliği nasıl kurguladığımıza ilişkin anlayışımızdaki temel değişikliklerin, ötekini *bildiğimizi* söylemekle ne demek istediğimizde önemli etkileri vardır. Başkasını birçok değişik usulde bilebiliriz; her çeşit faydalı amaç için ve aynı zamanda da günlük bağlamda bir önemi olmayan yönlerinin öne çıkmasını gerektiren bir güzellik nesnesi olarak. Ötekinin bizim kadar çatışkılı, çok yönlü ya da bağlamsal olamayacağını varsaymanın geçerli bir sebebi yoktur. Aynı zamanda her günkü bir öteki kurgusunun, bir arzu nesnesi olarak idealleştirilmiş ve aşkın bir öteki inşasından[13] daha çok veya daha az gerçek olduğunu varsaymanın da iyi bir gerekçesi yoktur. Ötekini güvenilir, tahmin edilebilir olduğunu ve kesin bir şekilde gerçekten *bildiğimizi* iddia etmek tehlikeli bir yanılsamadır.

Ne var ki, ötekini kestirilebilir bir şekilde bilmeyi istememizin iyi bir nedeni vardır. Onlara bazen korkutucu bir şekilde bağımlı olur ve onları ar-

---

13 Bir arzu nesnesi olarak...bir öteki inşası: Scarry, bir güzellik nesnesine gösterilen temel tepkinin deneyimle beraber nesneyi de yinelemek isteği olduğuna işaret eder. Güzel kişiler "üremeye yönelik bir güdü" üretir, ki bu da cinsel etkilerini açıklamaya katkıda bulunabilir. Bu anlamda, idealleştirme hayatta kalma avantajı sağlar ve kısmi olarak insan evrimi süresince uyum sağlamaya yönelik işlevinden dolayı belirmiş olabilir. Cinsel tutkudan üreyen idealleştirme türlerin üremesine katkıda bulunur. Düşüncelerimizde daha da ileriye giderek ilişkinin sonraki safhalarında zorlu yaşam şartlarında işbirliğini sağlamak için kişinin eşine daha temkinli yaklaşmasının uyum sağlamaya yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yine de, bu bakış açılarının birinin daha "gerçek" olduğunu söylemek o kadar kolay olmasa gerek. Acaba aşıkları birbirine çeken idealleştirme, kusurların bastırılmasına dayalı olduğu için mi gerçekliği diğerine nazaran daha su götürür ve yargısında daha soluktur?

zularız. Bu nedenle de onları sıradışı ve kusursuz yerine sıradan ve kusurlu olarak, daha durağan ve bilinebilir bir şekilde kurgulama eğiliminde oluruz.

Sevgiliye verilen istikrarlı ve sıradan tepki belki de zamana karşı uyum sağlamaya yöneliktir, zira tutkuyu ve dolayısıyla da hayal kırıklığını ve öfkeyi en düşük seviyede tutar. Ancak bunun daha gerçekçi olup olmadığına karar vermek karmaşık bir iştir. Bazen asıl tutkuyu ateşleyen oldukça gerçek ve arzulanır niteliklerin seçici bir bastırması üzerine kuruludur. İdealleştirme bir kez daha bazı şeyler için iyi, diğerleri içinse kötü gibi görünüyor.

İDEALİZASYON VE TEHLİKELERİ

Bir cinsel sapkının sadomazoşistik deneyimine[14] ilişkin psikanalitik edebiyattan alınmış şu betimlemeyi inceleyelim:

> Kayıp olmadan manipüle edilen bu kısmi nesneler fantazisi sadomazoşistin bölünmüş ya da disosiye olmuş dünyasında açımlanır. Öyle bir dünyadır ki bu, uçlardaki bir cinsel heyecanın, keskin bir şekilde zayıflamış bir kendine dönük farkındalığın ve edimlerin kendi edimleri ve istemli denetimi altında olduğuna ilişkin duygunun zayıflamasının belirlediği başkalaşmış bir bilinç halinde ortaya çıkar. O, bu başkalaşmış durumda hipnotize olmuş ya da bir *erotik pusun* içinde gibidir ve bu büyünün etkisinde olaylar aşırı gerçekçi ve halüsinasyon gibi bir niteliğe bürünür, ki gerçekten daha büyük ve daha çekicidir. Erotik pus olarak nitelendirdiğim, gerçekliğin fantazi ile uyumlu olmadığının inkarına katkıda bulunur.

Kabul etmeliyim ki kendi kişilerarası ilişkilerimi özellikle sadomazoşistik saymadığım halde bu erotik pus kulağımda oldukça iyi çınlıyor. Uçlardaki cinsel heyecan, azalmış bir kendine dönük farkındalık, istemli denetim deneyiminin zayıflaması, aşırı gerçeklik duygusu: Ben de isterim! Aşık olmanın, kendinden geçmenin, büyülenmenin önemli nitelikleri değil mi bunlar? Tabii ki alıntılanan paragrafın yazarı, karşılıklı bir aşk ilişkisi içinde değil de, kedinden geçmenin özenle düzenlendiği, denetlendiği ve ötekinin bir tutsak halini aldığı sapkınlıkta meydana geldiği için ilgileniyor bu deneyimlerle. Sorun bu tip bir taşkınlığı, coşkunluğu mümkün kılan, gerçek ile fantazi arasında bir köprünün eksikliğindedir.

Gündelik gerçeklik ile o coşkulu tutkuyu yaratan idealleştirici fantaziler arasındaki uyumsuzluk, ilkinin daha "gerçek", diğerinin ise tutarlı uzun

---

14 Bir cinsel sapkının sadomazoşistik deneyimi: S. Bach, "On Sadomasochistic Object Relations", der. Gerald Fogle ve W. A. Myers, *Perversion and Near-Perversion in Clinical Practice*, New Haven, Yale University Press, 1991, s. 87.

dönemli bir ilişki için tehlikeli, sapkın yanılsamalar olduğu anlamına mı gelir? Yoksa idealleştirmeyi bazen de, ötekinin sıradan, günlük etkileşiminde maskelenmiş gizli niteliklerini gün ışığına çıkarma süreci olarak mı almalıyız? O idealleştiren tutkuya, Romantiklerin keşif sahibi imgelemine yaklaştığı gibi ve Scarry'nin güzelliğin takdir edilmesine yaklaşımı gibi, daha az –çok değil– manipülatif, daha az bağımsız, daha gerçek bir şeye ulaşmamıza olanak vererek günlük yaşamın faydacı faaliyetlerini aşan bir edim olarak alabilir miyiz?

Gündelik gerçekliği nesnel bir dayanak, süssüz püssüz bir gerçeklik olarak aldığımızda, idealleştirici imgelem de bir yanılsama makinesi halini alır. Ama günlük gerçekliğin dünyamıza, ötekilere ve kendimize ilişkin bir kurgu olduğunu kabul edersek –amaçlarımızın birçoğu için çok önemli de olsa birçok olası kurgudan sadece biri olarak– o zaman idealleştirici imgelem, her zaman olmasa da bazen, dünyamızın, ötekilerin ve kendimizin sıradan kaygılar nedeniyle tıkanmış ama oldukça da gerçek olan farklı görünümlerini ortaya çıkararak onlara karşılık verir.

Uzun dönemli ilişkiler, özellikle de ev kurmayı, çocuk yetiştirmeyi, iş bölümünü ve mülk sahibi olmayı beraberinde getirenler, kaçınılmaz bir şekilde faydacıdır: Devam etmeleri için işlemeleri gerekir. Bu ilişkilerde eşlerin zayıflıkları ve incinebilirlikleri genellikle gözle görülebilir: Sen daha az yaptıkça ve yapabildikçe, benim daha çok yapmam gerekir ve sana daha az güvenebilirim. Güvenlik, tutarlılık ve kestirebilirliği şiddetle arzularız ve boşuna bir arzu değildir bu; duygusal huzurumuz buna dayanır. Ama idealleştirme olağan şeyleri günlük önceliklerden ve perspektiflerden çekip çıkarır. İdealleştiren imgelem, doğası gereği, güvenilmezdir ve onu idare ederek ve ayrıştırarak hasar denetimi yapma yolları bulmaya yelteniriz.

Yaşama ve ilişkilere süssüz ve pragmatik bir yaklaşımın idealizasyondan daha "gerçek" olmak zorunda olmadığına dair sav, tüm idealleştirmelerin eşit derecede mecburi olduğunu veya hayal gücümüzün ürettiği her şeyin romantik tutkuya yararlı olduğu anlamına gelmez. İdealizasyonlar da, tüm yaklaşımlar gibi, oldukça seçicidir, ama bazı idealleştirmeler ilham kaynaklarına, diğerlerinden daha sadıktır. İdealizasyon kaynağının, en azından kısmi olarak ötekinde mi olduğu, yoksa kendi gereksinimlerini yansıtmak için, ötekinin bir fırsat olarak sömürüldüğü, aşığın fantazi yaşantısına dair sadece bir uydurma mı olduğu son derece önemlidir. Bir sevgiliye (her zaman güvenilmeyen) güzelliği, zekâsı ya da nezaketinden ötürü tapmak, ona uçabildiği ya da geleceği görebildiği için tapmaktan tabii ki daha elverişlidir. Bu nedenle aşkta idealleri ve sözde idealleri birbirinden ayırmak yararlı olabilir.

Romantik aşktaki idealleştirmenin işe yararlığı ise, idealizasyon anlatılarının ne kadar işbirliği içinde ortak kurgulanmış edimler olduğuna bağlıdır. Seçilen nitelikler, sevgilinin kendini idealleştirmekten hoşlandığı niteliklere karşılık gelirse, aşığın onu idealleştirişi de daha verimli olacaktır. Genellikle bu karşılıklı idealizasyon, çiftin "Birbirimiz için yaratılmışız" gibi kısmi bir mitolojiden ortak zevk almalarına kadar varır . Bu histe birçok açıdan gerçeklik payı vardır çünkü, önemli ve anlamlı bir ilişkide her iki taraf da diğerine yakınlığı açısından kısmen de olsa kendilerini birbirlerine göre şekillendirirler. Ancak, kusursuz ahenk ve eşzamanlılık fantazileri geçici ve kısa süreli bir bağ kurma anı değil de sabit bir beklenti haline geldiğinde son derece yıkıcı olabilir.

Güvenlik özlemimiz ve tutkuya susamışlığımız bizi zıt kutuplara sürükler. Freud'un uzun zaman önce işaret ettiği gibi,[15] her idealleştirici heyecan sevgiliyi tehlikeli bir konuma yerleştirir. Heyecan karşılıklı olmayabilir; aşk karşılıksız kalabilir. Bir ilişkinin başında, iyi bilmediğinizi bir insan için yeteri derecede kötüdür bu; yine de çok daha az şey tehlikeye atılmıştır. Ancak güvenlik ve gelecek için itimat edilen birini yoğun bir şekilde, tutkuyla idealleştirmek son derece tehlikelidir. O kişi *sizi* çok iyi bilir tüm hatalarınız ve kusurlarınızla. Tehlikeye atılan çok şey vardır.

Bu bakış açısında romantik aşkın zamanla sönüşünün ortak bir deneyim olmasının nedeni, güvenlik ve kestirilebilirliğe dayanan bir ilişkide, idealleştirmenin gerçeklik ve aşinalık tarafından kaçınılmaz bir şekilde erozyona uğramasından çok, kendini kısa süreli, tutkulu bir idealizasyona bırakmanın artan tehlikesinden kaynaklandığı görülür. Başkasına yoğun bir heyecan duymak tehlikelidir: Büyük bir ihtimalle bir daha birlikte olunmayacak ve görülmeyecek bir kişiyle bu macerayı yaşamak çok daha güvenlidir. Önemli bir kişiden önemli bir şeyin tutkusunu yüklenmek, duygusal yaşantının merkezinde yer alan hayati bir tehlikedir. Sahip olduğunuz bir kişiye arzu duymaktaki tehlike o kişiyi kaybedebileceğinizdir. Bilinmeyen ve elde edilemeyen birine arzu duymak, bilinen ve elde edilebilir, yani kaybı muhtemel birini arzulamaya karşı bir savunma olarak işler.

İdealizasyonun ilişkilerde harcanması kaçınılmaz değildir, ancak yeni perspektifler eklenir ona ve bunların bazıları kaçınılmaz olarak düş kırıklığı yaratır. Bu, romantik aşkın zamanla sönmeye yazgılı olduğu anlamına gel-

---

15 Freud'un uzun zaman önce işaret ettiği gibi: Freud, *On Narcisism: An Introduction* (1914), SE 14: 67-102 [*Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, çev. Banu Büyükkal, Saffet Murat Tura, İstanbul, Metis Yayınları, 2007 – içinde – ed.].

mez, ama zamanla daha riskli hale gelir. Aşk, kimi zaman birisi için "deli olmak" ifadesiyle tanımlanır. Gerçek ya da yanılsama, çeşitli güvenlik gereksinimlerinden ötürü bağlı olunan biri için deli olmak gerçekten delice bir iştir. Bu şekilde de çiftlerin bir çoğunda eşler, Cathy gibi, ilişkinin ilk zamanlarında birbirlerine duydukları heyecanı ve değeri engelleme aşamasına gelebilirler. Artık ötekini daha iyi bildiklerini söylerler kendi kendilerine. Oysa bildikleri, ötekininin, onda idealleştirdikleri niteliklerden ibaret olmadığı, ötekinin aynı zamanda hayal kırıklığı yarattığı ve bu nedenle de tutkularının güvenilir bir durumda olmadığıdır. Sonunda da ötekine ilişkin bu bilgileri, kendilerini idealleştirmeye bırakmamak için kullanırlar. Ötekinde hayran olunan nitelikler yanılsamadan ibaret olmayabilir; asıl yanılsama olan hayal kırıklıklarına karşı güvence arayışıdır ve devamlı canlanan bir yalnızlıktır. Bağımlılığın derinleşmesi ve kısa süreli hayal kırıklıklarının kaçınılmazlığı, idealleşmiş perspektifleri ve bu nedenle yükselen heyecanı daha tehlikeli kılar, çünkü hikâye bundan ibaret değildir. Romantik imgelere kapılmak zafiyetlere seçici ve makul bir şekilde takılmakla engellenir, ki bu yolla da heyecan denetim altına alınır.

Büyük bir ihtimalle öyle ya da böyle, hepimiz bela ararız, ama risklidir bu heyecanlar. Bu nedenle de aynı lunaparktaki bir trenin raydan çıkmaması için olduğu gibi bu heyecanları denetlemeye ve bilinir kılmaya çalışırız. Bazıları risklerin az olduğu ucuz veya uçucu ya da bütünüyle denetlenebilir ilişkileri seçer. Ünlülere karşı sürekli yoğunlaşan bir hayranlık idealleştirme açlığımızı doyurur ve o "yıldızları" önce yüceltip sonra gözler önüne sererek yerle bir etmek idealleştirmenin sonuçlarından duyduğumuz korkuları dindirir.

Carl, psikanalitik terapiye ihtiyaç duymuştu, çünkü uzun süredir birlikte olduğu karısı ile ilişkisi sıkıcı ve kuru bir hâl almıştı. Oldukça ünlü bir sanatçıydı ve evliliği pahasına, iyiden iyiye işine gömülmüştü. Karısını hâlâ sevdiğini hissediyordu, ama ilişkilerinin başlarındaki tutkuyu nasıl yeniden canlandırabileceğini bilemiyordu. Tutkulu ve heyecanlı oldukları o ilk yıllarının anılarını kazımaya başladı Carl. Maceralarından bahsederken, karısının eskiden ve şimdi, nasıl olağanüstü bir kadın olduğu düşüncesi ile gözleri yaşlarla doluyordu. Bana en yoğun anıları ve sırlarından bahsedebildiği ve karısını övmeye devam edebildiği halde, bunları karısına söylemesinin olanaklı olmadığını hissediyordu. Karısına, geçmişte ya da şimdi verdiği değeri söylemek Carl için bir çeşit yaltaklanmaydı sanki. Eskiden olduğu gibi, karısına romantik bir serüven sunmak Carl'ı bir şey isteyen, belki de dilenen bir konuma koyuyordu. Sanki kendisine, karısını arzulama fırsatı vermek kendisi ve

karısı huzurunda alçak biri yapacaktı Carl'ı. Bir koca olarak yiğit performansı ona karısını sevmeyi hak ettiği hissini veriyordu. Karısına değer veren ya da ayartıcı bir şekilde yakınlaşmaksa bu haklardan vazgeçmek demekti.

Carl'ın bu romantiklik karşıtı dünya görüşünün ardında uzun bir aile tarihi vardı. Babası kariyeri yarıda kesilmiş bir denizci subayı idi, zira yükselmesinin savaş alanındaki başarılarıyla mümkün olduğuna inandığından Pentagon'daki idari ve sosyal katılıma hiç önem vermemişti. Konuştukça anladık ki, babası kendini üstlerine "romantiklik yapmanın" üstünde görüyordu. Bu yolla da Carl için arzu, yaltaklanma ve dilenme ile, değer verme ise kendini aşağıladığı bir pezevenklik ile aynı anlama gelir olmuştu. Sahip olmaya değer tek sevgi, ancak zaferle taçlanan edimlerle mümkün olabilirdi. Bu dünya görüşündeki anti-erotik tortu, Carl'da iyiden iyiye görülür olmuştu.

FANTAZİ VE EROTİZM

Tutku, gerçeklik ve fantazideki gerilimden yükselir. Gerçekte sahip olduğunu duyumsadığın, ya da inanma gereksinimi duyduğuna ilişkin fantazi kurmak tehlikeli ise şayet, o zaman sahip olmadığına ilişkin fantaziler daha güvenlidir. Boşta olmayan ya da ulaşılmaz biriyle veya gizemli bir yabancıyla fantazi kurmayı bu kadar çekici kılan nedir? Bu fantazilerdeki çekiciliğin nedeni sadece yasak ve tehlikeli olanı inceleme olanağı sağlamaları değildir; bu olanağı gerçekteki ilişkiden daha güvenli bir ortamda sağlamalarıdır. Anonim fantaziler alçalıp yükselen ama asla rayından çıkmayan lunapark trenleri gibi, tehlikeli bir deneyime ancak tümgüçlü bir denetim altında fırsat verir. Güvenli heyecan titreşimleridir bunlar.

Erica Jong, *Fear of Flying*'daki[16] "fermuarsız işgörme fantazisi" betimlemesinde tutkulu imgelemin tümgüçlülüğünü kusursuz bir şekilde yakalamıştır: "Fermuarsız işgörme bildiğimiz işgörmelerden farklıydı. Platonik bir idealdi bu. Fermuarsızdı çünkü ne zaman bir araya gelseniz fermuarlar bir gülün yapraklarının dökülmesi gibi açılıyor, iç çamaşırlarsa hindiba çiçekleri gibi uçuşuyordu. Birbirlerine dolanarak sıvıya dönüyordu diller. Tüm ruhun dilinden sevgilinin ağzının içine akıp gidiyordu adeta". Jong'un anlatıcısına göre fermuarsız işgörmenin tutkuyu elinde tutabilmesi için "adamın asla iyi tanınmaması" hayati önem taşıyordu. İlişkinin kısa olması iyi, isimsiz olması daha da iyi idi. En iyisi hiç konuşmamaktı:

---

16 Erica Jong, *Fear of Flying*, New York, Signet, 1995, s. 11, 14 [*Uçuş Korkusu*, çev. Armağan Ekinci, İstanbul, E Yayınları, 1989 – ed.]

> Fermuarsız işgörme kesinlikle saftır. O, altta yatan güdülerden özgürdür. Güç oyunu yoktur ortada. Ne adam "alıyordur" ne de kadın "veriyordur". Kimse kocasını boynuzlamaya ya da karısını aşağılamaya kalkmaz. Kimse diğerine bir şeyler kanıtlama, ya da birinden bir şey kapma amacı gütmez. Olabilecek en saf şeydir fermuarsız işgörme. Ancak tekboynuzlu attan da seyrek bulunur. Hiç de başıma gelmedi. Ne zaman ona yaklaştığımı hissetsem, kartonpiyer boynuzlu bir at, ya da tekboynuzlu at kılığına bürünmüş iki palyaço çıkar karşıma.

Jong'un anlatıcısının sonunda keşfettiği gibi gerçekteki ilişkiler her zaman altta yatan gizli tasarılar ve güç oyunları ile örülüdür. Ama bu, tutkulu fantazilerin, tekboynuzlu atlar gibi işe yaramaz oldukları anlamına gelmez. Zenginleştirmeleri ya da yoksunlaştırmaları gerçekliğe ilişkin ne şekilde konumlandıklarına bağlı oldukları anlamına gelir. Kısa süreli bir seçiciliğe ya da eşin güzelliğine özen göstermeye mi cesaretlendirilirler? Yoksa, dünyada gizli kalmış daha güzel ve hiç hayal kırıklığı yaratmayan başka eşler olduğu yanılsamasını mı beslerler?

İdealizasyon istikrarsızlaştırıcıdır: Değerlerimizde, önceliklerimizde, amaçlarımızda değişikliklere neden olur; yaşantılarımızın neredeyse her zaman gereksindiği pratik gerçeklere yönelik faydacı yaklaşımların altını kazır. "Kapılıp gitmek" uygun bir yaşam şekli değildir, dolayısıyla kendimize "aşka kapılmaktan," "aşık olmaya" veya daha temkinli bir "beğeni"ye geçiş yapmanın, fantaziyi defedip sağlam bir zemine iniş yapma anlamına geldiğini söyleriz. İdealleştirmeyi salt mest edici bir yanılsamaya alçaltarak adımımızı sağlam atmaya çalışırız. Artık akıllanmışızdır ve gerçekleri daha iyi biliyoruzdur. Ne var ki, sürekli peşinde olduğumuz o sağlam zeminin tutkuyu esinleyen idealleştirmelerden daha gerçek olup olmadığı pek de açık değildir. Bu sağlam zeminlerin daha çok farklı amaçlar için seçildiklerini düşünmek daha doğru olur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Saldırganlık ve Arzunun Tehlikesi

> Öfke içinde yaşamak bir zamanlar zayıf olduğunu unutmak demektir; ya da başkalarının zayıflık dediğinin bir uydurmaca, gösterip sakladığın bir hile olduğuna inanmak demek; öyle ki, vebalı evin adak adamak yoluyla arındırılmasına benzer bu.
>
> MARY GORDON

Romantik aşkın en iyi yönümüzü, en yumuşak, en tatlı, en sevecen duygularımızı açığa çıkardığını düşünürüz. Bir anda karşıtına, yani nefrete dönüşmesi karşısında kapıldığımız şaşkınlığın nedeni budur. Politika gibi, romantik aşkın da garip yatak arkadaşları vardır. Romantik aşkın kadim dostları o bağlılık ya da hayranlık gibi onurlandıran ve esin veren duygular değildir her zaman. Aksine, kıskançlık, haset ve derin kindarlık gibi insan yaşantısının en karanlık yönlerini, en kötü yanlarımızı da dışa vururlar. Romantik sevdalanma, iyisi mi daha az etkili ve daha istikrarlı bir şeye dönüşüp, yumuşatılmalıdır. Ne var ki, *aşık olmak*tan *sevme*ye giden yol pek de kolay bir yol değildir. Her bir taraftaki uçurumlar sözde sevgilileri elimizden gelebilecek en kin dolu duyguların ve edimlerin içine çeker.

Romantik tutku bazen yoğun bir düşmanlığa, uç durumlarda ise o gerçek vahşi suçları tetikleyen güçlü bir öç alma açlığına dönüşür. Öte yandan, tutkulu öfke birçok incelikli biçime bürünür, zira tutku nesnesine her gün yöneltilen suçlar sıradan hayatın bir parçasıdır: Duygusal soğukluk, kışkırtıcı soruşturmalar, denetleme yöntemleri ve ödeşme bunlardan bazılarıdır. Birçoğumuz için en ilginç tutku suçları sadece zihnimizde gerçekleşir. Ancak zihinlerimiz çok önemli yerlerdir.

Aşka dair her daim öne sürülen popüler öğreti, romantik aşkın kırılgan olduğudur, zira insan doğası gereği saldırgandır: Aşkın kinle kirlenmesi kaçınılmazdır. Saldırganlık ve kinin aşka içkin olduğunu düşünmek ve aşkı uyanık bir nezaketle korumak, son derece doğaldır. Öte yandan birçok sevgi-

li, aşkın o korkulan ilk darbesinin, o sersemletici kavgasının ardından tutkularının devam ettiğini görerek derin bir şekilde rahatladıklarını hissetmiştir. Epizodik saldırganlıklara dayanmış bir aşkta başka bir yolla edinilemeyecek bir derinlik ve dayanma gücü vardır. Kin, aşktaki derin risklerden dolayı onun kaçınılmaz bir yoldaşı olur ve paradoksal bir şekilde de romantik aşkın varlığını devam ettirmesi saldırganlıktan kaçınma becerisinden çok, onu aşkla birlikte kapsayabilme kabiliyetine bağlıdır. Potansiyel bir tutku nesnesine duyulan nefreti ketlemenin, romantik tutkunun gelişmesine bir engel teşkil edebileceğini göreceğiz.

GİZLİ BİR İNTİKAM

Kırk yaşlarında, üst düzeyde bir firma yöneticisi olan Jack, anne tarafından büyük babasının kurmuş olduğu bir aile şirketinde çalışıyordu. Elli yaşlarında aniden ölen babası da bu şirkette, ama daha düşük bir kademede çalışmıştı. Annesi ise kendi babasının gözdesiydi ve arada bir iç içe geçen aile ve iş meselelerinde güçlü bir anaerkil varlığı vardı. Jack'ın kadınlarla ilişkileri ardısıra ve tekeşli olmuştu. Genellikle, yoğun bir romantik heyecanla başlayan bu ilişkiler çabucak tükeniyor, yakınlıklar ise çoğu kez samimi bir arkadaşlığa dönüşüyordu.

Jack, genel standartlara göre oldukça başarılıydı. Ancak kendini ciddiye almakta sorun yaşıyordu ki, terapiye gereksinim duymasının altındaki neden de buydu. Yetişkin adam numaraları takınan bir oğlan gibi görüyordu kendisini. Annesinin güçlü diyarı içine yerleşmiş harika, oldukça kolay, ayrıcalıklı bir yaşamı olduğunu düşünüyordu. Yine de, bir hayli yorucu olan ve ileri derecede sorumluluk gerektiren işine karşın kendi gücüne, hatta edimlerine ilişkin bir yoksunluk hissi ile yaşıyordu Jack. Oğlan çocuğu olduğu duygusunun kalbindeki nitelik ise cinsel edimlerindeki tercihiydi: Toplum içinde el altından, gizli gizli mastürbasyon yapmak.

Analitik araştırma yavaş yavaş, Jake'in mastürbasyon dışındaki tüm edimlerinin diğer kişiler tarafından denetlediğine ilişkin yaygın duygusunu ortaya çıkardı. öyle ki, komutları uyguluyor, söyleneni yapıyor ve standartlara uyuyordu. *Gerçekten* yapma isteği duyduğu tek şey mastürbasyondu. Nihai bir tatmin olma edimiydi bu, kendinin saf bir doğrulanmasıydı. Başkalarıyla cinsel ilişkiye girmenin kendine has hoşlukları vardı ama, onlarla *uğraşmak* zorundaydı insan ve bu yüzden de insanın haz duygusu, kendisini ortaya koyuşu altüst oluyordu. Jake bu şekilde yıllar boyunca mastürbasyon pratiğini, aynı estetik bir zevk ya da atletik bir beceriyi geliştirir gibi geliştirmiş ve ona incelik kazandırmıştı. Bu hazlara ne kadar zaman ayıracağına ilişkin

sürekli bir uğraş içinde yaşıyordu. Geniş yelpazede bir etkinlik alanı yaratmıştı ve sorumlulukları vardı; böylece de sürekli olarak gerçekten yapmak istendiklerinden alıkonuyormuş hissiyle zehirleniyordu. Ne var ki, ne zaman kendisini tercih ettiği bir işe verse, suçluluk ve kendine ihanet duygusunun arttığını hissediyordu. Sanki bir erkek değildi ve özellikle ergenlik dönemine ait şeylere kendini vererek vaktini tükettiğini hissediyordu. Bu yoğun, çözümsüz çatışma, diğer erkeklerin arasında bir erkek olmadığı, poz yaptığı duygusuyla büyük ölçüde ilişkiliydi.

Analitik inceleme ile Jake'in deneyimlerinin dokusunu ince ince işledikçe, bazı sürpriz keşifler yaptık. Yıllar boyunca kademelerle geliştirdiği, en özlü cinsel anı, şu şekilde işliyordu: Jake, yaşadığı küçük şehrin kenar mahallelerinde bir sokakta, kucağındaki spor ceketle kendini uyararak arabasında bekliyordu. Bu deneyimi kurgulama şeklinde –sanki ava çıkmış gibi– hatırı sayılır bir macera hissi vardı. Hedef, oradan geçen çekici ve seksi bir kadını görsel olarak yakalamaktı. Onu orgazm edecek kadar uyarabilecek doğru kadın geçene dek bu uyarılmışlık halinde kendini tutuyordu. Caddede yeterince kalabalık, uygun ve gözde bir nokta bulmak, uygun avı yakalaması için önemliydi. Ancak, yakalanabileceği kadar kalabalık bir yerde kendisini konumlandırması da oldukça tehlikeliydi. Yakalanma hissi bu gerilimin önemli bir parçasıydı. O bilinmez kurbanına bu kadar yakın bir şekilde kendini açığa vuruyor olma fikri ile birlikte gelen muhteşem bir duygu vardı. Buna bir de güçlü, öfkeli bir "suratının ortasına" şeklinde bir meydan okuma eşlik ediyordu. Yine de, yakalanabileceği olasılığı karşısında dehşete kapılıyordu. Tutuklanabileceğini biliyordu, ki bunun kendi hayatını da, ailesini de yıkabileceğini düşünüyordu.

Bu özenle kurgulanmış deneyimin içinde kamusal ile özel, arzu ile denetim arasında titizlikle işlenmiş başka bir gerilim yuvalanmıştı. Jake'in maceralarında fantazinin önemli bir yer tuttuğu, sessizce izlediği ve gizli amaçları için kullanabileceği avı üzerindeki güçlü cinsel tahakkümü kendi aklının mahremiyetinde canlandırdığı düşünülebilir. Ancak, hiçbir şey imgele*memek*, Jake için çok önemli bir hale gelmişti: Ne çıplaklık, ne de cinsel bir edim. Fantazilerinde yer eden hiçbir etkinliğin olmaması işin özüydü adeta, söz konusu olan bulduğuna yönelik saf bir tepkiydi. Jake, kadının kendini sokakta teslim edişindeki görsel izlenime tepki gösteriyordu ve eğer kadın yeteri kadar çekiciyse ve Jake'i yeterince heyecanlandırabiliyorsa, belki saatler süren bir hazırlanma birikiminin ardından, en sonunda boşalmaya izin veriyordu. Orgazm esnasında da beğeni belirten bir ses değil de, hor gördüğüne ilişkin bir çığlık attığını fark ediyordu: "Pis kaltak!" "Orospu!" gibi.

Jake, psikolojik hayatının uzamını, sadece kendine ait, yaşamının gereksindiğini hissettiği kadınlardan tamamıyla özgür gizli bir beldeyi korumak için örgütlemişti. Ne var ki, özenle geliştirdiği bu tek başına ve korkusuz cinsel haz uğraşı, hayatının diğer tüm alanlarını niteleyen kadınlara teslimiyetini ve sapkın edilgenliğini yansıtıyordu. Bu gizli cüretkârlıkta, ele geçirdiği ve boyun eğdiği isimsiz kadınlara derin, esaslı ve nefret dolu bir öfkenin eşliğinde daha da teslimiyetçi bir yaklaşım yuvalanmıştı aslında. Cinsel ediminin tutkusu, kadınların görsel takibine ve onlara boyun eğmeye olan bağlılığı, bu nefretle oldukça yakından ilgiliydi.

Jake'in gizli cinsel yaşamının, kişisel romantik serüveninin kalbinde üç çeşit güçlü deneyim vardı: Arzu, bağımlılık ve şiddetli öfke. Jake'in tutkusunun yakıtı olan bu sıkı üçlünün, bu duyguların arasındaki ilişkiler nelerdir? Jake'inki gibi, tutku nesnesine yönelik bir saldırganlık ve nefret "doğal mıdır", yoksa patolojik mi? Aşk ve tutkuya ilişkin düşüncelerimizde olduğu gibi, saldırganlık da birincil midir, yoksa bir yoksunluğun ya da ihmalin mi sonucudur? Bağımlılık ne zaman devreye girer? Jake'in kadınlarla ilişkisindeki edilgen özlemleri tutkunun doğal bir boyutu mudur, yoksa tutkunun bebeksileştirilmesi mi? Bakılmaya, ilgilenilmeye duyulan edilgen bir özlem ile karşılıklı samimiyete duyulan özlem arasındaki ilişki nedir? Ya da, romantik serüvenin o erken ile geç gelişimsel boyutu arasındaki ilişki? Bu soruları yanıtlamak o kadar da kolay değildir. Düşünürler ve psikologlar bu sorulara türlü cevaplar vermek için yüzyıllardır çabalamaktadırlar.

ŞAHİNLER VE GÜVERCİNLER

İnsanlık tarihinin öyküsünü anlatmanın birçok yolu vardır, ancak geçmişimizin her anlatısı insanın insana ettiği kanlı hiddetin kaydını tutmak zorundadır. O ince psikolojik güç oyunlarından işkence ve soykırımlara kadar, insanlar birbirlerine hep vahşice davranmıştır sanki. Nedir bunun nedeni? Bu saldırganlık, öfke ve nefret nereden gelir? Kültürümüzde bu soruya iki temel yaklaşım söz konusudur ve Freud birbiri ardına ikisine de ağırlığını koymuştur. Bu saldırganlık teorilerinin taraftarlarını şahinler ve güvercinler olarak adlandıralım şimdi.

Şahinler, insanoğlunun doğasında yıkıcı olduğuna inanır: öyle ki, bizler, kendi cinsimize derin bir nefret duyan özde yırtıcı hayvanlarızdır. Bu konuma ilişkin çeşitli yorumlar vardır. Yönetim biçimimize şekil veren İngiliz siyaset bilimi felsefesi içindeki en etkili ve en açık sözcü Thomas Hobbes'du. Hobbes'a göre insanlar, kendi hallerine bırakıldıklarında, kısa zamanda bir-

birlerini kesip biçerler. Doğal düzen, "Herkesin herkesle savaştığı"[1] bir kaos halidir. Bu nedenle bizi birbirimizden koruyacak yasalara gerek duyarız, böylece de kendi kişisel hazlarımızın peşine düşebiliriz.

Son yıllarda psikolojide, etnolog Konrad Lorenz,[2] şahin konumunun en güçlü ifadesini buldu. Lorenz'in kanısınca, evrim boyunca alanlarını koruyan yırtıcı hayvanlardan evrimleşmiştik. Saldırganlık, açlığa benzer bir şekilde, uyum sağlamaya yönelik birincil bir gereksinim, amansız bir güç olarak belirmişti bedenlerimizde. Belli bir hayatta kalma ihtiyacını karşılamaya yarıyordu: Yaşanılan alanı bölmek, güçlü olana cinsel öncelik sağlamak, bir liderlik hiyerarşisi yerleştirmeye dayanak oluşturmak, gibi. Saldırganlık tatminde ısrarlıdır. Eğer şiddet için bir çıkış yoksa, kişiliğimizin kenarlarından didişmeler sızmaya başlar. Dövüşülecek bir savaş yoksa, saldırganlığı daha uslu, selim kanallara yönlendirmek için rekabet sporlarına gerek duyarız. Ortada bir düşman yoksa, bela ararız.

Buna karşılık, güvercinler insanların özünde sosyal ve sevgi dolu olduklarına inanır. Saldırganlık içimizden yumurtlamaz; dışarıdan bulaşır bize. Bu konumda da farklı yorumlar vardır. Batı siyaseti ve sosyal yapısının şekillenmesinde Hobbes ve John Locke gibi İngiliz kuramcılara güçlü bir karşı ses olan kıtasal siyaset bilimi felsefesine göre, insanlar birey olarak tamamlanmış değildir ve tam olarak gerçekleşmeleri için topluluğa gerek duyar. Örneğin Jean Jacques Rousseau için, "Her insan yoldaşının acı çekmesine doğası gereği bir antipati duyduğuna göre",[3] doğa bir uyumda olma durumudur. Güvercinlere göre insanlık tarihindeki şiddet, yoksunluk, yozlaşma, tabiatında sosyal ve işbirlikçi olana müdahale sonucu ortaya çıkmıştır. Rousseau da bu yolla, insanî şiddetin kaynağı olarak kıtlığın ve özel mülkiyetin bulaşıcı etkisini göstermiştir: "Savaş maddi şeyler arasındaki bir ilişkidir, insanların arasında değil. Bu demektir ki, savaş durumu yalnızca kişisel ilişkilerden ortaya çıkmaz, daha çok mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanır".[4] Psikolojik kuramda bu bakış açısının en kapsamlı gelişimi Amerikan davranışçılığının "engellenme/

1 "Herkesin herkesle savaştığı": Thomas Hobbes, *Leviathan*, 1651; Oxford, Basil Blackwell, 1946, s. 82. [*Leviathan "Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti"*, çev. Semih Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008 – ed.].

2 Konrad Lorenz, *On Aggression*, New York, Harcourt, Brace and World, 1966. [*İşte İnsan Saldırganlığın Doğası Üzerine*, çev. Veysel Ataman, Evrim Tevfik Güney, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2008 – ed.]

3 "İçgüdüsel bir antipati": Jean Jacques Rousseau, *The First and Second Discourses*, New York, St. Martin's, 1964, s. 130.

4 Savaş bir ilişkidir": Rousseau, *The Social Contract*, New York, Gateway, 1954, s. 11. [*Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006 – ed.].

saldırganlık"[5] hipoteziydi: İnsan yaşantısında saldırganlık engellenmeye karşılık beliriyordu, bağımsız bir güdüsel kaynağı yoktu; daha sevgi dolu, daha selim edimler engellendiğinde ortaya çıkıyordu.

Şahinler ve güvercinlerle birlikte uçar. Neredeyse birbirlerine muhtaç oldukları izlenimi verirler. Örneğin psikanalizde, Freud önceleri güvercin yaklaşımına yakınlık duymuş, ama en sonunda, geleneksel psikanalize açıkça bir şahin gölgesi düşürmüş olan doğuştan gelen bir saldırgan dürtü[6] kavramını kucaklamıştır. Ne var ki, Freud bir şahin olduktan sonra, yeni Freud ya da Freud sonrası akımlarda birçok güvercin konumu çıkmıştır ortaya.[7] İnsanların, saldırgan dürtülerle güdülenmedikleri söylenir; onlar bağlılık, kişilerarası yakınlık ya da bütünleşmiş bir kendilik gereksinimi içindedirler ve ancak bu daha temel güdüler engellendiğinde saldırganlaşırlar.

Bu çelişki ile uğraşanlar bir tek akademik düşünürler ve psikanalitik klinisyenler değildir. Kendimize has yollarla hepimiz bu uğraşı veririz. Kişi olmanın, özellikle de şimdiki zamanımıza özgü, temel niteliği, kişisel doğamıza ulaşmaktır: İnsanlar, genelde neye benzer? Peki ben neye benzerim? Kötülüğü ve zalimliği, karanlık tutkuları nasıl anladığımız ve deneyimlediğimiz, ken-

5 "Engellenme/saldırganlık"["frustration/aggression"] hipotezi: John Dollard, Neal Miller, et al. *Frustration and Agression*, New Haven, Yale University Press, 1939.

6 Doğuştan gelen bir saldırgan dürtü: Önceleri, Freud, libidinal arzuyu (kendini koruma endişesiyle beraber) insanları güdüleyen derin bir içgüdüsel kuvvet olarak görmüştü. İnanıyordu ki saldırganlık, yaşamımıza yönelik doğrudan tehditlere tepkide seferber olan bir kuvvetti, aynı zamanda cinselliğin de belirli yönlerinin bir bileşeni olma rolünü üstleniyordu. Örneğin bebekler dişleri çıktığında, arada bir onları besleyen memeyi ısırarak oral sadizm sergiler, ancak Freud bu saldırganlığın daha global bir duyumsal oral hazzın sadece bir yüzü olduğunu düşünür.

Freud'un erken dönem takipçilerinden Alfred Adler, Freud'un saldırganlığa, tahakküm ve güç ihtirasına, onu sadece cinselliğin bir bileşeni olarak tanımladığından dolayı hakkını vermediğini düşünür. Adler, saldırganlığın başlı başına birincil bir içgüdüsel güç olduğuna inanıyordu. Freud, Adler'in aykırı düşüncelerine şiddetle karşı çıktı ve Adler kendi kuramını ve nevroz tedavisi yönetimini geliştirmek üzere psikanalitik çevrelerden ayrıldı. Ne var ki, psikanalitik fikirlerin gelişiminde karakteristik bir politik strateji olacak bir şekilde Freud, Adler'in eleştirisinin önerisini ona paye vermeden aldı.

Beyond the Pleasure Principle (1920) adlı çalışmasında Freud, birincil saldırgan dürtü kuramını ortaya attı. Saldırganlığın kökeninde, kendini koruma ve cinselliğin ikisinden de bağımsız, derin bir temel içgüdü olduğunu savunuyordu artık. Freud'un "ikili içgüdü kuramı"["dual instinct theory"] olarak bilinen kuramında, cinsellik ve saldırganlığın, sadizm ve mazoşizm gibi bir takım cinsel deneyimlerde çoğu kez paralel bir şekilde gelişerek bir "kaynaşma"[fusion] içinde birleştiği düşünülüyordu. Freud sadece psikodinamik kuramı işe yarar kılacak hassas noktalarla uğraşmıyor, aynı zamanda insanoğlu olarak doğamızla da cebelleşiyordu.

7 Güvercin konumu ortaya çıkmıştır: 1930 ve 40'larda kişilerarası psikanalizin atalarından biri olarak bilinen Amerikalı psikiyatr H. S. Sullivan, saldırganlığın bir "güvenlik operasyonu", kaygıya karşı bir savunma olduğunu yazdı. Çağdaş kendilik psikolojisini geliştirenlerden Heinz Kohut ise saldırganlığın, kendiliği güçlendirmeye yardımcı, narsisistik yaralamaya karşı telafi edici bir savunma olduğunu yazdı.

diliğimizin oluşumunda şekil verici niteliktedir. Saldırganlığın kökenlerine dair kendi konumumu belirlemekle bireysel yaşantımda bir anlayış belirliyor, kişisel tarihimin bir yorumunu oluşturuyor ve iç yaşantımın tonlarını, türlerini şekillendiriyorum. Sevgi ile nefret arasındaki ilişki nedir? İnsanlar temelde neyin peşindedir? Peki, ben neyin peşindeyim? İlişkilerim kötüye gittiğinde, sevgi nefrete dönüştüğünde, gerilim yükseldiğinde nedenlerini nasıl açıklarım? Kendi hayatımın tarihi vakalarında, kendimi nereye koyuyorum? Kendi güdülerimi, kendi zalimlik ve ihanetlerimi nasıl anlarım? Romantik aşk hüzne dönüştüğünde neler olduğunun öyküsünü nasıl anlatırım?

Şahinin gözünden, saldırganlık güç ve egemenlik ihtirasının kaçınılmaz bir dışavurumudur. Savaşlar, kindar milliyetçilik ve sosyal şiddet kaçınılmazdır; sosyal istikrar ancak disiplin ve "yasa ve düzen" sayesinde sağlanır, korunur. Kişisel bir düzlemde, yakınlık ihtiyatla karşılanır, sevgi ise karşılıklı sakınganlığımız içinde geçici bir durum, kısa bir fasıladır; sevgi, şansımız varsa, kısa sürede sorumluluk ve saygı ile yer değiştirir. Tabii ki işler kötü gidebilir; daha başka ne bekleyebiliriz ki? Gerçek doğamız ortaya çıktığında, ilişkiler son bulur.

Güvercinin gözünden ise engellenmeye ve yoksunluğa bir tepkidir saldırganlık. Savaşlar, kindar milliyetçilik ve sosyal şiddet önceki travmaların, yoksulluğun ve umutsuzluğun sonuçlarıdır. Sosyal istikrara ancak işbirliği, kaynakların yeniden dağılımı ve eşitlik ile ulaşılır. Kişisel düzlemde yakınlık ve sevgiye iyimser bir yaklaşım söz konusudur. Bu duyguları karşılıklı kurmak ve korumak elverişli ve kolaydır. Sevmediğimiz ve sevilmediğimizde, gerçek doğamızdan saptığımızda, ilişkiler son bulur.

Bu konumları kısaltılmış, sade terimlerle özetledim. Çok seyrek olarak bu tip aşırı biçimlerinde bulunurlar. Çoğumuz, yaşam deneyimimize bağlı olarak, politik ile sosyal, kişisel ile kişilerarası meselelerde bu perspektifler arasında ileri geri salınıp dururuz. Bu salınımın ardında önemli bir neden vardır. Duruma göre şahinin de güvercinin de bakış açısı ayrı ayrı oldukça etkilidir, ne var ki ikisi de tam olarak tatmin edici değildir.

Şahinin görüşünün inandırıcı olmasındaki bir neden, saldırganlık, kindarlık ve öfkenin fazlasıyla biyolojik temelli ve asli *görünmesidir*. Bu duygular güçlü bir duygusal ve fiziksel yoğunluğun belirli bir bedensel durumunu üretirken, aynı zamanda bu durumların dışavurumları olurlar. Öfkelendiğimizde bedenimizde değişiklikler olur: Nabız fırlar, hormonlar dalgalanır, sanki fiziksel gücümüzde bir yoğunlaşma olur. Saldırganlık, rekabet ve intikam yoluyla, çoğu insan deneyiminin güçlü bir güdüleyicisidir kuşkusuz. Şa-

hin belâgatında hayvan olduğumuz söylenir, öyle ki ancak bizi şiddete yönelten ilkel ve karanlık yanımızla yüzleştiğimizde hayatta kalabiliriz.

Ne var ki, birçoğumuz için şahin bakış açısında *fazlasıyla* karanlık bir şeyler vardır. Tabii ki hayvanızdır. Ancak yine de, insanlar kadar vahşi bir hayvan düşünebilmek oldukça zordur. Zira insan deneyimlerinin çoğunda saldırganlık, saldırganlık içgüdüsüne dair öne sürüldüğü gibi o kadar da rasgele ve acımasıza değildir. Saldırganlık, örneğin açlık gibi, sürekliliği olan, içeriden yükselen bir baskı değildir; daha düzensiz, kesintili ve durumsal bir olgudur. Saldırganlığın kuşkusuz bilinmez olmadığı, ama itici bir güç olarak saldırganlık tarafından güdülenildiklerine pek rastlanmayan yakın akrabalarımız Bonoboların[8] sosyal ilişkilerini bir düşünün. "Göreceli olarak şiddetten kaçınan, eşitlikçi ve dişi odaklı topluluklar halinde yaşayan Bononboların bu konuda bize söyleyecek çok şeyi vardır." Bonobo kültürüne göre, çoğu şiddet olayının ardında, onu körükleyen bir tehdit, bir travma, bir aşağılanma; gerçek ya da hayali, insanı tehlikede hissettiren bir şeyler vardır.

Zamanımızda en sık görülen siyasi şiddeti düşünün: Bosna'da Müslümanlarla Sırplar, Kuzey İrlanda'da Katolikler ile Protestanlar, İsrail ile Filistin ve Ruanda'da Hutsiler ile Tutsiler arasında. En kötü saldırganlık, bir burada bir şurada, durup dururken fışkırmaz; travma, tehlike durumu ve intikam duygusunun, daha da büyük travma ve tehlikeleri, daha da güçlü bir intikam ihtirasını tetiklediği kısır döngünün bir parçasıdır.

Dolayısıyla, saldırganlığın tehdide karşı bir tepki olduğunu düşünmek güvercin görüşünü daha etkili kılar. Ancak, bu güvercin anlayışına saf bir duygusallık eşlik ediyor gibidir. Sanki birbirimize daha nazik, daha duyarlı, daha düşünceli yaklaşırsak saldırganlık ve kinden kaçınabileceğizdir. Güvercinlere göre sadece daha sıkı denemeliyiz ki ancak bu yolla doğamıza yabancı olan şiddetten kaçınabiliriz.

---

8 Bonobo: Frans de Waal ve Frans Lanting, *Bonobo: The Forgotten Ape*, Berkeley, University of California Press, 1997, s. 154 [*İçimizdeki Maymun (Biz Neden Biziz?)*, çev. Aslı Biçen, İstanbul, Metis Yayınları, 2008 – ed.]. Aynı zamanda, şempanzelerdeki saldırganlığın işlevinin güç hiyerarşisi ve koalisyonlarının oturması ve korunması olduğunu düşünün. Yakından bakıldığında şiddet patlamalarının, çok daha denetimli ve amaca yönelik bir yapısı olduğu anlaşılıyor: "Ne zaman iki goril birbirine darbeler savurup tehdit etse, üçüncü bir goril devreye girme kararı alıp onlardan birinin tarafını tutabilir. Sonuç, bire karşı ikili bir koalisyondur. Birçok durumda çatışma daha da ilerilere gider ve daha geniş koalisyonlar kurulur. Her şey çok çabuk olduğundan, şempanzelerin diğerlerinin saldırganlığına kapılıp körlemesine daldıklarını düşünebiliriz. Ama bunun gerçekle alakası yoktur. Şempanzeler hiçbir zaman hesapsız bir davranışta bulunmaz." Frans de Waal, *Chimpanzee Politics: Power and Sex among Apes*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1989.

SALDIRGANLIK VE TEHLİKE DURUMU

Felsefi ve akademik, bireysel ve de kişisel düzlemde insan saldırganlığına ilişkin tartışmaların odak noktası, saldırganlığın doğuştan olup olmadığıdır: Saldırganlık, tehdit karşısında kendiliğinden yükselen birincil bir dürtü, ya da tepki midir? Son zamanlarda, bu sorunun aslında o kadar da ilginç olmadığını düşünür oldum. Dikkatimizi, saldırganlığın ötesine kaydırarak tehlikede olmanın insani olaylarda nasıl işlediğinde yoğunlaştırdığımızda daha ötelere gidebiliriz.

O makûl güvercin anlayışından başlayalım; yani saldırganlığın şu an ya da geçmişte, bireye ya da (bir ülke ve aile gibi) bireyin güçlü bir şekilde özdeşleştiği gruba dair tehditlere, hayatta kalmaya yönelik tepki olduğu görüşünden. Hayatta kalma tehdidini daha çok fiziksel anlamda düşünmeye yatkınız – birisinin karşımızda dikilip bize silah doğrultması gibi. Ölebiliriz. Öyleyse, hücum. Ancak, insanlar, belki diğer hayvanlardan farklı olarak, kendilikler biçimlendirir. Bu kendilik duygusunu da fiziksel varlığımızdan bağımsız olarak kendine ait bir yaşantısı varmış, tehdit ve yıkım karşısında da savunmasızmış gibi yaşarız. Hangi koşullarda hâlâ ben gibi hissedebilirim? Hangi koşullar altında fiziksel yok oluşumun dehşetli korkusunu yaşarım? Hangi koşullar altında, kendilik duygumu zayıflatan, önemli ve değerli olduğum hissinin aşağılandığını hissederim? Zaman zaman cinayetle sonuçlanan o sıradışı trafik canavarlığı olgusunu düşünün. Olayın kaynağı neredeyse hiçbir zaman gerçek bir bedensel tahrip tehdidi değil, daha çok algılanmış bir saygı yoksunluğudur. Öfkeli sürücü, "olumsuzlanır", tehdit yaşamsal olmamakla birlikte onura ve özsaygıya yöneliktir. Dolayısıyla, kendiliğin bütünlüğüne yöneltilmiş olduğu algılanan tehditler çok güçlü saldırgan tepkiler yaratır. Nitekim, geçmişteki aşağılanmalara karşılık vererek onları telafi etmek için iradenin tetiklediği intikam arayışı, insanları sık sık hali hazırdaki yaşantılarından çok daha tehlikeli durumlara sürükler.

Güvercin yaklaşımındaki problem, saldırganlığı tehdide bir tepki olarak seçmesindedir; öyle ki, saldırganlığın olaylara/durumlara bağlı bir olgu olduğunu ve güvenliğimiz arttırıldığında da kolaylıkla yok olacağını ima eder sanki. Ancak, en ilginç ve en önemli soru şudur: Nasıl olur da bu kadar derinden ve bu kadar kolay tehdit altındaymış gibi hissederiz?

Biz insanları akrabalarımız hayvanlardan ayıran, saldırganlığımızı harekete geçiren koşulların yaygınlığına koşut olan güç ve kuvvet değildir; her an fiziksel olarak hayatta kalışımıza dair değil ama "kendiliğimizi" korumaya dair hissettiğimiz tehdittir. Bizi hayvanlardan ayıran o açgözlü saldırganlık ka-

pasitemiz değildir, ama kin gütme, kederlenme, aşağılandığımızı varsayma, kendimizi duygusal olarak incinir durumlara koyma kapasitemizdir, aynı romantik aşkın da onurumuza ve özsaygımıza tehdit oluşturabilmesi gibi.

Çocuk psikolog ve psikanalistleri, duygusal zayıflığın kaynağını çocuklukta bulurlar. Birçok farklı tehlike durumu betimlenmiştir; sarmallanan fiziksel gereksinimler,[9] "bağlanma" figürlerinden ayrılma,[10] bakıcılarla duygusal uyumdaki kopukluklar,[11] ebeveyn kaygısı;[12] annenin , kesintili ya da müdahaleci tesirinin[13] bebeğin o hassas kendilik sınırlarında yol açtığı çatlaklar ve bunun gibi birçoğu. Bakımların en iyisinde bile bebekler, kaygı, çaresizlik ve özlemden kaçamaz.

Yaratıcı bir gelişimsel teori,[14] bebeklerin, tümgüçlü gibi görünen ebeveynleri onlar acı çeksin istedikleri için acı çektiklerine inandıklarını öne sürer. Bu yorum bize biraz zorlama gelebilir, ancak birinin acısının diğeri tarafından istenildiği düşüncesi, sadece çocuk değil, yetişkin muhakemesinde[15] de sık rastlanan bir niteliktir. Psikanalizdeki hastalar, sık sık, analizanlarının, biraz istedikleri takdirde kolaylıkla çok daha fazla yardımcı olabileceklerini düşünür. Kötü şansın girdabındaki kurbanlar sık sık lanetlenmiş olduklarını hissedip, Eyüp gibi, "Neden ben?" sorusunu haykırırlar göklere. Arada bir her birimiz için, bazılarına göre de kronik olarak yaşam acımasızdır ve onu bu şekilde tanımlamak, dertlerimiz için sorumlu tutabileceğimiz bir figüre kişilik kazandırır. Kötü davranıldığımızı hisseder ve tepki olarak öfkeleniriz. Sevgili, ya da olası sevgili de, kendi yaralanmış veya boşverilmişlik hislerini, aşkın tökezlediğine ilişkin kesin işaretler olarak, ya da aşık olunan tarafından umursanmadığı şeklinde almaya yatkındır.

---

9 Sarmallanan fiziksel gereksinimler: Freud, *Inhibitions, Symptoms, and Anxiety* (1926) SE 20: 75-175.

10 "Bağlanma" figürlerinden ayrılma: John Bowbly, *Separation: Anxiety and Anger, Attachment and Loss*, c. 2, New York, Basic Books, 1973.

11 Duygusal uyumdaki kopukluklar: Daniel Stern, *The Interpersonal World of the Infant*, New York, Basic Books, 1985.

12 Ebeveyn kaygısı: H. S. Sullivan, *The Interpersonel Theory of Psychiatry*, New York, Norton, 1953.

13 Annenin tesiri: D. W. Winnicott, *The Maturational Porcess and the Facilitating Environment*, New York, International Universities Press, 1965.

14 Yaratıcı bir gelişimsel teori: Heinrich Racker, *Transference and Countertransference*, New York, International Universities Press, 1985.

15 Sadece çocuk değil, yetişkin muhakemesinin de: Elaine Scarry, *The Body in Pain*, New York, Oxford University Press, 1985, adlı çalışmasında der ki, " 'acı' kelimesinin etimolojik kökeni 'poena' ya da 'punishment'a ['ceza' – ç.n] dayanır... deneyimler arasında bu olguları iptidai isimlendirme edimi bile bedenden dışarı, acıya neden olduğu şeklinde tanımlanabilecek sosyal etkenlere dolaysız bir zihinsel taklayı beraberinde getirir" (s. 16).

ARZU VE BAĞIMLILIK

Jake'in kadınlara yönelik buruk düşmanlığını düşünün. Kadınlardan, kendisinin üzerindeki güçlerinden dolayı nefret ediyordu. Bir açıdan öfkesinde haklı sayılabilir: Efendisi tarafından bütünüyle sömürüldüğünü hisseden kölenin öfkesidir bu. Jake kendine ihanet ettiğini, sürekli ihanet ettiğini hissediyordu, çünkü onun arzularını uyaran ve tatmini ve engellenmesinde mutlak denetimi olan kadınların ellerindeydi. Bu yüzden de intikam istiyordu. Durumu lehine çevirmek, yer değiştirmek, saygınlığını tekrar kazanmak istiyordu.

Ancak, neden Jake kadınlara yönelik tutkusunu bu tip sefil bir bağımlılık şeklinde yaşıyordu? Bir aşk sapkınlığımıydı bu? Ya da tutkunun esas boyutunun bir abartısı mı?

İkisini de bir parça içeriyordu durumu. Jake'in kadınlarla ilişkisi, annesi ile ilişkisini model alıyordu ve annesiyle olan ilişkisindeki asimetri dikkat çekiyordu: Annesi çok güçlü olmuştu ve olmaya devam ediyordu; Jake ise , annesinin denetimindeki maddi ve manevi kaynaklara dayanmıştı ve dayanmaya devam ediyordu. Jake'in çocukluğundaki özel koşulların, kendisini kadınlar karşısında *bir erkek olarak* deneyimlemesine engelleyerek, bir anne karşısında *bir oğul olarak* hissetmesine yol açtığı söylenebilir. Kendisinden çok daha yetkin bir kişiye özlemle yakarır olmuştu ve de onun denetimi altındaydı. Öte yandan, şöyle de denebilir: Jake'in çocukluğundaki özel koşullar, güzel şeylere yöneltilmiş gözde bir evlat, *bir oğul olarak* yaşantısını devam ettirmesini sağladı. Bu da kendini, kendine özgü kabiliyetleri ve zayıflıkları olan *bir erkek olarak* yapılandırmaktan ve yaşantılamaktan çok daha çekiciydi.

Jake için uyarılma bağımlılık olarak deneyimleniyordu. Cinsel arzu, bakım ve destek gibi bir anlam yüklenmişti. Kadının tepkisiyle gelen sadece cinsel ve duygusal doyum değildi, ama bütünsel bir ilgi hayaliydi. Tabii ki bu kadar kapsamlı bir bakım ve ilgi hiçbir zaman gelmemişti, gelemezdi de. Sanki sürekli, kendisine uzun zaman önce verilmiş bir sözü toplamaya çalışıyordu Jake. Tutkusunu uyaran kadın, onu esir alan kadın, özlemleriyle oynayarak daha da sahte sözlerle oynuyordu onunla. Bu nedenle de intikamlar düzenliyordu Jake: Gerçekte ilişki kurduğu kadınları duygusal olarak terk ederek, çekici kadınların bilgileri olmadan izini sürüp denetimleri dışında onlarla eğlenerek ve kendini onlara bıraktığı anda da kötü niyetlerine ve ikiyüzlülüklerine lanet ederek.

Romantik tutkunun dönüşmeye yatkın olduğu saldırganlık, olası sevgili durumunun tehdit altında olduğunun bir yansımasıdır. Arzu nesnesinin akıl almaz bir gücü vardır ve aşığın zayıflığı da aşkın derinliğiyle orantılıdır. Bu du-

rum Jake'in duygusal donanımında, arzularının bağımlılıkla kaynaşmasında açık bir şekilde göze çarpar. Bir aşk sapkınlığı mıdır bu? Yoksa Jake hepimizin, herkesin abartılmış bir uyarlaması mıdır? Arzu ile bağımlılık arasındaki ilişki nedir? Aşk, ne kadar tehlikeli olmak zorundadır?

Bu soruların kesin cevapları olamaz, çünkü cevaplar aşkın nasıl olmasını *istediğimize* bağlıdır. Gördüğümüz gibi romantik aşk, refleks ya da yuva yapma gibi az çok evrensel ve kültürlerarası nitelikleri olan saf ve doğal bir olgu değildir. Bedenin biyolojik işleyişlerinden yararlandığı ve onları kullandığı halde, belirli bir tarihsel kültüre ve bireysel aşığa ilişkin karmaşık bir kurgudur aşk. Aşkı kurgularken belirli kültürel değerlerin ehemmiyeti hiçbir yerde, değişen aşk idealleri ve psikanalizde değişen ruh sağlığı kavramlarındaki kadar belirgin değildir.

1950'lerde Amerikan psikanalizine egemen ideoloji Freudcu ego psikolojisiydi. Bu geleneğin merkezindeki değer bir çeşit ılımlı, akılcı, işlevsel olgunluktu. Uyum sağlamak ve bütünleşmek anahtar kavramlardı. Çocukluktan yetişkinliğe hareket akıldışı, bebeklik dönemine ait cinsel ve saldırgan isteklerin fantastik nitelikleri ve çatışkılarıyla birlikte, sağlam, tutarlı ve daha renkli deneyimlere ilişkin varsayımların ilerici bir "yansızlaştırılmasını" da beraberinde getiriyordu. Yoğun tekil tutkular, çocukluğun 'akla kara'ları yetişkinliğin gri tonları ile yer değiştiriyordu. Belki de o döneme ilişkin en önemli tanısal farklılık ödipal ve ödipal öncesi psikopatalojik zıtlıktı. Ödipal patoloji özünde, çocuğun ebeveynlere yönelik cinsel heves ve cezalandırılma korkularında doruğa ulaşan beş, altı yaş cinselliğinde beliren çatışmalarla ilgilidir. Ödipal öncesi patoloji ise özünde, yaşamın ilk yıllarındaki temel güven ve bağımlılığa ilişkin erken ve "ilkel" sorunlarla ilgilidir. Jake'in aşkla bağımlılığı kaynaştırması ödipal öncesi sorunların olduğunu öne sürer. Gerçek bir ödipal kadın ya da erkek için aşkta büyük bir risk yoktur, çünkü erken bağımlılık meseleleri aşağı yukarı çözülmüştür.

Ne var ki, zaman geçtikçe gerçek ödipal kadın ya da erkekleri bulmak zorlaşmıştır. Psikanalistler, çocukların en erken bağlanma şekillerini ve çocuklarla bakıcıları arasındaki ilişkilerini inceleyip bilgi edindikçe, herkesin duygusal dünyasındaki bağımlılık meselelerine ilişkin daha çok bulgu edinildi. Psikoloji yüksek lisans eğitimim sırasında sınıf arkadaşlarımla yaptığımız kaygılı sohbetlerimizi hatırlıyorum; ders kitaplarında okuyor olduğumuz ödipal öncesi sorunların ve bağımlılık çevresindeki çatışmaların izlerine *kendimizde* rastladığımızda nasıl da dehşete kapılırdık. Temelinde geçirgen olan, ödipal ve ödipal öncesi ile, bağımlılıkla arzu arasındaki farklılığı kabul

eden pek çok analitik kuramcıya rastlanır. Gelişim, çocuksu bir kendilik uyarlamasının yerini olgun bir kendilik uyarlamasına bıraktığı doğrusal bir evreler dizisi olarak değil; eski deneyimlerle yer değiştirilmesindense onlara yeni deneyimlerin eklenmesi olarak algılanmaktadır.

Önceki bölümde, felsefe ve psikanalitik teoride "kendilik" anlayışındaki değişime dikkat çekmiştik: Sağlıklı bireylerin *tekil*, bütünsel bir kendiliğe sahip olduğuna dair önceki dönemin anlayışından, farklı bağlamlarda farklı amaçlar için ortaya çıkan *çeşitli* kendilikler olarak tanımlayabileceğimiz çağdaş yaklaşıma geçilmişti. Buna, gerek patolojide gerekse sağlıkta, duygulara ilişkin düşüncelerde de benzer bir değişim eşlik etti. 1950'lerin ruh sağlığı idealinde, duyguların değiştirilerek pürüzsüzce birbirlerine uydurulması vardı. Çocukluğun saf duyguları, yetişkinliğin belirsizlikleriyle yer değiştiriyor, olgun olmayan aşk ve nefretler ise olgunluğun sağlıklı bir şekilde bütünleşmiş karmaşıklığı ve ikircikliği ile yer değiştiriyordu. Bugünlerde ise, duyguların, kimi zaman derlenmiş bir şekilde değil de birbiri ardına canlı ve yoğun bir şekilde yaşantılandığı bir ruh sağlığı idealine duyulan ilgi hayli artmıştır. Bu suretle önceki bölümlerde, idealleştirme kapasitesinin daha pragmatik perspektiflerle pürüzsüz bir şekilde bütünleştirilmesindense dönüşümlü olarak yer değiştirmesinin zenginleştirici önemini işaret etmiştik.

Benzer bir şekilde, şiddetli saldırganlık, geçmişte bir gerileme ve gelişmemişlik olarak kabul edilirken, bugün genellikle, diğer yoğun duygusal durumlarla harmanlığında sağlıklı bir duygusal repertuarın parçası olduğu , duygusal yaşantının heves ve canlılığını sürdürmesine yardım ettiği kabul edilmektedir. Ötekilere yönelik saldırganlığın ortaklaşa paylaşılması ise, yakın bağların önemli bir niteliği olabilir. Eski dostlarla bir araya gelip yıllar boyu nefret edilen ortak düşmanlar lekelenirken, birinin çıkıp "bir dakika, onların *hepsi* o kadar da kötü değildir" demesi kadar keyif kaçıran bir şey yoktur.

Algı ile bellek, gerçek ile fantazi, şimdi ile geçmiş, aşk ile nefret arasında sürekli yer değiştiren bir tınının egemen olduğu kendilik deneyimine ilişkin bir tasavvur ortaya çıkmaktadır. Bu anlayışta yetişkin yaşantısındaki, romantik aşkın uyandırdığı türde bir yoğun arzu, her zaman, bir şekilde erken çocukluktaki özlemleri de uyandırır. Arzu nesnesine bir bağımlılık yaratmak tutkunun doğasına özgüdür ve yetişkin arzusuna içkin zayıflıklar kaçınılmaz olarak kişinin diğerlerine olan bağımlılığının tarihiyle yankılanır. Carson McCullers,[16] o akıllardan çıkmayan "The Ballad of The Sad Café" adlı öykü-

16 Carson McCullers, *The Ballad of The Sad Cafe*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1951 [*Küskün Kahvenin Türküsü*, çev. İpek Babacan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005 – ed.].

sünde, romantik aşkta birbirlerinin içine geçen şimdi ve geçmişi, çocukluk ve yetişkin özlemlerini yakalayabilmiştir:

> Aşk, iki insan arasında ortak bir deneyimdir – ancak, ortak deneyim olması iki insanın benzer bir deneyim yaşadıkları anlamına gelmez. Bir aşık vardır, bir de aşık olunan, ancak bu ikisi başka beldelerin insanlarıdır. Genellikle aşığın, bu güne kadar içinde uzun zamandır saklı duran birikmiş aşkı için, sadece bir uyarandır sevgili. Ve bir şekilde tüm aşıklar bilir bunu. Ruhundan hissediyordur ki, aslında aşkı tek başınadır. Bu yeni, garip yalnızlığı öğrenmeye başlar ve ona acı veren de bu farkındalıktır aslında.

Jake'in sorunu, arzusuna bağımlılığın bulaşması değildi, ki McCullers'ın öne sürdüğü gibi, erotik özlemin doğasında vardır bu. Jake'in sorunu, dünyaya pasif ve bağımlı yöneliminden kaynaklanıyordu, ki bu durumda arzuya içkin olan bağımlılığı gerçek bir ilişkide yaşamak çok tehlikeli bir hal alıyordu.

TUTKU, BAĞIMLILIK VE SALDIRGANLIK

İkinci bölümde şu soruları dikkate aldık: Cinsellik neden birçok insanın hayatında merkezi bir rol oynar? Cinsellik neden bu kadar güçlüdür? Kabul görmüş bilgeliğe göre cinselliğin ezeli ve edebi varoluşu ve yoğunluğu, bir içgüdü olarak kökenlerinden kaynaklanır. Seks, eğer içimizde yaşayan bir parça ilkel, işlenmemiş doğa ise evrensel, güçlü ve aynı zamanda da saldırgan olması doğaldır. Doğa, (onun bazı popüler kurgularınca) acımasızdır. Bu demektir ki, cinsellik de acımasızdır, nesnesini ya da sonuçlarını hiçe sayan bir tür akla aykırı haz peşinde koşmadır.

Ancak, ya cinsellik bir güç değil de bir gizilgüç ise? Genitallerimizdeki sinir uçlarının yoğunluğu, diğer bir kişinin katılımıyla iyice artan, eşsiz, enfes bir haz ihtimali sunarak, bizi içeriden dışarıya ya o kadar da iteklemiyorsa? Cinsel arzunun en önemli niteliklerinden biri, bizi –fazlasıyla– *başkasına ihtiyaç duyan* konuma koymasıdır. Aynı şekilde, romantik tutkunun belki de en önemli niteliği, idealizasyonun dümeninde olduğundan, kendimizi –fazlasıyla– *belirli bir ötekine ihtiyaç duyan*, konumuna koymamızdır. Bu yalnızca insanlardaki yetişkin arzusunun erken çocukluk bağımlılıklarını uyandırdığı anlamına (ya da ödipal'in kendisini hiçbir zaman tam olarak ödipal öncesinden özgürleştiremediği anlamına) gelmez. Cinsel arzunun gücü ve romantik aşkın iyice artan tehlikeleri kaçınılmaz bir şekilde, bizi sadece fantazide değil gerçekte de, tam anlamıyla arzulanan ötekine bağımlı bir konumuna koyması ile yaratılır.

Zamanımızın belki de en yaygın ve etkin metası ve endüstrisi olan pornografiyi düşünün. En katıksız biçimlerinde (müstehcen magazinler, filmler, videolar ve şimdilerde de internetteki porno siteleri) ve daha yumuşak biçimlerinde (erotik filmler, ucuz edebiyat, cinsel temaların sürekli yer aldığı popüler magazinler, reklamlar, televizyondaki arkası yarın diziler ve durum komedileri) pornografi, yetişkin tüketicilere her gün cinsellik tedarik etmektedir. Bunu nasıl anlamalıyız?

Pornografiyi, sözü edilen insan cinselliğinin dışavurumu ve doyumunu arayan tutkuya ve sonuçlarına bir tepki olarak düşünebiliriz. Ancak pornografi, sadece cinsel arzunun doyumu amacını gütmez, aynı zamanda uyarımı *yaratır*. Ergenliğin hormonal dalgalanmaları geride kaldığında, cinsel uyarılma genelde bir çıkış yolu arayarak öylece belirmez, daha çok dışarıdan yerleştirilmiş gibidir. Kısmen çevremizdeki dünya, başka insanlar, reklam ya da medya yoluyla, dışarıdan uyarılır (Budist meditasyon gruplarının inzivada, ormanlarda gerçekleştirilmesi boşuna değildir). Ne var ki, cinsel uyarılma sadece dış uyaranlar yoluyla olmaz, aynı zamanda kendi kendini de uyarır. Ne zaman (açık ya da örtük bir şekilde) cinsel içerikli bir magazin, film ya da televizyon şovu karşımıza çıksa uyarılmayı bekliyoruzdur. Pornografi, sert ve yumuşak türleriyle, önceki bir uyarılmanın sonucu ya da aracı değildir sadece; kendi kendini uyarmada da asli bir rol oynar. Doğal yollarla beliren cinsel arzunun bir ölçüsü ya da sonucu değildir pornografi, bir anda ortaya çıkan arzunun karşısında şaşakalmaktansa kişinin yapay yollarla arzuyu ne kadar denetlemeyi tercih ettiğinin bir ölçüsüdür.

Bu yapaylığın önemini azımsamayın. Sizi, gerçek bir kişiyi arzuluyorsam, yalnızca cinsel bir temasın değil romantik bir yaklaşımın da peşinde isem, başım ciddi derecede belada olabilir. Nitekim, bu büyük belalardan kaçış yoktur! Çünkü sizden istediğim, beni size bağımlı kılıyor ve sizin de bana olan hislerinizin esiri kılıyor ve doğal olarak kaderimde biraz denetimim olsun istiyorum. İstediğim, tam olarak ben istediğimde, sizin beni sevmeniz, beni çekici ve heyecan verici bulmanızdır. Böyle olmasını ne kadar istersem isteyeyim, gerçekleştiremem, çünkü olur da gerçekleştirirsem, istediğim bu olmaz. Beni istemeni istiyorum; seni beni istemen için zorlar veya kandırırsam, bu da sayılmaz.

Pornografinin yapaylığını bu kadar işe yarar yapan budur. Pornografi "Nasıl olurdu?" ilkesi ile işler. Ya, kendimi birine arzu duyarken bulursam ve o kişi de şu resimdeki kişi olursa? Ya da şu video filmindeki, veya bilgisayarın ekranındaki? Biliyor musun, ona sahip olabilirim. Mesleklerin en eskisi

fahişeliğin yakın akrabası olan pornografi simulasyonla uyarılmanın muhteşem karışımını sunar – riskten arınmış arzu. Bir fıçının içinden balık tutmak gibi bir şey, kaçırmanız olanaksızdır.

Bu, "Nasıl olurdu?" ilkesi pornografinin daha yumuşak içerikli türlerinde ve toplum hayatımıza yön veren şöhret kültüründe daha farklı işlemektedir. Ya o kadını arzu eden erkek ben olsaydım? Ya da tam tersi. Kim bilir nasıl olurdu? Romantik filmler ya da televizyon veya medyanın şöhretlerin hayatlarından ürettiği arkası yarın dizilerde, bir hamlede bütünüyle korunaklı bir şekilde gezinebiliriz. Bazıları bile bile uyarılmayı bekler. Hayran oldukları gibi giyinmek, aynı çantaya, aynı ayakkabıya, aynı divana sahip olmak ister. Romantik heyecanlara ancak vekâleten katılabileceklerini bilen hayran kitlesi ve arkası yarın müptelaları vardır. Kimi ise her türlü tahrik ediciliği kınar, hatta hayatını onların izini sürerek mahkum etmeye adar. Bu doğrucu eleştirmenler de o hayran kitlesi gibi uyarılmanın peşindedir, ancak gizli bir biçimde[17] (en önemlisi de kendilerinden gizli olarak).

Neden bu kadar denetime gerek duyulur? Ya da bu denli kendini korumaya? Bu durum, suni olmayan arzunun ıstırapları karşısında nasıl da zayıf ve korunmasız hissettiğimize işaret eder. Bağımlılık, çocukluktan bir kalıntı değildir; gerçek bir öteki kişiye yönelik tutkunun temelidir. Bağımlılığın yol açtığı zayıflık da tehlike içinde hissetmemize neden olur. Sadece bir fantazi değildir bu; arzuyu duyarken, tehlikede *oluruz*. Tehlikede olmak da bizi öfkelendirir. Cazibesiyle dengemizi bozan, kendilik duygumuz ve değerimizin altını kazıyan ötekini denetlemek, ona zarar verme gücüne sahip olmak, belki de onu ortadan kaldırmak isteriz. Saldırganlık, tehdide yönelik bir tepkidir ve bir süre boyunca tutkuyu yüklenmek, sürekli olarak tehdidin yeniden yaratılmasına neden olur.

Tüm zamanların en büyük aşk hikâyelerinden biri Anna Karenina'da Tolstoy, Anna ve Vronsky arasındaki evlilik dışı flörtleşmenin, cinsel olarak tutkularına işleyen şiddetli saldırganlığı canlı bir şekilde ortaya çıkararak vuku bulduğunu ve Anna'nın sonundaki ölümünü öncelediğini anlatır:

> Öyle ki, neredeyse bütün bir yıl süresince Vronsky'nin hayatının tek tutkusu olmuş, önceki tüm tutkularının yerini almıştı; öyle ki, Anna için olanaksız, dehşetli, bu nedenle de –tutkusunun tatmininde– daha da büyüleyici bir mutluluk rüyası olmuştu. Titreyen çenesiyle solgun bir halde karşısında du-

17 Gizli bir biçimde: H. S. Sullivan insanın doğrudan hak iddia edemeyeceği deneyimlere dahil olmasını olanaklı kılan bu psikolojik stratejiyi "aldatıcı ideallerin" güvenlik operasyonu olarak tanımlar.

> ruyor, kendisinin nasıl ve neden olacağını bilmeden Anna'dan sakin olmasını istiyordu... Beriki, Vronsky'e bakarak, bedensel olarak yozlaştığını hissediyor, tek kelime edemiyordu. Vronsky, hayattan yoksun bırakacağı bedene bakan bir katil gibi hissediyordu. Hayattan yoksun bırakacağı beden aşkları, aşklarının ilk dönemiydi. Bu rezil utanç karşısında neler ödendiğine ilişkin hatıralarda korkunç, tiksindirici bir şey vardı. Manevi çıplaklığının utancı Anna'yı darmadağın ediyor ve bu da Vronsky'e ulaşıyordu. Ancak katilinin kurbanının bedeni önündeki dehşetine rağmen, kesilip saklanmalıydı o beden, zira katil suçunun meyvelerinin tadını çıkarmalıydı.[18]

Vronsky'nin Anna'ya yönelik arzusundaki canilik kısmen, toplumda söze sahip bir kişiliğin ulaşılmaz karısı olmasından kaynaklanıyordu. Anna saygınlığıyla, Vronsky'nin cinsel macera ideolojisine bir meydan okuyuşu, oynaştığı diğer kadınlardan çok daha değişik bir avı temsil ediyordu. Ancak bu romanın büyüklüğü ve gücü, Tolstoy'un burada çok daha evrensel bir şeyi ima ediyor olmasında yatmaktaddır. Anna Karenina iki aşkın öyküsüdür, biri mutlulukla, diğeri ise trajedi ile sonuçlanır. Ne var ki Levin'le Kitty'nin aşkı da pürüzsüz değildir. Vronsky'e duyduğu sonu belli sevdası neredeyse Kitty'nin yıkımına neden olur çünkü ona yönelik öfkesi kendisini yok saydığı bir nefrete dönüşmüştür. Levin de, aşk itiraflarına Kitty'nin olumsuz karşılık vermesinin yol açtığı yıkımın üstesinden yıllar süren bir küskünlük, tefekkür ve inziva ile gelebilir ancak. Tolstoy, aşkın tuzaklarla dolu bir macera olduğunu söylüyor gibidir. Arzu, bizi tehlikeye atar ve bu tehlike durumuna saldırganca tepki vermek, arzu nesnesinin de kendimizin de yıkımına yol açabilir.

İkinci Dünya Savaşı cehenneminin sonrasında popüler Amerikan kültürü, istikrar ve dengeye her şeyin üzerinde değer verdi ve bu durum psikanalizin bütünleşme ve uyum sağlama ideallerine de, sesi kısılmış evlilik aşklarına ilişkin imgelere de yansıdı. Televizyonda, iddiasız ikiz yataklara soğuk bir kibarlık eşlik eder; hiçbir zaman Ozzie ile Harriet, Anderson'lar (*Father Knows Best*'deki*), ya da (*Leave It to* Beaver'daki**) imalı bir şekilde Cleaver'lar olarak isimlendirilmiş çiftler arasında birini iki seksen yere yatıran kavga sahnelerine tanık olmayız.

Günümüzdeki idealler hem popüler hem de psikanalitik, canlılığa, yaratıcılığa ve otantikliğe daha çok, güvenlik ve istikrara da daha az önem verir

---

18 "...suçunun meyvelerinin tadını çıkarmalıydı": Leo Tolstoy, *Anna Karenina*, New York, New American Library, 1961, s.161 [*Anna Karenina*, çev. Ergin Altay İstanbul, İletişim Yayınları, 1998 – ed.].

(*) *En İyisini Baba Bilir* – Bir Amerikan dizisi – ed.

(**) *Onu Beaver'a Bırak* – Bir Amerikan dizisi – ed.

oldu. Romantik aşkın, ergenliğe geri dönüşten öte bir şey olarak, uygun bir yetişkin deneyimi şeklinde yeniden yapılanmasının temelini oluşturdu bu durum. Ancak romantik tutkunun, risklerine ve kırılganlığına da yer açacak şekilde yapılanması, kaçınılmaz olarak eşlik eden saldırganlık ve bağımlılıkla yüzleşmeyi gerektirir. Bu da, güvenlik ideali ve tahmin edilebilirlik yanılsaması üzerine kurulu uzun dönemli ilişkilerde, saldırganlığın nefes alması için alana ihtiyaç duyan tutkuya verimsiz bir toprak teşkil eder.

DENETİM STRATEJİLERİ

Erotizmin bazı kuramcıları[19] saldırganlık ve sadizmin cinsel arzuda ana roller üstlendiğini iddia eder; çünkü hepimiz, erken özlemlerimize ilişkin acısını çektiğimiz çocukluk utançlarını gidermek isteriz. Bu anlayışa göre yoğun tutku her zaman intikam ateşiyle kaynar. Her birimiz Vronsky gibi, özlemlerimizi uyandırmak için kendi Anna'larımızı dize getirmek ve gücünü öldürmek isteriz. Bu görüşe göre tutkulu arzunun, yeni bir ilişkide çekici, ancak bilinmeyen bir yabancıyla[20] uyarılması muhtemeldir. Uzun dönemli ilişkilerde gelişen ilgi dediğimiz şey, saldırganlığı engelleyerek romantik aşka ait nitelikleri imkansız kılar. Ancak bana kalırsa, tam tersi geçerlidir, yani uzun dönemli ilişki saldırganlıkla kaplanmıştır. Sorun onun yokluğu değil, varlığının getirdiği yoğun tehlikedir.

Yoksa yabancılarla isimsiz ilişkiler, tutkuya keskinlik katan saldırganlık türlerinin yeşermesi için daha verimli bir toprak mı oluşturur? Sanmam. Yabancılara yönelik ortaya çıkardığım anlık saldırgan fantaziler, birlikte yaşayıp derin bir şekilde sevdiklerime beslediğim o katil ruhlu fantazilerle karşılaştırılamaz. Aynı şekilde, saldırganlığın etkili oluşu ve tehlikesi, kişinin hedefini ne kadar iyi bildiği ile doğrudan orantılıdır. Saldırganlığa ilişkin bağlantıları ve onu ifade etme kapasitelerini kapamış olan, bu konudaki ketlenmişliklerinin üstesinden taksi şoförüne bağırarak (genellikle de haklı olarak) gelen birçok hastam oldu. Tabii ki yakın ilişkilerinde bir öfke ya da nefret eksiklikleri yoktu onların. Ancak taksi seyirlerinin kısıtlı süresi ve bir sonraki trafik ışığında dışarı fırlayabilme seçeneği, olay yerini o dehşetle korkulan duyguları sınamak için güvenli kılar. Eğer saldırganlık tutkunun ana gıdası ise, uzun dönemli ilişkilerde ondan bol miktarda bulunur.

---

19 Erotizmin bazı kuramcıları: Robert J. Stoller, *Observing the Erotic Imagination*, New Haven, Yale University Press, 1992.

20 Çekici, ancak bilinmeyen yabancılar: Örn. bkz. Jean Laplanche, *Life and Death in Psychoanalysis*, Baltimore, John Hopkins University Press, 1976.

Kişinin tümgüçlülüğünün sınırlarını belirleyen, tutkuya eşlik eden zayıflığı, zaman zaman da çaresizliği yaratan, tam da ötekiliğin başkalığıdır aslında. Bu nedenle de romantik özlem her zaman utancın kıyılarında gezinir durur. Arzu nesnelerinin kolaylıkla intikam nesnelerine dönüşmesinin sebebi budur. Arzulanmaları onların suçudur, sanki arzulanabilirlikleri bir işkence aletiymiş gibi.

Saldırganlık arzunun karın-altıdır ve böyle olması romantik maceranın bu denli kırılgan olmasının bir nedenidir. Romantik aşkı taşımak incinebilirlik ve saldırganlık duygularına tahammül edebilmeyi gerektirir. Tutkular derinleştikçe incinme tehlikesi ve saldırganlığın yok etme potansiyeli daha da artar. Saldırganlığa hakim olma kapasitesi, dolayısıyla, sevmenin önkoşulu haline gelir. Romantik tutkuyu taşımak da hassas bir denge gerektirir.

Romantik serüvendeki aşk ve nefretin birleşmesini idare etmenin birçok farklı yöntemi vardır. Altta yatan ana ilke, tutku nesnesini küçültüp silerken aynı zamanda saldırganlığı hem dışa vurmak hem de denetlemektir. Ezop, uzun zaman önce bu bildik çözümü "Ekşi üzümler" ["sour grapes"] şeklinde ifade etmişti: Görünüşte arzulanır olup hayal kırıklığı yaratanlar epey önce çürümüştü. Bir yerlerde iyi üzümler olmalıydı. Ancak hayal kırıklığına karşı kendini korumak, elindeki salkımdan tatlı bir tat beklememeyi de beraberinde getirir. Böylelikle lekeleme, denge durumunu devam ettirmeye yarar ve uzun dönemli eşe yönelik kronik hale gelen serzeniş, çoğu kez istikrar sağlamak için bir ihtiyaçmış gibi görünür.

Bazı durumlarda heyecan ve özlem anılarda saklanır. İlişkinin başlarında, sevmenin tehlikesiz olduğu erken zamanlara ilişkin nostaljik bir duygu vardır. Ama şimdi, masumiyet gitmiştir; ihanet edilmiştir ona. Öteki, o aşk vaatlerinin ne kadar yanlış olduğunu kanıtlamıştır. Üçüncü bölümde bahsettiğimiz Cathy ve Carl'da olduğu gibi heyecan, potansiyel bir tehlike olarak tepede dolanır her zaman. İlk heyecanların anılarına karşı tetikte olabilmek, tutkunun tehlikelerinin daimi hatırlatıcısı olarak yaraları ve kırgınlıkları beslemek çok önemlidir.

İnsanoğlunun duygusal yaşantısı yoğun, türlü ve çatışmalıdır. Bu yoğunlukla baş etme yöntemlerinin en popülerlerinden biri farklı duyguların yakın ilişkilerdeki kişiler arasında, örneğin bir ailenin her bir bireyi arasında ayrıştırılmasıdır. Genellikle ailenin bir üyesi "duyarlı" olagelir, diğeri çetindir, öteki asabi vb. Tabii ki her birinde duyguların tüm çeşidi vardır, ancak kişi, bilinçli yaşantısında, içinde bulundurmakta zorlandığı duyguları taşıması ve temsil etmesi için ötekine gerek duyar.

Çiftlerde, çoğu kez geleneksel cinsiyet rollerinin de etkisiyle, bu tip ayrıştırmalar ve tersine çevirmeler sayesinde güven sağlanabilir ve saldırganlık kontrol edilip düzenlenir. O kadını istediğim ve ona bağlı olduğum anlamına gelmez, diye bildirimde bulunur o yarı kendine yeterli adam. Asıl o beni istiyor ve çaresizce muhtaç bana. Kolaylıkla onsuz yapabilirim; onun bana duyduğu sefil muhtaçlık ile benim çetinliğim ve kendime yeterliliğim arasında dünyalar kadar fark var. Sadece ona acıdığım için devam ediyorum bu birlikteliğe. Bu durumlar, diğeri kendisine biçilen muhtaç, bağımlı rolünü üstlendiği sürece istikrar korunur. O küçümser, kendine yeterli takip edilenin en sonunda takipçisi terk ettiğinde bir anda muhtaç duruma düşmesi ve paniklemesi oldukça çarpıcıdır. O zaman gün yüzüne çıkar ki, arzu, bağlılık ve saldırganlık üçlüsü ayrışmış ve bölünmüştür. Bir eş sadece arzu ve bağımlılığı, diğeri ise bir tek saldırgan bir küçümsemeyi sergilemiştir .

Cinsel işlev bozukluğu çoğu kez zaman içinde çiftlerin kriz yönetiminde anahtar işlev görür. Ötekine fazla heyecan duymamak elzemdir ve hafiflemiş heyecan aynı anda kendini koruma ve intikam amacına hizmet eder. Sanki bu hafiflemiş uyarılma şöyle diyordur: "Bir zamanlar bana heyecan veriyordun, ancak şimdi heyecanlanacak bir şey göremiyorum." Aşıklar çoğu kez, işbirliğiyle düzenledikleri koreografik rutinlerle birbirlerinden beklentilerini yıkarak, (biraz daha hüzünlü olsa da) daha güvenli-imiş gibi yapmak için, birlikte çalışırlar. Her biri diğerini, çok aşina ve kestirilebilir olduğundan, daha az heyecan verici bulur. Aynı şekilde her biri diğerine, elinden geldiğince tahmin edilen yönde davranır, bütünüyle ve suni bir şekilde. Ancak tabii ki, beklentilerin çıtasını düşürmek tutkunun içini boşaltır. Risk yoksa kazanç da yoktur.

Tutkulu kin, kendiliğin aşağılanması ve tehlikeye atılmasından doğar. Romantik serüven umudu, özlemi ve bağımlılığı canlandırdığından ve bu özellikler aynı zamanda aşağılanma riski taşıdığından, aşk tehlikeli bir hal almaktan kurtulamaz. Saldırganlık aşkın gölgesidir, romantik tutkunun kurtulması imkansız eşlikçisi ve zorunlu katılımcısıdır. Romantik aşkın bozulması aşkın saldırganlıkla kirlenmesi sonucu değil, ikisi arasındaki zorunlu gerilimi yüklenebilmekteki yetersizliği dolayısıyla olur. Saldırganlığın etkisi kişinin hedefini ne kadar iyi bildiği ile doğru orantılı olduğuna göre saldırganlık, uzun dönemli aşk ilişkilerinde yabancılarla olan ilişkilere kıyasla daha fazla tehlikelidir. Zaman boyunca sevebilme yetisi, kine katlanma ve onu onarabilme yetisini kapsar.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Suçluluk ve Kendine Acıma

> Acelemiz var. Mutluluğun bir coğrafya, bir sınıf ya da bir renk meselesi olduğuna inanıyoruz, ya da sürprizlerini bir para destesinde saklandığına. Asıl istediğimiz *herhangi bir yere* doğru hareket halinde olmak. Yol boyunca da hüzün rahatsız edip anımsatıyor bize, sanki en sevdiğimiz yürüyüş ayakkabımızın içine gizlenmiş bir çakıltaşı, ya da yadsınmış duygu itirafının derimizin altındaki uzun bir kıymığı gibi. Ne zaman aynadan firar etsek, hüzün asla geri durmuyor bunu yüzümüze vurmaktan.[1]
>
> STANLEY CROUCH

Bizler hikâyelerimizden, yani bize neler olduğunun çetelelerinden ibaretiz. Bir birey olabilme duygumuzu yüklenen bir tek anılarımız değildir. Geçmiş fazlasıyla çok yönlü ve ayrıntılarla doludur. Bir kendiliğe sahip olmak için bir şeyler yapan ve başına bir şeyler gelen bir kahramana gereksinim duyarız. Geçmiş bir ya da birçok farklı anlatıyla düzenlenmelidir. Hikâyeler yoksa kendilik de yoktur.

Bir hayatın hikâyeleri birçok farklı amaç için birçok farklı biçimde anlatılabilir. Bazen dinleyende belirli bir duygu yaratmak için bir hikâye anlatılır: Hayranlık, heyecan, uyarma, anlayış ya da acımaya yol açabilir bu anlatı. Bazen de dinleyiciyi uyarmak ve harekete geçirmek için anlatılır: Yardımcı olması, karşı olması, işbirliği etmesi, ya da boyun eğmesi için. Tabii ki hepimizin anlatacak bir dolu hikâyesi vardır. Yaşamlar binbir türlü değişik deneyim ve tecrübeyle doludur.

Çoğumuz için romantik yazgımız, romantik yaşantımızın çetelesi, kim olduğumuzu sürdürebilmek adına kendimize dair başkalarına ve kendi kendimize anlattığımız hikâyelerin merkezinde yer alan ve tekerrür eden bir anlatıdır. Aynı şekilde hiçbir romantik anlatı, tabii bir peri masalına (ve sonsuza dek mutlu oldular) yozlaşmaktan kaçınıyorsa, acısız, yarasız ve kaygısız değildir. Bir müzik tarzı olarak Blues'un bu kadar popüler olmasının nedeni bu olsa gerek.

---

1 Tom Piazza'nın *Blues and Trouble*, New York, St. Martin's Press, 1996, s.ix kitabına Stanley Crouch'un yazdığı önsöz.

Romantik aşkta, hayatın genelinde olduğu gibi, kimliği belirlemenin ve eşsizliği sembolleştirmenin belki de en iyi yolu, kapanmayan ve geçmişteki yaraların anımsatıcısı olan izleri arşivlemektir. Homeros bunu görmüştü. Homeros'un *Odysseia*'sını günümüz okuyucuları için hâlâ geçerli ve taze kılan, kimlik temasına ve neyin bir kişiyi o özellikteki bir kişi haline getirdiği sorusuna dair zengin içgörüsüdür. Her bir yeni macerada, farklı ortamlarda farklı karakterlerle beliren Truva'nın kahramanı Odysseus, kimdir gerçekte?

Kiklops'da olduğu gibi, bazı durumlar vardır ki Odysseus kimliğini gizleyerek kurtarır kendini. "Ben hiçbir kimseyim" der Kiklops'a. Odysseus tarafından kör edildikten sonra ıstırap içinde "Hiç kimse kör etti beni" diye haykırır Kiklops, böylece de yardım çağrılarının boşa çıkmasını sağlar. Kirke Adası'nda olduğu gibi, başka durumlarda kimliğini koruması için Athena'nın yardımına sığınır Odysseus, Kirke'nin, mürettebatına yaptığı gibi onu da bir çiftlik hayvanına dönüştürmesine engel olması için. Bir kez daha, bu sefer İthaka'ya vardığında, her şey kimliğini gizlemesine bağlıdır, zira karısı Penelope'nin taliplerinden intikam almaya hazırlanacaktır. Kılık değiştirme ustası olarak bir dilenciye dönüşüverir. Yine de yıllar önce bakıcısı olan eski uşağı tarafından tanınır. Nasıl mı? Penelope, uşaktan bu yaşlı dilenciyi yıkamasını ister. Uşak da geçmişte bir av kazası esnasında, yabandomuzu ile boğuşmasının yol açtığı bacağındaki yara izinden tanır onu. Homeros, her şey olup bittiğinde, hayatın kendimize ve başkalarına yol açtığı hasarlar, kesikler ve yaralar yoluyla tanındığımızı söyler bize.

Psikanalitik süreç, belki de kesiklerin yaraların ve hayatta başımıza gelen hasarların açığa vurulması ve dikkate alınması ile nitelik kazanıyordur. "Bana neler olduğunu görüyor musun?" der analizan terapistine; bazen bir anlatı şeklinde yapar bunu, bazen (Odysseus'nu yarası gibi) farkına varılmayan dolaylı bir ifşa, bazen de analizanla terapistin bilmeden o eski ve acı dolu senaryoları tekrar canlandırması yoluyla. Geçmişin yara beresi ve şimdinin hasarları sergilendikçe "Neden?" sorusu asla uzakta değildir. Neden oldu bu? Analizanın geçmişi anlaması, şimdinin hesabını vermesi ve gelecekte kendine yol açması için bu sorunun cevabını belirlemesi gerekir. "Neden?" sorusunun cevapları da iki zıt kutupta yoğunlaşır: "Bu başıma gelenlerde benim hiçbir hatam yoktu", ya da "Kendime ve başkalarına bunları ben yaptım". Sonuç olarak, hayat hikâyeleri kendine acıma ve suçluluğun ekseni etrafında çözümlenir.

Romantik aşk anlatılarında, kişinin aşktaki yazgısı ve kendine acıması kurbanlaştırma biçimini alır: Ana tema "Bana yanlış yaptı" olur. Kendine

acıma, geçmişteki ve bugünün ilişki hikâyelerini düzenler: Kişinin aldatılmış olduğu ya da terk edildiği aşklarını ve kişinin daimi bir hayal kırıklığı ve vazgeçmişlik ile yaşadığı şimdiki ilişkilerini. Romantik aşkın diğer anlatılarında suçluluk, ötekinin değil kendinin ihanetini simgeler; bu sefer ana tema, "Aptallık ettim" olur. Suçluluk, sık sık eski ilişkileri örgütler: Kişinin inançsızlığı ya da kendini vermedeki yetersizliği gerçek aşkını ondan uzaklaştırır. Aynı şekilde, şimdiki ilişkilerin hikâyelerini de örgütler suçluluk: Eldeki aşka dair daimi bir hak etmemişlik, değersizlik duygusuyla zevk alamadan yaşıyordur insan.

Analizanlarımdan biriyle yaşadığım kısa bir epizot, hem kişisel hikâyelerin psikanalizde şaşırtıcı yollarla canlanışını, hem de bu hikâyeleri anlamada kendine acıma/suçluluk ekseninin merkeziliğini vurgulamıştı benim için.

SORUMLULUĞU TAŞIMAK

Ed, göçmen bir ailenin tek çocuğu olan kırklarında alımlı ve yetenekli bir adamdı. Toplama kamplarından kurtulmuş olan ebeveynleri aile üyelerinin birçoğunu kaybetmişti. Kronik bir depresyon ve suçluluk duygusu içindeydiler. Ed onlar için, hem "yeni dünya"ya ilişkin tüm umutlarının hem de acı ve kayıplarının hiçbir zaman gideremeyeceği eski çöküntülerinin bir simgesiydi adeta. Ed, ergenliği ve gençliğinde ailesinden bağımsızlaşmak için yoğun bir savaşım vererek zengin ve tatmin edici bir hayat kurmuştu kendine. Yine de depresyon ve öfke patlamaları yaşıyordu. Aynı şekilde yakın ilişkileri çocukluğundan arta kalmış suçluluğun dokunaçları ile boğuluyordu. Bir başka engel ve düğüm olacağı gerekçesiyle psikanalizden uzun süre çekinmişti, ancak yakın zamanda hayatının birçok alanında gösterdiği başarılar onu çocukluk kabusları ile yüzleşmeye cesaretlendirerek analitik tedaviye başlamasına neden olmuştu. Anlatacağım olay meydana gelene kadar, bir senede hatırı sayılır bir ilerleme kaydetmiştik.

Ed, haftanın bir sabahında ilk hastam oluyordu. Yoğun bir gününde dişçiden acil bir randevu alması gerekiyordu, bu nedenle dişçiye yetişebilmek için benimle seansına yarım saat erken başlamasının mümkün olup olmadığını sormuştu. Ben de bir erkenci olduğumdan bu durum benim için pek de bir özveri gerektirmiyordu. Ertesi hafta için bu ayarlamada anlaştık.

Randevu günü, berrak ancak soğuk bir kış sabahı, alışkanlığım üzere ofisime yakın bir köşeden biraz kahve almış, Hudson Nehri'nden esen buz gibi rüzgarla çarpışarak biraz dalgın yürüyordum. Ofisimin bulunduğu binanın önünde Ed'i gördüğüm anda anlaşmamızı unuttuğumu fark ettim. Beş daki-

ka erken geldiğimi sanıyordum; oysa yirmi beş dakika gecikmiştim. Beni "Demek *sen de* alışkanlıklarının kölesisin" diye selamladı. "Çok üzgünüm" dedim, "tamamen unutmuşum."

Divana yerleşirken oldukça sessizdi Ed. Kendi kendime randevu saatini unutuşumun, Ed'e yönelik duygularımla ve tanımlama gereksinimi duyacağımız ilişkimizle bir ilgisi olup olmadığını soruyordum. Bu yeni randevu saati biraz uygunsuz da olsa bir engel oluşturmuyordu. Asıl sorunun, yeni randevu saatini ajandama geçirmemek olduğunda karar kıldım. Birkaç sene öncesine kadar ajandama herhangi bir şey işaretlemeye gerek duymaz, istediğimde her şeyi anımsardım. Yılların istilasıyla belleğim daha az güvenilir olmuştu. Bu tip şeyleri gittikçe daha fazla unutuyordum, ancak narsisizmim bellek değneği olarak adlandırdığım ajandamı kullanmama engel oluyordu. Tüm bunlar Ed ve yaşantısı için o kadar da geçerli nedenler değildi, bu nedenle de unutkanlığıma ilişkin görüşlerimi kendime sakladım. Ed ara sıra, oldukça yararlı bir şekilde, duygusal durumunu değerlendirebilmek için seansın başlarında kendine biraz zaman ayırırdı. O gün ne kadar az zamanımız olduğunun farkındaydım. Neler olduğunu konuşmanın önemli olduğunu hissettim, ne de olsa hafta sonu da dahil birkaç gün göremeyecektim onu. Bu nedenle de "Olanlar senin için epey güç olmuş olmalı", diye başladım söze.

En başta, unutmuş olabileceğimi anlamaya başladığında "müthiş" hissettiğini söyledi Ed. Beni her açıdan ideal, himayem altında kendisinin de mükemmel olacağı bir figür olarak görme gereksinimi üzerine sık sık konuşurduk. Gerçekte oldukça dürüst bir analizandı. Bir süredir zor günler yaşıyor, kendini pek de iyi hissetmiyordu. Bu nedenle seansın başındaki on, onbeş dakika boyunca dışarıyı deneyimlemeye zorlandığı için muazzam bir rahatlama hissetmişti. Çuvallamıştım. Eğer mükemmel biri değilsem, o da kendisini kötü hissetmeden kusurlu biri olabilirdi.

Ne var ki, dışarısı oldukça soğuktu. "Kıçım orada donarken," diye devam etti, "tepem atmaya başladı." "Çuvallamam çok iyi olmuş," diye öne sürdüm, "ama o kadar da çuvallamasam daha iyi olurdu." Bir süre rahatlaması ve öfkesiyle kaldı ve dikkatini, onun karakteristik kendini suçlama olarak ayrımsadığım şeye yoğunlaştırdı. Benim bir hatamdan dolayı rahatlama hissetmesinin ne kadar adice olduğunu işaret etti. Daha baştan, neden böyle bir öztahripkar idealleştirmeyi korumaya ihtiyaç duymuştu ki?

Hem rahatlayarak hem de biraz tedirgin, nazikçe ceza almaktan kurtarıldığımı anlamaya başladım. Bir anda şunları söylemeye başlamıştım: "Unutkanlığıma ilişkin rahatlama ve öfke duyguların gerçekten önemli. San-

ki bu duygular daha farklı bir ilişki türüne getiriyor bizi. Başta beni idealleştirirkenki kendini suçlayıcılığına şimdi yeniden dönerken bana, sanki beni cezadan kurtarıyormuşsun ve sanki ikimizi de daha aşina ve daha rahat olduğumuz o rollerimize geri tıkıyormuşsun gibi geliyor." Bunları söylerken "tıkmak" fiilini kullanmamın tuhaflığı dikkatimi çekti. Sonrasında, Ed'in anlattığı bir çocukluk hikâyesine bir çağrışımım oldu.

Ed, bir çocuk olarak vaktinin büyük bir kısmını İkinci Dünya Savaşı'yla ilgili hayal dünyasına dalarak geçiriyor, ara sıra da gece rüyalarında devam ediyordu. Ebeveynleri ve diğer aile bireylerinin tehlikeli tuzaklara düştüğü, Ed'in de onları ve kendisini kahramanca kurtardığına ilişkin sürekli tekrar eden sahneler vardı. Geceleri uyumak üzere yattıktan sonra oynadığı oyunlarda kendisini yatak minderi ve yorganı altına gizleyerek sımsıkı kapıyordu. Kendi kendini yavaş yavaş boğulma noktasına getiriyor, en son dakikada soluk soluğa üstündekileri fırlatıyordu. Bu hikâyeyi oldukça dokunaklı bulmuş ve bu hikâyenin benim sözde ideal, onunsa kusurlu, suçlu ve vicdanlı olduğu o tanıdık rollerimize Ed'in bizi geri "tıktığı"na dair betimlememle olan bağlantısının da ayırdına varmıştım.

Ed, beni cezadan kurtardığına ilişkin önerime yanıt verdi. Ben de boğulma oyunu çağrışımımı paylaştım. Kendini ya da beni, katıksız bir işe yaramaz ya da kahraman ideali dışında görmenin onun için ne kadar güç olduğunu işaret etti. Ailesinde, ilgi duyuyor olmanın nasıl çaresizlik ve keyifsizlikle, iyiliğin de fedakarlık ve abartılmış bir yoğunluk olarak tanımlandığından bahsettik. Olmasını istedikleri çocuğa gösterdikleri o tutkulu yoğun ilgide Ed'in nasıl bir çocuk ve adam olduğunu ailesinin, çok nadiren gördüğünü söyledim ona. Unutkanlığımın, benim için biçilmiş olan o boğucu mükemmellik timsali rolden kaçmama yol açmış olabileceğini attım ortaya. Katıksız işe yaramaz ile kahramanlık ideali dışındaki seçenekler dünyasını, uzun süre barınmakta güçlük çektiği bir "tampon bölge", iki cephe arasındaki bir sahipsiz toprak olarak betimledi. Sonrasında da dışçi randevusuna yetişmek üzere çıkmak zorunda kaldı ve bu kısa seans da sona erdi.

Ed seanslar sonra, ona kestiğim faturayla ilgili öfkesini konuşmaya başladı. Normal sürenin üçte birinden biraz daha uzun sürmüş olan o kısaltılmış seansımız hakkında ne yapacağımı bilememiştim. En sonunda da normal ücretin üçte birini talep etmiştim ve bu kararıma öfkelenmişti Ed. Benim unutkanlığım ve onun dışarıda soğuktan "kıçının donması" düşünüldüğünde ondan hiçbir ücret talep etmemem gerektiğini hissediyordu. Son derece bayağı ve bencilceydi bu; kendi hatamın sorumluluğunu alamadığımı gösteriyordu.

Yoksa onu bekletmemin hiçbir önemi olmadığını mı düşünmüştüm? Benim sorumlu, ilgili ve cana yakın, cömert ve bunun gibi birçok ideal vasfa sahip olduğumu düşünmüştü. Son derece rahatsız edici ve umut kırıcıydı bu yaptığım.

Ed'in tepkilerini uzun uzadıya incelerken, ben de telaş içinde kendi zihnimde geziniyor, bu şiddetli saldırıya anlam vermeye çalışıyordum. İlk başta kendimi bir sürüngen gibi hissettim. Benden beklenilmedik bu gecikme konusunda tabii ki kendimi kötü hissediyordum. Neden seansın üçte birinin ücretinden vazgeçmemiştim ki? Tabii ki oldukça bayağı *görünüyordu* bu yaptığım. Bir an için ücret almamayı düşünüp sonra da nedeni üzerinde fazla durmadan bu fikirden vazgeçtiğimi hatırladım. Ona bir açıklama yapmam gerekiyordu. Böylece neden ücretin bir kısmını isteme kararı aldığımı açıklamaya başladım ona. Konuşmaya başladığımda neler söyleyeceğimden tam olarak emin değildim, ancak nereye giderse gitsin uygun ve önemli olacağını hissediyordum.

Geç kalmam konusunu kesinlikle hafife almaya kalkmadığımı söyledim – aksine, kötü hissetmiştim. Ancak yine de ondan ücret almamayı ciddi ciddi düşünmemiştim ve nedeninden de emin değildim. Paranın o kadar da önemi yoktu ve söz konusu olan ikimiz için de pek kayda değer bir miktar değildi. Onu hepten unutmak daha kolay olurdu. Ancak bana öyle gelmişti ki ücreti istemeseydim sanki bu yolla onu satın alarak yatıştırıyor, susturuyor olacaktım. Suçlulukla baş etmenin en iyi yolunun telafi edici bir davranışın sergilenmesi konusundaki duygularını merak ediyordum.

Bu, suçluluk duygusuna yaklaşımlarımızı karşılaştırmamızı sağladı. Ed için suçluluk, sembolik de olsa bir telafi – her şeyi yoluna koymak ve bağışlanmaya zemin oluşturmak için bir çeşit özür veya tazminat gerektiriyordu. Böyle bir eylemi yerine getirmemek demek sorumluluktan kaçmak ve gerçekten pişmanlık duymamak demekti. Benim içinse suçluluğun ana niteliklerinden biri taşınması zor bir duygu olduğuydu. Onu taşımanın bir yolu kefaretini ödemek ya da onu silen ritüeller sergilemekti. Çocuklarımıza "Lütfen," "Teşekkür ederim," veya "üzgünüm," gibi sihirli sözcükler söylemeyi öğretiriz. En sonunda inanır oldum ki, sihirli sözcükler ve davranışlar kendi başlarına hiçbir işe yaramaz. Bana yanlış yapıldığını hissettiğimde diğer kişilerin pişmanlık gösterilerinde bulunmalarındansa bunu *neden* yaptıklarını düşünmelerini yeğlerim ki yaptıklarını tekrarlamasınlar. Ed'den ücret almamak sorumsuz bir davranış olacaktı, çünkü bu şekilde kötü hissetmektense cömert hissetmeye geçmemi oldukça kolaylaştıracaktı.[2]

---

2 Kötü hissetmektense cömert hissetmeye geçmemi: Ed, sonraki bir seansta, suçluluğa karşı savunmayı değil de, suçluluğun kabulüne eşlik eden bir onarma olasılığını söz konusu etti. Melanie Kle-

Psikanalizdeki en yararlı olaylarda olduğu gibi, karşılıklı ilişkimizden doğan dalgalanmaları ve çağrışımları incelemek varılacak herhangi bir karardan daha çok önem taşımıştı. Birçok anlamda sabah yaşadığımız mesele, Ed'in ailesine karşı verdiği savaşımın mikrokozmozunu yansıtıyor olmasının yanı sıra kadınlarla romantik ilişkilerinin de ana motifiydi.

Acı ile suçluluk arasındaki ilişki tam olarak nedir? Ailesinin, Ed'in gençliğindeki hataları için talep ettiği tazminat* ile, savaş sonrası Alman Hükümeti'nden talep ettiği resmi tazminat arasındaki ilişki nedir? İnsan suçluluktan nasıl kurtulabilir? İnsan suçluluğu en iyi şekilde nasıl taşır? Önümüzdeki meselenin çarpıcı yönü, Ed'in acısı ve mağduriyeti ile benim suçluluğum arasındaki yakın ilişkiydi. Seansı unuttuğum apaçık ortaya çıktığında terk edip gidebilirdi. Bazı açılardan, vicdanı ve ona yol açtığı acı, acı çekiyor oluşu, hafiften kendine acımayla birlikte kısmi olarak suçluluğumun seviyesini belirlemişti.

Birkaç ay sonra Ed'in annesi, haberinin bile olmadığı bir doktor randevusunun sonuçlarını sormadığı için onu üzdüğünü söyleyerek Ed'i suçlamıştı. Bu olay, o soğuk sabah ofisimin önündeki nöbetine yeniden dönmemize fırsat verdi. Birlikte, onun duygusal çift kayıtlı muhasebe sisteminin detaylarını dile döktükçe benimle ilişkisinde "krediler" biriktirmeyi neden önemli bulduğu açıklık kazandı. Ona acı veren bir şey yapmıştım. Ve benim yüzümden ne kadar çok acı çekerse, ileride *bana* acı verdiği için *ona* suçluluk yükleyeceğim saldırılara karşı kendini o kadar çok korumuş oluyordu. Sonradan keşfettik ki, bu çift kayıtlı muhasebe eğilimi, Ed'in kadınlarla olan romantik ilişkilerindeki ölçülü mesafenin temel nedeniydi. Hasarlar ve doğan krediler dikkatle not edilip toplandıkça tutku ve arzu arka plana geriliyordu.

KAZAN YA DA KAYBET

Suçluluk ve kendine acımanın genellikle karmaşık bir ilişkisi vardır. Bazen bir kazan ya da kaybet, oyunu gibi birbirlerine kilitlenirler: Birinden çok oldu mu, diğeri azalır. Çiftler, nefret dolu kavgalarında çoğunlukla bu tip bir tamamlayıcılık sergileme konusunda karşılıklı olarak anlaşmış gibidirler. Tutkulu bir yoğunluk için gerekli olan bu girift karşılılıkta, her biri, hem diğerinin zalimliğinin ve hassasiyetsizliğinin kurbanı, hem de bilerek ya da bilmeyerek ötekinin acısının failidir. O prototipik çift tartışmalarında her bir taraf

---

in, "gerçek onarma" ile "manik, büyülü onarma" olarak adlandırdıkları arasında aynı ayrımı yapar. Klein'in suçluluk duygusuna dair aydınlatıcı yaklaşımını birazdan ele alıyorum.

(*) Hem tazminat hem de tamirat anlamında "reperation" – ed.

kendi failliklerini mümkün olduğunca azaltarak kendi mağduriyetlerini öne çıkarır; kendine acımayı inceden işleyerek suçluluk duygusundan yan çizer. Kazan ya da kaybet önermesi bu tip tartışmaları sonuçsuz bir duruma kilitler. Taraflardan her biri kendi acısının gerçek olduğunu duyumsar. Her biri şu sonuca varmıştır ki, suçluluk duymak, ötekinin acısına ilişkin biraz sorumluluk yüklenmek demek, ötekinden beklenen acıma ve sorumluluktan vazgeçmek demektir. Çiftlerin kazan ya da kaybet varsayımından kendilerini zamanla kurtarabilme becerileri, bu tip tartışmaların kilidini çözebilir. Eşlerin her biri geçici olarak hem nesne hem de fail ya da Albert Camus'nün anlayışınca, hem kurban hem de cellat olduklarını kabullenebilirler. Her birinin acısı gerçektir ve fark edilmeye ihtiyaç duyar; ikisinin de eksikliği, kusurları gerçektir ve sorumluluk gerektirir.

Kendine acıma ve suçluluk tek başına bir bireyin zihnindeki bir kazan ya da kaybet oyununda da kilitlenmiş olabilir. İstismarcı ve kaotik ev ortamlarında büyümüş çocuklar kabullenmesi çok korkutucu ve acı verici ortamlarda varolmuşlardır. Kurbanı oldukları bu yoğun ve rastgele olan istismarın ve aşağılanmanın, bu hak edilmemiş acıların dünyasında yaşamak olanaksız olduğundan, kendi deneyimlerine ilişkin anlatılarını kendi suçluluk varsayımı etrafında örgütlerler. Kendilerine gerçekten acımak, durumlarındaki ümitsiz olanaksızlığı görmek tam anlamıyla dayanılmazdır. Bakıcılarının istismarına neden olan kendilerinin kötülüğü olmalıdır; eğer iyi olsalardı, bu kâbus yaşanmıyor olurdu.[3]

Mikrokozmik bir düzlemde bu strateji, Tanrının tümgüçlü ve adil olduğuna karar kılan dini inanç sisteminin yükselişinden beri din adamlarını yıldırmış olan soruna bir son verir. İnsanoğlunun acısının, özellikle de suçsuz çocukların çektiklerinin, tümgüçlü ve adil bir varlıkla bağdaşması güç olmuştur. Birçok dini gelenekte sorunun en dikkat çeken cevabı insan suçluluğu varsayımıdır. Çoktanrılı anlayışın aşağılanmış ve kırgın tanrılarından ilk günah doktrininin inceliklerine, insanoğlu her zaman acı dolu bir çaresizlik duygusundan kurtulmaya karşılık suçluluk satın almaya yatkın olmuştur. İskoç psikanalist W.R.D. Fairbairn'in söylediği gibi, "Şeytan tarafından yönetilen bir dünyada yaşamaktansa Tanrı tarafından yönetilen bir dünyada günahkâr olmak, daha iyidir."[4]

---

3 Bu kâbus yaşanmıyor olurdu: Çok etkili olmuş İskoç psikanalist W. R. D. Fairbairn'nun en yararlı klinik katkılarından biri "ahlaki savunma" olarak adlandırdığı durumun betimlemesidir.

4 Günahkâr olmak, daha iyidir: Fairbairn, *Repression and the Return of Bad Objects*, New York, Basic Books, 1952, s. 66-67.

Bu şekilde, kendine yönelik daha gerçek bir merhamet ve üzülme duygusuna karşı, sahte bir suçluluk duygusu psikolojik bir savunma işlevini görebilir. Bazen daha gerçek bir suçluluk duygusuna karşı suni bir kendine acıma psikolojik bir savunma işlevi görür. Öyle durumlar vardır ki, kişinin ötekinin ellerinde kurban oluşunu desteklemesi, kendi kusurlarının sorumluluğunu[5] almasına karşı önleyici bir savunmadır.

Merhamet ve suçluluk romantik anlatının temel nitelikleridir. Önceki bölümlerde arzunun kaçınılmaz eşlikçileri olan bağımlılık ve saldırganlığı incelemiştik. Engellenmiş bir bağımlılık, merhamet duygusuna yol açar. Romantik aşka tüm bir yaşamın özlemlerini getirdiğimiz düşünüldüğünde, bir bakıma en tatmin eden romantik ilişkide bile bağımlılık her zaman engellenmiş olacaktır. Saldırganlığın aşka yakınlığı suçluluğa yol açar. Romantik aşkın yol açtığı yoğun kırılganlık düşünüldüğünde, saldırganlık (ve dolayısıyla suçluluk) her zaman yakınlardadır.

Kendine acıma ve suçluluk birçok biçime bürünür ve bu biçimleri ayrıştırmak güçtür. Psikanalitik yazın kendine acıma konusunu çok az aydınlatabilmiştir. Ancak psikanalitik yazarlar suçluluk duygusu konusunda pek çok şey söylemiştir. Temel yaklaşım Freud tarafından oluşturulmuş ve Melanie Klein ile devrime uğramıştır. Böylece romantik aşk deneyiminde suçluluğun yerine ilişkin anlayışların yer aldığı psikanalitik fikirler dünyasında gezinerek, suçluluğun doğası ve kaynağına ilişkin yaklaşımlara girişeceğiz.

SUÇLULUĞA İLİŞKİN PSİKANALİTİK YAKLAŞIMLAR

Suçluluk, Freud'un insanın zorluklarının hem nevrotik hem de evrensel boyutuna yaklaşımının merkezindedir. Freud'a göre psikolojik yaşantılarımız iki fazlıydı. Bildiğimiz ve hatırladığımız hayatın öncesinde ve altında bir başkası, şimdi bebeklik unutkanlığıyla sarınmış çocuk cinselliğinin erken dönemi vardı. Bu hayat hem hârikulade hem de ürkütücüydü; beden odaklıydı, çok biçimli sapkın bir cinsellik ve saldırganlık fantazileriyle doluydu. Bu erken dönem, her bir küçük çocuğun Sofokles'in Oedipus rolünü tekrar oynamasında doruğa ulaşıyordu. Cinsel hırslarımız birbiri ardınca hem bizi ebeveynlerimizi arzulamaya itiyor, hem de onları öldürme tasarıları kurmaya sürüklüyordu. Her birimiz en korkunç psikolojik suça karışıyorduk – ensest ve ebeveyn

5 Kendi kusurlarının sorumluluğu: Utanç deneyimi kendine acıma ve suçluluk duygusunun ikisiyle de yakından ilgilidir. Utanç, kişilerarası ilişkilerdeki utanma ve aşağılanma durumlarının bir artığıdır. Biri utandırıldığında utanç duyar. Böylece de kaçınılmaz olarak utanç yeni kişilerarası ilişkilere taşınır; gelişim için yeni olanaklar yaratır, ya da daha da fazla utanç duymak için kısıtlamalar.

cinayeti. Aynı şekilde, her birimiz o yasaklanmış dürtülere ilişkin suçluluk varsayımları, kefaret ve cezalandırılma korkusu yoluyla sosyal ve sorumluluk sahibi yaratıklar haline geliyorduk: Arzu ve kinimizin dış nesnesi, denetleme ve bilincin içsel nesneleri ile yer değiştiriyor, böylece bastırmanın karanlığı da erken yaşantımızı kaplıyordu.

Freud için suçluluk, hayvanlıktan uygarlığa yükselmenin temel taşıydı adeta. Ödipal suçluluğun yokluğu sosyal olarak en tehlikeli karakter patolojisi olan sosyopatiye neden oluyordu. Yüklü bir ödipal suçluluk duygusu ise acı çeken kişinin bilinçaltının, bebeklik dönemi cinsel isteklerinin dışavurumunu ve cezalandırılmasını sağlayan girift semptomlar düzenlediği nevrozda son buluyordu. Aşırı yüklü ödipal suçluluk duygusu, Freud'un "negatif terapötik tepki" olarak isimlendirdiği üzücü durumla son buluyordu. Nevrotik kişi çare arayışı içinde psikanalize başvuruyor ancak, kendinin bundan yararlanmasına da izin vermiyordu. Bilinçaltından kendisini gördüğü gibi ödipal bir suçlu olarak, yardıma layık olmadığını düşünüyordu: Suçları affedilmezdi.

Bin dokuz yüz otuzların sonrasında psikanalitik fikirlere olağanüstü etkisi olmuş Viyana doğumlu İngiliz analist Melanie Klein, Freud'un suçluluk tanımlamasına yeni ve etkili bir boyut katmıştır. Klein'a göre suçluluk, Freud'un düşündüğü gibi ödipal dönemin doruğu olan beş-altı yaşlarında değil, ama çok daha önce, bebeğin memeyle ilişkisindeki ödipal öncesi dönemde görülür. Klein'ın, bebeğin zihinselliğine ait görüşü Freud'unkinden çok daha sıkıntılı ve karanlıktır. Yoğun, güçlü bir öldürücülüğün ve psikotik anksiyetenin etkisi altındadır bebek. Ne var ki, aynı zamanda memeyi ve dönüştürücü sütü de sever. Bu şekilde Klein'ın bebeği, hazır ve doyurucu memenin aşkın iyiliğine yönelik acınası bir arzu ve sevgi dolu derin bir şükran ile; orada olmayan, doyum sağlamayan memenin acımasız kötü niyetine yönelik kin ve ve öfke dolu bir yıkıcılık, tahripkârlık arasında bölünür. Bu iki deneyim çok uyumsuz olduğundan bebeğin ilk haftaları, Klein'ın "paranoid-şizoid konum" olarak tanımladığı psikolojik bir örgütlenme içinde geçer ki bu örgütlenmede, biri iyi diğeri kötü, sevgi nesnesi bir meme ile nefret nesnesi bir meme olarak iki meme vardır.

Klein'ın kanısınca, bu iki ayrı meme ve temsil ettikleri iki ayrı annelik deneyimi, zamanla bir olur. Klein'in "depresif konum" olarak adlandırdığı bu akıl almaz derecede zorlu ve tutarsız psikolojik aşamada, bebek aynı nesneyi hem sever ve hem de ondan nefret eder. Bu ("bütün") nesne doyum verdiğinde iyi süt, içeriden ve dışarıdan sevgi ve güvenle kaplar bebeği ve onda derin bir sevgi ve şükran duygusu uyandırır. Bu ("bütün") nesne doyum sağlamadı-

ğında, yani bebek kendi açlığının merhametine bırakıldığında, ya da sindirimi rahat olmayan zor bir sütle beslendiğinde, en evrensel ve acımasız öfkelere kapılır. Fantazisinde, ki bildiği tek gerçeklik budur, onu ihmal eden nesneyi ("bütün"ü) yok eder ve bir anda tümüyle yoksun bir halde bulur kendini. Denetlenemez, kin dolu karşı tepkisinde dünyasının iyilik ve sevgi kaynağının kendisini yok etmiştir. Kendisini öksüz bırakmış, dünyası kimsesiz kalmıştır.

Klein'ın en büyük başarılarından biri, kendi kendine yaratılan bu kıyameti andıran tahribatın ortasında, "onarma" itkisi olarak adlandırdığının ortaya çıktığını saptamış olmasıdır. Bebek farkına varır ki, öfkeyle yok ettiği nesne derin sevgi duyduğu nesnedir aslında; yoğun bir pişmanlık ve suçluluğun pençesindedir. Fantazisinde, ki bildiği tek gerçekliktir bu, çaresizce bu nesneyi ("bütün"ü) nefret ettiği ve aynı zamanda sevdiği, parçalar halinde yok edip yeniden inşa etmek zorunda olduğu, hem doyurucu hem de engelleyici nesneyi onarır. Klein'ın görüşünde çocuğun suçluluk güdümlü sevgi dolu onarımı ile nefret dolu yıkıcılığı arasında gidip gelen dengeler, çocuğun ve sonrasında da yetişkinliğin duygusal yaşamını belirleyen anahtar etmenlerdir. Eğer nefret çok güçlü ve kişinin onarıcı kapasitesine güveni çok zayıf ise, "bütün" nesnelerle ilişki içinde olmak taşınamaz ve paranoid şizoid konumunun bölünmüş dünyasına bir geri dönüş olur. Bir kez daha, sevginin ve nefretin güvenle ayrıştığı, tümüyle iyi ve tümüyle kötü iki ayrı nesne vardır şimdi. Ne var ki, bugünün mesleki jargonunda "sınırdurum" olarak adlandırılan hastaların paranoid şizoid dünyasında kendinin de, ötekinin de bütünsel insanlığı kapsanamaz. Freud için, ödipal suçluluk daha sonraki çocukluktan insan uygarlığına bir çıkış kapısıydı; Klein içinse, bebekliğin ödipal öncesi suçluluğu, insan sevgisini olanaklı kılan çok temel gelişimsel bir aşamayı temsil eder.

Suçluluğa ilişkin bu geleneksel psikanalitik yaklaşımlar güçlü ve klinik açıdan zengin bir anlatıya sahiptir. Aynı zamanda iki ortak niteliği vardır, ki analitik klinisyenlerin terapötik stratejilerini uygulama şekillerinde önemli bir etkisi vardır bunların. Her iki açıklamada da, suçluluğa takmış tarafların kendini sorumlu tuttuğu suçlar erken çocukluğun uzak geçmişinde meydana gelmiştir ve aynı derecede önemli olarak, gerçekte bu suçlar asla işlenmemiştir.

Nitekim, geleneksel psikanalitik açıklamaların çoğunda suçluluk duygusu şu şekilde ele alınır: Hastalar temel hususlarda kendileriyle karşı karşıya geldiklerinin, semptomlar veya bozuk uyumlu karakter özelliklerinden ötürü kendi hırs ve ihtiraslarını baltaladıklarının farkına varırlar. Bu tip kendini baltalamalar suçluluktan kaynaklanır ve suçluluğun kaynağı da bebeklik ve çocukluğun çeşitli hayali suçlarında olabilir. Hastalar, çocuğun fanteziyle

güdülenen zihninde, dileklerle eylemleri aynı kefeye koyduklarını fark ederler. Ensest veya baba katili olmak ister, ama olmazlar. Ancak sanki olmuşlar gibi cezalandırırlar kendilerini. O engelleyici memeyi tahrip etmek isterler, ama etmezler. Ancak, kendilerini sanki tahrip etmişler gibi cezalandırırlar. Böylece, analizdeki hastalar bu hayali ihlallerinden ötürü kendilerini daha az sorumlu tutarak kendilerini bağışlarlar sonunda. Artık yetişkinler olarak geçmişte oldukları çocuğu, hiçbir zaman işlemediği suçlardan ötürü affederler.

Amerikalı Psikanaliz Hans Loewald,[6] bu standart yaklaşıma farklı bir incelik getirmiştir. Loewald, çocukluk suçluluğunun sadece çocuk zihnindeki fantazilerden türediği görüşünün yanlış olduğunu öne sürer. Zira, Oedipus karmaşasına kuşaklar arası bir çatışma olarak yaklaşıldığında, çocuğun sadece fantazide değil, gerçeklikte de kaçınılmaz bir şekilde ebeveynlerinde bir şeyi öldürdüğünü iddia eder. Küçük çocuk bütünsel bir ilgiye ihtiyaç duyar ve ebeveynin önemli ve değerli bir hali de bu sevgi dolu beslenmenin sağlanması yoluyla hayat bulur. Ancak büyüyen çocuk ebeveynin o halini öldürmek için bu ilgiyi reddetmelidir. Ebeveynler çocuklarının büyüdüğünü görmekten ne kadar mutlu olursa olsunlar, erken dönemdeki gelişim evrelerinin beraberinde getirdiği o sorumluluk ve hazlardan kolay kolay vazgeçemezler. Ebeveynler, her bir gelişimsel evreden, hiçbir zaman kolayca değil, her zaman çatışma içinde çıkarlar. Beklediği o özgürleştiren bağımsızlığa kavuşmak için mücadele etmek zorunda olan çocuk da, ebeveynlerini uzaklaştırmada üstüne düşen görevi yapmalıdır. Bu cinayet suçluluk duygusu getirir ve bu suçluluğu taşımak psikolojik büyümenin önemli bir parçasıdır.

Benzer şekilde, yetişkinliğin romantik özlemleriyle yaratılan bağımlılık ve kırılganlık, tutku nesnesine yönelik saf yetişkin saldırganlığını ortaya çıkarır. Sevgi sadece çocukluğun erken safhalarında değil hayatın tüm evrelerinde risklidir ve saldırganlığın tetiklediği suçluluğun yetişkin aşkına eşlik etmesi kaçınılmazdır. Her suçluluk duygusu kullanışlı bir şekilde, ödipal ya da ödipal öncesi çocukluğun gerçek ya da hayali suçlarına indirgenemez.[7] Bu konu hakkında başka bir hastamdan, kısa sürede derin ve acımasız bir suçluluk duygusundan ötürü terapiye gereksinimi olduğu anlaşılan Will'den çok şey öğrendim.

---

6 Hans Loewald, "The Waning of the Oedipus Complex," *Journal of the American Psychoanalytic Association* 27 (1979): 751-776.

7 Her suçluluk kullanışlı bir şekilde...indirgenemez: Burada geliştirdiğim argümanlara oldukça benzeyen, suçluluğu otantik ve gayri nevrotik bir deneyim olarak ele alan varoluşçu bir yaklaşım için bkz. Martin Buber, "Guilt and Guilt Feelings," Buber, *Between Man and Man*, New York, Macmillan, 1965.

SUÇLULUKTAN SIĞINAK OLARAK SUÇLULUK

Will kâbuslardan çekiyordu. Kırklarının ortasında, hatırı sayılır sorumlulukları olan üst düzey bir yönetici olarak çalışıyordu. Hata yapma kaygısı içindeydi. Gözünden bir şey kaçıracağından ya da yanlış kararlar alarak insanları inciteceğinden korkuyordu. İş sorunlarıyla örülmüş bir ağa takıldığı ya da felakete yol açacak çok önemli bir dikkatsizlik yaptığı karabasanları vardı. Rüyaları uykusunu ciddi bir şekilde kesintiye uğratıyordu ve ilk seansa geldiğinde sanki bir aydır uyumamış gibiydi.

Will Güney'de, gerici bir Hıristiyan alt-kültürü içinde yetişmişti. Artık aktif bir dindar olmadığı halde, yetiştirilişinde etkili olan bazı değerlere olan derin bağlılığını korumuştu. Son derece ilkeli biriydi ki birçok açıdan takdire şayan buluyordum bunu. Öte yandan psikanaliz ve popüler psikoloji kültürü ona güven vermiyordu. Karısı ve New York City'li birçok arkadaşı öyle ya da böyle terapi görürken, Will'e göre şımarıkça bir etkinlikti bu. Bilinçdışına ilişkin konuşmaları bir çeşit kendini kandırma ya da samimiyetsizlik olarak görüyordu. Ancak kabuslarını ve korkularını da anlayamıyordu, bu nedenle terapiye bir şans vermeye karar vermişti.

Bu kötü rüyaların fenomenolojisini ve sundukları dünyanın anlamını araştırdığımızda Will, önemli bir şeylere dahil olmadığı için kaygılandığı ilk ve en dramatik anlar, bir yetişkin olarak en kaçınılmaz ve etkili bulduğu olaylar hakkında konuşmaya başladı.

Will, çok mutlu bir çocukluk ve göreceli rahat ve başarılı bir genç yetişkinlik döneminin ardından, yirmi yaşlarının ortasında sevdiği Gail ile evlenmişti. Gail hamileydi ve yakında bir oğlan çocuğu doğuracaktı. Durum böyle iken aylar önce Will, aynı ofiste Linda adlı bir kadınla masum bir şekilde flört etmeye başlamıştı. Ancak bu yakınlaşma kısa bir süre sonra bir ilişkiye dönüşmüştü. Önceleri karşılıklı çekimlerine kapılma niyetinde olmasa da, zamanla kaptırmıştı kendini. Will için, Linda ile beraber olmanın olağanüstü bir tarafı vardı. İlişkisini, evliliğine hiçbir etkisi olmadan idare ediyor olması karşısında şaşkına dönüyordu. En sonunda farkına vardı ki bu ilişkiye derinden tutkuyla ve tehlikeli bir şekilde karışmıştı Will ve kendini evliliğine adayarak bu duruma bir son vermek istedi. Ancak Linda'yı düşünmeden edemiyor ve her seferinde onu görmeme kararı aldığı halde bir türlü uygulayamıyordu. Linda ile kaçamakları esnasında, ona erişilemeyecek bir durumda iken, karısına ve özellikle de küçük oğluna korkunç bir şey olacağı endişesi giderek artmıştı. Rüyalarında fark ettiği, onu mahveden duygunun kaynağı buydu.

Will kendini tanımadığını anlamaya başladı ve bu gerçek, yoğun bir

acı çekmesine neden oluyordu. Son bir Linda'yı terk etme girişiminin başarısızlığından sonra karsını bırakmaya karar verdi. Bunun ıstıraplı bir şekilde güç olduğunu hissediyordu çünkü suç işlemek gibi görüyordu. Ancak öte yandan da evliliğine devam edemeyeceğini seziyordu. Senelerdir cennet ve cehennem arasında bir yerde yalnızlığı kendine zorla dayatmış ve kendini iki kadına bırakamamıştı. En sonunda Linda bir ültimatomla karşısına çıktı – ya onunla evlenecekti, ya da ilişkileri son bulacaktı. Dışarıdan dayatılan bu tehdit sayesinde Will Linda ile yeni bir hayata başlayabildi. Evlendiler ve iki kızları oldu; ilk oğluna karşı ilgili ve sorumlu bir baba olmayı da sürdürdü. Dahası, ikinci evliliği ilkinden çok daha tutkulu ve doyurucuydu. Yine de suçlulukla işkence çekiyordu Will.

Will, Gail ve oğluna yaptıklarının affedilemez olduğunu hissetmekten hiçbir zaman vazgeçmedi. Mutlak bir dürüstlük ve namusla verdiği evlilik yeminine ihanet etmişti. Karısını derinden yaralamış, oğlunun ilk yıllarının karmaşık ve zorlu geçmesine neden olmuştu. Tüm bunları da tam anlamıyla bencil güdülerinden –şehvetinden– dolayı yapmıştı. Yaşamına ilişkin anlatısında bir Kutsal Kitap tonu vardı: İnayetten düşmüştü ve günahı ölümcüldü. Hayatını daha derinden inceledikçe, yirmi yıldan uzun bir süre önceki bu düşüşünün başlıca örgütleyici olay olduğu daha da açıklık kazanıyordu. Linda'yı ve kızlarını sevdiği halde gizli gizli ikinci evliliklerinin gerçek olmadığını hissediyordu. Bir suçun, yalanın eseriydi bu evlilik; temeli kumdan bir ev gibiydi. Eski karısı ile her münasebetinde onu bir kurban olarak görmesine engel olamıyordu. Gail de evlenmiş olduğu ve sonrasında kendisine tatmin edici bir hayat kurduğu halde, oğulları da mutlu ve kime sorulursa sorulsun başarılı görünmesine karşın Will, ailesini terk edişini, kurbanlarında açmış olduğu kanaması hâlâ devam eden iyileşmesi imkânsız bir yara olarak görüyordu.

Will, evliliklerinin yasal uzlaşmasında, Gail'e talep ettiğinden daha çok şey vermişti ve zaman içinde oğullarına ilişkin müzakerelerinde sürekli Gail'in rahatlığını sağlamaya çalışıyordu. Gail tek çocuktu, Will'inse birçok kardeşi vardı. Will, tüm bayram ve tatillerde oğlunun annesi ve annesinin ebeveynleri ile geçirmesi gerektiğine inanıyordu, zira yokluğu onlara acı verebilirdi. Dolayısıyla oğlu, zengin ve renkli bir yeğenler, amcalar ve halalar soyundan oluşan Will'in geniş ailesiyle çok az zaman geçiriyordu.

Bu durumlara ilişkin gizli önyargılarını inceledikçe ortaya çıktı ki, Will hiçbir şeye hakkı olmadığına inanıyordu. Gail, istediği anda onları terk ediş meselesini açabilirdi, ki ara sıra yapıyordu bunu. Her an suçlu yaftasını yeniden yiyebilirdi. Belki sıradışı bir şekilde anlayışlı ve nazik olsaydı, belki vic-

danlıdan da öte olsaydı, belki hiç durmadan acı çekseydi, belki bir gün Gail onu affedebilirdi. Asla affetmedi tabii ki. Zira çeşitli tatillerde oğullarının kimde kalacağını tartışırken Will, Gail'in ailesinin akşam yemeklerini, Dickens'ın *A Christmas Carol** hikâyesinde Tiny Tim'in ölümü sonrasındaki sahne olarak canlandırıyordu. Carol ve ailesi masanın çevresine oturmuştu – sandalyelerden biri boştu, oğlunun sandalyesi, yani oğlu ile vakit geçirmekte direttiği takdirde boş oluşundan Will'in sorumlu olacağı sandalye. Başka bir Dickens hikâyesindeki Miss Havisham'ın saati durmuştu sanki; o suçunu işlediği esnada zaman donmuştu.

Güncel kültürün yüzeysel ve basit psikolojik analizleri olarak tanımladığı şeyden nefret ediyordu Will. Seçmenlerine ve yakınlarına korkunç şeyler yapmış olan politikacılardan da nefret ediyordu: Düşüncesizliklerini açığa çıkarıp halktan özür talep ederler, kendi kendilerini dürüst oldukları için tebrik eder ve seçmenlerinin bir sonraki seçimde de desteklemeye devam etmelerini isterlerdi. Psikolojinin insanlara kolay ve riyakar bir çıkış yolu sunduğuna inanıyordu; "Çocukluğumda travma geçirmişim – istismar edilmiş ve terk edilmişim. Haksızlığa uğramışım veya kafam karıştırılmış. Bilinçdışım neden oldu buna." Will, psikanalizin tehlikeli olduğunu düşünüyordu, birlikte yaptığımız da dahildi buna, çünkü bu işin kolay yoldan cezadan kurtulmasına neden olacağını düşünüyordu ve istemiyordu bunu. Korkunç bir şey yüzünden suçlu olduğuna inanıyordu ve suçu için kendini kandıran bir beraat satın almak istemiyordu.

Will'in güncel toplum hayatının o yüzeysel ve basit kendini aklayışı ve sorumsuzluğu hakkındaki düşüncelerinin çoğuna katılıyordum. Benimsediği dürüstlüğü ve yüksek standartları takdir ediyordum. Ancak yeterince acı çektiğine inanmaya başlamıştım. Kendini küçük düşürüşünde şımarıkça bir şeyler vardı. Will, suçluluğuna ilişkin görüşlerimi tehlikeli buluyordu. Bu görüşler kendisine ihanet etmek olarak deneyimlediği kendini affetmenin tuzağına sürüyordu onu. Aylar süren bir dönem boyunca hayatının birçok farklı yönünü tartıştık, ancak onun ve sonrasında ikimizin de kurtulamadığı suçluluk duygusu çıkmazına, o her yere nüfuz etmiş olan kendini suçlayan duruşuna, geri dönüyorduk.

Suçluluğunun ne kadar cezalandırıcı olduğunun farkına vardığımda (ve bu konuya ilgisini çekmenin bir yolunu bulduğumda) bir açıklık oluştu. Tüm cezaları hak ettiğini düşündüğü yalnızca kendisini değildi, çevresindekileri de cezalandırıyordu. Oğlunun büyüyüp Will'in geniş ailesinin bir üyesi olmaktan

(*) Dickens, C. (1843). *A Christmas Carol,* England, Chapman and Hall [*Bir Noel Şarkısı,* çev. Sami Altın, İstanbul, Morpa Kültür Yayınları, 2003] – ed.n.

men edildiğini fark ettiğinde neler hissedebileceğini merak ettim. Oğlu için söz konusu olan bu potansiyel zenginlik Will'in Gail'i teskin etme uğraşına feda ediliyordu. Bir de Linda'nın durumu vardı. Will meşru bir koca olarak kendini tamamıyla Linda'ya asla bırakamayacaktı. Aynı zamanda iki kızının durumu vardı, ki oldukça ilgili bir baba olsa da çatışma yaşamadan ebeveynlik edemiyordu. Zamanla anladık ki, o önceki "suçu" ile hesaplaşamaması onu sevdiklerine karşı sürekli tahripkâr örüntülere sürüklüyordu. Kendini aşağılayışı, halihazırdaki ilişkilerinin kurban edildiği bir sunak dikiyordu sanki.

Büyülü, neredeyse hezeyanlı bir boyutu vardı Will'in suçluluğunun. Koşullar değiştiği halde Will, değişmemekte direniyordu. Hasarı telafi edebilecek bir affedilme özleminden vazgeçemiyordu. Paramparça ettiği kendi ideal imgesinin kaybını kabullenemiyordu. Yeniden bir bütün olmak istiyordu. İkimize de büyük bir sürpriz olan, sanki dünyadaki en suçlu adammış gibi duran Will'in aslında hayatını, suçluluğunu gerçekten taşımayı reddetme üzerine kurmuş olmasıydı. Kendini yatıştırması ve cezalandırması, edimlerinin sonuçlarını silmeye yönelikti; ki bunu kabul etmeye hiçbir şekilde yanaşamıyordu. Kendi kendine yöneltilen ve düzenlenen cezalandırmalar sanki kabahatinin kabul edildiğini gösteriyormuş gibi gözükse de aslında taşıması çok güç gelen suçluluğu yaşamaktan kaçış niteliği taşıyordu.

MERHAMET VE KENDİNE ACIMA

Suçluluk ve kendine acıma, duygu oldukları için aldatıcı bir şekilde basit görünürler. Duyguları sadece varolan – saf, davetsiz ve basit duygu patlamaları olarak görürürüz. Ancak suçluluk ve kendine acıma duyguları aslında kendimize yönelttiğimiz karmaşık tutumlardan doğar. Suçluluk ve kendine acımanın ikilisi kendilikte bir bölünmeye yol açar: Kendiliğin bir bölümü ya da uyarlaması, diğer bölüm ya da uyarlamasına karşı suçlulukla itham edici, kendine acımada ise merhametli bir tavır takınır. Suçluluk ve kendine acıma duyguları, kendi kendimizle kurduğumuz, hem nesnesi hem de öznesi olduğumuz çok yönlü bir ilişki türünden doğar. Psikanalistler bu tip ilişkileri "içsel nesne ilişkileri" olarak tanımlamıştır. Bu ilişkilerin de tüm deneyimlerimizin altında yatan yapıyı oluşturduğuna inanılır. Altta yatan bu ilişkisel yapı suçluluk ve kendine acıma duygularını oldukça karmaşık kılar.

Tüm insan ilişkileri arasında belki de en çok acıma konusunda ikircikliyizdir. Müzik, sanat, dini ikonografi ve edebiyattaki merhamet, insanlığımızı zenginleştiren güçlü ve değerli bir nitelik olarak işlevini görür. Diğer insanlara acımaya yönelik güçlü bir kapasite, merhametle ilişkilidir ve bir er-

dem olduğu kabul edilir. Aristo acımayı, "başına gelenleri haketmeyen kişiye acı verici veya kişiyi tahrip edici olarak ortaya çıkan kötülükten...acı duyma[8] – kişinin kendine ya da ailesinden bir bireye de acı vereceğini beklediği bir tür kötülük", olarak tanımlar. Martha C. Nussbaum, Aristo'nun acıma kavramı üzerindeki tartışmasında, onun acıma nesnesinin başına gelen kötülüğü hak etmediğini düşündüğünü ve bunun da acıma ile suçluluk duygusu arasındaki tamamlayıcı ilişkiyi gösterdiğini belirtir: "Acıma nesnesinin (inanılan) iyiliği...çekilen acının hak edilmediği inancını kuvvetlendirir. Bu tip hak edilmemiş acılar *adaletsizlik* duygumuza dokunur." Tam da bu nedenle acıma duygumuzu uyandırırlar. Shakespeare için acıma (*Richard III*'te) insanlığımızın dışavurumudur ve içimizdeki hayvanı hafifletir: "Hiçbir hayvanın olmadığı kadar vahşi ancak acımadan birazcık da olsa anlayan."* Yeats de, ("The Pity of Love'da"**) aşkın derinlerine yerleştirir acımayı: "Dile gelmez bir acıma/ Saklıdır aşkın kalbinde."***

Ancak acıma oldukça karmaşık bir mevzuudur. "Acıma" genelde "şefkat" ile aynı anlamda kullanılır, oysa çağrışımları farklıdır. Şevkat özdeşleşmeye varır – birlikte duyumsamadır. Sana olan bana da oldu; neler hissettiğini biliyorum; ben de yaşadım bunları. Acıma ise, Aristo'nun işaret ettiği gibi, sana olanın bana da *olabileceğini* varsayar, ancak henüz olmamıştır. Talihin yardımıyla sıyırmışımdır. Zira kaderlerimiz farklıdır. Böylece acıma paylaşılan kırılganlıklar ve ayrılan kaderler, özdeşleşme ile ayrışma arasındaki gerilimi taşır.

Acınır olmaktan çok acıyan olmayı her zaman tercih ederiz. Acıma ifade edenlerin üstün olduklarına dair gizli bir haz, belki biraz da gizli bir sadizm duyabileceklerinden şüpheleniriz. Bir acıma nesnesi olup da küçülmüş, acınacak halde hissetmemek güçtür ve aktif olarak acıma duygusu uyandırdığını algıladığımız insanlardan kendimizi sakınırız. Acıma hissini uyandırmakla acıma hissini manipüle etmek arasında ince bir çizgi vardır. Brecht'in Üç Kuruşluk Opera'sındaki**** Peachum Dilenci Müessesi'nin sahibi sarkastik müteşebbis Jonathan Jeremiah Peachum'un beyan ettiği gibi: "İnsanları acımaya iten birkaç şey vardır, ancak sorun şudur ki üst üste defalarca kullanıldıklarında işe yaramaz bunlar."

---

8 "Ortaya çıkan kötülükten...acı duyma", "(inanılan) iyilik": Martha C. Nussbaum, *The Therapy of Desire*, New Jersey, Princeton Univesity Press, 1994, s. 86-87.

(*) "No beast so fierce but knows some touch of pity" – ed.

(**) Sevginin/Aşkın Acıması – ed.

(***) "A pity beyond all telling/Is hid in the heart of love" – ed.

(****) Brecht, B. (1928). *Die Dreigroschenoper*, Berlin [*Üç Kuruşluk Opera*] – ed.

Çoğu kez *kendine* acımanın özünde yozlaşmış olduğuna inanırız. Kendine acımadaki sorun, eş zamanda hem acıyan hem de acınan olduğumuz özel bir düzenleme olmasıdır. Acıma kapasitesi (diğerlerine yönelik) zenginleştiriciyken, acınan durumunda olmak her zaman yozlaşmanın eşiğinde olmaktır. Kendine acımada her rolü kendimiz üstleniriz. Acıma ile kendine acıma arasındaki ilişki biraz da başka biriyle seks ile mastürbasyon arasındaki ilişkiye benzer. Ve genelde de kendi isteklerimize olan düşkünlüğümüz bizi rahatsız eder. "Kimse kendi ızdırabına inanmaz", der Peachum, "Eğer miden ağrıyor ve bunu dile getiriyorsan, bu sadece kulağa iğrenç gelir, o kadar."

Kendine acımaya kuşku veren nitelik, acı çekmeye yol açanlara yönelik örtük suçlamalarla yakından ilişkili olmasıdır. Ed'in, kapımın önünde soğukta dakikalarını sayması gibi insanın kendi acısı üzerinde durması, bazen onu hayal kırkılığına veya ihanete uğratanlara karşı deliller toplaması işlevini görür. Gerçek dünyada da kişinin zihninde de, güç bazen de kurbanlara bahşedilir. Psikoterapinin yapıcı olmasının önündeki bildik engellerden biri, ebeveynlerin (çoğu kez gerçek olan) yetersizliklerine karşı kişinin kendi kusurlarından ve noksanlarından bir anıt yapma gereksinimidir.

Ancak, kendine yönelik merhamet kapasitesi; acının gerçek, önemli ve bazen de haksız olduğunu itiraf etme ve kabullenme kapasitesi önemli ve yapıcıdır. Merhamet duygusu, hayatımızın birçok safhasında göreceli olarak çaresizliğimizle hesaplaşmayı temsil eder. Will'in bunaltan suçluluğunun yanında, ilk evliliğinde kendini anlamadaki sınırlarına dair kendine şefkat duyamaması da vardı. Birlikte anladık ki çocukluğunun bütünü, hatırladığı kadar mükemmel değildi. Hissedebileceği duygular ve edinebileceği kendine dair bilgiler konusunda kendine tanıyabildiği alan kısıtlanmıştı ve o iyi niyetli evlilik yeminlerini ettiğinde tutkulu niteliklerinden bihaberdi, ki sonraları ortaya çıkacak ve onu serseme çevirecekti bunlar. Hâlâ pişmanlıklar duyuyordu. Will'in, durumuna dair kendisine karşı artan şefkati suçluluğunu yok etmemiş, ancak suçluluğu yüklenme yetersizliğini daha az dert etmesini sağlamıştı.

Bir keresinde ergenlik döneminde anoreksik olan ve hâlâ çeşitli somatik semptomlardan ve hipokondriyak takıntılardan çeken orta yaşlı bir kadınla çalışmıştım. Aile hayatına dair neredeyse hiçbir anısı yoktu. Bir şeylerin son derece kötü gittiğini, yiyememesinin ailesine ilişkin bir şeyleri yüklenememesinin ve hayatı kucaklayamamasının dışavurumu olduğunu biliyorduk. Ancak neler olduğuna dair hiç bir fikri yoktu. Yıllarca önce ebeveynlerinin eşyalarını karıştırırken, çocukken yapılmış bir portresine rastlamış, dehşet

içinde kalmıştı. O zamandan beri resmi yapan ressam meşhur olmuş, portre oldukça değerlenmişti, ancak ona bakmaya dayanamamış, portreyi ressama geri göndermişti kadın. Portrede çocukluğunun acısına dair bir şeyler yakalamıştı. Portreyi geri verişi, çocukken yüzleşemediği acısına, bir yetişkin olarak içsel bir sırt çevirme eylemine karşılık geliyordu. Tanımayı ve üstüne düşünmeyi kaldıramadığı şeyler, fiziksel acılara ve yetersizliklere dönüşmüştü. Kendimize yönelik bir merhamet duygusu, bir çeşit kendimize ilişkin duyduğumuz keder, bu tip psişik oto portreleri kabullenme fırsatı verir bizlere.

MERHAMET VE SUÇLULUĞUN YOZLAŞMASI

Merhamet ve suçluluk, her ikisi de[9] iki biçimde görünür. Biri bizi zenginleştirir ve psikolojik gelişimimiz için elzemdir. Diğerindeyse, yeni ve bu yüzden de risk içeren deneyimlere kendimizi kapamak için kendi yaptığımız özel ve durağan düzenlemelerle yozlaştırırız bu duyguları. Hakiki bir merhamet, denetimi dışındaki olayların ve güçlerin yol açtığı acıların merhametli bir kabullenişini gerektirir. Merhametten yoksun olduğumuzda sonluluğumuz, sınırlarımız ve ölümlü oluşumuzun reddi yoluyla aldatırız kendimizi. Ancak hayatlarımız üzerindeki denetimimizin sınırlılığını kabullenmek güçtür, keza gerçek bir merhamet her zaman "acınası olmak"; mağdurculuk ve kendine acıma, şeklinde tanımladığımızın kıyısında sendeleyip durur. Bu düzenlemede, denetimimiz dışındaki güçlerin nesneleri olduğumuz gerçeği, Peachum'un dilencileri gibi, aslında acıma uyandırmak için dolap çeviren kurbanlar olarak, –bu durumda kendimizden– talep ettiklerimize sızıverir.

Benzer bir şekilde hakiki bir suçluluk duygusu başkalarına (ve kendimize) verdiğimiz acının sorumluluğunu kabullenmeyi gerektirir. Dürüst bir suçluluk duygusu olmadan sevme riskini alamayız, çünkü zira kendi tahripkârlığımıza duyduğumuz dehşet oldukça şiddetlidir. Gerçek bir suçluluk duygusu olmadan başarı ve hazların tadını çıkarma fırsatını kendimize tanıyamayız. Suçluluk "günahkârlık" olarak adlandırabileceğimiz şeyden de ayrıştırılmalıdır, ki burada günahkarlık dediğimiz kişisel bir koruyucu haracın sonu

---

9 Merhamet ve suçluluk, her ikisi de: Suçluluğu günahkârlıktan ve merhameti acındırmaktan ve kendine acımadan ayrıştırırken, kendi failliğimiz (irade) yoluyla şekillendirdiğimiz deneyim halleri ile egemenliğimiz (azimlilik) altına almak için boşuna uğraştığımız deneyim halleri arasında ince ayrımlar çizen Leslie Farber'in çalışmalarından faydalanıyorum: "Azimli olmakta, iradenin yaşantısı kabarık ve mağrur, aynı zamanda da işgalcidir, ki hareketleri gittikçe daha da ayrık, egemen ve maneviyatın diğer hallerinden uzakta bir hal alır... Yani, azimli olarak irade, o umursamaz kibriyle memnuniyet dediğimiz şey için kendi hükümran yolunu izler, yeter ki o memnuniyet iradenin kendisi olmasın." Farber, *Lying, Despair, Jealousy, Envy, Sex, Suicide. Drugs and the Good Life*, New York, Basic Books, 1979, s. 50.

gelmez ödemeleri anlamına gelir. Eğer, dünyamıza ilişkin sınırlı denetimimizi kabullenmeyi gerektirdiğinden hakiki bir kendine acımaya tahammül etmek zor ise, gerçek bir suçluluğu taşımak da zordur, çünkü kendimiz üzerindeki sınırlı denetimimizi kabullenmeyi gerektirir. Sevdiklerimizi incitiriz ve geçmişin hasarları, zamanın kendisi gibi, geri alınamaz.

Hakiki bir suçluluk ve hakiki bir merhamette kasıtlı olarak bir şeyler yapmaya *çalışmayız*. Kendimizi gözlemleriz ve bunun sonucunda da içimizde acıma uyanır. Diğerlerine davranışımızın sonuçlarını düşünür ve ardından içimizde suçluluk duygusu uyanır. Bu duygularla yapılacak bir şey yoktur; bir şey *yapılamaz* onlarla. Onları taşırız ve sonraki deneyimlerimizle karşılaştığımızda akıllanmış ve zenginleşmiş olarak devam ederiz. Çok yönlü doğamız, farklı kendilik durumlarına ve bakış açılarına olanak sağlar – bazen aynı zamanda, bazen de ardışıklı olarak. Geçmişte uğradığım ihanetlerden, bitmiş aşklar, terk edilmeler ve hayal kırıklıklarımdan dolayı yoğun bir üzüntü ve keder duyabilir, ama yine de başarılı aşklara ve karşıma çıkan fırsatlara açık olabilirim. Geçmişteki ihanetlerime esef edip yoğun bir suçluluk duyabilir, ama yine de imkanlara ve ikinci şanslara açık olabilirim.

Aksine, kendine acıma ve günahkarlıkta bir şeyler yapmaya *çalışırız* ve bu çaba bizi durağan bir konuma sabitler. Bir kurban olarak rolümde, kendimi acımaya sevk etme[10] çabasında olurum. Bir suçluluk faili rolümde ise, kendime beraat kararı satın almaya çalışırım. Merhamet ve suçluluk bizi çok zayıf kıldığından onları sürekli tümgüçlü fantazilerin denetimi altına sokmaya uğraşırız. Suçluluk ve kendine acıma çevresinde kendimize özel ve durağan düzenlemeler yaparak, başka insanların dünyalarına ortak olmaya kendimizi kapatırız; o dünyalar ki riskleri olduğu kadar potansiyel ödülleri de oldukça fazladır.

Her kanlı canlı romantik tutku, hem merhametle hem de suçlulukla bezelidir. Merhamet, Carson McCullers'ın aşığın yalnızlığıyla anlatmak istediğinden doğar; o aşık ki özleminin tarihini halihazırdaki ilişkisine getirir ve o tarih şimdiye doku da verse hiçbir zaman kolay kolay tatmin olmaz. Suçluluk, aşkı her zaman saldırganlık ve intikam fantazileriyle işlenmiş olan aşığın o kaçınılmaz kısmi kötü niyetinden doğar. Romantik aşk anlatıları da, her zaman kendine acımakla ve günahkârlıkla tehdit eder, zira merhameti de suçluluğu da taşımak güçtür.

---

10 Kendimi acımaya sevk etme: Kendine acıma bazen utanç meseleleriyle de iç içedir. Burada utanç kişinin merhamet ve keder duyabileceği incitici bir kişilerarası olayın sonuçlarından kendini aşağılamaya dönüşür, ki insan kendini açığa vurarak ve cezalandırarak başkalarının travmatik olarak dayattıklarını yanılsamalı bir şekilde kendinde denetleyerek fazladan bir kazanç da elde eder.

Merhamet ve kendine acıma, suçluluk ve günahkârlık kişiye özel duygular ve zihinsel durumlar değildir sadece. Aynı zamanda da deneyimlerimizi başkalarına iletme kipleri olurlar.[11] Hakiki merhamet ve suçluluk ile onların yoz ikizleri[12] kendine acıma ve günahkârlığı birbirinden ayırmak için belki de ıstırap çetelelerini dinleyenin konumundan daha iyisi yoktur. Merhamet ve suçluluk dinleyiciden bir talepte bulunmaz; paylaşılan kırılganlıkların acılı gelişimine dair bir duyguyu taşırlar. Kendine acıma ve günahkârlık ise bazen ustaca bazen de kurnazca kişilerarası bir baskı görevini görür. Dinleyen ya güvenceye ve rahatlamaya ("Yaptığın o kadar da kötü değildi"; "Düşündüğün kadar da zedelenmiş değilsin") ya da tuzağa ("Günahların için suçlanmayı ve cezalandırılmayı gerçekten hak ediyorsun"; "Gerçekten mahvetmişler seni") itilir.

Romantik aşkların başlarında oluşan dokunun oluşmasında eski aşk hikâyelerinin anlatılması rol oynar. Karşılıklı kışkırtan çekimler her zaman vardır; *kötüydün* sen, ama *ben*, eski sevgililerinin tersine, seni affedeceğim; sana haksızlık *edilmiş*, ama *ben*, eski sevgililerinin tersine, seni kurtaracağım. Eğer aşk zamana dayanabilirse insan, geçmişin o kötülenen sevgililerine bir parça yakınlık duymaktan kaçamaz ve bağışlamak ya da kurtarmaktansa daha dürüst ve hakiki bir merhamet ve suçluluğu taşımayı tercih eder.

Merhamet ve suçluluğun asli suretlerinde bir saygınlık vardır, ki Blues'u güçlü bir ifade biçimi yapan, çarpıcı ve soylu kılan da budur. Özellikle derin ve zengin bir trajik Amerikan duyarlılığının beslediği bir müzik türüdür Blues. Blues'un kalbi olan o ironik tutumda şarkıcı kendini ciddiye almasına alır ama, fazla ciddiye almaktan da kaçınır. Kültür ve müzik eleştirmeni Stanley Crouch'un işaret etti gibi, "Blues temelinde[13] kendine acımayla dövüşen, hatta onu alay konusu yapan bir müziktir; şarkıcı berbat durumunun en azından *bir kısmının* sorumluluğundan sıvışma yeltenmelerini bile küçümser." Hem romantik kaderimizdeki sınırlı denetimimiz için bizi kurbanlar olarak takdis etmeden kendimize acıma fırsatı vermesi, hem de kaderimizdeki sorumluluğumuzdan kendimizi aşağılamadan mesul tutması, Blues'un ken-

11 Deneyimlerimizi başkalarına iletme kipleri: Deneyimlerimizi merhamet ya da kendine acımaya, suçluluk ya da günahkârlığa örgütleme örüntüleri aile bağlamlarında şekillenir. Çocuklara kendine acımayı ve günahkârlığı yaşantılamaları öğretilir ve bu konuda ödüllendirilirler; ya da, çocuklar, kendilerine merhamet ve suçluluğa dair duyguları içermelerine izin vermeleri, sonra da yollarına devam etmeleri yönünde yüreklendirilirler.

12 Yoz ikizler: Bu yoz ikizler kavramını Emmanuel Ghent'in teslimiyet ve onun yoz ikizi boyun eğme arasındaki ayrımından aldım.

13 "Blues temelinde": Stanley Crouch, *Always in Pursuit: Fresh American Perspectives*, 1995-1997, New York, Pantheon, 1998, s. 108.

dine özgü ironisidir. Kendimize karşı zorlamasız ve kendiliğinden tepki vermemiz, dolu dolu yaşamın en güçlü potansiyelini tedarik eder. Şarkı sözü yazarı David Bromberg'in sözleriyle, "Blues söylemek istiyorsan acı çekmen gerekir."

ALTINCI BÖLÜM

Romantik Aşkta Denetim ve Bağlılık

Ancak bu *olmalı.* İradenle hiçbir şey yapamazsın bunun için. Her zaman çiçekleri açmaya *zorlayabileceğini* düşünüyorsun sanki. Oysa insanlar bizi sevdikleri için seviyor olmalılar – onları buna *zorlayamazsın.*

D. H. LAWRENCE[1]

Özgürlük, kaybedecek bir şey kalmadığının başka bir ifadesidir.

KRIS KRISTOFFERSON[2]

Bilinçdışı zihinsel süreçler fikri bir parça sarsıcıdır; Freud tabii ki haklıydı bu konuda. Zihinlerimizin kendimize şeffaf oluşu, herhangi bir anda aklımızdan *geçenleri* ya da *kurduklarımızı* bilmemiz, zihinsel süreçlerin süregiden nezareti altında yaptıklarımızı, söylediklerimizi ve düşündüklerimizi seçmemiz, tamamıyla aşikârdır sanki. Zihnimizin şeffaflığı olsa olsa dünyanın düzlüğü kadar aşikârdır. Ne var ki, her iki fikrin de yanlış olduğu çıkmıştır ortaya. Ya da, daha doğru bir ifadeyle, bir şekilde iki ifade de doğruydu, ancak çok dar bir perspektifle. Bakış açımız genişledikçe, sınırlı izlenimlerimizi oldukça farklı bir bağlamda değerlendirmeye başladık.

Yüz milyar nöron ya da sinir hücresinin yüz trilyon sinaptik bağla, ya da beyin hücreleri aralarındaki köprülerle, birbirlerine bağlandığı beynimizin o akıl almaz giriftliği düşünüldüğünde zihnimizin karmaşıklığı o kadar da şaşırtıcı gelmeyebilir. Farklı hücreler arasındaki olası bağlantıların ya da ilişkilerinin sayısı gerçekten muazzamdır. Yapay zeka olarak adlandırılan bilgisayar bilimcileri, ne zaman ki görsel algılama gibi beynimizin olağan bir şekilde gerçekleştirdiği basit görevlerin bazılarını icra etmeleri için bilgisayar tasarlamaya kalktılar, o zaman kafalarımızın içindeki sinir ağının ve yapısının nasıl da karmaşık olduğunu anlamaya başladık. Ne var ki, zihnimizin görünüşteki basitliği ya da şeffaflığı bir mantık hatası ya

1 D. H. Lawrence, *Women in Love*, Oxford, Oxford University Press, 1998 [*Aşık Kadınlar*, çev. Nihal Yeğinobalı, İstanbul, Engin Yayınevi, 1991 – ed.].

2 Kris Kristofferson ve Fred Foster, "Me and Bobby McGee", Combine Music Corp., 1969.

da kazası değildir. Kuşkusuz uyum sağlamaya yönelik gerekliliklerdir ve süreklilik ve faillik duygularımızla dünyamızda yönümüzü bulmamızı olanaklı kılarlar.

DENEYİMİN DAYANILMAZ YOĞUNLUĞU

Tanıdık ve yabancı meslektaşların katıldığı kalabalık bir kokteyl partisi gibi farazi bir sosyal toplantıyı düşünelim. Diyelim ki ben, beni iyi tanıyan eski bir dostum tarafından eşlik ediliyorum. Dostum ve ben, çeşitli insanlar ve küçük gruplarla çabucak ilişki kuruyoruz, yaklaşık bir saat sonra oradan ayrılana dek orda burada seken bir pinpon topu gibi bazen biz onlara yakınlaşıyoruz, bazen de onlar bize yakınlaşıyor. Oraya vardığımda mutlu ve rahat bir ruh hali içersindeyim, ama ayrılırken farklı bir havada olduğumu fark ediyorum, hafiften ajite ve biraz da hüzünlü. Ne oldu peki? Emin değilim.

Böylece dostum ve ben karşılaştıklarımızın sırasını biraz detaylandırarak yeniden tartışıyoruz. Etkileşimde bulunduğum ve bulunmadığım insanlarla oldukça farklı türlerde, değişen ilişkilerim vardı. Farklı nedenlerle aradığım ve temas kurmak istediğim insanlar vardı; sohbetine pek de meraklı olmadığım insanlar da vardı. Bazılarıyla bakışlarım yoluyla sohbet ettim; diğerlerinden asla göz göze gelmeyerek kaçındım. Salondaki birçok insanın farkındaydım, bunların bazıları değişen derecelerde beni arıyor gibiydi, diğerleri ise değişen derecelerde benden kaçınıyordu. Tanıdık ve yabancıları çok hızlı izliyor ve verileri işliyordum. Kimdi bu insanlar? Onlarla ortak geçmişim neydi? Bana kendilerini nasıl takdim ediyorlardı? Onlarla konuşurken kendimi nasıl tecrübe ediyordum? Bana nasıl tepki veriyorlardı? Bir saat boyunca birçok seçim yaptım, ancak hepsi o kadar hızlıydı ki, yaptıklarımda tabii ki ihtiyatlı olacak zamanı bulamadım.

Dostum ve ben karşılıklı detayların üzerinden geçtikçe o sırada bilinçli farkındalığım dışında ne çok şeyin olduğunu anlamaya başlıyorum. Gördüğüme sevindiğim ve konuşmaya can attığım ahbabım vardı ve bir şekilde itici gelen bir ahbabım. Tanışmaktan ve konuşmaktan hoşlandığım bir kadın vardı, hoşlanmadığım ve rahatsız edici bulduğum bir kadın da. Bu insanların her birinde tepkilerime katkıda bulunan şeyler nelerdi? Tanımadığım o insanlara neden davrandığım gibi davrandım? Söyledikleri ya da yaptıkları bir şeyden dolayı mı? Onlar hakkında duyduklarımdan dolayı mı? Ya da bana tanıdığım birilerini hatırlattıkları için mi? Onların tanıdıkları hakkında bildiklerimden dolayı mı? Çeşitli insanlara ilişkin duygu ve düşüncelerimin karmaşıklığını çözdükçe ne kadar farklı emellerin, ketlenmelerin, umutların ve kay-

gıların ne kadar da dile getirilmemiş anılar, söylentiler ve beklentilerle kesiştiğinin farkına varıyorum.

Arkadaşımdan edindiğim bilgiler değer kazanıyor. Bu karşılaşmalara ilişkin kendine özgü gözlemleri var. Zaman zaman, ben farkında olmadan verdiğim tepkilere dikkat etmiş. Üstüne üstlük, kendimi takdim edişimde benim hiç ayrımsamadığım bazı nüansları yakalamış. Partide anlattığım bazı hikâyeleri daha önce de duymuştu ancak bu gece onları farklı insanlara farklı şekillerde aktarmışım. Bazılarına aşırı rahat gelmiş olabilir mi? Diğerlerini etkilemeye mi çalıştım? Bazı anlarda, bir şeyler söyleyerek şaşırtmışım onu, ya da sessiz kalarak; böylece daha önce hiç bilmediği yönlerime tanık olmuş.

Değişen ruh hallerimin izini sürmeye başlıyorum. Farkına varıyorum ki, etkileşimlerimden birinde karşımdakinde karşılığı olmayan bir risk almışım. Diğerinde, birinin sarkıntılığına karşılık boğulmuş hissetmişim. Bir noktada ortak bir bağlantının olduğunu hissetmem hoşuma gitmiş; başka bir anda beklemediğim şekilde merakım uyanmış, daha fazlasını bilmek istemişim. Dostumla sohbetim yoluyla, bu etkileşimlerin yazgıları ve süreçleri üzerinde değişen ruh hallerimin haritasını çıkarıyorum yavaş yavaş. Bazı bağlantılar oldukça etkileyici, ancak bir dolu açıklanmamış nüans ve ulaşabileceğim daha birçok anlamın olduğuna dair bir his var.

Kokteyl partisindeki bir saat boyunca neler olduğunun farazi araştırması uzun süre devam edebilir. Aslında bu araştırma sonsuza kadar da gidebilir. Şimdiye kadar sadece benim katılımım ve dostumun bu konudaki yorumu üzerinde yoğunlaştım. Çok geçmeden, onun yorumu ile benim yorumum arasındaki farklılıkları, bir de onun algıladıklarının nasıl da tüm bu insanlar ve benimle ilişkisindeki karmaşıklıktan türediğini incelemek durumunda olurduk. Olduğunu düşündüklerimizden ne kadarının gerçekte *olduğunu* merak etmeye başlarız. Bazı nüansları ve yorumları hoşumuza gittiği için uydurmuş olabilir miyiz? Aynı zamanda *birbirimizle* olan ilişkimizin karmaşıklığını ve bunun partideki davranış ve deneyimlerimizi ve onlara dair şimdiki düşüncelerimizi nasıl etkilediğini de ele almak durumda kalırdık. Herhangi bir andaki anlayışımız, *o esnada* aramızda neler olduğunun etkisinde olacaktır, ki izleyen dakikalarda bunları çözüyor oluruz. Ama tabii ki, birbirimiz arasındaki bu çözme işleminin karmaşık dokusu, karşılığında daha da çok çözümleme gerektirecektir.

Kendime şeffaf olmaktan uzak, her zaman değişen derecelerde ister istemez bulanık ve benden gizli anlamlarda anlıyorum kendimi. Herhangi bir

noktada kendimi bütünüyle görüp yakalamaya yeltenmek, güneşli bir günde gölgemi geride bırakmaya çalışmaya benzeyebilir ancak!

Sürekli seçimler yaparız. Ancak bunlar gerçekten de seçim midir? Partide yaptığım bazı şeyleri yaparken farkındaydım. Oysa diğerlerini gerçekleştirirken kendi failliğime dair muğlak, üstünde düşünülmemiş bir his vardı. Yaptığım başka şeyler vardı ki, dostum dikkatimi çekene kadar farkında bile değildim. Bunları seçimler olarak niteleyebilir miyiz? Öyle görünüyorlar. Peki, *benim* seçimlerim mi bunlar? Başka kimin olabilir ki? Bazılarına ilişkin, yaptıklarımın farkına vardıkça neyi *neden* yaptığımın hesabını kesinkes verebilir, onları o esnada farkında olmadan gerçekleştirdiğim halde nasıl da anlamlı olduklarını gösterebilirim. Bu tip seçimleri Freud "önbilinç" olarak adlandırır –farkındalığım dahilinde değildirler, ama onların farkına vardığımda ya da bana işaret edildiğinde bilincime dahil olabilirler.

Önbilincin işleyişi de görsel algının işleyiş sürecine benzer.[3] Görsel dünyamızın oldukça geniş bir alanını, bir taraftan öbür taraftaki görsel sınırımıza kadar önümüzdeki 150 derecelik açının geniş bir kısmını net bir şekilde görebildiğimizi varsayarız. Ancak ötenize dikkatle bakarsanız görsel alanın ne kadar küçük bir dilimini gerçekten açık bir şekilde gördüğünüzü fark edersiniz – belki iki ya da üç derecelik bir açıdır bu. Gördüğümüzü varsaydığımız geri kalanı aslında oldukça belirsizdir. Açık seçik gördüğümüzü düşünür, görüşümüzü periyodik olarak ileri geri değiştirip iz sürerek gördüğümüzü sandığımız gibi gördüğümüz konusunda kendimizi inandırırız. Görsel alanın geri kalanını da dikkatimizi yoğunlaştırarak görebilme yeteneğimiz vardır, ancak bunu sürekli yapmayız.[4] Önbilinç anlamları ve seçimleri de benzer bir şekilde işler. Dünyadaki aktivitelerimizin birçoğunu, önbilincin kapsamında düşünmeden ve açık görüşlü olmadan yaptığımız ancak istediğimiz takdirde kafa yorabileceğimiz bulanık ve belirsiz seçimlerle gerçekleştiririz.

Başka bir olasılığı düşünün. Mesela, partidekilerden bilmediğim birinin, bir zamanlar çocukluğumda nefret ettiğim, ya da sevdiğim, ya da ikisini birden hissettiğim uzak bir akrabayı, belki büyük kuzenlerimden birini epey andırdığını farz edelim. Mesela o kadının yıllar önce aşkımı reddettiğini ve incinen duygularımla da ondan tiksinerek baş ettiğimi farz edelim. Onu ha-

3 Önbilincin işleyişi de görsel algının işleyişi gibidir: Bu saptama Daniel Dennett'den alınmıştır, *Consciousness Explained*, Boston, Little, Brown, 1991, s. 54.

4 Bunu sürekli yapmayız: Donnel Stern'in, *Unformulated Experience: From Dissociation to Creativity*, New York, Analytic Press, 1997 adlı çalışmasında farklı bilinç biçimlerine dair içgörülü ve zengin araştırmaları vardır.

tırlamak kini, karşılıksız özlemleri ve beni derinden derine rahatsız eden reddedilmişlik duygularını uyandırıyor şimdi. Böylece onu hatırlamamakta ustalaşırım. Nitekim, onu neredeyse hiç düşünmem. Düşünürsem de, kendi kendime ondan ne kadar nefret ettiğimi söylerim; bir süre sonra onu sevdiğime dair tüm anıları kaybederim. Ancak partideki bu kadın kayıp arzu nesnemin ölü zangocu sanki. Uzaktan gözüme ilişiyor ve içimde bir şeyler uyanıyor. Ancak fark edemeyecek kadar başka meselelere gömülmüş durumdayım. Bu geçmişimin hayaletinden sakınmamı sağlayan seçimler yaparak partide seyredip duruyorum. Ancak bunu yaptığımın farkında değilim. Sorulsa, inkâr ederim. Kuzenimin benim için hâlâ önemli olduğu, anısının şimdi sosyal davranışlarımı etkilediği düşüncesinden hoşlanmıyorum. Üstüne üstlük, ona olan sevgimin hâlâ yeterince canlı olduğunu ve (doğrudan ulaşabildiğim kısımlarından olmasa da) aklımdan ona dair seçimler yapacak kadar endişelendirdiğini hayal bile edemiyorum. Bunlar Freud'un "bilinçdışı" olarak tanımladığı zihinsel işleyişler ve seçimlerdir. Sadece farkındalığım dışında değildirler; aynı zamanda pek de hoş karşılanmazlar. Ben (yine farkında olmadan) faal bir şekilde onların farkındalığıma ulaşmasını engellerim ve sunulduklarında da *benim* düşüncelerim olarak ayrımsamam bunları.

Birbirimizle nasıl etkileşimde bulunduğumuzun izini sürecek bir çeşit kendilik incelemesi hayal ederek varsayımsal bir ***kendilik bilinci*** deneyine tabii olduk. Bahsi geçen etkileşim üç farklı biçimde son derece karmaşık ve çeşitli tasarılarla olur: Bazıları üzerinde düşünülmüş kendinin farkındalığıdır; bazılarının üstünde yoğunlaşmayız ancak bilinçli yaklaşımımızla uyumlu bir şekilde ayrımsanabilir ve bazıları da bilinçli failliğimizle ayrımsanamaz ve sahiplenilemez. Zihnimizin odaklanmış bir dikkati, zahmetli bir kendiliğe ilişkin farkındalığı gerektirmemesi bir şans değil midir? Aksi bizi sadece felç ederdi. Eylemlerimizin karmaşıklığı ve etkinliği emellerimizin bir çoğunu sadece bilinçli değil, ama önbilinçten ve blinçdışından da türetmeyi gerektirir. Dolayısıyla, eylemlerimizdeki emel ve anlamlarının bütünüyle saydam olduğuna dair öznel hissimiz az çok kusursuz olan deneyimi olanaklı kılan etkili bir yanılsamadır. Tasarılarımızın karmaşıklığının ve çok yönlülüğünün farkına varmak, o yüz ayağıyla nasıl ahenkli bir şekilde yürüyebildiği sorulduğunda paralize olan masal kahramanı kırkayağın durumuna düşürür bizi. Önbilincin ve bilinçdışının zihinsel işleyişleri – bu fikirler başta çok olanaksız ve gizemli gelebilir. Ancak şaşırtıcı beyinlerimiz sayesinde sahip olduğumuz akıl almaz karmaşık yaşamların kaçınılmaz ve doğal işleyişleridir bunlar.

SÜREN Mİ SÜRÜLEN Mİ?

Bilinçdışı niyetler ve irade hakkında konuşmak biraz gariptir, zira tezatlar ve çelişki barındırırlar. "Niyet" ve "irade" terimleri, günlük kullanımda bilinci, ihtiyatlılığı, özdüşünümsel seçimi ima eder. Nihayetinde psikoterapistler, aynı o farazi partide olduğu gibi, bazen asgari olarak, bazen de tamamıyla bilinçli seçim duygumuzdan yoksun seçimlerle uğraşırlar düzenli olarak. Seçimi yapan özne kimdir? Ben miyim? Ya da içimdeki bir şey mi? Benim bir parçam mı? Psikoterapistler sürekli olarak bu süreçleri inceliyor olsalar da, bilinçdışı niyetlere ilişkin kimse açık ve güzel bir anlayış veya söylem geliştirememiştir. Hepimiz için bir sorundur bu.

İnsan failliğinin doğası büyük ölçüde bireyin, kendi zihni içinde merkezden edilmesine Freud'un katkısıyla bir sorun haline gelmiştir. Tabii ki Freud'dan önceki şairler (Shakespeare, Goethe, Dostoyevski ve Tolstoy gibi) ve düşünürler (Schopenhauer ve Nietzsche gibi) insan yaşantısında öznenin bilincinde olmadığı güdülere işaret etmişlerdir. Ancak bu içgörüleri geliştirerek bilinçdışının incelenmesi için sistematik bir yöntem geliştiren –serbest çağrışım– Freud'du. En önemlisi de Freud'un bizi, alışıldık kendilik değerlendirmizden kesinlikle farklı bir biçimde resmetmesiydi. Bilinçdışı güdüleri patolojik bir sapkınlık, istisnai bir durum olarak görmek yerine bilinçdışı niyetlerin bir kural olduğu fikrine vardı Freud. Bize göstermek istediği, bilincimiz dışında karanlık güçlerin etkisi altında oluşumuzdu. Kontrolün tamamı elimizde olması şöyle dursun, çoğu kez neler olduğuna ilişkin en ufak bilgimiz bile yok. Freud'un bilinçdışı motivasyonu keşfetmesiyle, evinin efendisi olduğu ve aklını denetlediği o yanılsamalı insan doğasını ifşa etmiş oldu.

Bilinçdışı motivasyon kavramı hâlâ birçok insan için bir şok niteliği taşır ve oldukça yabancıdır, ancak öyle ya da böyle Freud'un görüşü, çoğu kez kendimiz üzerinde denetim sahibi olduğumuzdan kuşku duymak şeklinde, kendimizi yaşantılayış yollarına sızmıştır bugün. Freud'un çağdaşları arasındaki o erdemli kendilik-düzenlemesi iddialarının ne kadar tuhaf ve 'polyannavari' kaçtığını düşünün: "Kendimin efendisi/Ruhumun kaptanıyım", diye çığırmıştı şair William Ernest Henley, kemik tüberkülozundan sakatlanmış ama yılmaz bir haldeyken. Sadece zayıfların kendi yaşantıları üzerindeki denetimlerini kaybettiklerini söylemek istiyordu. Ancak, Viktoryen dönemin o Aydınlanma tabanlı tümgüçlü ve özerklik sahibi irade gücü idealine duyulan, kendine şeffaf aklı kontrol etmeye ve yönetmeye duyulan inanç etkisini genel olarak yitirmiştir. Arada bir politika ya da reklamlardaki sloganlarda tekrar

ortaya çıkar (Nancy Reagen'ın "Just Say No",* ya da Nike'ın "Just do it!"** sloganlarında olduğu gibi). Ne var ki, bu tip sloganlardaki "sadece" ["just'], uyuşturucu bağımlılığının güçlü psikolojik ve fizyolojik etkisinin, ya da atletik yapı veya idman noksanlığının irade gücüyle kolayca üstesinden gelineceğini öne süren sihirli bir inkârdır aslında.

Bu kesintisiz bütünün diğer ucu, bu geleneksel tümgüçlü irade inancının tersi örneğine televizyonlarda sık sık tanık olduğumuz, o alçak suçların faillerinin geçmişte kurban olduklarını itiraf ederek kendilerini aklamaları gibi, edilgen bir kurbanlaştırma öğretisidir. Sadece kendimizi kontrol edemediğimizi değil, aynı zamanda da uzak kişisel geçmişimizde bize yapılanların rehinleri olduğumuz söyleniyor gibidir. Çoğu kez psikoterapi de bu tip bir kendini aklamaya hizmet etmekten kurtulamaz.

Birçoğumuzun kendini anlama uğraşı, Henley'in büyüklenmeci, tümgüçlü bildirileri ile günümüz katilinin acizlik bahaneleri arasında bir yerdedir. Biraz benim, o farazi kokteyl partisi sırasındaki eylem ve deneyimlerimi anlamaya çalışmam gibi: Kalkıştığım bazı şeyler var ki açıkça bilirim; diğerlerinin belli belirsiz farkındayım; bir kısmında ise tamamen karanlıkta kalıyorum. Bu demektir ki açıkça bilelim ya da bilmeyelim, hepimiz bilinçdışı emellerimizi nasıl idrak edip söze dökebileceğimize dair bir uğraş veririz. Freud'un bu sorunlara ilişkin çabaları seçeneklerimiz konusunda bize bazı ipuçları verebilir.

Birey kendi psişesini, mesela, bir arabayı kontrol ettiği gibi kontrol etmiyorsa eğer, kim ediyordur, peki? Şeffaf ve esnek aklı yönlendiren tümgüçlü irade inancını tahtından indirdi Freud. Sürücü gibi görünen (yani aklın bilinçli yanı) mukavvadan bir kuklaya dönüştü böylece, ancak bu yolla da psikanalizin hâlâ uğraşmakta olduğu bir sorunla karşı karşıya kaldı. Gerçekten de psişe denetim dışında mı; bir oraya bir buraya yalpalıyor mu? Yoksa unvan sahibinin bilmediği bir uzaktan kumanda, saklı bir denetleyici mi var zihnin içinde?

Freud, akıl üstüne düşünebilmek için yarattığı kavram ve metaforların birçoğunda, bu soru üzerinde gidip geldi. Önceleri, bazı vaka betimlemelerinde,[5] bilinçdışı çatışmaları ve sorun yaratan semptomları yaratan bir tür sabotajcı olarak gizliden meydan okuyan bir "karşı irade" tasavvur etmişti. Ancak sonraki şeklini almış "metapsikolojik" kuramlaştırmasında,[6] "bilinçaltı"

(*) "Sadece Hayır De" – ed.

(**) "Sadece yap!" – ed.

5 Bazı vaka betimlemelerinde: Freud, "A Case of Successful Treatment by Hypnotism" (1892), SE 1: 117-128.

6 "Metapsikolojik" kuramlaştırmasında: Freud, *The Unconscious* (1915), SE 14: 161-215.

["subconscious"] terimini bütünüyle reddetti (gerçi hâlâ popüler psikoloji yazılarında sıkça kullanılır bu terim), çünkü aklın gizli kuytularında işleyen alternatif bir bilinçliliği ima ediyordu. Freud'un kanısınca bilinçdışı düşünceler sadece tekil kişisellik ya da perspektifte örgütlenmiyordu; parçalar halinde ve dağınıktılar.

Ancak, Freud'un merkezden olmuş zihni görselleştirme uğraşındaki gerilim devam etti. 1923'de, içgüdüsel dürtülerin kaynağı ve bilinçdışının çekirdeği olarak "id" kavramını ortaya attı. İd, zaman zaman bir "o" ("id"in tam çevirisi) niteliklerine bürünür: Psişeyi kendi gizli emelleri için istediği gibi güden bir çeşit sapkın, saklı küçük şeytandı bu. (Zira Freud'un terimi doğrudan aldığı *The Book of the It*'in yazarı Georg Groddeck'in anlatmak istediği asıl anlam buydu.[7]) Ego ile id arasındaki ilişkiyi, zaman zaman at ile binicisi arasındaki ilişkiye benzetiyordu Freud. Ata binmiş herkesin bileceği gibi at, güçlü bir "karşı irade" olarak hareket eder. Ancak zaman zaman da yayılmış ve parçalar halinde, bir tür "kaynayan kazan" şeklinde, ya da bir okyanus gibi, medeniyetin zamanla açığa çıkarıp denetleyerek örgütlediği bir Zider Zee olarak betimledi id'i.

Böylece Freud, o Aydınlanmacı/Viktoryen düşüncenin ideali özerklik sahibi tümgüçlü irade gücünü tahtından indirerek kendi zihnimizi nasıl imgelediğimize dair kavramsal bir vakum yarattı; öyle ki, bilinçdışına dair onu izleyen imge ve metaforların hiçbiri tam olarak dolduramadı bu boşluğu. Ondan sonra gelenler de bu konuda başarılı olamadı. Zihin gizli bir denetleyicinin ellerinde miydi? Yoksa, bireyler olarak kendilik duygumuz, bireysel olarak konumlanan tutarlı ve gündemli "kendilikler", kati bir yanılsama mıydı?

Freud sonrası kuramcılar bir konumdan diğerine yönelmişlerdir. Zira psikanaliz ya da diğer disiplinlerde, bu meseleye ilişkin farklı yaklaşımlar güncel düşüncedeki en temel bölünmelerin belirleyicisidir.

Bir tarafta bugünkü bazı Amerikan psikanaliz akımlarında psişik merkezin bir restorasyonu söz konusudur. Freudcu ego psikolojisinde, 1940'lardan 1970'lere kadar hüküm süren ABD'deki psikanalitik ideolojide, "ego"ya Freud'un düşündüğünden çok daha fazla kaynak ve güç bahşedilmiştir. Freud'un ego kavramı, özünde id ile dış gerçekliğin oldukça farklı eğilimlerini uzlaştırmak için kesişim noktalarında telaşla koşturan bir arabulucu iken, Freudcu ego psikolojisindeki ego'nun kendine ait güçlü bir gündemi vardı;

---

7 Asıl anlamı buydu: Georg Groddeck, *The Book of the It*, New York, Nervous and Mental Disease Pub. Co., 1928.

Eric Ericson'un "kimlik" olarak tanımladığını[8] sentezliyor, uyarlıyor ve de yaratıyordu.

Diğer tarafta ise, Michel Foucault'nun felsefesinden ve ünlü Fransız psikanalist Jacques Lacan'ın teorilerinden etkilenmiş Fransız yapısalcılık sonrası moda, postmodern düşüncenin birçok akımında anlamlı bir faillik duygusu, psişik çekirdek ve tutarlı bir kendilik duygusu tamamen iptal edilmiştir. Bu anlayışa göre, olduğumuzu sandığımız kişiler olsa olsa tutarsız konumlardır aslında, dil ve kültürel imgelerin icatlarıdır.[9]

Bu çelişki, romantik tutkunun doğasını anlama çabası için çok önemlidir. Geliştirmek isteyebileceğimiz ve sürdürmek niyetinde olabileceğimiz bir şey midir romantik aşk? Ondan bıktığımızda, bizi sıkıntıya soktuğunda romantik aşkı küçümsemek veya toptan sona erdirmek iradesinde ya da maksadında olabilir miyiz? Veyahut, eğer romantik aşk iradî denetimimiz, bilincimiz dışında ise, bir çeşit gizli fail ya da bilinçaltımız yoluyla mı başlatılıp, idare ediliyor ve sona erdiriliyor? Yoksa, romantik duygularımızı belirleyen, türlü maksatların ve dağınık güdülerin bir birleşimi mi? Yoksa romantik aşk gibi güçlü deneyimleri, bilinçli faillik ile bilinçdışı güdülerin bileşimi olarak mı görmek mi daha doğru olur? Eğer "ben" sana sevgimi veriyorsam, tam olarak verdiğim nedir, takdim eden "ben" kimim ve bu arada, kimsin *sen*?

İRADE

Sosyolojik ve psikolojik, insan yaşantısını açıklamaya yönelik belli başlı tüm kuramlar filozofların "büyük anlatılar"[10] olarak nitelendirdiklerini verir. Hayatın *gerçekte* nasıl olduğunu, yaşantılarımızı *gerçekte* neyin yönlendirdiğini anlatırlar bize. Bu yolla da indirgemeci ve belirlenimci olmaktan kurtulamazlar. Her biri, insan yaşantısının o detaylı yüzeyinin altında yatan et-

---

8 Eric Ericson'un "kimlik" olarak tanımladığını: Freudcu ego psikolojisinden gelişmiş dal olarak yakın zamanların kendilik psikolojisinde, kendiliğin bir özü, bir çekirdek kaderi vardır; öyle ki, Freud öncesi tümgüçlü ve özerk bir irade değil ama yeni bir cins psişik kontrol merkezidir.

9 Dilin ve kültürel imgelerin yaratımlarıdır: Bazı postmodern formülasyonlarda, bize dair en otantik olan bilinçdışı süreçlerin çalkalanarak parçalanmasıdır, ki bu işleyiş toplumun bize dayattığı yanlış uyumları, yanılsamalı kişisellikleri, ikileşmiş cinsiyetleri, heteroseksüel kimlikleri daimi olarak dağıtır. Judith Butler'ın *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identitiy*, New York, Routledge, 1990 [*Cinsiyet Belası*, çev. Başak Ertür, İstanbul, Metis Yayınları, 2008 – ed.] adlı çalışmasında dediği gibi, "fiilin ardında bir gerçekleştiren" yoktur. Lacan, narsisistik bir yanılsama ile "kendilik"e öz ve denetim nitelikleri atfettiği için Amerikan ego psikolojisi ile sürekli olarak dalga geçmiştir.

10 "Büyük anlatılar": Jean-Francois Lyotard, *The Postmodern Condition*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1984 [*Postmodern Durum*, çev. Ahmet Çiğdem, İstanbul, Ara Yayınları, 1990 – ed.n.]

kenleri gözler önüne sermeye uğraşır. Marx bu suretle, ekonomik ve sosyal sınıf çıkarlarının değerler, dünya görüşü ve kişisel hayatın diğer niteliklerindeki etkisini göstermeye çalışmıştır. Freud'un yapmaya çalıştığı ise çocuk cinselliği ve saldırgan arzuların yetişkinin duygusal yaşantısındaki izlerini sürmekti. Bunlara ek olarak, B. F. Skinner'ın desteklediği "davranışçılık" adı verilen oldukça farklı bir psikolojik disiplin ise, şimdinin seçimlerinin izini geçmişteki koşullanmalarda sürmüştür. Nerdeyse tüm sosyoloji ve psikolojiler belirlenimcidir, zira insan deneyimleri ve davranışlarını kişiye aşılanan güçlerin ve (ya da güdülerin) sonuçları olarak görürler; belirli bir kuramın içeriği güdülerin içeriklerini tedarik eder. Seçim ya da iradenin, daha çok yanılsama olduğu kabul edilir. Ne yapacağımıza karar verdiğimizi düşünürüz, ancak söz konusu kuramın ilkelerince, seçimin bir dolu kuvvet (ekonomik çıkarlar, çocukluk arzuları, geçmiş koşullanmalar) tarafından belirlenmiş olduğu kabul edilir.

Kokteyl partisindeki gezintilerimi ne belirledi? Bir Marksist, bilinmez seçimlerimin bir sınıf ideolojisini ve çıkarlarını dışavurduğunu varsayarak, mensup olduğum sınıfın tarihine, parti ve katılımcılarının sosyoekonomik belirleyenlerine bakacaktır. Bir Freudcu, sosyal karşılaşmalar dizisinin nasıl çocukluk senaryoları ve fantazilerini temsil ettiğini ve onlara karşı tepkilerimin nasıl çocuk cinselliği ve saldırgan arzu ve savunmalarını dışavurduğunu tespit etmek uğraşında olacaktır. Bir davranışçı ise, öğrenilmiş tepkilerim ve geçmişteki koşullanmalarımın açığa vurduğu, tekerrür eden örüntüler ışığında çözümleyecektir eylemlerimi. Hepsinin varacağı görüş birliği ise, partide *yaptığımı sandığım* ne varsa hepsinin, etkin olan gerçek güdü ve etkenleri gizleyen bir çeşit cahil masalı olduğudur.

Kendi yaşantısının faili olarak kişinin genel olarak yokedilişine istisna, Heidegger ve Sartre gibilerinin varoluşçu felsefe ve psikolojileridir. Burada seçime, kişisel otantikliğe, kişinin kaderini belirlemesine ve bunların sonucundaki suçluluk ve kaygıya önemle vurgu yapılır. Buradaki sorun neredeyse tümgüçlülüğe varan bir kendinin belirleyicisi olduğumuz düşüncesidir, ki geçmişimizin kısıtlayıcı etkisi, çocukluğumuz ve önbilinç ve bilinçdışı güdülerimiz hesaba katılmaz bu anlayışta. Öyle ki Sartre, "bilinçdışı" kavramının tutarsız, kendini aldatmaya yönelik bir "kötü niyet" olduğunu savunur şiddetle. Bu görüşe göre, eğer kokteyl partisindeki halime karşı sonuna kadar dürüst olabilirsem, bile bile aynı anda birçok gündemi olan –mesela, kuzenime benzeyen o kadını görmezden gelmek de dahildir bunlara– marifetli bir sosyal açıkgöz olarak ifşa ederim kendimi.

Psikiyatr ya da psikanalist olarak çalışan herkes, günbegün bu iki perspektifi bağdaştırma problemiyle uğraşır. Bu perspektiflerin birinde, davranışlarımızın farkındalık dışı çeşitli güdüleri olduğu vurgulanırken; diğerinde deneyimlerimizin failleri, bir takım karanlık ve kişilik dışı güçler değil de bizler olduğumuz hatırlatılır. Bu birleşimlere hiçbir kuramcı sistematik bir açıklama getirememiştir,[11] ancak pratik bir şekilde de olsa klinisyenler her gün bununla uğraşmaktadırlar. Neye niyet ettiğimizin gerçekte yaptığımızla ilişkilerine dayanarak her zaman bütünüyle kendimize şeffaf olduğumuz konusunda Sartre'la aynı fikirde olmak zorunda değiliz.

Şimdi tekrar kokteyl partisine dönerek bunun nasıl işlediğini görelim. Daha önce işaret edildiği gibi, partide gerçekleştirdiğim birçok farklı "seçim", kendimi ne kadar kendinin farkında bir özne olarak deneyimlediğime göre farklı kategorilere girer. Zaman zaman sanki tam olarak ne yaptığımı biliyor gibiyim; diyebiliriz ki, o noktalarda iradem deneyimimin yüzeyindedir. Zaman zaman da üstüne fazla kafa yormadan hareket ettiğimi, partinin akışına kapılmış olduğumu görüyorum. Hemen ardından kafa yorduğumda o davranışlarıma dair açıklamalar getirebiliyorum. Derinlemesine düşünmemiştim ama ne yapacağıma dair muğlak bir fikrim vardı; diyebiliriz ki, o noktalarda iradem deneyimimin arka planındaydı. Bir de sonrasında dostumun yardımıyla yeniden kurgulayabildiğim başka noktalar var ki tamamıyla bihaber olduğum çocukluk çatışmalarım yüzünden eylemişim onları. Ne yapmakta olduğumu bildiğimi sanıyordum, ancak onları eylerken bir anlamda kendimle aram açıkmış. O noktalarda, yüzeydeki bilinçli irademe ek olarak bir de sahnenin ardındaki bilinçdışı isteklerim vardı. Söz konusu meselelere bu

---

11 Bu birleşimlere sistematik bir açıklama getirememiştir: Bu sorun üzerinde başarıyla çalışan iki analitik kuramcı vardır, Leslie Farber ve Roy Schafer ve bu konudaki tartışmalarımda en çok onlardan faydalandım.

Farber'in, varoluşçu felsefeden esinlenen yaklaşımının kilit noktaları şunlardır: Öncelikle, insan psikolojisi işleyişinin karmaşıklığı içinde irade bazı biçimlerde, ön planda ya da arka planda, ama her zaman mevcuttur. İkinci olarak şekillendirme, yapılandırma ve iradenin faili eylemleri ile şekillenmiş ve inşa edilmiş birçok deneyimin çeşitli yönleri (içsel bedensel işleyiş ve dışsal sosyal güçler ve koşullar) arasında diyalektik bir ilişki vardır. İradeye artık Freud öncesi anlayışın tümgüçlü denetim gücü bahşedilemez. Ancak, zihni parça parça güdülere ayıran ve iradenin yollarının anlatılarını ihmal eden, herhangi bir kuram ciddi bir şekilde eksik kalmaktadır.

Roy Schafer ise, *A New Language for Psychoanalysis*, New Haven, Yale Univesity Press, 1976 adlı çalışmasında Farber'in çalışmaları ile benzer yollarla ve Wittgenstein ve Ryle'in analitik felsefesinden esinlenerek geleneksel psikanalitik diline ve kuramlaştırmalarına sistematik ve keskin bir eleştiri geliştirmiştir. Farber ve Schafer'in yaklaşımlarını karşılaştırılması için bkz. Stephen A. Mitchell, *Relational Concepts in Psychoanalysis: An Integration*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1988 [*Psikanalizde İlişkisel Kavramlar*, çev. Gülenbaht Algaç, İrem Anlı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009 – ed.], böl. 7.

şekilde yaklaştığımızda tüm edim ve seçimler, güdü (ya da ardındaki nedeni) ve iradenin ikisini de, yüzeyde (bilinçte), arka planda (önbilinçte) ya da sahnenin ardında (bilinçdışında) zorunlu olarak yansıtır.

Bunlardan hangisi iradenin olabilmesi için en uygun yeri teşkil eder? Duruma göre değişir. Seneler evvel insanlara tenis oynamayı öğretiyordum. Hatırı sayılır bir iradi disiplin olmadan o oyunu herhangi bir beceri derecesiyle oynayabilmenin imkânı yoktur. Dünyanın en doğuştan kabiliyetli atletine bir tenis raketi fırlatın ve doğaçlama yapmasını söyleyin, pek fazla ilerleyemez. Eğitim şarttır: iç-vuruş için böyle kavra raketi; dış-vuruş içinse şöyle; raketin duruşu ağa dik olmalı; ağırlığını ayak parmakların ile destekle; gözün topta olmalı; bu şekilde geriye kaykıl; *topspin* vermek için şu şekilde karşıla topu, düz vuruş içinse böyle, bu şekilde topu kesebilirsin; tüm bu direktifleri izle; topla temas ettiğinde ağırlığını öne ver; vb. Oyunu öğrenirken yüzeyde zorunlu olarak ciddi bir iradi çalışma söz konusudur.

İnsan teniste bir kez ustalık kazanmaya başladığında, vuruşlar düzenli ve akışkan bir hal aldığında irade arka plana çekilir. Kendinin farkındalığına dair düşünce tedirgin ederek engelleyici olabilir. Bu tip kesintisiz performanslara, günümüzün moda tabiri ile, tenisin "zen"i deniyor. Ancak tenisçiler yıllardır seken topları "fevkalade" bir şekilde karşılamaktan bahsederler, sanki raket önceden tasarlanmamış ve yönlendirilmemiş de zaten düzenlenmiş olan bir yörüngeyi izliyormuş gibi. Daha başka birçok spor dalında atletler fazlasıyla iyi oynadıklarında "kopup gitmek", "akıllarını kaçırmak" gibi terimlerle kişisel faillik duygusunun eksikliğini ima ederler. Tabii ki arka arkaya üç-dört vuruşu ağa takmak iradenin bir kez daha yüzeye çağrılmasını gerektirir: Kavrayışı, duruşu, topun takibini, hareket kabiliyetini, kontrol etmek için.

Bu şekilde iyi tenis oynamak, sevişmek, içten duyguları paylaşmak gibi bazı edimlerde irade, faydalı bir şekilde arka planda dolanır. Tenis oynamayı öğrenmek, gelişi güzel vuruşları düzeltmek, cinsel ve duygusal yakınlaşmanın başlangıcı olarak birbirini tanımak gibi farklı edimlerde ise kasıt ve odaklanma elzemdir ve iradenin rolü zorunlu olarak yüzeydedir. Yaşamdaki birçok zorluk iradenin yanlış kullanımından kaynaklanır. İçtenlik, sevinç ya da coşku gibi bazı deneyimler ancak irade arka plana gerilediğinde olasıdır; tantanalı, kendimizden tedirgin bir şekilde o deneyimleri zorlamaya kalktığımızda sorun yaşarız. Bir insanı gerçekten tanımak ya da kişilerarası sorunları çözmek gibi farklı deneyimler, yüzeyde bir iradeyi ve iyiden iyiye odaklanmış bir yönelimi gerektirir; safça, basitçe bir "kendini akıntıya bırakma" ve

en iyisini ümit etme[12] sorunlara yol açar. Terapistlik yapan psikoterapistlerin büyük bir kısmı çok geçmeden keşfeder ki, güdülere ilişkin geleneksel psikanalitik yorumlar, terapinin yanlış nedenselliğe dayanan açıklamalar üzerine kurulu egzersizlere yozlaşmaması için iradenin değerlendirilmesi ile tamamlanmalıdır. Bir yandan güdülere ilişkin, iradenin iştirakini görmezden gelen bir açıklama, etkin ya da edilgen bir şekilde açıklamanın dışında bırakır kişiyi; bu yolla da kendine hizmet eden kafa karıştırıcı bir kötü niyeti besler. Öte yandan iradeye, içinde işlediği güdüler ve koşullar bağlamının dışında odaklanmak, kişiyi kendine tümüyle şeffaf bir aklın imkansız bir şekilde tümgüçlü işlemcisi olarak betimlemektir.

SEÇİM VE EROTİK OLAN

Popüler kültüre göre "kimya", aşk için elzemdir. Belki de kimya kadar özne dışı bir şey yoktur. Denir ki, heyecan ya vardır ya da yoktur. Açıklayıcı bir ilke olarak kimya, aşk meselelerinde niyetin abesliğine, iradenin gereksizliğine vurgu yapar. Öte yandan kimya olgusuna daha yakından baktığımızda çoğu kez arka planda onayan bir iradenin dolandığını görürüz. Kimya yoksunluğuna yakından baktığımızda ise sık sık sahnenin ardındaki bilinçdışı isteklerin hareket halinde olduklarına tanık oluruz.

Seanslardan birine kendi davranışına dair bir şaşkınlık ifadesiyle başlamıştı Fred. Bir yıl öncesinde psikanaliz tedavisine başlama nedenleri arasında karısı ile arasında cinsel temasın neredeyse tükenmiş olması vardı. Fred'e bakılırsa daha çok karısının cinsellik korkusundan kaynaklanıyordu bu; zira gençliğinde tecavüze uğramıştı. Uzun bir zaman dilimi boyunca cinselliğe pek az ilgi göstermişti kadın ve inisiyatifi hep kocasına bırakmıştı. Fred ise karısının tepkisini gönülsüz bir kabulleniş olarak değerlendirip ilgisini kaybetmişti. Kimya da yok olup gitmişti ve kadının suçuydu bu. Ancak Fred kendi duygusal hayatındaki kısıtlamaların da farkındaydı ve sorunlarındaki payını da hisseder olmuştu.

Bir yılı kapsayan bir süre boyunca birlikte önemli konuları inceledik ve Fred ile karısı arasındaki samimiyet tekrar yeşererek birçok önemli meselede

---

12 En iyisini ümit etme: Farber irade ile "azimlilik" olarak adlandırdığını birbirinden ayırır. İkincisinin durumunda irade, herhangi bir zamanda karmaşık güdülerin işlemekte olduğu gerçeğini boşu boşuna inkar etme çabasına girerek gerçekte sahip olduğundan daha fazla hak talep eder. "Azimlilik" Viktoryen "irade gücü"dür aslında, zira Sartre'nın tüm zihinsel olayları bilincin hegemonyasına bahşetme çabasında yeniden su yüzüne çıkmıştır. Farber'e bakılırsa psikoterapide olanlar, iradenin azimlilikten ayrılması ile alakalıdır; yani yapıcı irade ile kendi kendini baltalayan (azimli) irade kullanımları arasındaki artan ayrım yetisidir.

derinleşmişti. Yine de cinsellik neredeyse yoktu. Bahsi geçen o seansın öncesindeki akşam, Fred'in karşılık vermediği tedirgin bir öneride bulunmuştu karısı. Eşinin tedirginliğini anti-erotik ve rahatsız edici bulmuştu Fred, zira tutkuyu öldüren niteliklerdi bunlar. Ancak sonrasında düşündüğünde öneride bulunmanın karısı için ne kadar da zor olabileceğini fark etti; aslında geri teptiği, tam olarak da özlemini çektiği yakınlaşmaya yönelik bir canlanma olabilirdi.

Bir psikanalist için Fred'in kendisi ile ilgili şaşkınlığı, sanki birbirine zıt niyetler beslemesi, bir yıllık terapi sürecinin son derece sevindirici neticeleri ve çok değerli gelişmeleriydi. Diyebiliriz ki, merkezden edilmiş kendilik duygusuna bir açılmadır bu; yaşantısının akılcı ve denetleyen faili değildir artık, söz konusu olan daha fazlasıdır. Bunu izleyen aylardaki birçok seansta yaşantısının, o akşamki seçiminde etkisi olan birçok niteliğini inceledik.

Fred, karısının önerisine sırt çevirmişti, çünkü başka bir şeyin gerçekleşmesini bekliyordu – dramatik, dışavurumcu, şaşmaz ve cesur bir cinsel gösteriydi bu beklediği. Karısındaki tedirginlik, çatışmalarını ele veriyordu ve Fred de kısa sürede buharlaşacak bir şeye katılmaya çekiniyordu doğrusu. Ya ilişkilerinin ilk zamanlarında eşine duyduğu o yoğun tutkuya yeniden bağlansaydı? Olur da karısı bir kez daha geri çekilirse, samimiyetlerini kaybetmenin acısını taşıyabilir miydi acaba? Karısının bir gün geri çekileceği gerçeğinin yol açabileceği hiddeti denetleyebilir miydi? Karısının tedirginliği, Fred'in tutkusu ve olası hayal kırıklıklarının tehlike ve risklerine karşı herhangi bir garantinin yokluğuna işaret ediyordu aslında.

Başka bir koldan da, karısının tedirginliği Fred'in anne deneyimini yankılıyordu. Annesi, Fred'in çocukluğu boyunca canlılık ve coşkunluk ile kendi içine kapandığı çökkün dönemler arasında gidip gelmişti. Bir çocuk olarak annesine karşı ihtiyatlı duygusal bir mesafe koymaya uyum sağlamıştı. Annesinin uzaklaştığı zamanlardaki o kuru yalnızlığından kendini korumak için neşe ve keyif anlarını da reddediyordu Fred. Aynı şekilde, karısıyla birlikte oldukça kendini cinsel ilişkilerinden feragat etmeye de alıştırmış ve bu da artık aşina ve neredeyse rahat gelmeye başlamıştı. Farkına varıyordu ki, özlemlerine karşın o vazgeçilmez sakinliğin bozulmasından da korkuyordu.

Ya Fred'in özlemini duyduğu o adımı atsaydı karısı? Acaba nasıl olurdu? O yöndeki araştırmalarımızda keşfettik ki Fred'in cinsellik deneyimi, en iyisinde bile, oldukça karmaşık ve çatışkılıydı. En tutkulu cinsellik, "hayvani" ve biraz da sadist geliyordu. Ona en çok heyecan veren sevgilileri pek fazla saygı duymayıp değer vermedikleri olmuştu; değer verdiği kadınlara ise,

cinsiyetsiz bir kurtarıcı olarak bağlanıyordu. Sevgi, saygıdeğer bir merhametti onun için; tutku ise neredeyse hoyrat bir istismardı. Fred anlamaya başladı ki, eşiyle sonuna kadar açık, dizginlerinden boşalmış bir cinsel yakınlık özlemi içinde de olsa, sevgi ve saldırganlık deneyimlerindeki çözümlenmemiş gerilimi ve bunların arzusunda kaynaşması, karısı ile, onu kaybetmeden bu tip tutkulu bir yakınlığı düşlemesine pek imkân vermiyordu.

Fred'in karısının önerisini reddiyle tehlikeye düşen bir başka nitelik ise birkaç ay sonra su yüzüne çıktı. Fred'in babası gençliğinde evlatlık verilmişti ve fazlasıyla tipik, neredeyse karikatüre varan içine kapanık bir maço stili vardı. Ancak geniş aile toplantılarında, özellikle içki içtiği zamanlar, arada bir bu soğuk tavırlarında çatlaklar meydana gelirdi. Sonrasında göz yaşları içinde ebeveynlerine kavuşmaya dair imkânsız fantazilerinden bahseder, Fred ise, paylaştığını hissettiği bu yalnızlık ve özlemlerinde babasına yönelik güçlü bir bağlılık duyardı. Psikanalizde hep olageldiği gibi, ötekilerle ilişkilerindeki ana nitelikler benimle ilişkisinde de görülmeye başladı. Birlikte güven ve kaygıya ilişkin meseleleri kurcaladıkça aramızdaki yakınlığın gittikçe derinleştiğini hissediyordum. Öte yandan, içinde bulunduğumuz sürece profesyonel yaklaşımımdan, saygı duymakla birlikte biraz da rahatsız oluyordu Fred; öyle ki babası gibi sanki ben de gerçekte yaşıyor olduğum duygusal diyarımda ondan uzakta gizleniyordum. Böylelikle Fred, o muhtemel gizli ıstırabıma, ondan ve herkesten sakladığım gizli özlemlere ilişkin bilgi kırıntıları aramaya başladı.

Onun bu hayalleri, ki bazıları diğerlerinden çok daha yerindeydi, iki yıllık çalışmamız sonucunda ortaya çıktı ve ben de onlara dair duygularımın değiştiğini fark etmeye başlamıştım. Kuytularda gizlediğim duygularıma ilişkin fantazi ve görüşleri başlarda canlı ve önemliydi benim için. Öte yandan Fred'e duyduğum yakınlık arttıkça, aramızda gerçekte olan bitenin, hayallerinde acımla kurduğu bağlantıdan daha az gerçek olduğuna dair ısrarından rahatsız olmaya başladım. Böylece, kişisel acılar yoluyla hayal edilen samimiyetin gerçek samimiyeti nasıl bozabileceğini işaret ettim ona. Aramızın açılmasına neden olan bu samimiyet arayışını incelemek çok faydalı oldu ve kısa sürede anlaşıldı ki, Fred'in karısı ile olan ilişkisinde kendini nasıl konumlandırdığı da benzer bir şekilde oluyordu. Karısını derinden seviyordu ve cinsel ilişki yoluyla ya da başka türlü, onunla daha açık bir yakınlığın özlemi içindeydi. Karısının da onu derinden sevdiğinden ve benzer bir özlemi duyduğuna neredeyse emindi. O, babasında bir an için yakalayabildiğine benzer bir özlem, tasavvur edilebilecek en yoğun duyguydu Fred için. Sonunda anladık

ki, Fred ve karısının sürekli engellenme durumunda birbirlerine özlem duymaları, Fred için olabilecek en samimi bağlılık idealiydi. Aralarında gerçek bir cinsel ilişki, olsa olsa bir düşüşe, onları birbirlerine kenetleyerek tamamlayan o zarif tutkunun azalmasına neden olurdu. Böylece, karısının cinsel yaklaşımına karşılık vermekle kazanacağından çok daha fazlasını kaybedeceğini hissetmişti.

Her verimli analiz sonsuz motivasyonlar ve anlamlar türetir. Psikodinamik yorumlamalar sonsuzdur. Ancak, soru şudur: Bunlar Fred'in kendini anlamasını ve daha tatminkâr bir hayat yaşamasına nasıl yardımcı olur? Tüm bunların ortasında *Fred* nerededir?

Kuşkusuz, şeffaf bir kendilik üzerinde bütünsel bir denetimi olan o Freud öncesi Viktoryen zamanların bir faili değildir Fred; zira açık seçik bir gündemi vardır onun; daha doğrusu farklı derecelerdeki farkındalıklarına göre birçok farklı gündemi vardır. Aslında, kendi yaşantısı içinde aynı anda birçok farklı, çatışmalı yerdedir Fred. Kendi açgözlü tutkusu ve öldürücü yıkıcılığı olarak gördüğünü aşağı bastıran ürkek, sinik, kendini düzenleyen bir fail; ya da annesinin depresyonunda veya babasının bastırılmış gizli özlemlerinde de bağını koruyan sadık ve şefkatli bir fail ve bir de kendi özlemlerinin şiddetini kendine dair en derin ve en değerli şeyler olarak korumasıyla kendini koruyan bir faildir Fred.

Birçoğumuz gibi Fred de, cinselliğin duygusallaştığı, kendini bırakmanın risksiz olageldiği bir idealin peşindeydi. Ancak cinsellik doğası gereği belirsizlik, karmaşıklık ve kırılganlık ile yüklüdür. Cinsel tutkuya kaçınılmaz olarak kendiliğin keşfi eşlik eder: Bağımlılıkta, hayal kırıklıklarında ve de saldırganlıkta. Cinsel tutkuya ötekinin keşfi de eşlik eder, kaçınılmaz olarak: ötekine zorunlu olarak, uyarma, tatmin etme ve hayal kırıklığı yaratma gücünün bahşedilmesidir bu. Bu nedenledir ki birçok çift için cinsellik zamanla rutine dönüşüp sıkıcı bir hal alır. Oysa ilgi eksikliğine yol açan aşinalık değil, karşılıklı bağlılığın derinleşmesi, paylaşılan hayatların daha da karmaşıklaşıp iç içe geçmesiyle cinsel tutkunun, beraberindeki risklerle daha da tehlikeli bir hal almasıdır.

Bu şekilde, sürekli irademize bütün denetimi vermeye çalışır, o fantazimizdeki tümgüçlüğümüzün sarmaşıklarını riskli ve zayıf hissettiğimiz deneyim alanlarımızın –cinsel heyecan, büyülenme, bağlılık, hiddet, merhamet ve suçluluk– çevresine sararız. Fred öğrendi ki, kendisiyle çelişir gibi de olsa o geceki seçiminin ardında birçok neden vardı; bunlar dürüstçe edindiği inançlarına ve acı dolu deneyimler sonucu korkmayı öğrendiği duygularına dayanıyordu.

Sonrasında başka seçimler yapabilme kapasitesindeki önemli unsur, kendini, dünyasını her zaman tam olmayan bir farkındalıkla inşa ettiğini deneyimleme yeteneğinin artmasıydı.

Peki, ya kimya? Yoksa romantik ve cinsel heyecan tamamen iradî mi? Tüm iradesi emrinde de olsa kimse duygu imal edemez. Aşkta da, nefrette de bir hassasiyet ve karmaşık ihtimaller vardır. Kimse olduramaz onları ve son bulduklarında da kimse iradeyle canlandıramaz. Ancak yine de o uçucu çekim ya da iticiliklerin aksine derin bir sevgi ya da nefret, kişi sevmeye veya nefret etmeye devam etmek *istemedikçe* sürdürülemez. Burada irade ile sadece basit bir bilinçlilik durumunu kastetmiyorum, ama çoğu kez arka planı (önbilinç) ve sahne arkasını da (bilinçdışı) dahil ediyorum. Bir bağlılık, sürekli bir süregiden bir adanmışlığa layık sevgililerin yanı sıra sürekli kine layık düşmanları kapsamak ve sürdürmek zorundadır. İstemedikleri halde sevdiklerini ya da nefret ettiklerini iddia eden o yaralı kişiler, kendilerinin sadece bilinçli uyarlamalarının farkındadırlar, zira sahne arkasındaki öteki uyarlamalarıyla seviyor ya da nefret ediyorlardır.

YOKSA AŞIK MISINIZ?

Charles, yıllardır analize gidiyordu. Kadınlarla ilişkisi depresif derecede yorucu bir hal almıştı. İlişki içinde olmamayı dayanılmaz buluyor, devamlı bir sevgili avlama takıntısı içinde oluyordu. Kadınların ilgisini çekmekte ustalaşmıştı ve daha ziyade ulaşılmaz ve uzak kadınlara kolaylıkla kapılıyordu. Son arzu nesnesi, Charles ile daha bir ilgilenir olduğunda da onun kendisi için doğru kadın olup olmadığı, o kadından gerçekten heyecanlanıp heyecanlanmadığı, ya da onu sevip sevmediği gibi düşüncelerin o sık çalılıklarına dalıyordu. Kafa yordukça kadına ilgisi azalıyor, kadının ona yönelik duygularından bunalmaya başlıyordu. Döngünün sonuna doğru ilişkinin bitmesinin sağlayacağı kaçış özlemi içinde oluyordu, ki böylece bir kez daha başka kadınların peşine düşebiliyordu. Kendini bağlarından kopardığı anda yeni bir bağlılık için kur yapmaya başlıyordu.

Yıllar süren analizi sonucunda bu döngünün işe yaramazlığı onun için daha da açıklık kazanmıştı; söz konusu kadını yeteri kadar beğenip beğenmediğine, ona yönelik duygularının gerçekte daha otantik olup olmadığına dair takıntılarını bir süre için bir kenara koyabiliyordu. Ardından, Sarah'yla ilişkisinin neredeyse birinci yılını doldurduğu ve onunla birlikteliğinde zevk veren samimi deneyimler yaşadığı bir zamanda, Sarah onunla yüzleşti. Sarah'nın kanısınca ilişkilerinde öyle bir noktadaydılar ki birbirlerine çoktan "seni se-

viyorum" demiş olmaları gerekirdi. Sarah bunu defalarca söylemişti, Charles ise sanki içine kapanıyordu. Bu nedenle Sarah söylemez olmuştu. Kanımca duygusal olarak oldukça olgun bir kadın olan Sarah'nın Charles'ı, aşkını teyit edecek işaretler göstermeye zorladığı falan yoktu. Ancak, bu tip sözlü sevgi ifadelerinin eksikliğinin önemsiz olmadığına, büyük bir ihtimalle de ilişkilerinin gidebileceği bir sınırı temsil ettiğine inanıyordu.

Sarah'nın yüzleşmesi kriz gibi bir şey yarattı Charles'da, önce kendi kendine, sonra da benimle birlikte, uzun bir süre boyunca Sarah'ya ilişkin farklı durumlarda tam olarak ne *hissettiğini* anlamaya çalıştık. Fark etti ki, sanki "aşkın havada olduğu" durumlar vardı. Bununla ne demek istediğini merak etmiştim. Aşkın havada olduğu bu zamanlar, dolu dolu sohbet etmek veya heyecanlı seks gibi yoğun deneyimlerin paylaşıldığı zamanlardı. Bu havadaki aşk duygusunun, aralarındaki bağlanmanın bir ürünü olduğu açıktı, ancak tam olarak kim, ne hissediyordu?

Bu soruya Charles için en kolay yaklaşım kendisinin değil, Sarah'nın sevgiyi hissettiğini varsaymaktı; Charles, *Sarah'nın* sevgi duygusunu hissediyordu, bu yüzden de gerçekte hissetmediği bir sevgiyi ifşa etmeye zorlanıyordu. Ancak, anladık ki duruma hak ettiği açıklamayı vermiyordu bu. Ne hissettiğini bilmek Charles için kolay değildi çünkü Sarah'nın ondan istediğini düşündüğü şeyi tatmin edip kontrol etmek konusunda kendini mecbur hissediyordu (gerçekte ne hissettiğini bilebilmek için yalan makinesine girdiğini kuruyordu fantazisinde). Hissetmediği şeyleri söyleme konusunda geniş çapta kendi kendine yarattığı bu baskıdan kendini kurtardığı anlarda Sarah'ya dair bir şeyler hissettiğini anlamaya başladı. Ancak, aşk mıydı bu? Sıcaklık, bağımlılık, şükran, güvenlik ve heyecana dair nitelikleri vardı bu hissin. Ancak, aşk bu muydu? Aşk duygusu, doğru teşhis edilip isimlendirilmeyi bekleyen bir paket halinde mi *geliyordu*? Yoksa, etiketlendirmenin kendisi mi onu aşka dönüştürüyordu?[13]

Biz bu deneyimi anlamaya uğraşırken, ortaya çıktı ki Charles'ın Sarah ile yaşadıklarında aşkın bileşenleri diyebileceğimiz birçok şey vardı: Yakınlığın, bağlantının, derin duyguların söz konusu olduğu anlardı bunlar. Ancak "aşık olduğunu" hissetmek bu bileşenlerle bir şeyler yapmayı, onları aşk olarak adlandıracağı bir bağlılığa örmeyi gerektiriyordu. Pekiştirme işleminde irade önemli bir rol oynayacaktı; aşka bağlı olmayı ya kolaylaştıracak ya da

13 Etiketlendirmenin kendisi mi onu aşka dönüştürüyordu: Psikanalitik duygulanım yaklaşımlarının tarihinin kapsamlı ve keskin bir incelemesi için, bknz. Charles Spezzano, *Affect in Psychoanalysis: A Clinical Synthesis,* Hillsdale, N. J., Analytic Press, 1993.

engelleyecekti. Bileşenlerin yaratılmasında tabii ki kimyanın bir katkısı vardır, ancak sevgide bir seçim ve bir bağlılık vardır ki duygusal içeriklerine indirgenemez.[14] Bir çoğumuz gibi Charles da seçiminin sorumluluklarını kabullenmeyerek, bir gün kendini "doğru" kadına aşıkken bulacağını sanıyordu.

Bu duruma geleneksel psikanalizin yansıtma kavramıyla yaklaşmak mümkündür. Bu psikanalitik kurguya göre, Charles Sarah'yı tabii ki seviyordur, ancak kendisine o duyguyu yaşamasına izin veremeyecek denli kaygılıdır. Böylece bu sevgiyi Sarah'ya yansıtır, sanki Sarah'dan geliyormuş gibi yaşantılar ve onu uzak tutarak Sarah'nın *içinde* denetler bu sevgiyi. Aşk "havadadır", zira Charles'ın onu yansıttığı yer burasıdır. Bu formülasyonun bir değeri olduğunu kabul etsem de aynı zamanda yanıltıcı olduğunu düşünüyorum. Kanımca Charles'ın Sarah'*da* duyduğu sevgi sadece onun yansıtması değildi; Charles'ın duygulanımının Sarah'da konumlandığı bir fantaziden de ibaret değildi. O anlarda Sarah da Charles'a sevgi duyuyor gibiydi. Biz durumu inceledikçe, Charles'ın korktuğu o "havadaki aşkın" *Sarah'nın mı*, yoksa deneyiminin sınırları dışına sürgün ettiği *kendisinin mi* olduğuna dair görüşlerinden birini benimseme uğraşının bir anlamı kalmadı. Sanki ancak ikisinde birden işlerse varolabilecek bir duygudan bahsediyor gibiydik, öyle ki bu deneyim tutuşturmak ve körüklemek için iki katılımcıyı *gerektiriyordu*. Böylece, bir anlamda (ki oldukça önemliydi) birbirlerine ilişkin bu duygu "havada" *idi*; tekinde mi ya da ikisinde birden mi böyle olduğunun bir önemi yoktu; zira kendilik ile öteki, özneler ve nesneleri arasındaki yarı geçirgen sınırları aşan kişilerarası bir niteliği vardı.

Öte yandan Sarah ile Charles'ın duygularını örgütleyişlerinde veya işleyişlerinde önemli farklılıklar vardı. Sarah "seni seviyorum" demek istiyor ve Charles'ın da aynısını kendisine söylemesini istiyordu. Charles ile ben Sarah'nın bu isteğine kafa yordukça açıklık kazandı ki "seni seviyorum" demek önceden paketlenmiş bir duygu iletisi değildi sadece, aynı zamanda dilbilimcilerin "edimsel" dedikleri bir niteliği de vardı. Birine "seni seviyorum" demek, içinde başka birçok ileti ve edimi barındırır. "Seni sevmekten hoşlanıyorum", der, veya "seni sevmek istiyorum", ya da "seni sevişimi kabul ediyor ve kucaklıyorum", "senin benim için neler hissettiğine dair bir ifade uyandırmak istiyorum sende." "Seni seviyorum" demek iradeyi; yani Charles'ın, bütünüyle daha ge-

14 Duygusal içeriklerine indirgenemez: Philip Bromberg, *Standing in the Spaces*, Hillsdale, N. J., Analytic Press, 1998 adlı çalışmasında, kişinin iyi veya kötü, artısını ve eksisini hesaba katarak nesnel ve nicel karşılaştırmalara vardığı bir "karar" verme deneyimi ile kişinin temelinde belirsizliği olan bir duruma kişisel bir bağlılıkta bulunduğu "seçim" deneyimi arasındaki farkları inceler.

lişmiş bir kişiler arası hadisede Sarah'ya angaje olmaya bağlı olmuş farklı bir tür fail olarak ortaya çıkmasını gerektirir. Özdüşünümsel bir şekilde kendinin belirleyicisidir irade ve ötekinden tanındığına dair bir yanıt bekler. Charles için bu tip bir fail olmak, sinik, kendini ve ötekini denetleyen o aşina faillik uyarlamalarını bırakmasını gerektirdi; daha derin bir düzlemde de annesiyle bağlarını koruyan o sebatkâr failliğini ki depresif özlemlerinde birlik olmak için annesinin onu kendisine sakladığından gizli gizli şüphelenmişti.

Duygulanım, davranış ve dil arasındaki ilişkiler son derece karmaşık ve bağlamsaldır. O alışılmış "seni seviyorum" deme baskısının çoğu kez zorlayıcı, bezginleştirici bir etkisi *vardır* ilişkiler üzerinde. Charles için elzem olan, Sarah ile ilişkisinin canlılığını kucaklamaya ve beraberindeki risklere rağmen bunu yapabilecek bir özne olmayı isteyip istemediğine karar vermekti; verseydi, "seni seviyorum" diyerek ya da demeden bunu gerçekleştirmenin bir yolunu bulması gerekiyordu. Bu anlamda, Sarah haklıydı. İki insan birbirlerine "seni seviyorum" (ya da bu anlama gelen başka bir şey) diyerek sadece ne olduğunu beyan etmezler; kendileri ve birbirleri için nasıl özneler olacaklarına, ilişkilerinin derinleşip derinleşemeyeceğine, bunun ne yolla gerçekleşeceğine ve bazı gelişim yollarının kapanıp kapanmayacağına dair karara katkıda bulunmuş olurlar.

DENEYİMLERİ VE BAĞLILIKLARI İNŞA ETMEK

Tüm zihin modelleri metaforlara dayanır; gerçekte zihni başka bir şey ile karşılaştırmadan görsel olarak canlandıramayız. Freud, zihnin 'makinevari' yapıların kanal açtığı hidrolik benzeri kuvvetlerin ürünü olduğu metaforlarında kendi zamanının fizik ve teknolojisinden yararlanmıştı. Benim tercih ettiğim zihin modeli ise bir ev ya da heykel inşa etmek gibi, zihinsel işlemlerin insan edimleri ile karşılaştırılması üzerine kurulu. Bu tip yapısalcı modelleri eleştirenler, bu modelde psişik bir yapının, geçmişin gücünün eksik olduğu ve bir çeşit Sartre'cı tümgüçlülüğü yüceltti ği eleştirisini getiriyorlar: Eğer aklım ile belirlemekten çok onu inşa ediyorsam, bu ona istediğim şekli verebileceğim anlamına gelmez mi? Yapı metaforunun içine daha çok girersek bu eleştirilere yanıt verebiliriz.

Kumdan kaleler inşa etmek üzerine epey kafa yorduk, öyleyse şimdi de bir ev inşa etmek üzerine eğilelim ve inşaat şirketinin adı Üç Küçük Domuz, Ltd. olsun. Ortaklardan biri hasır kullansın, diğeri çubuk, öbürü de tuğla. Geniş tasarım olanaklarıyla üç ev de inşa edilsin. Ne var ki, kullanılan materyaller son derece farklı olanaklara imkân verir ve her biri kendine has kısıt-

lanmalar getirir.[15] Evler materyaller tarafından değil, materyallerin kısıtlayıcı nitelikleri tarafından belirlenir. Benzer şekilde, Michelangelo'nun *David*'inde kullandığı mermer heykelin belirleyeni değildir, ama tabii ki sonuç için hem kolaylaştırıcı nitelikler hem de engelleyici nitelikler taşıyordur. Aynı heykel kilden, demirden ya da lego parçalarından yapılsaydı oldukça farklı görünürdü. Evler ve heykeller inşa edilmiştir, ancak inşalarında kullanılan materyaller olasılıkları kısıtlar.

Aynı şekilde insan deneyimleri de inşa edilmiştir – bilinçte, önbilinçte ve bilinçdışında. Algı, anı, düşlem, mevcut kültürel imgeler ve mitolojiler, bedensel duyumlar ve benzeri unsurlar, hepsi psişenin yapı materyalleri olarak işleyen birçok deneysel boyuttan inşa edilir deneyimler. Deneyimlerimizin her bir boyutu ne inşa edebileceğimizi kısıtlar, ancak hiçbiri nedensel anlamda doğrudan etki ederek sonucu belirlemez.[16]

Psikoterapistler ve hastaları, hastanın ve terapistleri ile yaşadıklarının deneyimine ilişkin bir anlatıda işbirliği yapmaya uğraşırlar. Bu anlatılar ortak inşalar, inşaların inşalarıdır. Analitik anlatılar, çoğu kez zahmetli bir şekilde, analizanların seçimlerindeki –motivasyonlarındaki– karmaşık nedenleri incelemekle birlikte hastanın, bilinçli ve bilinçdışı anlamlar bağlamında, bu seçimleri yaparken üstlendiği rolü de teşhis eder. İrademizi, bazen belli belirsiz kavradığımız bazen de iyiden iyiye farkında olduğumuz anlamların, durumların içinde tatbik ederiz. Psikanaliz sanatının büyük bir kısmı, çeşitli faillikleri yoluyla irade faaliyetinin izini süren o sesin, analizanla ortak keşfinde yatar ve sorumluluk varsayımı ile ahlaki suçlamalardan kaçınmak arasındaki o gerilimi koruma uğraşında.

Bu şekilde, birinci bölümde Bret ve Susan, ikinci bölümde Harold, George ve Veronica, üçüncü bölümde Cathy ve Carl, dördüncü bölümde Jake ve beşinci bölümde de Ed ve Will'in durumunda olduğu gibi Fred ve Charles'ın da yapması gereken, sadece güdülerine ilişkin sürekli olarak yanılsamalı bir nihai sonuca varmak değildir, ama kendileri ile bağlantı kurmanın yollarını bulmak, o güdüleri amaçlayarak ya da onlarda (sonrasında inkâr etmek üze-

---

15 Her biri kendine has kısıtlamalar getirir: Aristo bu etmenden bahsederken ürüne katkıda bulunan "etkin" nedenler (inşa eden), "temel/öz/" nedenler (yapının planı) ve "nihai" nedenler (yapının inşa edilme nedeni) gibi diğer nedensel etmenleri değil "maddesel nedenleri" kastetmektedir.

16 Nedensel anlamda doğrudan etki ederek sonucu belirlemez: Nancy Chodorow, *The Power of Feelings*, New Haven, Yale University Press, 1999 [*Duyguların Gücü*, çev. Jale Özata Dirlikyapan, İstanbul, Metis Yayınları, 2007 – ed.] adlı çalışmasında deneyime katkısı olan çeşitli boyutların karşılıklı ilişkilerini anlamak için çizgisel değil de karmaşık nedensellik bağlamında zengin bir çerçeve tedarik eder - geçmiş, gelişimsel krizler, kültürel biçimler ve değerler, bunlardan bazılarıdır.

re) bile bile ısrar ederek güdülerin failleri olduklarını deneyimlemeleridir. Kendini anlamanın nihai eğilimi, *belirli* bir anlayışa varmak, *doğru* bir yorum getirmek değildir. Daha çok, tekerrür eden, kendiliğin aleyhine işleyen kişilerarası ilişkinin kapalı çemberini kıran bir özdüşünümsel deneyim biçiminin ortaya çıkması ve sürekli olarak istemenin, muğlak ya da parçalı olabilen psişik süreçlere şekil vererek sürdürdüğümüz sürprizli ve karmaşık hayatlarımıza dönüştüren bilinçdışı güdülenim ile faillik arasındaki gerilimi koruyabilmesidir.

İKİ KİŞİLİK KUMDAN KALELER

Popüler dergiler bezgince süregiden uzun dönemli ilişkilere tavsiyelerde bulunarak durumlarını düzeltmek için *yapılacaklara* dair birçok öneri sunar. Şu an *ne yapmakta olunduğu* düşünülürse vakit daha iyi geçirilmiş olur! Kendiliğinden oluş, meditasyon düşkünlerinin tekrar ve tekrar öğrendiği gibi, eylemler yoluyla değil, alışık olunan edimlerden sakınılarak ve ardından olanlara bakılarak keşfedilir. Arzu ve tutku tertip edilemez. Ancak tutku ve arzu bağlamlarda meydana gelir. Tutku ve arzunun yükselebileceği bağlamları inşa etmekte epeyce bir işimiz vardır.

Bağlılık için bağlamlar inşa etmedeki rolümüzün ayırdına varmak, kendiliğinden olan için bağlamlar inşa etmedeki rolümüzün ayırdına varmaktan çok daha kolaydır. Bağlılıklarımızda tümgüçlü bir denetimimiz olduğunu varsaymaya ve 'kendiliğindenlik'te denetim dışı olanı romantikleştirmeye yatkınız. Bazen tehlikeli bir şekilde tanrı gibi yoktan şehirler inşa eder, çevrelerimizi yaratır, sonra da (kanolar ve yürüyüş ayakkabıları ile) doğa ve yabanlığı romantikleştiririz, sanki saf ve ham halleriyle karşılaşabilirmişiz gibi. Ancak aşk meselelerinde daha doğal, daha otantik bağlılıklar ancak fail denetimimiz dışındaki değişim ve dönüşümün farkında olarak oluşturulup sürdürebilir. Aşktaki romantik bağlılığın gerektirdiği, belirsizliğin nezdinde durağanlığa bağlılık değil sürece adanmaktır. O yoz hallerinin aksine hakiki tutku, güvenlik ve kestirilebilirlik özleminden ayrı değildir, ancak o özlemle sürekli diyalektik bir ilişki içindedir. Romantik ilişkilerin zamana karşı kanlı ve canlı kalabilmesi için bağlılığın, spontanlığı çiğneyecek kadar katı olmaması ve spontanlığın da bağlılığı engelleyecek kadar katı olmaması gerekir.

Dış dünyalara ilişkin hızla çoğalan, içinde yaşadığımız gerçeklikler, kendimizi anlayışımızda karmaşıklıkların derinleşmesine yansımaktadır. Aynı anda birçok farklı şeyi ister ve ihtiyaç duyarız: Güvenilebilirlik ve sür-

prizler, sahip olmak ve özlem duymak, bilmek ve düşlemek gibi. Tutkulu ilişkilerimizde de silsileler halinde süratle birçok şey hissederiz: Arzu, kırılganlık, hayranlık, ihanet, nefret, merhamet, suçluluk ve belki de yenilenme, gibi. Ancak, özlemini duyduğumuz sağlam bir istikrarın gerçek mi, yanılsama mı, yoksa bir hezeyan mı olduğuna ve kumdan kaleler inşa etmenin insanı hayattan mı uzaklaştırdığına, yoksa oluşturulabilecek daha canlı ve anlamlı bir diyar mı yarattığına karar vermek o kadar da kolay bir mesele değildir.

Romantik aşkın o hassas paradokslarının kalbinde, arzudan doğan süreklilik ve belirlilik özlemi vardır. Romantik tutkunun coşkusu devamlılık ve güvenlik taleplerini yaratır, ki fazla ciddiye alındıklarında daha en başından tutkunun zeminini teşkil eden özgürlük ve kendiliğindenliği öldürür. *Fern Hill*,* şiirinde "zamana yakalandım körpecik ve ölürken", der Dylan Thomas: Yaşarken değişen, büyürken kaybolan, akışın ve geçiciliğin kısıtlarına yakalamış, ama türküsünü söylerken.

Romantik aşk ilişkisi iki kişilik bir kumdan kaledir. Tutkunun önkoşulu olsa da kalıcı bir diyar değildir bu. Romansın kumdan kaleleri değişken doğaları gereği sürekli yeniden inşa edilmeyi gerektirir. Tutkulu yakınlık tekil ve istikrarlı bir düzenlemede kapsanamayan çeşitli bağlantılar kurmayı gerektirir. Zamanın getirdiği kaçınılmaz ve sürekli olan değişim, Nietzsche'nin yükselen deniz suları gibi, tüm kumdan kaleleri silip süpürür ve kalıcılık emellerini yalanlar.

Romantik aşkın yozlaşmasına ve farklı boyutlarının birbirinden ayrışmasına bu denli sık rastlanması hiç de şaşılası değildir: Sert ve güvenli olan kara, ihtiyaç duyduğumuz istikrar ve kestirilebilirlik duygusu, çoğu zaman kale inşasının kaprislerinden ayrı tutulur; romantik heyecanın miktarı ise dizilerdeki tutkularla ve ünlülerin gözlemlenmesiyle belirlenir. İlişkiler üzerine kişisel gelişim kitaplarının popüler olması, gerilimleri çözmek için kumu daha sağlam yapı malzemelerinden ayırabilmeye yarayan bir ilişki haritasına, bir çeşit romantik Baedeker'e** duyulan yaygın özlemi ifade eder.

Ancak ilişkilerde romantizm, gerilimlerin çözülmesi, bir sırrın keşfi veya zorlu bir uğraş verilerek yeniliklerin yaratılması yoluyla sağlanmaz. İlişkilerde romantizmin geliştirilmesi iki kişiyi gerektirir; ayrı ayrı ve birlikte, güvenebileceklerini umut ettikleri hayat biçimleri yaratma yolları ile bü-

(*) Thomas, D. (1971). *The Poems of Dylan Thomas* (der.) Jones, D. içinde Fern Hill, New York, New Directions – ed.

(**) Baedeker: Kılavuz, yol rehberi – ed.

yülenen bir ikilidir bu. İlişkilerde romantizmin sağlanması bu gerçekler ve fantazilerden örülmüş ümitlerin kırılganlığına karşı tahammül etmeyi ve günümüz yaşantısının o zengin yoğunluğunda gerçeklerin sık sık fantaziye ve fantazinin de sık sık gerçeğe nasıl dönüştüklerinin takdir edilmesini gerektirir.

Türkçe-İngilizce Sözlük

acıma: pity
adanmışlık, kendini adama, bağlılık: devotion
ahenk: harmony
AİDS: AIDS
akılcılık, rasyonalizm: rationalism
aksam: hardware
algı: perception
algı nesnesi: object of perception
alışkanlık: habit
alkolizm: alcoholism
analizan: analisand
anı, hafıza, bellek: memory
anlatım, ifade, dışavurum: expression
anoreksi: anorexia
anormallik psikolojisi: abnormal psychology
anti-erotik: anti-erotic
antisosyal: antisocial
arkadaşlık: friendship
arketip: archetype
arzu: desire
arzu nesnesi: object of desire
asimilasyon, özümleme: assimilation
aşırı değer verme: overvaluation
aşırı uyarılma: overstimulation
aşina: familiar
aşk, sevgi: love
aşkın: transcendent
Aydınlanma: Enlightenment
aynılık: sameness
ayrışma: segregation
ayrışma/bireyleşme: separation/individuation
azimlilik: willfulness

baba katli: patricide
bağ, bağlantı: connection
bağımlılık: dependency
bağışlayıcılık: forgiveness
bağlanma: attachment
bağlanma: commit
bağlı: committed
bağlılık: commitment
bağlılık: connectedness
bakım: nurturance
bakım veren: caregiver
bakmak, büyütmek, yetiştirmek: nurture
bastırma: repress
Batı Kültürü: Western Culture
bebek ölüm oranı: infant mortality
bebeksilik: infantalism
bedensel: bodily
bedensel: somatic
belirsizlik: uncertainty
belirsizlik ilkesi: uncertainty principle
benmerkezci, bencil: self-centered
beyin: brain
bildirimci: declarative
bilgelik: wisdom
bilgisayar bilimi: computer science
bilim: science
bilinçaltı: subconscious
bilinçdışı: unconscious
bilinçli, bilinç: conscious
bilişsel: cognitive
bireyleşme: individuation
bireyselcilik, bireysellik: individualism
birincil narsisizm: primary narcisism
bitişik, bitişme: juxtaposition
blues (müzik türü): blues
bonobo: bonobo
boşalma: ejaculation
boşanma: divorce
budizm: buddhism
bünye, yapı: constitution
bütün nesne: whole object

cinsel devrim: sexual revolution
cinsellik: sexuality
cinsiyet: gender

coşku, şevk: enthusiasm
coşkunluk, bolluk: exuberance

çaresizlik: helplessness
çatışma: conflict
çevirme, tersine çevirme, inversiyon: inversion
çocuk psikolojisi: child psychology
çocuk tacizi: children, abuse of
çocuklar: children
çocukluk: childhood

davranışçılık: behaviorism
delicesine aşık olma: infatuation
depresif konum: depressive position
depresif, çökkün: depressive
destekleyici ortam: supportive environment
dışsal: external
dil: language
dilbilim: linguistics
din: religion
disosiye olmuş, kopuşmuş: dissociated
diyalektik: dialectic
doğa: nature
doğa-kültür: nature-nurture
doğuştan gelen: innate
donanım: equipment
doyum: gratification
doyum: satisfaction
döngü: loop
duygu: emotion
duygu, his: feeling
duygulanım: affect
duygulanımsal: affective
duygusal: emotional
duygusallık: sentimentality
dürtü: drive
düşünümsel: reflexivity

ebeveyn: parent
edim: act
ego: ego
ego psikolojisi: ego psychology
eksiklik teoremi: incompleteness theorem
emzirme: breastfeeding
endişe: worry
engellenme: frustration
engellenme/saldırganlık hipotezi: frustration/aggression hypothesis
ensest: incest
epistemoloji: epistemology
ereksiyon, sertleşme: erection
ergenlik: adolescence
erotizm: eroticism
eşcinsel: homosexual
Eşcinsel Özgürlük Hareketi: Gay Liberation Movement
eşcinsellik: homosexuality
eşsizlik, biriciklik: uniqueness
eşzamanlılık: synchrony
etik: ethics
etkileşim: interaction
etnoloji: ethnology
ev: home
evindelik duygusu: home, sense of
evlilik: marriage
evlilik dışı: extramarital
evrenbilimsel, kozmolojik: cosmological
evrim: evolution

fahişe: prostitute
faillik, öznelik: agency
fantazi: fantasy
farkındalık: awareness
felsefe: philosophy
filogenetik: phillogenetic
filogenetik: phylogenetic
fizyolojik: physiological
flörtleşme: flirting
Fransız Devrimi: French Revolution

geç boşalma: ejaculation, retarded
gelişimsel: developmental
genitaller: genitals
gerçek: real
gerçeklik ilkesi: reality principle
gerçeklik sınaması: reality-testing

gerileme: regression
gerilemeli: regressive
gerilim: tension
gizilgüç, potansiyel: potential
güdü: motive
günah: sin
günahkâr, günah: sinful
güvenli: safe
güvenli bağlama: secure attachment
güvenlik, emniyet: safety
güvenlik, emniyet: security
güzellik: beauty

hâkimiyet, egemenlik: domination
halüsinasyon, varsam, sanrı: hallucination
hayal etmek, tasavvur etmek: imagine
hayvan: beast
haz ilkesi: pleasure principle
heteroseksüel: heterosexual
heyecan, çoşku: excitement
hezeyan: delusion
hiddet: rage
Holocaust: Holocaust
Hutu-Tutsi çatışması: Hutu- Tutsi conflict
hüzün: blues

içgüdü: instinct
içgüdüsel: instinctual
içkin, esasen, tabiatında, özünde, doğasında var olan: inherent
içsel: internal
içsel nesne ilişkileri: internal object relations
içselleştirme: internalize
id: id
idealizasyon: idealization
ihanet: betrayal
ihtiyaç: need
iki fazlı: bi-phasic
iki yüzlü: Janus-faced
ikili-içgüdü teorisi/kuramı: dual-instinct theory
İkinci Dünya Savaşı: World War II
ikircikli: ambivalent
ikirciklilik: ambivalence
iktidarsız: impotent
ilahi: divine
ilişkisel: relational
İlişkisel Psikanaliz: Relational Psychoanalysis
ilkel: primitive
imge: image
imgelem, hayal gücü: imagination
imgesel, hayali: imaginary
İncil: Bible
incinebilir, korumasız: vulnerable
inkâr: denial
intihar: suicide
intikam: revenge
intikam: vengeance
irade: will
İsrail-Filistin çatışması: Israeli-Palestinian conflict
istismar edici: abusive
İthaka: Ithaca
itki: impulse
itki: urge
itme, gayret, dürtme: push
kahraman: protagonist
kapsayıcı, kapsayıcılık, içinde taşıyıcı, içinde taşıyan: container
karmaşık, kompleks, çok boyutlu, çok katmanlı, girift: complex
karşı-erotik: counter-erotic
karşılıklı: reciprocal
karşılıksız aşk: unrequited love
kavram: concept
kaygı: anxiety
kayıp: loss
kendiliğe yöneltilmiş: self-directed
kendilik: self
kendilik düzenlemesi: self-regulation
kendilik imhası/kendini imha etme/kendini yoketme: self-annihilation
kendilik koruması, kendini koruma: self-preservation
kendilik koruması, kendini koruma: self-protection

kendilik örgütlenmesi: self-organization
kendilik psikolojisi: self psychology
kendilik temsili: self-representation
kendilik-bilgisi, kendini bilme: self-knowledge
kendilik-dışı: not-self
kendilik-olmayan: non-self
kendiliksizlik: selflessness
kendine acıma: self-pity
kendini bırakmak, teslim olmak: surrender, to
kendini doğrulama: self-affirmation
kendini genişletme: self-expansiveness
kendini güçlendirme: self-bolstering
kendini inkâr: self-abnegation
kendini suçlama: self-recrimination
kesinlik, belirlilik: certainty
keşif sahibi ve yaratıcı: visionary
ketleme: inhibition
kılavuz, yol rehberi: Baedecker
kırılgan: fragile
kıskançlık: jealousy
Kiklop: Cyclops
kimlik: identity
Kirke: Circe
kişilerarası: interpersonal
kişisel: personal
kontrol, denetim: control
konumdan olma: dislocation
Kopernik: Copernican
Kopernikus: Copernicus
kopukluk: detachment
korku: fear
kurbanlaştırma: victimization
kutsal: sacred
Kuzey İrlanda: Northern Ireland
kültür savaşları: culture wars
kültürlerarası: crosscultural
kültür-öncesi: precultrual

libidinal parıltı: libidinal glow
libido: libido

macera, serüven: adventure
madde bağımlılığı: drug addicton
mahremiyet, gizlilik: confidentiality
manevi: spiritual
maneviyat: spirituality
maneviyatçılık: spiritualism
manipülasyon: manipulation
mastürbasyon: masturbation
matruşka bebek: nesting-doll
mazoşizm: masochism
meditasyon: meditation
merhamet: mercy
merhamet [pathos]: pathos
merkezden edilme: decenter
mitoloji: mythology
mizaç: temperament
Mobius Şeridi: Mobious Strip
Musevi-Hristiyan: Judeo-Christian
mutluluk: happiness
Müslüman-Sırp çatışması: Moslem-Sırb conflict

narsisistik: narcissistic
narsisizm: narcissism
nefret: hatred
nefret etmek: hate
negatif terapötik reaksiyon/tepki: negative therapeutic reaction
nesne: object
nesnel akılcılık: objective rationality
nesnel gerçeklik sınaması: actuality testing
nesnellik: objectivism
neşe, keyif, çoşku: exhilaration
nevrotik: neurotic
nezaket, iyilik: kindness
nörofizyoloji: neurophysiology
nüfuz eden: impinging
Odysseia: Odysseia
Odysseus: Odysseus
Oedipus, Ödip: Oedipus
onarma, tazminat: reparation
organik-aksam: wetware
orgazm: orgasm
Orta Çağ: Middle Age
ortayaş krizi: midlife crisis

Ödip Miti: Oedipus Myth
ödipal: oedipal
ödipal fantaziler: oedipal phantasies
ödipal-öncesi: pre-oedipal
ödipal-öncesi patoloji: preoedipal pathology
öfke: anger
ölüm: death
önbelirlenimci, önceden belirlenen: predeterministic
önbilinç: preconsciousness
öngörülebilir, kestirilebilir, tahmin edilebilir: predictable
önvarsayım: presupposition
örüntü: pattern
öteki: other
ötekilik: otherness
özbilinç: self-consciousness
özdeğer: self-regard
özdenetim: self-control
özdeşleşme: identify
özdüşünüm: self-reflection
özdüşünümsel: self-reflexivity
özel: private
özfarkındalık: self-awareness
özgürlük: freedom
özlem: longing
özsaygı: self-esteem
özsaygı: self-respect
özsevgi: self-love
öztahripkarlık, özyıkıcılık: self-destruction

paranoid şizofreni: paranoid schizophrenia
paranoid şizoid durum/konum: paranoid-schizoid position
patolojik: pathalogical
Penelope: Penelope
Platon: Plato
politika: politics
popüler psikoloji: popular psychology
pornografi: pornography
postmodernizm: postmodernism
postyapısalcılık: poststructualism
primat: primate
program, yazılım: software
psikanaliz: psychoanalysis
psikiyatri: psychiatry
psikopatoloji: psychopathology
psikotik: psychotic
psikotik kaygı: psychotic anxiety
psikoz: psychosis
psişik: psychic
Püritenlik: Puritanism
rastgele cinsel ilişki: promiscuity
reddedilme: rejection
refleks: reflex

romantik: romantic
romantik aşk: romantic love
romantik aşk, romantik macera, romantik serüven, romans: romance
Romantik Hareket: Romantic Movement
romantizm: romanticism
Rönesans: Renaissance
ruh sağlığı: mental health
rüya: dream

sadakat: loyalty:
sadizm: sadism:
sadomazoşistik: sadomasochistic:
sadomazoşizm: sadomasochism:
saldırganlık: aggression
samimi, yakın, içten, mahrem: intimate
samimilik, yakınlık, içtenlik, mahremiyet: intimacy
sanal gerçeklik: virtual reality
sanat: art
sapkınlık: perversion
savaş: war
savunma: defence
saygı: respect
seks, cinsellik: sex
semiyotik, gösterge bilimi: semiotic
semptom, belirti: symptom
serbest çağrışım: free association
sevgi nesnesi: object of love
sevgili: lover

sıcaklık: coziness
sınırdurum: borderline
simgesel: symbolic
sinaptik: synaptic
sinir ağı: neural network
sinir hücresi: neuron
sinirsel yollar: neurological pathway
Sofokles: Sophocles
Sokrates: Socrates
sosyopati: sociopathy
soybilim: genealogies
soykırım: genocide
suç: crime
suçluluk: guiltiness
superego: superego
süreklilik: continuity

şahinler ve güvercinler hipotezi: hawks and doves hypothesis
şefkat: affection
şefkat: compassion
şefkat, sevecen, narin: tenderness
şefkatli: affectionate
şeytani: demonic
şizofreni: schizophrenia
şövalye aşkı: courtly-love

Tanrı: God
tanrıcılık, teizm: theism
tapmak: adore
tasa, dert, endişe: concern
tecavüz: rape
tekbencilik: solipsism
tekeşli: monogamous
tensellik: sensuality
terapötik: therapeutic
teslimiyet, kendini bırakma, teslim olma: surrender
trajedi: tragedy
travma: trauma
travmatik: traumatic
Truva: Troy
tuhaf döngü: strange loop
tutku: passion
tüm-cinsellikli varlık: pansexual creature
tümgüçlü: omnipotent
tümgüçlülük: omnipotence

umutsuzluk: hopelessness
uyaran: stimulus
uyarılma: arousal
uyuşum: accomodation

üreme, çoğalma: reproduction

varoluşçuluk: existentialism
varsayım: assumption
vecd: rapture
vücut, beden: body

Yakup: Jacob
yanılsama: illusion
yanılsamalı: illusory
yapay zeka: artificial intelligence
yapı, inşa, kurgu: construction
yapısalcılık: constructivism
yaratıcı: creative
yaratıcı: imaginative
Yaratılışçı: Creationist
yas, üzüntü: grief
Yeni Çağ Dini: New Age Religion
yeterince iyi anne: good enough mother
yeterince iyi ebeveynler: good enough parents
yeterince-iyi: good-enough
yetersiz uyarılma: understimulation
yin/yang: yin/yang
yoga: yoga
yorumbilim: hermeneutic

zalim: ruthless
zalimlik: ruthlessness
zihin: mind
zihinsel, ruhsal: mental
zorba-kadın: dominatrix

İngilizce-Türkçe Sözlük

abusive: istismar edici
abnormal psychology: anormallik psikolojisi
accomodation: uyuşum
act: edim
actuality testing: nesnel gerçeklik sınaması
adolescence: ergenlik
adore: tapmak
adventure: macera, serüven
affect: duygulanım
affective: duygulanımsal
affection: şefkat
affectionate: şefkatli
agency: faillik, öznelik
aggression: saldırganlık
AIDS: AİDS
alcoholism: alkolizm
ambivalence: ikirciklilik
ambivalent: ikircikli
analisand: analizan
anger: öfke
anorexia: anoreksi
anti-erotic: anti-erotik
antisocial: antisosyal
anxiety: kaygı
archetype: arketip
arousal: uyarılma
art: sanat
artificial intelligence: yapay zeka
assimilation: asimilasyon, özümleme
assumption: varsayım
attachment: bağlanma
awareness: farkındalık
Baedecker: kılavuz, yol rehberi
beast: hayvan
beauty: güzellik
behaviorism: davranışçılık
betrayal: ihanet
Bible: İncil
bi-phasic: iki fazlı
blues: hüzün
blues: blues (müzik türü)
body: vücut, beden
bodily: bedensel
bonobo: bonobo
borderline: sınırdurum
brain: beyin
breastfeeding: emzirme
buddhism: budizm

caregiver: bakım veren
certainty: kesinlik, belirlilik
child psychology: çocuk psikolojisi
childhood: çocukluk
children: çocuklar
children, abuse of: çocuk tacizi
Circe: Kirke
cognitive: bilişsel
commit: bağlanma
committed: bağlı
commitment: bağlılık
compassion: şefkat
complex: karmaşık, kompleks, çok boyutlu, çok katmanlı, girift
computer science: bilgisayar bilimi
concept: kavram
concern: tasa, dert, endişe
confidentiality: mahremiyet, gizlilik
conflict: çatışma
connectedness: bağlılık
connection: bağ, bağlantı
conscious: bilinçli, bilinç
constitution: bünye, yapı
construction: yapı, inşa, kurgu
constructivism: yapısalcılık
container: kapsayıcı, kapsayıcılık, içinde taşıyıcı, içinde taşıyan
continuity: süreklilik
control: kontrol, denetim
Copernican: Kopernik
Copernicus: Kopernikus

cosmological: evrenbilimsel, kozmolojik
counter-erotic: karşı-erotik
courtly-love: şövalye aşkı
coziness: sıcaklık
Creationist: Yaratılışçı
creative: yaratıcı
crime: suç
crosscultural: kültürlerarası
culture wars: kültür savaşları
Cyclops: Kiklop

death: ölüm
decenter: merkezden edilme
declarative: bildirimci
defence: savunma
delusion: hezeyan
demonic: şeytani
denial: inkâr
dependency: bağımlılık
depressive: depresif, çökkün
depressive position: depresif konum
desire: arzu
detachment: kopukluk
developmental: gelişimsel
devotion: adanmışlık, kendini adama, bağlılık
dialectic: diyalektik
dislocation: konumdan olma
dissociated: disosiye olmuş, kopuşmuş
divine: ilahi
divorce: boşanma
domination: hakimiyet, egemenlik
dominatrix: zorba-kadın
dream: rüya
drive: dürtü
drug addicton: madde bağımlılığı
dual-instinct theory: ikili-içgüdü teorisi/kuramı

ego: ego
ego psychology: ego psikolojisi
ejaculation: boşalma
ejaculation, retarded: geç boşalma
emotion: Duygu
emotional: duygusal
Enlightenment: Aydınlanma
enthusiasm: coşku, şevk
epistemology: epistemoloji
equipment: donanım
erection: ereksiyon, sertleşme
eroticism: erotizm
ethics: etik
ethnology: etnoloji
evolution: evrim
excitement: heyecan, coşku
exhilaration: neşe, keyif, çoşku
existentialism: varoluşçuluk
expression: anlatım, ifade, dışavurum
external: dışsal
extramarital: evlilik dışı
exuberance: coşkunluk, bolluk

familiar: aşina
fantasy: fantazi
fear: korku
feeling: duygu, his
flirting: flörtleşme
forgiveness: bağışlayıcılık
fragile: kırılgan
free association: serbest çağrışım
freedom: özgürlük
French Revolution: Fransız Devrimi
friendship: arkadaşlık
frustration: engellenme
frustration/aggression hypothesis: engellenme/saldırganlık hipotezi

Gay Liberation Movement: Eşcinsel Özgürlük Hareketi
gender: cinsiyet
genealogies: soybilim
genitals: genitaller
genocide: soykırım
God: Tanrı
good-enough: yeterince-iyi
good enough mother: yeterince iyi anne
good enough parents: yeterince iyi ebeveynler
gratification: doyum

grief: yas, üzüntü
guilt: suçluluk
guiltiness: şuçluluk

habit: alışkanlık
hallucination: halüsinasyon, varsanı, sanrı
happiness: mutluluk
hardware: aksam
harmony: ahenk
hate: nefret etmek
hatred: nefret
helplessness: çaresizlik
hawks and doves hypothesis: şahinler ve güvercinler hipotezi
hermeneutic: yorumbilim
heterosexual: heteroseksüel
Holocaust: Holocaust
home: ev
home, sense of: evindelik duygusu
homosexual: eşcinsel
homosexuality: eşcinsellik
hopelessness: umutsuzluk
Hutu- Tutsi conflict: Hutu-Tutsi çatışması

id: id
idealization: idealizasyon
identify: özdeşleşme
identity: kimlik
illusion: yanılsama
illusory: yanılsamalı
image: imge
imagine: hayal etmek, tasavvur etmek
imaginary: imgesel, hayali
imagination: imgelem, hayal gücü
imaginative: yaratıcı
impinging: nüfuz eden
impotent: iktidarsız
impulse: itki
incest: ensest
incompleteness theorem: eksiklik teoremi
individualism: bireyselcilik, bireysellik
individuation: bireyleşme
infant mortality: bebek ölüm oranı
infantalism: bebeksilik
infatuation: delicesine aşık olma
inherent: içkin, esasen, tabiatında, özünde, doğasında var olan
inhibition: ketleme
innate: doğuştan gelen
instinct: içgüdü
instinctual: içgüdüsel
interaction: etkileşim
internal: içsel
internal object relations: içsel nesne ilişkileri
internalize: içselleştirme
interpersonal: kişilerarası
intimacy: samimilik, yakınlık, içtenlik, mahremiyet
intimate: samimi, yakın, içten, mahrem
inversion: çevirme, tersine çevirme, inversiyon
Israeli-Palestinian conflict: İsrail-Filistin çatışması
Ithaca: İthaka

Jacob: Yakup
Janus-faced: iki yüzlü
jealousy: kıskançlık
Judeo-Christian: Musevi-Hristiyan
juxtaposition: bitişik, bitişme

kindness: nezaket, iyilik

language: dil
libidinal glow: libidinal parıltı
libido: libido
linguistics: dilbilim
longing: özlem
loop: döngü
loss: kayıp
love: aşk, sevgi
lover: sevgili
loyalty: sadakat

manipulation: manipülasyon
marriage: evlilik

masochism: mazoşizm
masturbation: mastürbasyon
meditation: meditasyon
memory: anı, hafıza, bellek
mental: zihinsel, ruhsal
mental health: ruh sağlığı
mercy: merhamet
Middle Age: Orta Çağ
midlife crisis: ortayaş krizi
mind: zihin
Mobious Strip: Mobius Şeridi
monogamous: tekeşli
Moslem- Sırb conflict: Müslüman-Sırp çatışması
motive: güdü
mythology: mitoloji

narcissism: narsisizm
narcissistic: narsisistik
nature: doğa
nature-nurture: doğa-kültür
negative therapeutic reaction: negatif terapötik reaksiyon/tepki
need: ihtiyaç
nesting-doll: matruşka bebek
neural network: sinir ağı
neurological pathway: sinirsel yollar
neuron: sinir hücresi
neurophysiology: nörofizyoloji
neurotic: nevrotik
New Age Religion: Yeni Çağ Dini
non-self: kendilik-olmayan
Northern Ireland: Kuzey İrlanda
not-self: kendilik-dışı
nurture: bakmak, büyütmek, yetiştirmek
nurturance: bakım

object: nesne
object of desire: arzu nesnesi
object of love: sevgi nesnesi
object of perception: algı nesnesi
objective rationality: nesnel akılcılık
objectivism: nesnellik
Odysseia: Odysseia
Odysseus: Odysseus
Oedipus: Oedipus, Ödip
oedipal: ödipal
oedipal phantasies: ödipal fantaziler
Oedipus Myth: Ödip Miti
omnipotence: tümgüçlülük
omnipotent: tümgüçlü
orgasm: orgazm
other: öteki
otherness: ötekilik
overstimulation: aşırı uyarılma
overvaluation: aşırı değer verme

pansexual creature: tüm-cinsellikli varlık
paranoid-schizoid position: paranoid şizoid durum/konum
paranoid schizophrenia: paranoid şizofreni
parent: ebeveyn
passion: tutku
pathalogical: patolojik
pathos: merhamet [pathos]
patricide: baba katli
pattern: örüntü
Penelope: Penelope
perception: algı
personal: kişisel
perversion: sapkınlık
phillogenetic: filogenetik
philosophy: felsefe
phylogenetic: filogenetik
physiological: fizyolojik
pity: acıma
Plato: Platon
pleasure principle: haz ilkesi
politics: politika
popular psychology: popüler psikoloji
pornography: pornografi
postmodernism: postmodernizm
poststructualism: postyapısalcılık
potential: gizilgüç, potansiyel
preconsciousness: önbilinç
precultrual: kültür-öncesi
predeterministic: önbelirlenimci,

önceden belirlenen
predictable: öngörülebilir, kestirilebilir, tahmin edilebilir
pre-oedipal: ödipal-öncesi
preoedipal pathology: ödipal-öncesi patoloji
presupposition: önvarsayım
primary narcisism: birincil narsisizm
primate: primat
primitive: ilkel
private: özel
promiscuity: rastgele cinsel ilişki
prostitute: fahişe
protagonist: kahraman
psychiatry: psikiyatri
psychic: psişik
psychoanalysis: psikanaliz
psychopathology: psikopatoloji
psychosis: psikoz
psychotic: psikotik
psychotic anxiety: psikotik kaygı
Puritanism: Püritenlik
push: itme, gayret, dürtme

rage: hiddet
rape: tecavüz
rapture: vecd
rationalism: akılcılık, rasyonalizm
real: gerçek
reality principle: gerçeklik ilkesi
reality-testing: gerçeklik sınaması
reciprocal: karşılıklı
reflex: refleks
reflexivity: düşünümsel
regression: gerileme
regressive: gerilemeli
rejection: reddedilme
relational: ilişkisel
Relational Psychoanalysis: İlişkisel Psikanaliz
religion: din
Renaissance: Rönesans
reparation: onarma, tazminat
repress: bastırma
reproduction: üreme, çoğalma
respect: saygı
revenge: intikam
romance: romantik aşk, romantik macera, romantik serüven, romans
romantic: romantik
Romantic Movement: Romantik Hareket
romantic love: romantik aşk
romanticism: romantizm
ruthless: zalim
ruthlessness: zalimlik

sacred: kutsal
sadism: sadizm
sadomasochism: sadomazoşizm
sadomasochistic: sadomazoşistik
safe: güvenli
safety: güvenlik, emniyet
sameness: aynılık
satisfaction: doyum
schizophrenia: şizofreni
science: bilim
secure attachment: güvenli bağlama
security: güvenlik, emniyet
segregation: ayrışma
self: kendilik
self-abnegation: kendini inkâr
self-affirmation: kendini doğrulama
self-annihilation: kendilik imhası/ kendini imha etme/kendini yoketme
self-awareness: özfarkındalık
self-bolstering: kendini güçlendirme
self-centered: benmerkezci, bencil
self-consciousness: özbilinç
self-control: özdenetim
self-destruction: öztahripkarlık, özyıkıcılık
self-directed: kendiliğe yöneltilmiş
self-esteem: özsaygı
self-expansiveness: kendini genişletme
self-knowledge: kendilik-bilgisi, kendini bilme
self-love: özsevgi
self-organization: kendilik örgütlenmesi
self-pity: kendine acıma

self psychology: kendilik psikolojisi
self-recrimination: kendini suçlama
self-preservation: kendilik koruması, kendini koruma
self-protection: kendilik koruması, kendini koruma
self-reflection: özdüşünüm
self-reflexivity: özdüşünümsel
self-regard: özdeğer
self-regulation: kendilik düzenlemesi
self-representation: kendilik temsili
self-respect: özsaygı
selflessness: kendiliksizlik
semiotic: semiyotik, gösterge bilimi
sensuality: tensellik
sentimentality: duygusallık
separation/individuation: ayrışma/bireyleşme
sexual revolution: cinsel devrim
sex: seks, cinsellik
sexuality: cinsellik
sin: günah
sinful: günahkâr, günah
sociopathy: sosyopati
Socrates: Sokrates
software: program, yazılım
solipsism: tekbencilik
somatic: bedensel
Sophocles: Sofokles
spiritual: manevi
spiritualism: maneviyatçılık
spirituality: maneviyat
stimulus: uyaran
strange loop: tuhaf döngü
subconscious: bilinçaltı
suicide: intihar
superego: superego
supportive environment: destekleyici ortam
surrender: teslimiyet, kendini bırakma, teslim olma
surrender, to: kendini bırakmak, teslim olmak
symbolic: simgesel
symptom: semptom, belirti
synaptic: sinaptik
synchrony: eşzamanlılık

temperament: mizaç
tenderness: şefkat, sevecen, narin
tension: gerilim
theism: tanrıcılık, teizm
therapeutic: terapötik
tragedy: trajedi
trauma: travma
traumatic: travmatik
transcendent: aşkın
Troy: Truva

uncertainty: belirsizlik
uncertainty principle: belirsizlik ilkesi
unconscious: bilinçdışı
understimulation: yetersiz uyarılma
uniqueness: eşsizlik, biriciklik
unrequited love: karşılıksız aşk
urge: itki

vengeance: intikam
victimization: kurbanlaştırma
virtual reality: görsel gerçeklik
visionary: keşif sahibi ve yaratıcı
vulnerable: incinebilir, korumasız

war: savaş
Western Culture: Batı Kültürü
wetware: organik-aksam
whole object: bütün nesne
will: irade
willfulness: azimlilik
wisdom: bilgelik
World War II: İkinci Dünya Savaşı
worry: endişe

yin/yang: yin/yang
yoga: yoga

Konu Dizini

"Ballad of The Sad Café, The" (McCullers) 103
"Crazy Jane" (Yeats) 64
"Death of the Hired Man, The" (Frost) 17
"Drawing Hands" (Escher)
"Intimations of Mortality" 60
"Mobius şeridi" (Escher) 51
"Pity of Love, The" (Yeats) 129
"Relativity" (Escher)

acıma 8, 111, 115, 120, 128-133
AIDS 22
alkolizm / alkolik 39
Anna Karenina (Tolstoy) 106-107
Anormallik psikolojisi 69
anoreksi 130
arzu 14-15, 20-21, 31, 33, 38, 40, 43, 55, 63-64, 78-87, 93, 94, 101-110, 119, 122, 141, 146, 153, 158-159
arzu ve aşk 31, 77
aşk 7, 8, 10, 15, 20, 21, 29, 31-33, 54, 69, 70, 73-77, 83, 85, 101-110, 133, 145, 149, 154, 158
aşık olmak 91
aşk ve erotik 8, 14, 19, 20, 24, 27, 31-32, 47, 53, 56, 58, 65, 83, 104-105, 150
aşk ve evlilik 20-21
aşk ve karşılık 37
aşk ve karşılıksızlık 24, 71
aşk ve nefret 103, 109
Aydınlanma 72, 76-77, 142

baba katli 124
bağlılık 18, 41, 54, 61, 73, 91, 96, 110, 135, 151-153, 155, 158
bağlılık ve bireysellik 21
bağlılık ve tutku 21
Batı Kültürü 3, 9, 42, 51, 72, 74
bebek ölüm oranı 75
bebeksilik 81, 94
Bemba 74
beyin 50, 137
beyin kimyası 50
bilgisayar bilimi 137
bilim 43, 72, 77-78, 81
bilinçaltı 143
bilinçdışı 4-6, 24-25, 28, 42, 53, 55, 72, 141-149, 153, 157-158
blues 113, 133-134
bonobo 47, 98
Book of the It (Groddeck) 144
Bosna 98
boşalma 13, 93
boşanma 21

Christmas Carol, A (Dickens) 127
cinsel devrim 16, 21-22
cinsellik/seks 8, 16, 20-22, 29, 30, 34, 37-39, 41-42, 45, 47-48, 50, 52-54, 57, 59, 63, 96, 104-105, 121, 130, 149, 150, 152, 154
cinsellik/seks ve aşkın gücü 60
cinsellik/seks ve erotik/erotizm 8, 14, 19, 20, 24, 27, 31-32, 47, 53, 56, 58, 65, 83, 87, 104-105, 150

çevreci hareket 5
Çocuk 20, 25, 74-75, 84, 100, 117, 121, 124, 146, 150
Çocuk cinselliği 121, 146
Çocuk ölümleri 74
Çocuk psikolog ve psikanalistleri 100
Çocuk tacizi 25
Çocuk yetiştirme 20, 84
Çocuk zihni 124
çocuklar 25, 27, 56, 74-75, 120, 133
çocuklar ve bağlanma şekilleri 102
çocuklar ve psikolojik gelişim 25, 131
Çocukluk 17, 26, 74, 76, 104, 108, 115, 117, 124-125, 146-147
Çocukluk arzuları 146
Çocukluk bağımlılıkları 104

David (Michelangelo) 134, 157
davranışçılık 146
depresif konum 122
depresyon 115
dil 7, 43-45, 50, 145, 156
din 73, 95, 120
doğa 5, 7, 45-47, 50, 78, 95, 104, 158
Doors, The 77

ego 23, 42, 79, 102, 144-145
ego psikolojisi 23, 79, 102, 144-145
ensest 121, 124
epistemoloji 69, 76-78
ereksiyon 53
Eşcinsel Özgürlük Hareketi 21
eşcinsellik 21, 22, 39
ev 16, 17, 18, 25-26, 28, 53, 84, 120, 126, 156
evlilik 20-21, 27-29, 31, 39, 106-107, 126, 130
evlilik ve aşk 20, 21
evrim 5, 37, 44, 50, 54, 95

fahişeler 106
fantazi 10, 23, 28, 33, 41, 55, 61, 63, 67, 69, 70, 72, 77-79, 80-84, 87, 103, 106, 151
fantazi ve cinsellik 61
fantazi ve gerçeklik 87
fantazi ve imgelem 78
fantazi ödipal 22
fantazi romantik 70
Father Knows Best 107
Fear of Flying (Jong) 87-88
felsefe 9, 78, 103, 146
Fern Hill (Thomas) 159
flört 106
Fransız Devrimi 76

genitaller 38, 52, 56, 62, 104
gerçeklik ilkesi 72
gerçeklik sınaması 78
Godel, Escher, Bach: An Eternal Golden Braid (Hofstadter) 48, 50
Godfather, The 58
günah 22, 120
güzellik 20, 79-80, 82

Habits of the Heart (Bellah et al.) 20
halk psikolojisi 59, 77
haz ilkesi 72
Hero with a Thousand Faces, The (Campbell) 18

id 42, 86, 144
idealleştirme/idealizasyon 8, 21, 34, 67, 70-72, 82, 84-86, 88, 103
ihanet 93, 101, 109, 126-127, 159
İkinci Dünya Savaşı 107, 117
İlişkisel Psikanaliz 9
imgelem 45, 76, 78-80, 84
imgelem ve fantazi 78
intihar 71
intikam 97-101, 108-110, 114, 132
irade gücü 142-143, 149

Katolik ve Protestan çatışması 98
kaygı 49, 100
kendilik 7, 19, 22-24, 34, 38, 55-60, 65, 80, 81, 96, 99-100, 103, 106, 113, 132, 141-145, 150, 152, 155
kendilik bilgisi 80
kendilik duygusu 65, 99, 145, 150
kendine acıma 8, 9, 114-115, 119-121, 128, 130-133
kendine acıma ve suçluluk 120-121
kıskançlık 53, 91
kimlik 7, 22, 56, 114, 145
kişisel gelişim 6, 37, 159
kurbanlaştırma 114, 143
kutsal 5, 19, 70, 75, 80, 126
Kuzey İrlanda 98
kültür savaşları 37

Leave It to Beaver 107
libido 47, 54, 59

mahremiyet 67, 120
meditasyon 105, 158

merhamet [pathos] 10, 62, 121, 128, 130-133, 152, 159
merhamet [pathos] ve suçluluk 10, 121, 131-133, 152
mitoloji 18
Musevi-Hıristiyan geleneği 42, 72
mutluluk 22, 37, 39, 106
Müslüman-Sırp çatışması 98

narsisizm 7, 21, 71, 80, 81
nefret 10, 14, 71, 94, 97, 101, 103, 108, 119, 122-123, 127, 140, 141, 153, 159
nesnellik, nesnelcilik 78, 80
Nike 143
nörofizyoloji 17, 46
nükleer enerji 73

Odysseia (Homeros) 40, 114
orgazm 45, 53, 59, 62, 93
Orta Çağ 74

Ödip/Oedipus miti 19, 75, 121, 124
ödipal fantaziler 22
ödipal patoloji 102
öfke 24, 49, 91, 94, 108, 115-116, 122
ölüm 29, 59
önbilinç 140, 146, 153
özdüşünüm 142, 156, 158
özgürlük 21, 57, 137, 159
özsaygı 5, 99-100

Paradise Lost (Milton) 29
paranoid-şizoid konum/durum 122
politika 91, 142
popüler psikoloji 6, 125, 144
pornografi 61, 105-106
postmodernizm 77
postyapısalcılık
psikanaliz 6, 22, 26, 52, 56, 124-125, 144, 149, 157
psikanaliz geleneksel 9, 21, 77, 96, 155
psikanaliz klasik 42
psikiyatri 22
psikoloji, psikologlar 7, 17, 56, 102
psikoseksüel 15
psikoz 71

Richard III (Shakespeare) 129
romantik aşk 6-10, 15, 19-22, 25, 28, 31-34, 43, 47, 50-51, 57-58, 60, 64, 65, 70-75, 85, 91-92, 97, 100-104, 108-110, 114, 115, 121, 132-133, 145, 159
romantik aşk ve arzu 31, 77
romantik aşk ve idealleştirme/idealizasyon 71
Rönesans 19
rüya 69, 106, 117, 125

sadizm 96, 129
saldırgan / saldırganlık 34, 45, 54, 64, 81, 89, 91, 94-99, 101-104, 106, 108-110, 121, 132, 146, 151
samimi/samimiyet 13, 15, 44, 55, 92, 149-153
sanat 10, 128
savaş 42, 58, 87, 95, 119
saygı 8, 62, 97, 99, 150, 151
serbest çağrışım 142
sinir hücresi 17, 47, 49, 137
sosyopati 122
soykırım 94
suç 126
suçluluk 8-9, 93, 111, 115, 118-129, 131-133, 146, 159
suçluluk ödipal 122-123
süt anne 75

şefkat 129, 130
şizofreni 103

Tanrı 1, 5, 29, 75, 120, 158
tecavüz 149
tenis 148
Threepenny Opera (Brecht and Weill)
tümgüçlü irade 143, 144

varoluşçuluk 77
When Harry Met Sally 53

yapay zeka 49, 137
yapısalcılık 77, 145
Yeni Çağ [New Age] akımı 37, 73
yin/yang 56
yoga 73
yorumbilim 69

zıt kutupların birbirini çekmesi 20, 85, 114

Kişi Dizini

Ariès, Phillipe 74-75
Aristo 7, 129, 157

Bach, Johann Sebastian 48, 83
Bellah, Robert 20
Berlin, Isaiah 7, 76, 129
Blake, William 29, 76, 77
Bloom, Harold 10, 32, 76
Branden, Nathaniel 74
Brecht, Bertolt 129
Breton, André 1, 37
Bromberg, David 24, 134, 155

Campbell, Joseph 18
Camus, Albert 120
Copernicus, Nicolaus Kopernik 3, 4, 5
Creely, Robert 13
Crouch, Stanley 113, 133

Dante Alighieri 19
Darwin, Charles 4, 5, 42
Dickens, Charles 127
Dostoyevski, Feodor 142

Einstein, Albert 28
Eliade, Mircea 19
Ericson, Eric 145
Escher, M.C. 45-46, 48, 49, 51
Ezop 109

Fairbairn, W.R.D. 120
Farber, Leslie 131, 147, 149
Foucault, Michel 145
Freud, Sigmund 3-6, 9, 14-16, 20-21, 23, 31-32, 41-43, 45, 47, 52, 54, 59, 71-73, 75, 77, 79-81, 85, 94, 96, 100, 121-123, 137, 140-147, 152, 156
Fromm, Erich 19, 72
Frost, Robert 17

Godel, Kurt 48
Goethe, Johann Wolfgang von 142
Gordon, Mary 91
Greenberg, Jay 19
Groddeck, Georg 144

Hampshire, Stuart 79
Heidegger, Martin 51, 146
Heisenberg, Werner 81
Henley, William Ernest 142-143
Hobbes, Thomas 94-95
Hofstadter, Douglas R. 48, 50
Homeros 40, 114
Hubble, Edwin Powell 4
Huxley, Aldous 77

Jong, Erica 87, 88

Kerouac, Jack 18
Klein, Melanie 21, 119, 121-123
Kohut, Heinz 7, 23, 79, 81, 96
Kristofferson, Kris 137
Lacan, Jacques 28-29, 145
Lawrence, D.H. 137
Locke, John 95
Loewald, Hans 79, 124
Lorenz, Konrad 95

Marx, Karl 146
McCullers, Carson 103-104, 132
Michelangelo 157
Milton, John 29, 76

Nietzsche, Friedrich Wilhelm 5, 32, 142, 159
Nussbaum, Martha 129

O'Keeffe, Georgia 16

Phillips, Adams 24
Piaget, Jean 19
Pinker, Steven 44

Platon 41-42, 80
Presley, Elvis 58

Reagen, Nancy 143
Richards, Audrey 74
Rousseau, Jean Jacques 95
Ryan, Meg 53

Sartre, Jean-Paul 146-147, 149, 156
Scarry, Elaine 55, 79-82, 84, 100
Schopenhauer, Arthur 4, 142
Shakespeare, William 10, 32, 129, 142
Skinner, B.F. 146
Sofokles 75, 121
Sokrates 80
Stein, Gertrude 22, 52, 69
Stevens, Wallace 69, 73, 80

Thomas, Dylan 1, 24, 55, 78, 94-95, 159
Tolstoy, Leo 10, 106, 107, 142

Winnicott, D.W. 25, 41, 79, 100
Wordsworth, William 59, 76

Yeats, William Butler 64, 129

Yaşama dirilik veren nedir? İsteklerin kalitesi ve heyecan mı? İnsan hayatının yalnızca yaşamaya değer olması değil, yaratmaya ve tadına varmaya da değer olması mı? Günümüz insanı hayatına anlam vermek için romantik aşk arayışı içinde. Çoğu zaman bu işe yarar; ancak bir süreliğine. Romantik aşk büyüleyici olabilir. Her şeyi ele geçirir, hayata canlılık, heyecan, zenginlik ve derinlik katar. Öte yandan, kitlelere pazarlanan magazin ve boyalı basından yüksek kültüre kadar, günümüz insanlarının aşka dair iddia ettikleri, onun zamanla söndüğü, kısa sürmeye meyilli olduğudur. Otantik romantik aşkı bulmak zor, devam ettirmek ise daha da zordur.

Stephen A. Mitchell bu kitabında romantik aşkı ve aşkın bozulma sürecini ele alıyor. Romantik aşk arayışının canlılık ve anlam arayışına eşlik ettiğini söyleyen Mitchell, otuz senelik klinik deneyimine dayanarak çağımızda gitgide daha az rastlanan anlamlı yaşamları yaratmanın aşk anlayışımızla yüzleşmekle mümkün olabileceğini ortaya koyuyor. Eğer aşkın risklerinden kendimizi korumak için kullandığımız yıkıcı çabalarımızın farkına varabilirsek, aşkın sürebileceğini gösteriyor. *Aşk Sürebilir mi?* akıcı anlatımı, örnek hikayeleri ve okuru kendi hayatı üzerine düşünmeye çağıran diliyle geniş bir okur kitlesine hitap ediyor.

Coşku ve bağlılığı, arzu ve güvenliği, romantizm ve ulaşılabilirliği sürdürememek modern hayattaki romantik aşkın bilinen bir temasıdır. Mitchell'in psişik dünyaya dair diğer önemli sorulara da getirmiş olduğu o engin bilgi, terapötik bilgelik ve ifade zerafeti ile Aşk Sürebilir mi? *bu temayı yinelemektedir.*
Jessica Benjamin, *The Bonds of Love*

Sonunda, tutkudan korkmayan bir psikanalist! Stephen Mitchell'ın Aşk Sürebilir mi? *kitabı bir mucize. İlişkisi olanlara aşkın yaşamla nasıl buluşabileceğini gösterirken, ilişkisi olmayanların kalplerine umut aşılıyor. Stephen'in kendisi gibi kitabı da bilge ve çekici. Emin olduğunuzu düşündüklerinizi sorgulatıyor.*
Mark Epstein, *Thought Without a Thinker*

Tarih boyunca ve günümüzdeki kadın ve erkekler için şefkat yüklü aşk ve tutku yüklü arzu ulaşılabilirdir, ancak genelde ne aynı ilişki içinde ne de aynı deneyim içinde. Felsefe ve edebiyat alanlarındaki zengin birikiminden yola çıkarak Stephen A. Mitchell, bu çatışmayı tarihsel bir bağlama oturtuyor ve ardından da çığır açan kuramını sunuyor. Aşk ve arzu konularıyla mücadele eden herkes, bu kitapta geçerli ve faydalı bir şey bulacaktır.
Jeffrey Seinfeld, *The Bad Object*

ISBN 978-605-399-147-2

www.bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI